ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τεῦχος Α΄ (1453-1669)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000117407

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τεῦχος Α΄ (1453-1669)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΒ 1807
Δωρεοί
126527
Αρ.Β. εἰσαγ.
938
ΠΑΠ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τεῦχος Α΄ (1453-1669)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

I

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οἱ ἐπανειλημμένες προσπάθειες ποὺ κατέβαλε ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν τεσσάρων αἰώνων τῆς τουρκοκρατίας γιὰ νὰ ἀποτινάξη τὸν σκληρὸ ζυγό, ἀνήκουν ἀναμφισβήτητα στὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα κεφάλαια τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Οἱ προσπάθειες βέβαια αὐτὲς δὲν ἀποτελοῦσαν πάντοτε συγκεκριμένα ἀπελευθερωτικὰ κινήματα ἢ συστηματικὲς ἐξεγέρσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἄλλοτε ἐκδηλώνονταν ὡς ἐπαναστατικὲς ἀπόπειρες μὲ περιορισμένο τοπικὰ καὶ χρονικὰ χαρακτήρα· ἄλλοτε δὲν κατόρθωναν νὰ ξεπεράσουν τὸ στάδιο τῶν προετοιμασιῶν· πολλὲς φορὲς σταματοῦσαν μόνο στὰ σχέδια ἢ στὶς μυστικὲς συνεννοήσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ διάφορους Εὐρωπαίους ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν ἔνοπλη βοήθεια καὶ συμπαράσταση· ἀρκετὲς ἐξ ἄλλου εἶναι οἱ περιπτώσεις ἁπλῶν ἐκκλήσεων λογίων ἢ κληρικῶν πρὸς τὶς αὐλὲς τῆς χριστιανικῆς Δύσης γιὰ τὴν ὀργάνωση σταυροφορίας ἐναντίον τῶν Τούρκων κατακτητῶν.

Ἡ σημασία ὡστόσο τῶν κινήσεων αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν τύχη τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων, ἀλλὰ στὴν ψυχολογικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπίδραση ποὺ εἶχαν στὶς ψυχὲς τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ, στὴν πεῖρα ποὺ ἄφηναν οἱ ἀποτυχίες τῶν ἐπαναστατῶν ἢ ἡ διπρόσωπη, ἀμφίρροπη καὶ ὑποκριτικὴ στάση τῶν βασιλιάδων τῆς Εὐρώπης. Οἱ συνεχεῖς ἀπόπειρες ἐναντίον τῶν Τούρκων συνετέλεσαν ἀκόμη καὶ στὴ διαρκῆ ἐθνικὴ ἐγρήγορση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ διατήρηση ἄσβεστου τοῦ πόθου γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἡ σταθερὴ ὑπόμνηση στὸν χριστιανικὸ κόσμο τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας τοῦ ἄλλοτε δοξασμένου ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅλα αὐτὰ ἀποτέλεσαν σοβαρὴ συμβολὴ στὴν προετοιμασία τοῦ Γένους γιὰ τὸν μεγάλο ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τοῦ 1821.

Γιὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἱστορικὲς ἐργασίες, ἑλληνικὲς καὶ ξένες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τῶν Joseph von Hammer, Johan Wilhelm Zinkeisen καὶ Nicolai Iorga, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντλήση πολλὲς πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἐγχειρίδια τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα, «Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, 1453-1821», τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Κωνσταντίνου Ἀμάντου, «Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821» καὶ προπάντων ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ σεβαστοῦ δασκάλου μας, καθηγητοῦ Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, «Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ». Ἀλλὰ τὸ ἔργο τοῦ Σάθα ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ ἕναν ἀκρι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βῶς αἰώνα (1869) καί, παρά τίς ἀνεκτίμητες πληροφορίες πού μᾶς προσφέρει, εἶναι σήμερα ἀρκετά ξεπερασμένο σέ μερικά κεφάλαιά του, ἀφοῦ νεώτερες ἀρχειακές ἔρευνες ἔφεραν στό μεταξύ σέ φῶς πολλά ἄλλα στοιχεῖα γιά ἄγνωστες ἐπαναστατικές κινήσεις τῶν Ἑλλήνων. Τό εὔχρηστο ἐγχειρίδιο τοῦ Ἀμάντου (1955) ἔμεινε δυστυχῶς ἡμιτελές (ἐκδόθηκε μόνο τό πρῶτο τεῦχος, πού σταματᾶ στά 1571). Τέλος, τό μνημειῶδες ἔργο τοῦ καθηγητοῦ Βακαλοπούλου, πού ἐκδόθηκε σέ τρεῖς ὀγκώδεις τόμους ἀπό τό 1961 ὡς τό 1968 καί πού θά συνεχισθῆ μέ τήν ἔκδοση καί ἄλλων τόμων, δέν περιορίζεται φυσικά μόνο στίς ἀπελευθερωτικές προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων κατά τά χρόνια τῆς δουλείας οὔτε ἀσχολεῖται εἰδικά μόνο μέ αὐτά τά θέματα· ἀγκαλιάζει μέ τήν ἴδια ἐπιμέλεια ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (πολιτικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, οἰκονομικές, πολιτιστικές) σέ ὁλόκληρη τή μακραίωνη περίοδο πού διαρκεῖ ἀπό τήν πρώτη ἐμφάνιση τῶν «νεοελληνικῶν» στοιχείων (συμβατικά ὁρίζεται τό 1204) ὡς τή δημιουργία τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους (οἱ τόμοι πού ἐκδόθηκαν ὡς τώρα φθάνουν ὡς τό 1669).

Γιά νά διευκολύνουμε λοιπόν τόν φοιτητή στή μελέτη τῶν κεφαλαίων τῆς ἱστορίας πού διδάσκουμε, παρουσιάζουμε τό μικρό αὐτό ἱστορικό ἐγχειρίδιο, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε μέ βάση μιά σύντομη μορφή τῶν πανεπιστημιακῶν μας παραδόσεων. Τό βιβλίο ἀπευθύνεται κυρίως στούς φοιτητές, ἀλλά ἐνδιαφέρει ὁπωσδήποτε καί κάθε φιλίστορα ἀναγνώστη. Ἡ ἀνάγνωσή του εἶναι αὐτονόητο ὅτι πρέπει νά συμπληρωθῆ μέ παράλληλη χρήση καί ἄλλων ἐργασιῶν, προπάντων τῶν τριῶν βασικῶν ἐγχειριδίων, πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Ὁ ἀναγνώστης δέν θά πρέπη ἀκόμη νά ἀποκλείση ἀπό τή μελέτη του τή μικρή βιβλιογραφία, πού παραθέτουμε στό τέλος κάθε κεφαλαίου. Ἡ βιβλιογραφία αὐτή ἔγινε ὅσο ἦταν δυνατόν πιό σύντομη καί περιλαμβάνει κυρίως ἐργασίες προσιτές στούς Ἕλληνες ἀναγνῶστες. Τέλος, ἡ μελέτη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ θά πρέπη νά συνδυαστῆ μέ παράλληλη ἐργασία πάνω στίς ἴδιες τίς σύγχρονες ἱστορικές πηγές, πού θά προσφέρουν στόν ἀναγνώστη ἄμεση «γεύση» τῶν γεγονότων. Ἀκολουθώντας λοιπόν τό παράδειγμα τοῦ καθηγητοῦ Βακαλοπούλου, δίνουμε καί ἐμεῖς μιά μικρή συλλογή ἱστορικῶν κειμένων, τά ὁποῖα ἀναφέρονται στά κεφάλαια τοῦ βιβλίου μας. Τά κείμενα αὐτά ἐκδίδονται (μέ λίγα σχόλια πού θά ὑποβοηθοῦν τή μελέτη τους) σέ χωριστό τεῦχος.

Ἐλπίζουμε ὅτι ὁ συνδυασμός ὅλων αὐτῶν τῶν βοηθημάτων θά προσφέρη στούς φοιτητές μας πλήρη καί συστηματική εἰκόνα τῶν γεγονότων πού διαδραματίσθηκαν κατά τούς δυό πρώτους αἰῶνες τῆς τουρκοκρατίας.

Ἰωάννινα, Αὔγουστος 1969 — Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ. ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

1. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ. ΘΡΥΛΟΙ, ΧΡΗΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ

Ἡ πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης εἶχε κοσμοϊστορικὴ σημασία, γιατὶ ἡ Πόλη δὲν ἦταν μόνο πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ κοινὸ κτῆμα ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἡ Ἅλωση συγκίνησε τότε — καὶ ἐπὶ μερικοὺς αἰῶνες ἀργότερα — ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς (Γάλλους, Ἰταλούς, Ἱσπανούς, Σλάβους, Ρουμάνους, Οὔγγρους), προκάλεσε αἰσθήματα θλίψης καὶ μεγάλον ἐρεθισμό, ποὺ δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ πάρη τὴ συγκεκριμένη μορφὴ μιᾶς ὀργανωμένης ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐξ αἰτίας τῶν συγκρουομένων συμφερόντων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔγιναν πολλὲς συζητήσεις γιὰ τὰ αἴτια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ γεγονότος, ἰδίως στοὺς θρησκευτικοὺς κύκλους Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, καὶ ἐπανελήφθησαν οἱ γνωστὲς θεολογικὲς ἀπόψεις (ἑρμηνεῖες) (1) Οἱ δυτικοὶ θεώρησαν ὡς αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τὶς ἁμαρτίες τῶν ὀρθοδόξων καὶ εἰδικὰ τὸ σχίσμα τοῦ πατριάρχη Φωτίου (861), (2) ἐνῶ οἱ ὀρθόδοξοι δὲν δέχονταν τὴν ὕπαρξη «παρανομίας», ἀλλὰ μόνο «μερικῆς παιδείας», δηλαδὴ ὅτι ἡ τιμωρία ἦταν μόνο προσωρινή, γιὰ νὰ τοὺς συνετίση καὶ νὰ τοὺς ξαναφέρη στὸ σωστὸ δρόμο.

Στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὸ πλῆγμα, ὅπως ἦταν φυσικό, εἶχε ἀκόμη πιὸ μεγάλον ἀντίκτυπο καὶ αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς λόγιους καὶ λαϊκοὺς (1) θρήνους (πεζοὺς καὶ ποιητικούς), ποὺ σώθηκαν, (2) καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς (3) χρησμούς, (4) τοὺς θρύλους, (5) τὶς παραδόσεις καὶ (6) τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω, ποὺ εἶναι πολὺ γνωστὰ καὶ στὶς μέρες μας, ἔχουν τὴν ἀρχή τους στὰ χρόνια τῆς Ἅλωσης.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ παρατηρήθηκαν ἀκόμη καὶ συμφυρμοὶ παλαιῶν παραδόσεων μὲ νέα στοιχεῖα. Μερικὲς τέτοιες παραδόσεις καὶ χρησμοὶ εἶναι π.χ.: 1) Τοῦ «πέννητος βασιλέως», ὅτι δηλαδὴ οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔμπαιναν στὴν Πόλη καὶ θὰ ἔφθαναν ὡς τὸν γνωστὸ κίονα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Τότε θὰ κατέβαινε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ «ἄγγελος Κυρίου» καὶ θὰ παρέδιδε τὴ ρομφαία του καὶ τὴ βασιλεία σὲ ἕναν ἄγνωστο, ἁπλὸ καὶ φτωχοντυμένο ἄνθρωπο (τὸν «πέννητα βασιλέα»).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αὐτὸς θὰ κυνηγοῦσε τοὺς Τούρκους καὶ θὰ τοὺς ἔδιωχνε ὡς τὰ σύνορα τῆς Περσίας, στὸ Μονοδένδρι ἢ Κόκκινη Μηλιά, ὅπως τὴν ἀποκάλεσαν οἱ μεταγενέστεροι (τουρκικὰ kizil elma κόκκινο μῆλο). 2) Ὁ χρησμὸς περὶ «ξανθοῦ γένους», πολὺ γνωστὸς καὶ στὰ χρόνια τῶν προγόνων μας ἀπὸ τὶς προφητεῖες τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Ὁ ἴδιος συμφυρμὸς παρατηρεῖται καὶ στὸ χρησμὸ αὐτό, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Λέοντα ΣΤ' τὸν Μακεδόνα, τὸν ἐπονομαζόμενο Σοφὸ (886-912). Ὁ χρησμὸς περὶ «ξανθοῦ γένους», προσαρμοσμένος τὴν ἐποχὴ τῆς Ἅλωσης στὴ νέα πραγματικότητα, καταγράφηκε σὰν ἐπίλογος στὴ ρωσικὴ «Διήγηση γιὰ τὴν Ἅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης». Τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς διήγησης αὐτῆς εἶχε γραφῆ στὰ ἑλληνικὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1460 καὶ ὕστερα μεταφράστηκε ρωσικά. Ἀπὸ τὸν 16ο ὅμως αἰώνα (πρὶν ἀπὸ τὸ 1512), οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ ρωσικοῦ κειμένου, ἀπὸ λάθος ἢ σύγχυση, μετέτρεψαν τὸ rusij rod=ξανθὸ γένος σὲ ruskij rod=ρωσικὸ γένος, καὶ ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ παράδοση γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ρώσους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σχετικὰ μὲ τὸν ἀντίκτυπο τῆς Ἅλωσης στὴν Εὐρώπη βλ. τοὺς τόμους τοῦ 1953 τῶν περιοδικῶν «L'Hellénisme Contemporain», «Byzantinoslavica», «Vizantiiskij Vremennik» καὶ ἄλλων, τοὺς ἀφιερωμένους στὴν 500ετηρίδα τῆς Ἅλωσης. Γιὰ τοὺς σχετικοὺς θρύλους καὶ παραδόσεις βλ. λίγα, ἀλλὰ μὲ πλούσια βιβλιογραφία, στοῦ Ἀ π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 270-272. Πολλοὺς θρήνους, πεζοὺς καὶ ποιητικούς, μνημονεύει (καὶ δημοσιεύει καὶ μερικούς) ὁ Σ π. Λ ά μ π ρ ο ς στὸ περιοδικὸ «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 5 (1908), τ. 8 (1911), τ. 9 (1912) καὶ τ. 15 (1921) Βλ. ἐπίσης καὶ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Θ. Ζ ώ ρ α, Περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι 1959. Γιὰ τὸ χρησμὸ τοῦ «ξανθοῦ γένους» βλ. πρόχειρα στοῦ Μ ι χ. Θ. Λ ά σ κ α ρ ι, Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, 1800-1923, Θεσσαλονίκη 1947, τ. Α', σ. 231-236, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

Τέτοιου εἴδους ἔργα ὑπάρχουν πολλά. Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε εἰδικὰ μὲ αὐτά, γιατὶ ἀνήκουν στὸν κύκλο ἄλλων μαθημάτων, τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας καὶ κυρίως τῆς Λαογραφίας. Παραδόσεις μπορεῖ νὰ βρῆ κανεὶς στὴ συλλογὴ τοῦ Νικολάου Πολίτη [1], ἐνῶ ποιήματα στὶς διάφορες συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν (Fauriel, Passow, Ζαμπελίου, Πολίτη, Πετροπούλου καὶ ἄλλων) [2].

1. Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις, μέρος Α', Ἀθῆναι 1904.

2. Πρβλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Γ. Α. Μ έ γ α, Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ τραγούδια καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, «L'Hellénisme Contemporain», ἀναμνηστικὸς τόμος 1953, σ. 245-255.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὰ ἔργα αὐτὰ καὶ ἰδιαίτερα στὰ τραγούδια δὲν θὰ βροῦμε λεπτομέρειες τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, παρὰ μόνο ἕνα μικρὸ δραματικὸ κομμάτι ἱστορίας. Χαρακτηρίζονται κυρίως ἀπὸ ἔντονο λυρισμὸ καὶ δραματικότητα καὶ ἐκφράζουν συναισθήματα βαθιᾶς ὀδύνης καὶ πόνου. Χαρακτηριστικὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι τὸ γνωστὸ τραγούδι τῆς Ἁγιὰ Σοφιᾶς καὶ ἡ παράδοση τοῦ «μαρμαρωμένου βασιλιᾶ». Τὸ πρῶτο τὸ ἀποκατέστησε ὁ καθηγητὴς Γιάννης Ἀποστολάκης στὴ μελέτη του «Τὸ τραγούδι τῆς Ἁγιὰ-Σοφιᾶς, Θεσσαλονίκη 1939», κρίνοντας μιὰ παραλλαγή του, ποὺ εἶχε δημοσιεύσει ὁ Ζαμπέλιος [1], ἐνῶ ἡ δεύτερη παράδοση εἶναι πανελλήνια καὶ γνωστὴ σὲ ὅλους.

3. ΛΑΪΚΟΙ ΘΡΗΝΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

α) Ἡ «Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως»

Θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ δυὸ κείμενα τοῦ εἴδους αὐτοῦ, τὰ πιὸ χαρακτηριστικά. Τὸ πρῶτο ἐπιγράφεται «Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως» καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 1045 πολιτικοὺς στίχους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁμοιοκατάληκτοι. Τὸ ἔργο ἀποδιδόταν ὡς τώρα στὸν γνωστὸ Ρόδιο στιχουργὸ Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶ, ποὺ ἔχει γράψει καὶ δυὸ ἄλλα ποιήματα : 1) «Διήγησις εἰς τὰς πράξεις κ.λ.π. τοῦ Βελισσαρίου» (ἔκδ. Βενετίας 1554 σὲ 840 πολιτικοὺς ἀνομοιοκατάληκτους στίχους), καὶ 2) «Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου τοῦ 1498-1500» (644 ὁμοιοκατάληκτοι πολιτικοὶ στίχοι). Ἡ ἔρευνα δὲν δέχεται σήμερα ὅτι ὁ «θρῆνος» αὐτὸς εἶναι τοῦ Γεωργιλᾶ· μάλιστα ὁ καθηγητὴς Κριαρᾶς διατύπωσε τὴν ὑπόθεση (στηριζόμενος σὲ γλωσσικὲς παρατηρήσεις) ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι κυπριακῆς προέλευσης.

Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου εἶναι δημώδης καὶ δείχνει ὅτι ὁ συγγραφέας του εἶχε μέτρια μόρφωση. Ὡς πρὸς τὸ χρόνο τῆς συγγραφῆς του πρῶτος ὁ Γεώργιος Ν. Χατζηδάκις [2], στηριζόμενος σὲ μερικὰ χωρία τοῦ ποιήματος, ἀπέδειξε ὅτι αὐτὸ γράφηκε τὸν ἴδιο χρόνο μὲ τὴν ἅλωση τῆς Πόλης, δηλαδὴ τὸ 1453.

Ὁ συγγραφέας ἀρχίζει μὲ μιὰ ἔκκληση στὸν ἀναγνώστη — ποὺ τὴν ἐπαναλαμβάνει καὶ στὸ τέλος — νὰ διαβάσῃ μὲ προσοχὴ τὸ ποίημα, νὰ κάνῃ ἀντίγραφά του καί, διαβάζοντας τὶς συμφορὲς ποὺ θὰ περιγράψῃ, νὰ ὑποφέρῃ καὶ αὐτὸς μαζί. Ἔπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἐξιστόρηση τῆς δράσης τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὡς δεσπότη τοῦ Μορέως, τοῦ προκατόχου του Ἰωάννη τοῦ Η', καθὼς καὶ ὁ θρῆνος γιὰ τὴν ἐρήμωση τῆς Πόλης.

Ὕστερα ὁ ποιητὴς ἐξορκίζει τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσης νὰ ἑνωθοῦν σὲ

---

1. Βλ. καὶ Κ. Ρωμαίου, Τὸ τραγούδι τῆς Ἁγιὰ Σοφιᾶς, «Νέα Ἑστία» 1453-1953 (ἀφιέρωμα), σ. 860-866.

2. Στὴ «Byzantinische Zeitschrift» τοῦ 1894.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μιὰ σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ἀπευθύνεται στὸν Πάπα, στὴ Βενετία, στὴ Γένουα, στὸν Κάρολο Ζ' τῆς Γαλλίας, στοὺς Ἄγγλους, στὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας, στοὺς Ἱσπανούς κ.λ.π. Ἀπαριθμεῖ καὶ κατονομάζει τοὺς Χριστιανοὺς ποὺ εἶναι ὑποδουλωμένοι, ὑπολογίζει τὶς δυνάμεις τους καὶ τονίζει τὴν προθυμία τους νὰ ξεσηκωθοῦν, ἂν γίνῃ ἐκστρατεία. Ἀκόμη, περιγράφει καὶ τὸ δρόμο ποὺ θὰ πρέπῃ νὰ ἀκολουθήσουν οἱ χριστιανικὲς στρατιές, γιὰ νὰ εἰσβάλουν στὰ Βαλκάνια καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Τούρκους.

Τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι βέβαια ἕνας «θρῆνος» γιὰ τὴν Ἅλωση, ἀλλὰ πιὸ πολὺ ἔχει τὸ χαρακτήρα ἐκκλήσεως πρὸς τὴ Χριστιανικὴ Δύση. Ὁ τόνος του εἶναι σοβαρός, σχεδὸν ἐπίσημος, καὶ τὸ κείμενο περιέχει πολλὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν κατάσταση τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ συγγραφέας του εἶναι συνδεδεμένος μὲ τοὺς κύκλους τῶν ἑνωτικῶν καρδιναλίων Βησσαρίωνα καὶ Ἰσιδώρου, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσουμε παρακάτω. Ὁ ἴδιος παρουσιάζεται ὡς ἑνωτικὸς καὶ φαίνεται ὅτι θέλει νὰ συγκινήσῃ τὴ Δύση προσφέροντας τὴν Ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, παρασυρμένος ἀπὸ ὅσα ἔγραψε ὁ Elisson στὸν πρόλογο τῆς ἐκδοσής του, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ποιήματος, μιλεῖ γιὰ μιὰ προσχεδιασμένη σταυροφοριακὴ ἐνέργεια, ποὺ δὲν πραγματοποιήθηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρώτη ἔκδοση τοῦ ποιήματος ἀπὸ τὸν A. Elissen, Analekten der mittel-und neugriechischen Litteratur, τ. 3, Leipzig 1857, σ. 16-35. Ἄλλη ἔκδοση εἶναι τοῦ E. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. 1, Α', Paris 1880, σ. 169-202, ἀπὸ ὅπου ἀνεδημοσιεύεται καὶ στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη». Ἀπόσπασμα ἀνεδημοσιεύει καὶ ὁ Κ. Ν. Σάθας, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1869, σ. 1-3.

β) «Τὸ ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης»

Ὁ τίτλος τοῦ κειμένου «Ἀνακάλημα» προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀνακαλιέμαι θρηνῶ, ὀδύρομαι (γνωστὸ στὴν Κύπρο, Κρήτη, Νάξο). Τὸ ρῆμα παράγεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο «ἀνακαλῶ» (δηλαδὴ τοὺς νεκρούς) καλῶ ἐπάνω τὶς ψυχὲς τῶν παθημένων. Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου δὲν εἶναι καθαυτὸ ἰδιωματική. Πρόκειται γιὰ κοινὴ ἁπλὴ μὲ ἀρκετοὺς ἀρχαϊσμούς, καθὼς καὶ μὲ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα, ποὺ ὁ καθηγητὴς Κριαρᾶς ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι κυπριακὰ (μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι κοινὰ καὶ στὰ Δωδεκάνησα). Συμπέρασμα λοιπὸν ὅτι τὸ ποίημα γράφηκε στὴν Κύπρο ἢ τουλάχιστο ἀπὸ Κύπριο.

Τὸ κείμενο γράφηκε κοντὰ στὰ γεγονότα ποὺ ἱστορεῖ (ἅλωση Κωνσταντινούπολης). Ἐπίσης καὶ ἡ ἔλλειψη ρίμας μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

15ου αἰώνα καὶ μᾶς φέρνει πρὸς τὰ μέσα του. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ, ὡς κάποιο βαθμό, καὶ συναφῆ δημοτικὰ τραγούδια. Ὅσο ὅμως προχωρεῖ, τὸ ποίημα χάνει τὸ δημοτικό του ὕφος καὶ γίνεται ἀρχαϊκότερο. Παλαιότερα ὁ Κρουμπάχερ εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι τὸ «Ἀνακάλημα» εἶχε σχέση μὲ τὴν «Ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ποὺ ἀποδιδόταν στὸν Ρόδιο στιχουργὸ Ἐμμ. Γεωργιλᾶ.

Τὸ ποίημα ἀποτελεῖται ἀπὸ 118 δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Ἀρχίζει ἢ καλύτερα τὸ πρῶτο μέρος του καλύπτεται ἀπὸ τὴ μετάδοση τῆς θλιβερῆς ἀγγελίας τῆς Ἅλωσης, ποὺ ὁ ποιητὴς τὴν ἀνακοινώνει μὲ τὴν ἐρωταπόκριση δυὸ καραβιῶν, τὰ ὁποῖα συναντῶνται «στὰ μέρη τῆς Τενέδου». Στὸ ἴδιο μέρος ἐξυμνεῖται καὶ ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα (στίχοι 1-56).

Κατόπιν ἀρχίζει ὁ θρῆνος τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν Πόλη καὶ μᾶς δίνεται καὶ μιὰ εἰκόνα τῆς λεηλασίας καὶ τῆς ἁρπαγῆς της (στίχοι 57-88).

Τέλος (στίχοι 89-118), ὁ ποιητὴς ἀνατρέχει στὴν ἱστορία τῆς Πόλης, ποὺ τὴν παρομοιάζει τώρα μὲ σελήνη καὶ τὸν ἱδρυτή της, τὸν Μ. Κωνσταντῖνο, μὲ ἥλιο. Μιλεῖ καὶ γιὰ τὸν Ἰουστινιανό, ποὺ στόλισε τὴν Κωνσταντινούπολη, θυμᾶται τὴν Ἁγιὰ Σοφιὰ καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη, ποὺ κατὰ τὴν παράδοση τὰ φύλαγε ἕνας ἄγγελος, ὁ ὁποῖος θὰ περίμενε ἕναν νέο (ἀπόγονο τῶν ἱδρυτῶν τοῦ ναοῦ), γιὰ νὰ τὰ παραδώσῃ, ἀλλὰ ὅταν ἦλθε αὐτός ὁ νέος, ἦταν ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀντιχρίστου, δηλαδὴ ὁ Μεχμὲτ Β'.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐ μ μ. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Τὸ ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης, ἔκδ. 2α, Θεσσαλονίκη 1965. Προηγούμενες ἐκδόσεις: Ε m. L e g r a n d τὸ 1875, Ἀ γ α θ. Ξ η ρ ο υ χ ά κ η ς τὸ 1908. Φ ά ι δ ω ν Μ π ο υ μ π ο υ λ ί δ η ς τὸ 1955 μὲ τὴ βοήθεια διορθώσεων ποὺ εἶχε κάνει τὸ 1905 ὁ Ἀ θ α ν. Π α π α δ ό π ο υ λ ο ς - Κ ε ρ α μ ε ύ ς (Byzantinische Zeitschrift, τ. 14, 1905). Αὐτοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ποίημα (π.χ. ὁ D. C. H e s s e l l i n g) εἶχαν δεχθῆ σχετικὴ ὑπόθεση τοῦ Κρουμπάχερ ὅτι τὸ ποίημα εἶναι κρητικῆς προελεύσεως, γιατὶ στὸ στίχο 38 κ.ἑ. κάνει μνεία τῶν Κρητικῶν.

4. ΛΟΓΙΟΙ ΘΡΗΝΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

α) Ματθαίου Καμαριώτη «Μονῳδία ἐπὶ τῇ Ἁλώσει» (de Constantinopoli capta narratio lamentabilis)

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς θρήνους γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Πόλης, γιὰ τοὺς ὁποίους μιλήσαμε παραπάνω, ὑπάρχουν καὶ λόγια κείμενα μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο. Θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ λίγα ἀπὸ αὐτὰ καὶ πρῶτα μὲ τὸ «θρῆνο» τοῦ Ματθαίου Καμαριώτη.

Ὁ Ματθαῖος Καμαριώτης (περίπου 1400-1489 ἢ 1490) καταγόταν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἦταν γιὸς παπᾶ ποὺ εἶχε μετοικήσει στὴν Πόλη. Ὁ Καμαριώτης εἶχε σπουδάσει στὴν Πόλη, ἦταν μαθητὴς τοῦ Γενναδίου καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἅλωση ἔκανε τὸ δάσκαλο. Στὴν Ἅλωση σκλαβώνεται καὶ ἐπὶ 2-3 χρόνια περιπλανιέται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὡς αἰχμάλωτος ἢ ἀναζητώντας τοὺς σκλαβωμένους συγγενεῖς του. Ἐπιστρέφει στὴν Πόλη κατὰ τὸ τέλη τοῦ 1453 καὶ ὁ Γεννάδιος τὸν διορίζει στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή. Πιθανὸν νὰ τοῦ ἀνέθεσε καὶ τὴ διεύθυνσή της. Ἐκεῖ δίδασκε φιλοσοφία καὶ γραμματική.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ «θρήνου» του, ποὺ εἶναι γραμμένος σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα (ἀττικίζουσα) καὶ μὲ ὕφος ρητορικό, ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, ποὺ αἰχμαλωτίσθηκε πρῶτα κατὰ τὴν Ἅλωση καὶ ὕστερα σκοτώθηκε. Δὲν θρηνεῖ ὅμως γι' αὐτό, γιατὶ θεωρεῖ τὸν πατέρα του μᾶλλον τυχερὸ ποὺ δὲν γνώρισε τὰ κατοπινὰ δεινὰ τῆς σκλαβιᾶς. Ἔπειτα θρηνεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ποὺ δὲν εἶχε καὶ αὐτὸς τὴν ἴδια τύχη. Ἐμμεσα καταφέρεται ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατηγορεῖ τοὺς χριστιανοὺς λέγοντας: «Οὕτω τὰ χριστιανῶν ἄγαν νοσεῖ, ὅτι τὸ χριστιανῶν ὄνομα περικείμενοι, τὴν τοῦ ὀνόματος παντάπασιν ἤρνηνται δύναμιν, ἐκεῖνα πάντα τολμῶντες ἃ τὴν τοῦ Θεοῦ κινεῖ ἀγανάκτησιν...».

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίζει τὸ «θρῆνο» γιὰ τὴν Πόλη. Ἀπαριθμεῖ τὰ δεινά, δίνει τὴ θεολογικὴ ἑρμηνεία τοῦ γεγονότος καὶ παρακινεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ γίνουν καλοὶ χριστιανοὶ γιὰ νὰ μὴν ἐγκαταλειφθοῦν ἀπὸ τὴ Θεία Πρόνοια. Ἔπειτα μιλεῖ γιὰ τὴ διασπορὰ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀλλαξοπιστία, καὶ εἰδικώτερα ἀναφέρεται στὴν τύχη τεσσάρων ἀνεψιῶν του ἀπὸ ἀδελφὸ καὶ ἄλλων συγγενῶν του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκδόσεις: ἀπὸ τὸν Migne στὴν «Patrologia Graeca», τ. 160, στῆλες 1059-1070. Ἀνατύπωση στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀετοῦ», τ. 4 (1956) σ. 87-92, ὅπου καὶ βιογραφικὸ σημείωμα γιὰ τὸν Καμαριώτη. Ὁ «θρῆνος» αὐτός, μὲ μορφὴ ἐπιστολῆς, εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν λόγιο τῆς Πόλης Θεοδόσιο Ζυγομαλᾶ στὸν γνωστὸ Εὐρωπαῖο ἱερέα καὶ λόγιο τῆς Τυβίγγης Μαρτίνο Κρούσιο (Martinus Kraus ἢ Crusius), ὁ ὁποῖος καὶ τὸν δημοσίευσε στὴν «Turcograecia», Basileae 1584, σ. 76-83.

β) «Μονῳδία κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου ἐπὶ τῇ δυστυχεῖ Κωνσταντινουπόλει»

Ὁ Ἀνδρόνικος Κάλλιστος (1400-1486) γεννήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ μεγάλωσε καὶ σπούδασε στὴν Πόλη, ὅπου καὶ ἔμεινε ὡς τὴν Ἅλωση. Ἔπειτα κατέφυγε στὴν Εὐρώπη καὶ ἐκεῖ πέρασε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του περιπλανώμενος σὲ διάφορες πόλεις καὶ διδάσκοντας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Δίδαξε στὴν Πάδοβα, στὴ Βολωνία (1464), στὴ Ρώμη (1469), ὅπου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

συνδέθηκε μὲ τὸν καρδινάλιο Βησσαρίωνα, κατόπιν στὴ Φλωρεντία καὶ στὸ Μιλάνο. Ὕστερα πῆγε στὸ Παρίσι καὶ δίδαξε στὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιο, στὴ θέση τοῦ Ἑρμωνύμου τοῦ Σπαρτιάτη, ποὺ εἶχε ἤδη πεθάνει. Τέλος, κατέφυγε στὸ Λονδίνο, ὅπου καὶ ἔμεινε διδάσκοντας ὡς τὸ θάνατό του. Ἦταν ὀπαδὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ἡ «Μονῳδία» τοῦ Καλλίστου εἶναι ἴσως χρονολογικὰ τὸ πρῶτο λόγιο κείμενο τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἡ γλώσσα του εἶναι ἀρχαία ἑλληνικὴ (ἀττικίζουσα) καὶ τὸ ὕφος του ρητορικό, ὅπως καὶ τοῦ Καμαριώτη.

Πρόκειται γιὰ ἕναν «θρῆνο» καὶ μιὰ ἀναπόληση ὅλων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν προσώπων ποὺ χάθηκαν. Μιλώντας γιὰ τὴν προηγούμενη δόξα καὶ τὴν τωρινὴ συμφορὰ τῆς Κωνσταντινούπολης λέγει: «Νῦν γὰρ ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων ἑστία, ἡ διατριβὴ τῶν Μουσῶν, ἡ τῆς ἐπιστήμης ἁπάσης διδάσκαλος, ἡ τῶν πόλεων βασιλίς, ἑάλω φεῦ χερσὶν ἀσεβῶν.... Φεῦ, ὦ βασιλὶς τῶν πόλεων καὶ πατρίς, ἥτις ἐκ τοιαύτης ἀξίας δούλειον ἦμαρ εἶδες, ὡς πράττεις κακῶς, ὅσον περ πάλαι καλῶς...».

Ὁ Κάλλιστος ἔχει τὴ συναίσθηση ὅτι ἡ ἅλωση τῆς Πόλης εἶναι γεγονὸς πρωταρχικῆς σημασίας ὄχι μόνο γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, μὰ καὶ γιὰ τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ὅλου. Ἀπευθύνεται στὴ Ρώμη, στὴ Βενετία καὶ στὶς μὴ τουρκοκρατούμενες ἀκόμη Πελοπόννησο καὶ Κρήτη.

Ἀπευθυνόμενος στὴ Ρώμη καὶ στὴ Βενετία λέγει, θέτοντας διακριτικὰ ἕνα ἐρώτημα ποὺ εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ δειλὴ καὶ ἔμμεση ἱκεσία:

«...Ὦ Ῥώμη θεία, τί ποτε δράσεις, τῆς θυγατρὸς γενομένης δούλης; Ὦ μακαριώτατε πάτερ, πῶς οἴσῃ τηλικοῦτον κακόν;... Ὦ θειοτάτη καὶ μεγίστη πόλις τῶν Ἑνετῶν, τί δράσετε, νῦν τῆς ἀδελφῆς ὑμῶν καὶ φίλης φθαρείσης;...».

Ὁ «θρῆνος» του τελειώνει μὲ τὴν πρόβλεψη ὅτι τώρα θὰ θρηνήσουν οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ ὁ κόσμος ὅλος. Χαρακτηριστικὰ γράφει: «...Νῦν θρηνήσουσιν Ἰταλοί, νῦν οἱ Κελτοὶ κλαύσουσι, νῦν Γαλάται καὶ Βρετανοί, νῦν Γερμανοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ καὶ Θρᾷκες καὶ Παίονες, νῦν Ἴβηρες ἀνοιμώξουσι, νῦν Ἰνδοὶ σκυθρωπάσουσι· νῦν γένος ἅπαν καὶ νῆσοι καὶ ἤπειροι κατακόψονται...».

Ἀπὸ ὅλον τὸ «θρῆνο» τοῦ Καλλίστου ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο μιλεῖ γιὰ τοὺς νέους. Ὁ Κάλλιστος θρηνεῖ κυρίως γιὰ τὸ μέλλον τῶν νέων, γιατὶ αὐτοὶ πρόκειται νὰ εἶναι τὰ ἄμεσα θύματα τῆς συμφορᾶς, καὶ λέγει: «Ὦ σχέτλιοι νέοι, τίς ὑμῖν χαριεῖται κατωρθωκόσιν, ἢ παιδεύσει καλῶς ποιῶν ἀμελοῦντας; Ὁ γὰρ κοινὸς ἡμῶν προμηθεὺς ἀπώλετο φεῦ! Ἀλόγοις πάντως ἐπιτηδεύμασι χρώμενοι, τὸν ἐξῆς μοχθηρῶς διανύσομεν βίον, ἐρέται τινὲς ὄντες ἢ σκαπανεῖς καὶ θῆτες. Ὦ παῖδες ἄθλιοι, οἵ τε νῦν ὄντες καὶ ἐσόμενοι, τίς ὑμᾶς θρέψει καὶ παιδαγωγήσει, καὶ τὸ δέον διδάξει τῆς κοινῆς τροφοῦ καὶ διδασκάλου φθαρείσης; Συβῶται πάντως ἔσεσθε καὶ βουκόλοι, καὶ πέτρας καὶ ὄρη καὶ κρημνοὺς ἕξετε πόλιν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκδόσεις: P. Migne στὴν «Patrologia Graeca», τ. 161, στ. 1131-1142, Σπ. Λάμπρου στὸ «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τ. 5 (1908), σ. 203-218, Γ. Κουρνούτου στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη», τ. 5 (1956), σ. 106-114, ὅπου καὶ λίγα βιογραφικὰ στοιχεῖα. Καλύτερη εἶναι ἡ ἔκδοση τοῦ Λάμπρου. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο Κάλλιστο βλ. στοῦ Giuseppe Gamme li, Andronico Callisto, περιοδικὸ «Rinascita», τ. 5 (Firenze 1942), σ. 101-121, 171-214.

5. ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΟΥ ΙΣΙΔΩΡΟΥ

Ὁ καρδινάλιος Ἰσίδωρος (: - 1463) ἦταν ἐξαίρετος κληρικὸς καὶ λόγιος, ὁ σπουδαιότερος μετὰ τὸν Βησσαρίωνα ἀπὸ ὅσους προσχώρησαν στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία. Πιὸ πιθανὸς τόπος καταγωγῆς του ἦταν ἡ Πελοπόννησος (κατ' ἄλλην ἄποψη ἡ Θεσσαλονίκη ἢ ἡ Κωνσταντινούπολη).

Ὡς μητροπολίτης Κιέβου παραβρέθηκε στὴ σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, ὅπου δέχθηκε τὴν Ἕνωση. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1439 ὀνομάσθηκε καρδινάλιος καὶ παπικὸς legatus τοῦ Βορρᾶ. Ἡ ρωσικὴ Ἐκκλησία ὅμως δὲν δέχθηκε τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν Ἕνωση καὶ ὁ ἡγεμόνας τῆς Μοσχοβίας Βασίλειος Γ' ὁ Τυφλὸς φυλάκισε τὸν Ἰσίδωρο, ὁ ὁποῖος μολαταῦτα κατόρθωσε νὰ δραπετεύσῃ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1441 καὶ νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ Ρώμη.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1452 ὁ πάπας τὸν ὀνόμασε λατίνο πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἔτσι ὁ Ἰσίδωρος βρέθηκε στὴν Πόλη, ἔζησε τὴν πολιορκία της, πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὴν ἄμυνά της καὶ μὲ μεγάλες ταλαιπωρίες κατάφερε νὰ ξεφύγῃ καὶ νὰ φθάσῃ στὴν Κρήτη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1453 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, τὸ Νοέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους, στὴ Βενετία. Στὴ Βενετία, ἂν καὶ ἑνωτικὸς ὁ ἴδιος, συμπαραστάθηκε πολὺ στοὺς φυγάδες συμπατριῶτες του, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ ἐκεῖ μετὰ τὴν Ἅλωση, μεσολάβησε μὲ θέρμη στὸν πάπα καὶ πέτυχε ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὴ βενετικὴ Γερουσία τὸ 1456 τὴν πρώτη ἄδεια νὰ λειτουργήσῃ ἐκεῖ ὀρθόδοξος ἑλληνικὸς ναὸς γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν πολυπληθῶν Ἑλλήνων προσφύγων.

Ὁ Ἰσίδωρος, πρὶν φθάσῃ στὴν Ἰταλία καὶ ἐνῶ ἀκόμη βρισκόταν στὴν Κρήτη, ἀπευθύνει ἀπὸ ἐκεῖ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1453 ἐπιστολὲς καὶ ἐκκλήσεις σὲ διάφορες προσωπικότητες τῆς Δύσης. Γράφει στὸν πάπα Νικόλαο Ε', στὸ Ἱερὸ Κολλέγιο τῶν Καρδιναλίων, στοὺς φίλους του καρδιναλίους Βησσαρίωνα καὶ Capranica, στοὺς ἡγεμόνες τῶν μεγαλύτερων ἰταλικῶν κρατιδίων, ὅπως τῆς Φλωρεντίας καὶ Βενετίας, καὶ σὲ ἄλλους χριστιανοὺς ἡγεμόνες, ὅπως στὸν βασιλιὰ τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσο Ε', καὶ ἄλλους. Ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς καὶ ἐκκλήσεις του, ποὺ εἶναι γραμμένες στὰ λατινικά, ἔχουν σωθῆ[1].

1. Βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἰσιδώρου, ποὺ σώθηκαν, τὶς χρονολογίες τους,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ πιὸ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ τοῦ Ἰσιδώρου εἶναι μιὰ ἐγκύκλιός του, ποὺ ἀπηύθυνε στὶς 8 Ἰουλίου τοῦ 1453 ἀπὸ τὸν Χάνδακα (Ἡράκλειο) τῆς Κρήτης πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς. Τὸ κείμενο δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν P. Migne στὴν «Patrologia Graeca», τ. 159 (Paris 1866), στ. 953-956, μὲ τὸν τίτλο: «Isidorus, Cardinalis Ruthenus, Episcopus Sabinensis, legatus Pontificis, universis Christi fidelibus».

Μὲ τὴν ἐγκύκλιό του αὐτὴ ὁ Ἰσίδωρος ἀναγγέλλει στοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Δύσης τὸ βαρυσήμαντο γεγονὸς τῆς Ἅλωσης καὶ τοὺς καλεῖ σὲ συναγερμὸ καὶ σταυροφορία μπροστὰ στὸν κίνδυνο ποὺ ἀπειλεῖ τὴν Εὐρώπη. Περιγράφει μὲ πολλὴ παραστατικότητα τὴν καταστροφὴ τῆς Πόλης καὶ δίνει πληροφορίες γιὰ τὶς πολεμικὲς προετοιμασίες τῶν Τούρκων καὶ τὰ σχέδιά τους νὰ εἰσβάλουν στὴν Εὐρώπη ἀπὸ δυὸ κατευθύνσεις: πρὸς τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Οὐγγαρία ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιο καὶ τὴν Κάτω Ἰταλία ἀπὸ τὴ Δύση. Ἐπισημαίνοντας τὸν κίνδυνο αὐτὸ ὁ Ἰσίδωρος ἐξορκίζει τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς προτρέπει νὰ μονοιάσουν καὶ νὰ κάνουν ἕναν ἱερὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Μὲ τὴν ἰδιότητά του ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτη ὁ Ἰσιδωρος ἐπιζητεῖ νὰ παρακινήσῃ τὴν Εὐρώπη σὲ ἕναν θρησκευτικὸ σταυροφοριακὸ ἀγώνα. Τὶς προσπάθειές του αὐτὲς τὶς συνεχίζει καὶ ἀργότερα, ὅταν φθάνῃ στὴ Βενετία καὶ κατόπιν στὴ Ρώμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γιὰ τὸν καρδινάλιο Ἰσίδωρο βλ. στοῦ Μ. Ι. Μ α ν ο ύ σ α κ α, Ἡ πρώτη ἄδεια (1456) τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιὰ τὸ ναὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας καὶ ὁ καρδινάλιος Ἰσίδωρος, «Θησαυρίσματα», τ. Α' (Βενετία 1962), σ. 114 σημ. 2. Μεταφρασμένα ἀποσπάσματα τῆς ἐγκυκλίου του βλ. στοῦ Μ. Ι. Μ α ν ο ύ σ α κ α, Ἐκκλήσεις (1453-1535) τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 6-7, 31.

6. ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΑ (1453-1472)

Στὶς προσπάθειες γιὰ τὸ ξεσήκωμα τῆς χριστιανικῆς Δύσης ἐναντίον τῶν Τούρκων παίρνουν ἐνεργὸ μέρος καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες λογίους, ποὺ εἶχαν ἀναγκασθῆ νὰ καταφύγουν στὴν Εὐρώπη, εἴτε πρὶν εἴτε καὶ μετὰ τὴν Ἅλωση. Ἡ ζωή τους ἐκεῖ δὲν ἦταν εὔκολη· ἔπρεπε νὰ δουλέψουν σκληρὰ γιὰ νὰ ἐπιζήσουν, νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὸ δυτικὸ κόσμο καὶ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ ὅπου καὶ μόνο μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν προστασία. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἀπὸ τὴ θλίψη γιὰ τὴν ἐθνικὴ συμφορά, τὶς ταλαιπωρίες, τὴ νοσταλγία γιὰ τὴ

τὰ χειρόγραφα καὶ τὶς ἐκδόσεις τους ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν Georg Hofmann στὸ περιοδικὸ «Orientalia Christiana Periodica» τ. 14 (1948) καὶ τ. 18 (1952).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χαμένη πατρίδα τους, πέθαναν πρόωρα. Ἄλλοι ὅμως κατόρθωσαν νὰ ἐπιβληθοῦν, νὰ ἐξασφαλίσουν ἰσχυρούς προστάτες καὶ νὰ καταλάβουν θέσεις. Σήμερα κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ τὴ συμβολὴ τῶν λογίων αὐτῶν στὴν Ἀναγέννηση μὲ τὰ χειρόγραφα, ποὺ ἔφεραν μαζί τους, καὶ τὴ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὰ Πανεπιστήμια. Κάτι ἀκόμη δὲν ἀμφισβητεῖ ἐπίσης κανείς: ὅτι ὅλοι οἱ λόγιοι αὐτοί, εἴτε πέτυχαν εἴτε καταποντίσθηκαν, εἴτε ἔμειναν πιστοὶ στὸ πάτριο δόγμα εἴτε προσχώρησαν στὸν καθολικισμό, δὲν ξέχασαν οὔτε στιγμὴ τὴ σκλαβωμένη τους πατρίδα καὶ προσπάθησαν μὲ κάθε τρόπο καὶ σὲ κάθε εὐκαιρία νὰ παρακινήσουν τὴ χριστιανικὴ Εὐρώπη σὲ μιὰ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων ἀδελφῶν τους.

Ἀνάμεσα σὲ ὅλους ξεχωρίζει ἡ προσωπικότητα τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα (1403 - 18 Νοεμβρίου 1472). Εἶχε γεννηθῆ στὴν Τραπεζούντα, δὲν ξέρουμε τὸ ἐπώνυμό του, μόνον ὅτι στὸ βαπτιστικό του ὄνομα λεγόταν Ἰωάννης καὶ ἡ μητέρα του Θεοδούλη. Ὁ Βησσαρίων σπούδασε στὴν Πόλη καὶ ἦταν γνωστὸς πλατωνιστής. Ὑπῆρξε καὶ μαθητὴς τοῦ Γεμιστοῦ στὸν Μυστρᾶ. Ὀνομάσθηκε μητροπολίτης Νικαίας καὶ πῆρε μέρος στὴ σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας (1439), προσχώρησε στὸν καθολικισμό, ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν ὅρων τῆς ἑνώσεως, ἐγκαταστάθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν Ἅλωση στὴν Ἰταλία (τέλη 1441), ὀνομάσθηκε καρδινάλιος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, διακρίθηκε ὡς συγγραφέας, οὐμανιστής, προστάτης τῶν γραμμάτων, καὶ παρὰ λίγο νὰ γίνη καὶ πάπας, μολονότι ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του διατήρησε τὴ γενειάδα καὶ τὸ σχῆμα τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν.

Ὁ Βησσαρίων κατακρίθηκε πολύ, καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του καὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους, γιὰ τὴ στάση του αὐτὴ καὶ χαρακτηρίσθηκε ὡς ὁ «λατινικώτατος ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες». Πολὺ σωστὰ ὅμως ἕνας σύγχρονός του Ἰταλὸς οὐμανιστής, ὁ Λαυρέντιος Valla, τὸν χαρακτήρισε καὶ ὡς τὸν «ἑλληνικώτατο ἀνάμεσα στοὺς Λατίνους», γιατὶ ὁ Βησσαρίων ὡς τὸ θάνατό του εἶχε μιὰ μόνο ἐπιδίωξη, τὴν πραγματοποίηση τῆς σταυροφορίας. Γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ ἀφιέρωσε ὅλες του τὶς δυνάμεις, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω.

Μόλις ἔφθασε στὴν Ἰταλία ἡ εἴδηση τῆς Ἅλωσης, ὁ Βησσαρίων ἔγραψε ἀπὸ τὴ Βολωνία στὶς 13 Ἰουλίου 1453 μιὰ ἐπιστολὴ στὰ λατινικὰ πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας Φραγκίσκο Foscari καὶ τὸν προέτρεπε νὰ συμφιλιώση καὶ νὰ συνενώση τοὺς ἀντιμαχόμενους ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ σοβαρὴ τουρκικὴ ἀπειλή. Πρῶτα ἐκφράζει τὴν ὀδύνη του γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Πόλης καὶ ὕστερα ἐκθέτει τὴ γνώμη του γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει ἡ Ἰταλία καὶ ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐξάπλωση.

Τὸ 1454, μὲ τὴν εἰρήνη τοῦ Lodi, καταπαύουν οἱ πόλεμοι ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἰταλικὰ κρατίδια. Τὰ μεγάλα ὅμως κράτη τῆς Εὐρώπης (Γαλλία, Ἀγγλία, Ἱσπανία, Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία) ἔχουν δικά τους ὀξύτατα προ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βλήματα καὶ οἱ ἡγεμόνες των περιορίζονται σὲ μερικὲς ἐντυπωσιακὲς ἐκδηλώσεις συμπάθειας. Μόνο οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ καὶ οἱ Οὔγγροι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἰωάννη Οὐνυάδη καὶ ὕστερα τὸν γιό του Ματθία Κορβίνο, ἀγωνίζονται γενναῖα ὡς τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν τουρκικὴ ἐξάπλωση.

Στὴ Δύση οἱ πάπες, ὁ ἕνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλον, κηρύσσουν μὲ βοῦλλες των σταυροφορίες καὶ ὁ Βησσαρίων, ὅσο ζῆ, εἶναι ὁ ὑποκινητὴς καὶ θερμὸς συμπαραστάτης στὶς ἐνέργειές των αὐτές.

Τὸν Νικόλαο Ε' (1447-1455) διαδέχθηκε στὸν παπικὸ θρόνο ὁ γηραιὸς Κάλλιστος Γ' (1455-1458), φίλος τοῦ Βησσαρίωνα. Ὁ Κάλλιστος κινήθηκε μὲ μεγάλη θέρμη γιὰ τὴ σταυροφορία, ἔστειλε πρέσβεις σὲ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνες, καθὼς καὶ στοὺς ἐχθροὺς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀσία. Ἱεροκήρυκες διέτρεχαν τὴν Εὐρώπη καὶ ξεσήκωναν τὸ λαό, πουλώντας ταυτόχρονα καὶ «συγχωροχάρτια». Ὁ Βησσαρίων ἦταν ὁ πιὸ στενὸς βοηθὸς τοῦ πάπα Καλλίστου στὴν προσπάθεια αὐτὴ τῆς σταυροφορίας, ποὺ τελικὰ ὅμως ναυάγησε ἐξ αἰτίας τῆς στάσης τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'.

Μολαταῦτα, μὲ τὰ χρήματα κυρίως ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ, ὁ πάπας Κάλλιστος κατόρθωσε νὰ ἑτοιμάση 25 πλοῖα καὶ νὰ στρατολογήση 5.000 στρατιῶτες καὶ 1.000 ναῦτες, τοὺς πιὸ πολλοὺς θαρραλέους πειρατές. Τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου ἀνέθεσε στὸν πατριάρχη τῆς Ἀκυληΐας (Βενετίας) Lodovico Scarampi.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1457 ὁ σταυροφοριακὸς αὐτὸς στολίσκος, ποὺ εἶχε ἐνισχυθῆ καὶ ἀπὸ βενετικὲς ναυτικὲς δυνάμεις καὶ εἶχε φθάσει τὰ 40 πλοῖα, ἀρχίζει τὴ δράση του. Ὁ στόλος στὴν ἀρχὴ πλέει στὴ Ρόδο, ὅπου ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν Μεγάλο Μάγιστρο τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Jean de Lastiq, ἔνθερμο ὀπαδὸ τῆς σταυροφορίας. Κατόπιν προσεγγίζει στὴ Χίο καὶ στὴ Λέσβο, ποὺ βρίσκονταν στὴν κατοχὴ τῶν γενουατικῶν οἴκων Giustiniani καὶ Gattilusi. Αὐτοὶ ὅμως, ἐπειδὴ φοβοῦνταν ἀπὸ τὴ μιὰ τὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἐπικράτηση τῶν Βενετῶν, ἀρνοῦνται νὰ πάρουν ἀνοικτὰ μέρος στὴ σταυροφορία καὶ κρατοῦν μόνο εὐμενῆ οὐδετερότητα. Οἱ σταυροφόροι ἀνεφοδιάζονταν στὰ λιμάνια τῆς Μυτιλήνης, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ ὡς βάσεις ἐξορμήσεως γιὰ ἐπιδρομὲς στὰ ἀπέναντι μικρασιατικὰ παράλια καὶ γιὰ τὴ σύλληψη ἐμπορικῶν τουρκικῶν πλοίων.

Ἀπὸ τὴ Λέσβο οἱ σταυροφόροι προσεγγίζουν στὴ Λῆμνο καὶ ἡ τουρκικὴ φρουρὰ παραδίδεται. Ἔπειτα μὲ ὁρμητικὴ ἐπίθεση κυριεύουν τὸ φρούριο τοῦ Λιμένος τῆς Θάσου καὶ σὲ 15 μέρες ὁλόκληρο τὸ νησί. Ὕστερα ἀκολουθεῖ ἡ Σαμοθράκη καὶ ἔτσι τὰ νησιὰ τοῦ ΒΑ. Αἰγαίου ἔρχονται πάλι στὰ χέρια τῶν Φράγκων καὶ ἰδίως τῶν Βενετῶν.

Τὸν Μάιο τοῦ 1457 οἱ Βενετοί, γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους, ἀποχωροῦν καὶ ἡ φροντίδα τῶν νησιῶν μένει στὸν Scarampi, ποὺ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τοὺς Ἱππότες τῆς Ρόδου. Τὸν Αὔγουστο τοῦ ἴδιου ἔτους οἱ σταυροφόροι νικοῦν κοντὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὴ Μυτιλήνη τουρκικὴ ναυτικὴ δύναμη καὶ κυριεύουν 25 πλοῖα. Τὴν ἄνοιξη ὅμως τοῦ 1458 ἡ σταυροφοριακὴ κίνηση ξεθυμαίνει καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πάπα Καλλίστου Γ' (ἀρχὲς Αὐγούστου 1458) διαλύεται.

Τὸν Κάλλιστο Γ' διαδέχθηκε στὸν παπικὸ θρόνο ὁ γνωστὸς οὐμανιστὴς ἀπὸ τὴν Σιέννα Enea Silvio de' Piccolomini, μὲ τὸ ὄνομα Πίος Β' (1458-1464) [1].

Ὁ νέος πάπας εἶναι θερμὸς ὑπαδὸς τῆς σταυροφορίας καὶ ἀφιερώνεται στὸ ἔργο αὐτὸ μὲ ἀκούραστο συνεργάτη τὸν Βησσαρίωνα. Μόλις ἀνέβηκε στὸν παπικὸ θρόνο ὁ Πίος Β' στέλνει ἐγκύκλιο πρὸς ὅλους τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης καὶ τοὺς καλεῖ γιὰ τὸ ἑπόμενο ἔτος (1459) νὰ ἔλθουν αὐτοπροσώπως ἢ νὰ στείλουν πληρεξουσίους σὲ μιὰ σύνοδο στὴ Μάντουα, γιὰ νὰ συζητήσουν σχετικὰ μὲ τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἡ παραπάνω σύνοδος πραγματοποιήθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1459 καὶ πρῶτος μίλησε ὁ πάπας, ποὺ ἦταν φημισμένος ρήτορας. Τὸν ἀκολούθησε στὸ βῆμα ὁ Βησσαρίων, ποὺ μὲ θέρμη καὶ εὐγλωττία, ἀλλὰ καὶ μὲ ρεαλισμὸ καὶ πειστικότητα, μίλησε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας του μπροστὰ στοὺς ἐκπροσώπους ὅλης τῆς Εὐρώπης. Οἱ δυὸ λόγοι προκάλεσαν ἐνθουσιασμὸ στοὺς συνέδρους πού, παρὰ τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὶς ἀντιρρήσεις μερικῶν, ἀποφάσισαν τὴ σταυροφορία. Ἔμενε ὅμως τὸ σπουδαιότερο: νὰ πεισθοῦν οἱ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας νὰ εἰρηνεύσουν καὶ νὰ ἐνισχύσουν ὑλικὰ τὴν κίνηση. Τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἀνέλαβε ὁ Βησσαρίων, ποὺ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα ἐπισκέφθηκε τὸ 1460 τὴ Νυρεμβέργη, τὴ Βόρμς καὶ τὴ Βιέννη, συναντήθηκε μὲ τὸν αὐτοκράτορα Φρειδερίκο Γ', ἐκφώνησε φλογεροὺς λόγους καὶ ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν εἰρήνευση τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1461 ὁ Βησσαρίων ἐπέστρεψε στὴ Ρώμη ἀπογοητευμένος.

Στὸ μεταξὺ ὁ πάπας εἶχε στείλει στὴν Ἀσία ἕναν ἔμπιστο μοναχὸ ὀνομαζόμενο Λουδοβίκο, γιὰ νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς ἐκεῖ ἐχθροὺς τῶν Τούρκων. Αὐτὸς ἐπέστρεψε ἔπειτα ἀπὸ δυὸ χρόνια στὴ Ρώμη, συνοδευόμενος ἀπὸ πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζούντας, τοῦ σάχη τῆς Περσίας, τοῦ σουλτάνου τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γεωργίας καὶ Ἀρμενίας. Παράλληλα ὁ Πίος Β' δὲν παύει τὶς διπλωματικές του ἐνέργειες. Στέλνει τὸν μοναχὸ Λουδοβίκο, ποὺ τὸν ὀνόμασε πατριάρχη Ἀντιοχείας, μαζὶ μὲ τοὺς Ἀσιάτες πρέσβεις στὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας καὶ στὸν βασιλιὰ τῆς Γαλλίας. Ὁ πρῶτος ἐνθουσιάζεται καὶ δέχεται νὰ πάρη μέρος στὴ σταυροφορία, ἀλλὰ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' τῆς Γαλλίας ἀντιδρᾶ.

Τὸ 1463 οἱ σχέσεις Τούρκων καὶ Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο ἐπιδεινώνονται, γι' αὐτὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ ἔτους ἐκείνου ὁ Βησσαρίων ἔρχεται ὡς ἀπο-

---

1. Βασικὸ γι' αὐτὸν παραμένει τὸ ἔργο τοῦ Georg Voigt, Enea Silvio de' Piccolomini, als Papst Pius der zweite und sein Zeitalter, Berlin 1862-1863.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στολικὸς λεγάτος στὴ Βενετία, ὅπου ὁ δόγης καὶ ἡ Γερουσία τὸν ὑποδέχονται μὲ ἐξαιρετικὲς τιμές. Ὁ Βησσαρίων ἐκφωνεῖ ἐκεῖ ἐπίσημους λόγους καὶ συντελεῖ στὸ νὰ κηρύξη ἔπειτα ἀπὸ λίγες μέρες ἡ Βενετία τὸν πρῶτο τουρκοβενετικὸ πόλεμο (1463-1479).

Ὁ Πίος Β' θεωρεῖ τώρα κατάλληλη τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς σταυροφορίας καὶ καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ συγκεντρωθοῦν στὸ λιμάνι τῆς Ἀγκώνας. Ἐκεῖ μαζεύθηκαν μερικὲς δυνάμεις: ὁ Βησσαρίων καὶ ἄλλοι τρεῖς καρδινάλιοι ἐξόπλισαν μὲ ἔξοδά τους ὁ καθένας ἀπὸ ἕνα πλοῖο, δυὸ ἔστειλε ὁ δούκας τῆς Μοδένας, ἕνα ἡ Βολωνία καὶ ἕνα ἡ Lucca. Ὁ δούκας τοῦ Μιλάνου ἔστειλε τρεῖς χιλιάδες στρατιῶτες καὶ ἦλθαν ἐκεῖ καὶ πολλοὶ ἄτακτοι σταυροφόροι ἀπὸ τὴ Γερμανία καὶ τὴν Ἰταλία, ποὺ μᾶλλον φασαρία δημιουργοῦσαν. Ὁ βενετικὸς στόλος ὅμως ἀργοῦσε νὰ ἔλθη, γι' αὐτὸ καὶ ὁ πάπας ἀπευθύνεται στὸν δόγη Χριστόφορο Moro στὶς 8 Νοεμβρίου τοῦ 1463.

Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τῆς ἐκστρατείας ὁ δούκας τῆς Βουργουνδίας μὲ τοὺς βασιλιάδες τῆς Βοημίας καὶ Πολωνίας θὰ χτυποῦσαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, οἱ Ἀλβανοὶ μὲ τὸν Σκεντέρμπεη ἀπὸ τὴ Δύση καὶ ὁ στόλος ἀπὸ τὰ νησιὰ καὶ τὶς ἀκτές.

Τὸν Αὔγουστο ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ Βενετία γιὰ τὴν Ἀγκώνα ὁ δόγης καὶ ταυτόχρονα ἀπὸ τὴ Ρώμη ὁ πάπας μὲ τὸν Βησσαρίωνα καὶ ἄλλους καρδιναλίους· ὁ Πίος Β' ὅμως ἔπασχε ἀπὸ χρόνια ἀρθρίτιδα καὶ ἔφθασε στὴν Ἀγκώνα ἑτοιμοθάνατος. Στὶς 12 Αὐγούστου ἦλθε ἐκεῖ ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἑπόμενη νύκτα πέθανε ὁ πάπας, ποὺ ἦταν ἡ ψυχὴ τῆς σταυροφορίας, καὶ ἡ κίνηση διαλύθηκε. Λίγες δυνάμεις ποὺ ἔμειναν χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς στὸν ἀγώνα γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

Ὁ νέος πάπας Παῦλος Β' (1464-1471) εἶναι μᾶλλον ἀδιάφορος πρὸς τὴν ἰδέα τῆς σταυροφορίας, γι' αὐτὸ ὁ Βησσαρίων γιὰ μερικὰ χρόνια ἀποσύρεται στὶς μελέτες του. Τὸ 1470 ὅμως ὁ Μεχμὲτ Β' κυριεύει ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς τὴ Χαλκίδα, ὅπου ἀκολουθεῖ μιὰ φοβερὴ σφαγὴ τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ εἴδηση αὐτὴ ἀναστατώνει τὴν Εὐρώπη καὶ ὁ Βησσαρίων δοκιμάζει γιὰ τελευταία φορὰ νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν κατάσταση καὶ νὰ ἀπευθύνη ἐκκλήσεις γιὰ σταυροφορία σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Τότε γράφει ἐκκλήσεις καὶ λόγους πρὸς τοὺς ἡγεμόνες. Στοὺς λόγους του δίνει τὴ μορφὴ τῶν «Φιλιππικῶν» τοῦ Δημοσθένη καὶ τοὺς συνοδεύει καὶ μὲ μιὰ μετάφραση τοῦ Α' «Ὀλυνθιακοῦ». Τὰ κείμενα αὐτὰ τὰ στέλνει στὸν Γάλλο οὐμανιστὴ Γουλιέλμο Fichet, πρύτανη τῆς Σορβόννης, ποὺ τὰ τυπώνει τὸ 1471 στὸ πρῶτο πανεπιστημιακὸ τυπογραφεῖο καὶ τὰ συνοδεύει καὶ μὲ δικές του ἀφιερωτικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Λουδοβίκο ΙΑ' τῆς Γαλλίας, τὸν Ἐδουάρδο Δ' τῆς Ἀγγλίας, τὸν Φρειδερίκο Γ' τῆς Γερμανίας καὶ τὸν δούκα Ἀμεδαῖο Θ' τῆς Σαβοΐας.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Βησσαρίωνα, ποὺ γνώρισαν πολλὲς ἐκδόσεις (ἰταλικὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὴ Βενετία τὸ ἴδιο ἔτος, ἄλλοῦ τὸ 1500, 1537 κ.ἀ. [1]) εἶναι ὡραῖα κείμενα ἀπὸ ἄποψη λογοτεχνικοῦ ὕφους καὶ πολιτικῆς σκέψης. Στὰ κείμενα αὐτὰ ὁ Βησσαρίων κατακρίνει τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνες γιὰ τὴν ἀδιαφορία τους, ποὺ ἐπέτρεψε στοὺς Τούρκους νὰ κάνουν τέτοιες προόδους, καὶ τοὺς προλέγει ὅτι τώρα θὰ ἔλθη ἡ σειρὰ νὰ κάνουν ἀπόβαση οἱ Τοῦρκοι στὴν Κάτω Ἰταλία. Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ σωθοῦν εἶναι νὰ ἀφήσουν τὶς διαμάχες τους καὶ νὰ ἑνωθοῦν, ἔχοντας ἔτσι καὶ τὸν Θεὸ μὲ τὸ μέρος τους.

Τὸ 1472 ὁ νέος πάπας Σίξτος Δ' στέλνει τὸν Βησσαρίωνα στὴ Γαλλία, γιὰ νὰ συμφιλιώση τοὺς δοῦκες τῆς Βουργουνδίας καὶ τῆς Βρεττάνης μὲ τὸν ἀλλοπρόσαλλο βασιλιὰ Λουδοβίκο ΙΑ' καὶ νὰ τοὺς παρακινήση στὸν πόλεμο. Ἡ ὑποδοχὴ ὅμως τοῦ Βησσαρίωνα ἀπὸ τὸν Γάλλο βασιλιὰ ἦταν πολὺ ἄσχημη. Μὲ δυσκολία τὸν δέχθηκε καὶ ὁ Βησσαρίων ἐκφώνησε λατινικὰ ἕναν λαμπρὸ λόγο ὑπὲρ τῆς σταυροφορίας. Ὁ Λουδοβίκος ὅμως τὸν κακομεταχειρίσθηκε. Ἔτσι ὁ Βησσαρίων, γυρίζοντας στὴ Ρώμη ἄπρακτος, ἄρρωστος, ταλαιπωρημένος καὶ γεμάτος πίκρα, πέθανε στὴ Ραβέννα στὶς 18 Νοεμβρίου τοῦ 1472, χωρὶς νὰ μπορέση νὰ πραγματοποιήση τὸ μεγάλο του ὄνειρο τῆς σταυροφορίας καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πατρίδας του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενικὰ ἔργα γιὰ τὸν Βησσαρίωνα : Henri Vast, Le cardinal Bessarion (1403-1472). Étude sur la Chrétienté et la Renaissance vers le milieu du XVe siècle, Paris 1878, Ludwig Mohler, Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsman, τ. 1, Paderdorn, 1923. Ἐκλαϊκευτικώτερο, ἀλλὰ χρήσιμο ἀπὸ ἑλληνικὴ ἄποψη, τὸ βιβλίο τοῦ Ἀχιλλέως Κύρου, Βησσαρίων ὁ Ἕλλην, τ. Α' - Β', Ἀθῆναι 1947.

7. ΑΛΛΕΣ ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ ΩΣ ΤΑ 1535 [2]

α) Μιχαὴλ Ἀποστόλης

Κωνσταντινουπολίτης λόγιος, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς προστατευομένους τοῦ Βησσαρίωνα, γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ὁποίου ἔγραψε καὶ ἕναν «Ἐπιτάφιον θρηνώδη». Ὁ Ἀποστόλης μέσα στὰ ἄλλα ἔργα του μᾶς ἄφησε καὶ ἕνα «Προσφώνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκο τὸν Γ'», ποὺ εἶναι μιὰ ἔκκληση

1. Βλ. καὶ Patrologia Graeca, τ. 161, στ. 641-676.

2. Βασικὴ βιβλιογραφία : Μ. Ι. Μανούσακα, Ἐκκλήσεις (1453-1535) τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 1965. Πολλὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς λογίους αὐτοὺς βλ. στοῦ Deno John Geanakoplos, Greek Scholars in Venice, Cambridge, Massachusetts 1962· βλ. καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση Χ. Γ. Πατρινέλλη στὶς ἐκδόσεις Γ. Φέξη μὲ τὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιὰ σταυροφορία. Τὸ κείμενο εἶναι ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ τοποθετήσουμε στὰ 1468-1469, ὅταν ὁ Ἀποστόλης εἶχε πάει ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Ἰταλία, γιὰ νὰ βρῆ τὸν Βησσαρίωνα, καὶ ὁ Φρειδερίκος εἶχε ἔλθει στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ συναντήση τὸν πάπα. Τὴν ἰδέα νὰ ἀπευθυνθῆ στὸν αὐτοκράτορα τὴν ὑπέβαλε στὸν Ἀποστόλη ἕνας ἄγνωστος ἀπὸ ἀλλοῦ σὲ μᾶς Ἕλληνας, ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος, φίλος καὶ συμπολίτης τοῦ Ἀποστόλη, πού βρισκόταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορα.

Ὁ Ἀποστόλης πλέκει τὸ ἐγκώμιο τοῦ Φρειδερίκου Γ' σὲ ὕφος ρητορικὸ καὶ μὲ πολλὴ κολακεία. Στηρίζει τὴν πίστη του γιὰ τὴ νίκη τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα ἐναντίον τοῦ σουλτάνου στὴν ἀστάθεια καὶ ἐναλλαγὴ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἔχει γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν χρησμῶν. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὶς προφητεῖες ἦλθε ἡ ὥρα πού θὰ σηκωθῆ ὁ «κοιμώμενος ὄφις» (=Φρειδερίκος), θὰ «πατάξῃ τὸ μειράκιον» (=σουλτάνο) καὶ θὰ ἐλευθερώση τοὺς Ἕλληνες. Τὸ κείμενο τελειώνει μὲ τὴν ἔκκληση τοῦ Ἀποστόλη πρὸς τὸν Φρειδερίκο νὰ ὁρίση βασιλιὰ τοῦ Βυζαντίου τὸν γιό του Μαξιμιλιανό, νὰ ἐπαναφέρη στὴν πατρίδα του τὸ σκορπισμένο παντοῦ «γένος τῶν Ἑλλήνων» καὶ νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου. Συγκεκριμένα γράφει: «Ἀνάστηθι τοίνυν, ὦ βασιλεῦ, λάβε τὸ χρυσοῦν καὶ βασιλικὸν δόρυ, ἐπιλαβοῦ κατὰ βαρβάρων ἀθέων ὅπλου καὶ θυρεοῦ. Δεῖξον ἡμῖν βασιλέα τοῦ Βυζαντίου Μαξιμιλιανὸν τὸν πανευτυχέστατον, ὅς σου τὴν βασιλείαν ἐπὶ γήρᾳ βαθεῖ ἀναδέξεται. Ἀπόδος τὸ πανταχοῦ γῆς διεσπαρμένον γένος ἡμῶν τῇ πατρίδι, τὸ ποτὲ μὲν ὑψηλότατον καὶ σοφώτατον, νῦν δ' ἐξουθενημένον καὶ ταπεινότατον. Νόμισον οὖν ἀκούειν τῶν Βυζαντίων βοώντων καὶ σέ, τὸν μέγιστον βασιλέα, πρὸς ἐλευθερίαν ἐπικαλουμένων, Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως καλοῦντός σε πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἀποθανόντων πάντων ἐν τῷ πολέμῳ...».

Τὸ ἀποτέλεσμα βέβαια τῆς ἔκκλησης αὐτῆς τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη εἶναι γνωστό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Β. Λαούρδα, Ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φρειδερῖκον τὸν τρίτον ἔκκλησις τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη, «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», ἔκδ. Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 516-527.

8) *Μιχαὴλ Μάρουλος Ταρχανιώτης (1454-1500)*

Ὁ λόγιος αὐτὸς καταγόταν ἀπὸ Κωνσταντινουπολίτικη οἰκογένεια, πού εἶχε καταφύγει στὴν Ἀγκώνα τῆς Ἰταλίας. Ὁ ἴδιος πέρασε τὰ παιδικά του

τίτλο «Ἕλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν», Ἀθῆναι 1965. Βλ. ἐπίσης καὶ Ἀ π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 338-349, στὸ κεφάλαιο «Ἐνέργειες τῶν Ἑλλήνων λογίων στὴ Δύση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χρόνια στὴ Ραγούζα τῆς Δαλματίας καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσή του σπούδασε ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ στὴ Βενετία. Φαίνεται ὅτι εὐδοκίμησε ἰδιαίτερα στὴ μελέτη τῆς λατινικῆς γλώσσας, γιατὶ ὅλα τὰ ποιήματά του, ὅσα σώθηκαν, εἶναι γραμμένα λατινικὰ καὶ γιατὶ ἦταν καὶ κριτικὸς μελετητὴς τῶν λατινικῶν φιλολογικῶν κειμένων, ἰδίως τοῦ Λουκρητίου. Ὁ Μάρουλλος συνδύασε δυὸ σχεδὸν ἀσυμβίβαστα μὲ τὸ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων καὶ πολεμιστής. Ὑπηρέτησε ὡς μισθοφόρος στὰ σώματα τῶν «στρατιωτῶν» (Estradiots ἢ Stradioti), ἐλαφρῶς ὁπλισμένων ἱππέων, καὶ, ὅπως φαίνεται, πῆγε καὶ στὴ Ρωσία τὸ 1472 μαζὶ μὲ τὴν ἀκολουθία τῆς Σοφίας, κόρης τοῦ δεσπότη τοῦ Μορέως Θωμᾶ Παλαιολόγου. Ἐπίσης πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Καρόλου Η' τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῆς Νεάπολης τὸ 1494-1495. Ἀργότερα ἐγκατέλειψε τὸ στρατόπεδο καὶ ἔζησε στὰ μεγαλύτερα φιλολογικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς του, Βενετία, Νεάπολη καὶ Φλωρεντία, ὅπου γνωρίσθηκε μὲ τοὺς σπουδαιότερους λογίους τῆς Ἀναγέννησης. Πνίγηκε προσπαθώντας νὰ περάσῃ ἕνα φουσκωμένο ποτάμι κοντὰ στὴ Φλωρεντία καὶ θάφτηκε στὸ οἰκογενειακό τους κοιμητήριο στὴν Ἀγκώνα.

Τὸ ἔργο τοῦ Μαρούλλου Ταρχανιώτη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιγράμματα, ὕμνους καὶ ἕνα διηγηματικὸ διδακτικὸ ποίημα, καὶ γνώρισε ἀρκετὲς ἐκδόσεις ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη τῆς Ἀναγέννησης. Τὰ θέματα τῶν ἐπιγραμμάτων του ὁ ποιητὴς τὰ παίρνει ἀπὸ τὴ ζωή του, ἀπὸ τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς φίλους του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ μυθολογία καὶ τὴν ἱστορία. Οἱ «ὕμνοι» του ἀναφέρονται, οἱ περισσότεροι, σὲ ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἐξυμνεῖ τὴ θρησκεία τῶν ἀρχαίων προγόνων του, πρᾶγμα ποὺ τὸν παρουσιάζει στὰ μάτια πολλῶν ὡς εἰδωλολάτρη. Πάντως εἶναι πολὺ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς νεοπλατωνικοὺς φιλοσόφους καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸν Γεμιστό.

Σὲ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Ταρχανιώτη κυριαρχεῖ ὁ πόνος γιὰ τὴ χαμένη πατρίδα, ποὺ ὁ ἴδιος βέβαια δὲν εἶχε γνωρίσει, καὶ ἡ πίκρα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ξένου, τοῦ ἐξόριστου. Ἄλλο ἐπίσης γνώρισμά του εἶναι ἡ ἔντονη ἀρχαιολατρεία του. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Πλειάδος P. Ronsard θὰ γράψῃ ἀργότερα, τὸ 1560, ἕναν ἐγκωμιαστικὸ ἐπιτάφιο γιὰ τὸν Μάρουλλο καὶ θὰ τὸν παινέψῃ, γιατί, ἂν καὶ Ἕλληνας, ξεπέρασε στὴν ποίηση τοὺς ἀρχαίους Λατίνους καὶ μάλιστα στὴ γλώσσα τους. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ὁ Ταρχανιώτης, ἂν καὶ λατινοθρεμένος στὴν κυριολεξία, μένει πάντοτε Ἕλληνας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅλο τὸ ἔργο του.

Ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Μαρούλλου ἐκεῖνα ποὺ ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα τὸ θέμα μας εἶναι ὅσα ἀναφέρονται στὸν Κάρολο Η' τῆς Γαλλίας, στὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανὸ Α', στὸν βασιλιὰ τῆς Οὐγγαρίας Ματθία Κορβίνο καὶ στὸν Φερδινάνδο τὸν Καθολικὸ τῆς Ἱσπανίας. Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ποιήματά του πρὸς τὸν Κάρολο Η' ὁ Ταρχανιώτης ἐξαίρει τὸ «ἀήττητον» τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ τονίζει ὅτι ἀπὸ αὐτὸν περιμένει ἡ Ἑλλάδα τὴν ἐλευθερία της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸν Κάρολο Η' ὁ ποιητὴς εἶχε στηρίξει πολλὲς ἐλπίδες, γι' αὐτὸ καὶ πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἰταλία, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ἀλλοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλ. γιὰ τὸν Μάρουλλο Ταρχανιώτη: Διονυσίου Α. Ζακυθηνοῦ, Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης, Ἕλλην ποιητὴς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. 5 (Ἀθῆναι 1928), σ. 200-242, Benedetto Croce, Michele Marullo Tarcaniota. Le elegie per la patria perduta ed altri suoi carmi, Bari 1938, Alessandro Perosa, Michaelis Marulli carmina, Turici (= Verona) 1951.

γ) Μάρκος Μουσοῦρος (1470-1517)

Ὁ Μουσοῦρος, ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο τῆς Κρήτης ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰανοῦ Λάσκαρι στὴ Φλωρεντία γύρω στὰ 1486. Ἀργότερα, κατὰ τὸ 1494, ἐγκαταστάθηκε στὴ Βενετία, ὅπου γνωρίσθηκε μὲ τὸν τυπογράφο Ἄλδο Μανούτιο καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐπιμέλεια τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεών του. Παρέμεινε, μὲ μικρὲς μόνο διακοπές, ὡς τὸ θάνατό του στὴ Βενετία καὶ διακρίθηκε κυρίως γιὰ τὶς φιλολογικές του ἐκδόσεις ἀρχαίων κειμένων. Χαρακτηρίζεται ὡς ὁ μεγαλύτερος φιλόλογος τῆς νεώτερης Ἑλλάδας πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραή.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1513 ὁ Μουσοῦρος ἐκδίδει στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου Μανουτίου τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνα (γιὰ πρώτη φορὰ στὸν κόσμο) καὶ στὴν ἔκδοση αὐτὴ προτάσσει ἕνα ποίημα ἀφιερωμένο στὸν μεγάλο φιλόσοφο. Εἶναι γραμμένο σὲ ἀρχαία ἐπικὴ γλώσσα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 100 ἐλεγειακὰ δίστιχα. Στὸ ποίημα αὐτὸ ὁ μεγαλύτερος οὐμανιστὴς ἱκετεύει μὲ τὸ στόμα τοῦ Πλάτωνα τὸν νέο πάπα Λέοντα Ι' (1513-1521), γιὸ τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων, ποὺ μόλις εἶχε ἀνέλθει στὴν ἀποστολικὴ ἕδρα, νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς, γιὰ νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἕλληνες. Στὸ τέλος προτρέπει τὸν πάπα νὰ προστατεύσῃ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ νὰ ἱδρύσῃ ἑλληνικὴ σχολὴ στὴ Ρώμη, πρᾶγμα ποὺ ἔγινε τὸν ἑπόμενο χρόνο.

Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Μουσούρου ἐπαινέθηκε πολὺ γιὰ τὴν ἄψογη μορφή του, τὰ μεγάλα νοήματά του καὶ τὴ γνήσια ποιητικὴ συγκίνηση, ποὺ τὸ χαρακτηρίζει. Ὁ Emile Legrand ἔγραψε μάλιστα χαρακτηριστικὰ ὅτι γιὰ περισσότερο ἀπὸ χίλια χρόνια δὲν εἶχαν ἐκφρασθῆ τέτοια νοήματα καὶ σὲ τέτοια γλώσσα ἀπὸ Ἕλληνα ποιητή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογοτεχνική της ἀξία ἡ ἔκκληση αὐτὴ τοῦ Μουσούρου διαβάσθηκε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο παρόμοιο κείμενο στὴν Εὐρώπη μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις τῶν πλατωνικῶν ἔργων, σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχε προταχθῆ, καὶ μὲ χωριστὲς ἀνατυπώσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κριτική ἔκδοση τοῦ ποιήματος ἀπὸ τὸν Γ. Μ. Σ τ ρ ά κ η, Μάρκου Μουσούρου τοῦ Κρητὸς ποίημα εἰς τὸν Πλάτωνα, «Κρητικὰ Χρονικά», τ. 8 (1954), σ. 366-388. Μετάφραση τοῦ ποιήματος στὴν καθαρεύουσα βλ. στοῦ Π λ ί α Π. Β ο υ τ ι ε ρ ί δ η, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων, τ. Α', Ἀθῆναι 1924, σ. 282-286.

δ) Ἰωάννης Γεμιστὸς

Ὁ λόγιος αὐτὸς φέρει τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ εἶναι ἴσως ἔγγονὸς τοῦ μεγάλου νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τοῦ Μυστρᾶ Γεωργίου Γεμιστοῦ-Πλήθωνος. Τὸ μόνο ποὺ ξέρουμε γι' αὐτὸν — πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ ἴδιος στὸ ἔργο του — εἶναι ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴ Μονεμβασία καὶ ὅτι ἐργαζόταν ὡς γραμματέας τῆς πόλης τῆς Ἀγκώνας. Στὴν πόλη αὐτὴ τύπωσε τὸ 1516 ἕνα μακρὺ λατινικὸ ποίημα (πάνω ἀπὸ 2.000 δακτυλικοὶ ἑξάμετροι στίχοι) μὲ τίτλο «Protrepticon et Pronosticon», ποὺ τὸ ἀφιέρωσε στὸν πάπα Λέοντα Γ'. Ἔχει μιμηθῆ πιθανὸν τὸν Μουσοῦρο καὶ στὸ ὕφος μιμεῖται μὲ ἐπιτυχία τὸν Βεργίλιο.

Ὁ ποιητὴς ἀρχίζει μὲ ἕνα ἐγκώμιο τοῦ πάπα Λέοντα Γ', ποὺ τὸν ἱκετεύει νὰ καταπαύση τοὺς πολέμους τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ τοὺς καλέση σὲ σταυροφορία. Ὕστερα ἀπαριθμεῖ ἕναν ἕναν τοὺς ἡγεμόνες καὶ ἐξαίρει τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ καθενός. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ποιήματος, τοῦ «Προτρεπτικοῦ».

Στὸ δεύτερο μέρος, τὸ «Προγνωστικόν», ὁ ποιητὴς περιγράφει μὲ αἰσιόδοξο ἐνθουσιασμὸ ὁραματιστῆ καὶ μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐκστρατείας: Ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων θὰ ξεκινήση ἀπὸ τὴν Ἀγκώνα καὶ θὰ κυριεύση πρῶτα τὴν Πελοπόννησο. Οἱ γενίτσαροι θὰ θυμηθοῦν τὴν ἑλληνική τους καταγωγή, θὰ στραφοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ θὰ αἰχμαλωτίσουν καὶ τὸν ἴδιο τὸν σουλτάνο. Ἔτσι θὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ ἑλληνικὲς χῶρες καὶ ὁ πάπας θὰ δώση τὸ στέμμα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας στὸν ἀδελφό του Giuliano de Medici, δούκα τοῦ Nemours. Ὕστερα ὁ πάπας, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τῶν συμμάχων του βασιλιάδων τῆς Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας, θὰ ἀποφασίση τὴ συνέχιση τῆς ἐκστρατείας στὴ Μ. Ἀσία καὶ στὴ Β. Ἀφρική. Τελικὰ οἱ Τοῦρκοι θὰ ἀπωθηθοῦν πέρα ἀπὸ τὴν Περσία, οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Β. Ἀφρικῆς θὰ βαπτισθοῦν χριστιανοί, οἱ χριστιανοὶ θὰ ἐπικρατήσουν σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ θὰ στηθῆ στὸν Λέοντα Γ' ἕνας ἀνδριάντας μὲ ἐπιγραφὴ ποὺ θὰ διαιωνίζη τὶς νίκες του. Μὲ τὸν παραπάνω τρόπο, ὅπως καὶ ὁ Μουσοῦρος, φρόντισε καὶ ὁ Ἰωάννης Γεμιστὸς νὰ συγκινήση τὸν πάπα Λέοντα Γ', ὁ ὁποῖος, ἄσχετα ἀπὸ αὐτά, προσπάθησε ἀμέσως μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸ θρόνο νὰ συγκινήση τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ πετύχη μιὰ σταυροφορία. Ἡ προσπάθειά του ὅμως αὐτὴ ἀπέτυχε ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς μακροχρόνιας πάλης μεταξὺ τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Αναδημοσίευση τοῦ ποιήματος χωρὶς σχόλια στοῦ C. N. Sathas, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, τ. 8, Paris 1888, σ. 543-591.

ε) *Ἰανὸς Λάσκαρις (1445-1535)*

Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς μορφὲς τοῦ ἑλληνικοῦ οὐμανισμοῦ, γνωστὸς ὡς συλλέκτης χειρογράφων, καθηγητής, ἐκδότης κειμένων, ποιητὴς καὶ διπλωμάτης. Ἡ πολύπλευρη προσωπικότητά του καὶ ὁ φλογερὸς πατριωτισμός του μᾶς θυμίζουν σὲ πολλὰ τὸν καρδινάλιο Βησσαρίωνα.

Ὁ Λάσκαρις ἐργάστηκε πρῶτα ὡς βιβλιοφύλακας στὴν αὐλὴ τοῦ δούκα τῆς Φλωρεντίας Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων καὶ μὲ τὴν ἰδιότητά του αὐτὴ ταξίδεψε δυὸ φορὲς στὶς ἑλληνικὲς χῶρες ἀναζητώντας χειρόγραφα. Παράλληλα, στὰ ταξίδια του αὐτὰ ἦλθε σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ πολλοὺς Ἕλληνες, ἐξέτασε τὰ αἰσθήματά τους καὶ συγκέντρωσε χρήσιμες πληροφορίες. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ μελέτησε βαθιὰ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα.

Ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι καὶ ὑπηρέτησε στὴν αὐλὴ τοῦ Καρόλου Η'. Ἀπὸ τὸν διάδοχο τοῦ τελευταίου, τὸν Λουδοβίκο ΙΒ', στάλθηκε ὡς πρεσβευτὴς στὴ Βενετία (1503-1509). Τὸ 1514 ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ γυμνασίου, ποὺ εἶχε ἱδρύσει στὴ Ρώμη ὁ πάπας Λέων ὁ Ι'. Τὸ 1518 τὸν κάλεσε στὸ Παρίσι ὁ Φραγκίσκος Α' καὶ ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωση καὶ διεύθυνση τῆς βασιλικῆς βιβλιοθήκης. Ἀργότερα ξαναγύρισε στὴ Ρώμη, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του.

Ὁ Λάσκαρις ἔκανε πολλὲς ἐκκλήσεις σὲ διάφορους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας. Ἀπευθύνθηκε κατὰ καιροὺς στὸν Κάρολο Η' καὶ Λουδοβίκο ΙΒ' τῆς Γαλλίας, στὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φίλιππο τὸν Ὡραῖο, στὸν βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδο, στὸν Μαξιμιλιανὸ τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ στοὺς πάπες Ἰούλιο Β', Λέοντα Ι' καὶ Κλήμεντα Ζ'. Τὸ 1508 μάλιστα εἶχε συντάξει καὶ ἕνα λεπτομερέστατο σχέδιο ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Τὸ πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ ὅλα τὰ διαβήματα τοῦ Ἰανοῦ Λάσκαρι εἶναι ἡ πρεσβεία του καὶ τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολο Ε'. Ὁ τελευταῖος στὴν περίφημη μάχη τῆς Παβίας (24 Φεβρουαρίου τοῦ 1525) εἶχε νικήσει καὶ αἰχμαλωτίσει τὸν Φραγκίσκο Α' τῆς Γαλλίας. Τότε ὁ πάπας Κλήμης Ζ' ἔστειλε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1525 στὴν Ἱσπανία ὡς πρεσβευτή του τὸν Λάσκαρι, γιὰ νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Γάλλο βασιλιά, νὰ συμφιλιωθῇ μαζί του, καθὼς καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνες, καὶ νὰ ἀναλάβῃ σταυροφορία κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Λάσκαρις ἔμεινε στὴν Ἱσπανία ὡς τὰ τέλη τοῦ 1525 καὶ ὑπέβαλε στὸν Κάρολο Ε' ἕνα μακροσκελὲς ὑπόμνημα, ποὺ μᾶς σώθηκε στὰ γαλλικὰ καὶ στὰ ἰταλικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ὑπομνήματός του ὁ Λάσκαρις γράφει γιὰ τὶς προηγούμενες ἐνέργειές του. (1) Ἀναφέρεται πρῶτα στὶς ἐνέργειες ποὺ ἔκανε κατὰ τὰ ταξίδια του στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ στὶς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε ἐκεῖ μὲ χριστιανούς, ἀκόμη καὶ μὲ γενίτσαρους. (2) Κατόπιν μιλεῖ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Djem-sultan καὶ τὸν Κάρολο Η΄ τῆς Γαλλίας καὶ λέγει ὅτι ἀκολούθησε τὸν τελευταῖο, ἐπειδὴ ὑποσχόταν ὅτι θὰ ἐξεστράτευε ἐναντίον τῶν Τούρκων. (3) Ὕστερα κάνει νύξη γιὰ τὶς προσπάθειές του στὴ Βενετία, ὅταν ἦταν ἐκεῖ ὡς πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, καὶ ἐκθέτει καὶ τὶς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε μὲ τοὺς προηγούμενους αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας καὶ τοὺς διαφόρους πάπες. (4) Ἔπειτα κάνει λόγο γιὰ τὴν εἰδικὴ αὐτὴ ἀποστολή, ποὺ τοῦ ἀνέθεσε ὁ πάπας, καὶ ἀπευθύνεται στὸν αὐτοκράτορα ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ὑπενθυμίζοντάς του πόσα τῆς χρωστᾶ ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ γιὰ λογαριασμὸ τῶν νέων Ἑλλήνων, ποὺ τόσα ὑποφέρουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ Λάσκαρι ἔμειναν ἄκαρπες καὶ τὰ συναισθήματα τῆς πικρίας μαζὶ μὲ τὸν πόνο γιὰ τοὺς σκλαβωμένους συμπατριῶτες του φαίνονται καθαρὰ ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα ποὺ συνέθεσε ὁ ἴδιος γιὰ τὸν τάφο του:

«Λάσκαρις ἀλλοδαπῇ γαίῃ ἔνι κάτθετο, γαῖαν
οὔτι λίην ξείνην, ὦ ξένε, μεμφόμενος·
εὕρετο μειλιχίην· ἀλλ' ἄχθεται εἴπερ Ἀχαιοῖς
οὐδ' ἔτι χοῦν χεύει πατρὶς ἐλευθέριον».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Börje Knös, Un ambassadeur de l'Hellénisme — Janus Lascaris — et la tradition gréco-byzantine dans l'humanisme français, Uppsala-Paris 1945. Μεταφρασμένα στὴν καθαρεύουσα ἀποσπάσματα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Λάσκαρι πρὸς τὸν Κάρολο Ε΄ βλ. πρόχειρα στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 84-88.

στ) Ἀρσένιος Ἀποστόλης (1465-1535)

Ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, γιὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ κληρονόμησε τὴ θαυμαστὴ ἑλληνομάθειά του. Ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης περνοῦσε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του στὴ Βενετία, ὅπου ἀσχολοῦνταν μὲ τὶς ἐκδόσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων.

Ὅπως ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, ἔτσι καὶ ὁ Ἀποστόλης, ὑποστήριξε τὴν ἰδέα τῆς συμφιλίωσης τῶν δυὸ ἀντιπάλων ἰσχυρῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, τοῦ Φραγκίσκου Α΄ καὶ τοῦ Καρόλου Ε΄, καὶ τῆς κοινῆς ἐκστρατείας των ἐναντίον τῶν Τούρκων. Αὐτὸ σκέφθηκε νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πάπα. Ἔτσι, ὅταν τὸ φθινόπωρο τοῦ 1533 ὁ πάπας Κλήμης Ζ΄ ἐπρόκειτο νὰ ταξιδέψῃ στὴ Γαλλία γιὰ τὸ γάμο τῆς ἀνεψιᾶς του Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων μὲ τὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γιὸ τοῦ Φραγκίσκου Α' Ἐρρίκο τῆς Ὀρλεάνης (κατόπιν βασιλιὰ Ἐρρίκο Β'), ὁ Ἀποστόλης βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ συνθέσῃ σὲ ἀττικὴ γλώσσα ἕνα ἐγκώμιο τῶν γάμων αὐτῶν καὶ νὰ τὸ στείλῃ στὸν πάπα. Συγχρόνως, ἐπειδὴ εἶχε διαδοθῆ ὅτι ὁ πάπας στὸ ταξίδι του αὐτὸ θὰ προσπαθοῦσε νὰ παρακινήσῃ τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνες ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὁ Ἀποστόλης σκέφθηκε νὰ τὸν βοηθήσῃ μὲ τὸν ἐξῆς περίεργο, ἀλλὰ φιλολογικὸ τρόπο : Τοῦ ἔστειλε σχολιασμένα φιλολογικὰ δυὸ ἀρχαῖα κείμενα, τὴν «Ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέους» τοῦ Ἡσιόδου καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέως, ἀπὸ τὸ Σ τῆς «Ἰλιάδος» τοῦ Ὁμήρου. Μὲ αὐτὰ τὰ ὅπλα παρακίνοῦσε ὁ Ἀποστόλης τὸν πάπα νὰ ὁπλίσῃ τοὺς δυὸ μεγάλους ἡγεμόνες καὶ τοῦ ἔγραφε : «Ἰδοὺ δέ σοι κομίζω, Παναγιώτατε, ἡφαιστοτεύκτω ἀσπίδε δυοῖν τοῖν καλλίστοιν τῶν ποιητῶν, ὧν τὴν μὲν Ἡράκλειον τῷ τῶν Γάλλων ἄνακτι Φραγκίσκῳ, τῷ χριστιανικωτάτῳ καὶ θεοφυλάκτῳ ἐγχείρισον, ὥσπερ τι δῶρον ὀπτήριον...». Ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν πάπα τὸν παρακινοῦσε νὰ πάρῃ «τὸ τοῦ σταυροῦ ἀήττητον τρόπαιον τήν τε ἄλλην πνευματικὴν πανοπλίαν» καί, μαζὶ μὲ τοὺς θαλασσοκράτορες Βενετούς, νὰ ἐκστρατεύσουν «κατὰ τῶν Τευκρων», ὅπως ἀποκαλεῖ τοὺς Τούρκους. Τὴν ἔκκλησή του ὁ Ἀποστόλης τὴν κλείνει χρησιμοποιώντας μιὰ φράση ἀπὸ τὴν παρόμοια ἔκκληση τοῦ πατέρα του πρὸς τὸν Φρειδερίκο τὸν Γ' : «Ἔξιτε τοίνυν, ἔξιτε· νῦν γὰρ οὐκ ἔστιν ἔτι τοῦ μέλλειν καιρός· ἀπόδοτε τὸ πανταχοῦ διεσπαρμένον γένος ἡμῶν τῇ πατρίδι· ἐπανασώσατε τὰς ἑλληνίδας τῶν πόλεων...».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀρσενίου Μονεμβασίας τοῦ Ἀποστόλη ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι (1521-1536), «Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 8/9 (1958/9), σ. 5-56.

ξ) *Ἰωάννης Ἀτζαγιώλης, πρωτοκόμης Κορώνης*

Κλείνουμε τὸ κεφάλαιο μὲ μιὰ ἄλλη ἔκκληση ἑνὸς Ἕλληνα λογίου πρὸς τὸν Κάρολο Ε' τῆς Γερμανίας. Εἶναι τὸ τελευταῖο κείμενο τοῦ εἴδους αὐτοῦ μέσα στὴ χρονικὴ περίοδο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ἂν καὶ γράφηκε λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1535 (πιθανὸν στὰ 1545). Συγγραφέας του εἶναι ὁ Ἰωάννης Ἀτζαγιώλης, «πρωτοκόμης Κορώνης», μέτριος ποιητὴς καὶ περιορισμένης μορφώσεως, ποὺ φαίνεται ὅτι ἀκολούθησε ὡς μισθοφόρος τὰ στρατεύματα τοῦ Καρόλου μετὰ τὴν ἅλωση τῆς πατρίδας του ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1534).

Τὸ κείμενο ἀποτελεῖται ἀπὸ 1410 δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους κατὰ ζεύγη στίχους καὶ τὸ περιεχόμενό του χωρίζεται σὲ δυὸ κυρίως μέρη. Στὸ πρῶτο (στίχοι 1-976) ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται στὴν καταγωγὴ τοῦ Καρόλου Ε', στὴν ἄνοδό του στὸ θρόνο, στὴν περιγραφὴ τῶν ἐκστρατειῶν του ἐναντίον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν, τοῦ Βαρβαρόσσα, τῶν Γάλλων καὶ γενικὰ στὴ δράση του ἐναντίον τῶν ἀπίστων.

Στὸ δεύτερο μέρος (στίχοι 977-1410) ὁ Ἀτζαγιώλης ζητεῖ νὰ συγκινήσῃ τὸν αὐτοκράτορα διεκτραγωδώντας τὴ θλιβερὴ κατάσταση, στὴν ὁποία ζοῦν οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσῃ νὰ σπεύσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσή τους. Ἱκετεύει ὁ ποιητὴς τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ Βυζάντιο, γιατὶ εἶναι ὁ μόνος ποὺ διαθέτει τὴν ἀπαραίτητη δύναμη, νὰ ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτορας καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ ἑνώσῃ τοὺς χριστιανοὺς ὅλους σὲ ἕνα ἐνιαῖο καὶ ἰσχυρὸ κράτος. Δὲν ἔχει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐκστρατείας, γιατὶ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα βγαίνει ἀπὸ τὰ διάφορα σημεῖα καὶ θαύματα. Ὕστερα ἀναφέρεται στὴν ἐξέγερση τῶν ὑποδούλων, ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἔναρξη τῆς ἐκστρατείας, καὶ ὁραματίζεται τὴν προέλαση τοῦ Καρόλου καὶ τὴ θριαμβευτικὴ εἴσοδό του στὴν Κωνσταντινούπολη. Τέλος, λέγει, θὰ πραγματοποιηθῇ τότε καὶ ἡ προφητεία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλοι οἱ Μωαμεθανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι θὰ βαπτισθοῦν χριστιανοί, θὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ Ἅγιοι Τόποι καὶ θὰ ἀρχίσῃ μιὰ νέα εὐτυχισμένη ἐποχὴ γιὰ τὴν ἐκκλησία καὶ τὸ ἀνθρώπινο γένος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργίου Ζώρα, Κάρολος ὁ Ε' τῆς Γερμανίας καὶ αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν προσπάθειαι (ἀνέκδοτον στιχούργημα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βατικανοῦ κώδικος 1624), «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Ἀθῆναι 1955, σ. 420-472. Τοῦ ἰδίου, Κάρολος ὁ Ε' τῆς Γερμανίας καὶ αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων, «Πεπραγμένα Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης», τ. Γ' (Ἀθῆναι 1957), σ. 337-343. Βλ. καὶ τοῦ ἰδίου, Ἰωάννου Ἀξαγιώλου διήγησις συνοπτικὴ Καρόλου τοῦ Ε' (κατὰ τὸν Βατικανὸν κώδικα 1624), Ἀθῆναι 1964.

8. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἅλωση τῆς Πόλης εἶχε βαθύτατο ἀντίκτυπο στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἄφησε ζωηρὰ ἴχνη σὲ ὅλο τὸν κατὰ παράδοση πνευματικό του βίο, ὅπως στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στοὺς θρύλους, στὶς παραδόσεις καὶ στοὺς χρησμοὺς καὶ προφητεῖες. Πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ διατηροῦνται καὶ σήμερα.

Τὸ ἴδιο γεγονὸς ἔκανε αἴσθηση καὶ στὴν Εὐρώπη, προκάλεσε ἐπὶ μέρους ἀντιδράσεις, χωρὶς νὰ μπορέσῃ ὅμως νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ συγκεκριμένη σοβαρὴ προσπάθεια ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ἕλληνες λόγιοι τῆς Ἀναγέννησης ἀπευθύνουν ἐκκλήσεις στοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνες καὶ καταβάλλουν κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ τοὺς κινήσουν σὲ σταυροφορία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους. Ἡ θετικὴ ἀξία τῶν ἐκκλήσεων αὐτῶν εἶναι διπλή : Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τονώνουν τὸ ἐθνικὸ αἴσθημα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προβάλλουν τὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα στὴν Εὐρώπη, δημιουργοῦν τὶς προϋποθέσεις καὶ θέτουν τὶς πρῶτες βάσεις τοῦ Φιλελληνισμοῦ, ποὺ θὰ βοηθήση ἀργότερα πολὺ τὸ ἔθνος στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀναγέννησή του.

Τὸ 1535, μὲ τὴ γαλλοτουρκικὴ συμμαχία μεταξὺ Φραγκίσκου Α' καὶ Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ποὺ ξάφνιασε πραγματικὰ τὴν Εὐρώπη, ἡ ἰδέα καὶ ἡ δυνατότητα μιᾶς σταυροφορίας παρακμάζει. Ἡ Τουρκία μπαίνει στὸ σύστημα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυτικῶν δυνάμεων καὶ γίνεται παράγοντας τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Βέβαια οἱ προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ ἐκκλήσεις τους στὴ Δύση δὲν παύουν καὶ στοὺς ἑπόμενους αἰῶνες, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι δὲν ἀποβλέπουν πιὰ στὴν πραγματοποίηση μιᾶς σταυροφορίας, ἀλλὰ στὴ μονόπλευρη βοήθεια τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπὸ τὶς ἀλληλοανταγωνιζόμενες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β. ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ΟΝ ΑΙΩΝΑ

1. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΥΠΟΔΟΥΛΩΝ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1463-1479)

α) Η ἐπανάσταση τοῦ Πέτρου Ράλλη καὶ τοῦ Μιχαὴλ Μπούα

Μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως ἦταν πιὰ φανερὸ ὅτι ὁ Μεχμὲτ Β' θὰ ἐπιδίωκε σύντομα νὰ διώξη τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τὶς κτήσεις τους στὴν Πελοπόννησο, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία θέλησε νὰ ἐνισχύση τὶς ἐκεῖ θέσεις της. Ἔτσι, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1463 ξεκίνησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο ὁ στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Alvise Loredano. Πρὶν ὅμως φθάση ὁ Loredano στὸν προορισμό του, δόθηκε ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου : ἕνας Ἀλβανὸς δοῦλος τοῦ σούμπασα τῶν Ἀθηνῶν ἔκλεψε ἀπὸ τὸν κύριό του 100.000 ἄσπρα καὶ κατέφυγε στὴ βενετοκρατούμενη Κορώνη, ὅπου καὶ βαπτίσθηκε χριστιανός. Οἱ Τοῦρκοι ζήτησαν μάταια τὴν παράδοσή του καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ἰσάμπεης, γιὸς τοῦ Ἐβρενὸς μπέη, κατέλαβε τὸ Ἄργος, ἕνα ἄλλο τουρκικὸ σῶμα λεηλάτησε τὰ περίχωρα τῶν ἄλλων βενετικῶν κτήσεων τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Ὀμάρ, γιὸς τοῦ Τουραχάν, κατέλαβε τὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴ Ναύπακτο.

Ἡ Βενετία κήρυξε τότε (Ἰούλιος 1463) τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ἔστειλε ὡς ἀρχιστράτηγο τὸν Bertoldo d' Este, κοντοτιέρο 31 χρόνων, γενναῖο ἀλλὰ ἄπειρο, νὰ συνεργασθῆ μὲ τὸ ναύαρχο Loredano. Ὁ d' Este συγκέντρωσε στὸ Ναύπλιο, Κορώνη καὶ Μεθώνη 11.000 ἄνδρες (Εὐρωπαίους μισθοφόρους, Ἰταλοὺς ἐθελοντὲς καὶ πολλοὺς Κρητικούς, περίπου 4.000) καὶ ἄρχισε τὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ταυτόχρονα μὲ προκηρύξεις του κάλεσε καὶ τοὺς Ἕλληνες νὰ πάρουν μέρος στὸν «ἀπελευθερωτικὸ» ἀγώνα. Τότε ξεσηκώνονται οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀρβανίτες τῆς ΝΔ. Πελοποννήσου (ἰδίως τῆς Λακωνίας, Μάνης καὶ Ἀρκαδίας) μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς Μιχαὴλ Ραοὺλ ἢ Ράλλη καὶ Πέτρο Μπούα Σκλέπα (=κουτσός).

Στὴν ἀρχὴ ὁ ναύαρχος Loredano κυριεύει τὸ φρούριο Βάτικα καὶ διατρέχει τὰ νησιὰ τοῦ Ἀρχιπελάγους. Τὴν 1η Αὐγούστου ἐπιστρέφει στὸ Ναύπλιο, ὅπου ἑνώνεται μὲ τὸ στρατὸ τοῦ d' Este, καὶ μαζὶ ἀνακαταλαμβάνουν εὔκολα τὸ Ἄργος. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀργολίδας προσχωροῦν καὶ αὐτοὶ στὶς βενετικὲς δυνάμεις, ξεσηκώνονται οἱ κάτοικοι τῆς Βοστίτσας, Καρύταινας, Σανταμερίου κ. ἄ., ποὺ διώχνουν τὶς τουρκικὲς φρουρές, καὶ ἡ ἐπανάσταση γενικεύεται σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Πελοπόννησο πρὶν λήξη τὸ 1463.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κατόπιν οἱ δυνάμεις τῆς Δημοκρατίας προχωροῦν πρὸς τὴν Κόρινθο, ἐνῶ ὁ στόλος πλέει πρὸς τὶς Κεχριές. Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀμφίρροπη μάχη, οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦνται στὸν 'Ακροκόρινθο. 'Επειδὴ ὅμως ἡ κατάληψη τῆς Κορίνθου ἦταν δύσκολη, οἱ Βενετοὶ βάδισαν πρὸς τὸν 'Ισθμό, ὅπου ἀποφάσισαν νὰ ἀνοικοδομήσουν τὸ Παλαιολόγειο τεῖχος τοῦ 'Εξαμιλίου, ποὺ εἶχε καταστραφῆ ἀπὸ τὸν Μουρὰτ Β' στὰ 1430. Σὲ δυὸ ἑβδομάδες, κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου, ἀφοῦ ἐργάσθηκαν σκληρὰ 30.000 ἐργάτες — χρησιμοποιήθηκε ὅλος ὁ στρατὸς — τὸ τεῖχος ἦταν ἕτοιμο (πέτρινο μὲ διπλὴ τάφρο, 136 πύργους καὶ 400 πυροβόλα). Ὕστερα ἀρχίζει ἕνας πόλεμος ἐναντίον ὀχυρωμένων θέσεων, στὸν ὁποῖο οἱ Βενετοὶ μειονεκτοῦν, γιατὶ ὑστεροῦν σὲ πυροβολικό. Οἱ Βενετοὶ ἐπιτίθενται χωρὶς ἀποτέλεσμα στὸν 'Ακροκόρινθο. Τότε (4 Νοεμβρίου) τραυματίζεται βαρειὰ ὁ d' Este καὶ πεθαίνει ἔπειτα ἀπὸ 12 μέρες.

Τὸν ἑπόμενο χρόνο (1464) οἱ Βενετοὶ περιορίζονται στὴν ἀρχὴ σὲ ἄμυνα καὶ μόνο τὸν Μάρτιο ὁ στρατός τους, μαζὶ μὲ τοὺς "Ελληνες, κυριεύει τὴν Καλαμάτα καὶ τὴν 'Ανδρούσα. Στὸ στόλο διορίζεται νέος ναύαρχος, ὁ Orsato Giustiniani, ποὺ πολιορκεῖ (Μάιος 1464) χωρὶς ἐπιτυχία τὴ Μυτιλήνη καὶ καταφεύγει τελικὰ στὴν Εὔβοια φέροντας μαζί του καὶ πολλοὺς "Ελληνες πρόσφυγες τῆς Λέσβου. 'Αρχιστράτηγος τῆς ξηρᾶς διορίζεται ὁ ἡγεμόνας τοῦ Ρίμινι Sigismondo Pandolfo Malatesta, ἑλληνιστὴς καὶ στρατηγός, ποὺ ἔρχεται τὸ καλοκαιρι τοῦ 1464 στὴν Πελοπόννησο καὶ ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Μυστρᾶ, κυριεύει τοὺς δυὸ περιβόλους, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ κύριο φρούριο, καὶ τέλος ἐπιστρέφει ἀπογοητευμένος στὴν 'Ιταλία, φέροντας μαζί του καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Γεωργίου Γεμιστοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ κτίζει ἕνα μαυσωλεῖο στὸ Ρίμινι.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1465 εἰσβάλλει στὴν Πελοπόννησο ὁ μεγάλος βεζίρης Μαχμοὺτ πασὰς ("Ελληνας ἐξωμότης κατὰ τὸν Σάθα) μὲ ἰσχυρὲς δυνάμεις. 'Η φρουρὰ τοῦ 'Ισθμοῦ τρομοκρατημένη ἐγκαταλείπει, ἔπειτα ἀπὸ μικρὴ ἀντίσταση, τὸ τεῖχος καὶ οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν εὔκολα τὸ "Αργος, ὅπου συλλαμβάνουν 70 Βενετούς, ποὺ τοὺς στέλνουν ἁλυσοδεμένους στὴν Πόλη, καὶ 60 Κρητικούς, ποὺ τοὺς τουφεκίζουν ἐπὶ τόπου. 'Η πόλη τοῦ "Αργους κατεδαφίζεται καὶ οἱ περισσότεροι κάτοικοί της στέλνονται ὡς ὅμηροι στὴν Κωνσταντινούπολη.

'Ο Μαχμοὺτ πασὰς στρέφεται κατόπιν ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου, ἀλλὰ ἐκεῖ συναντᾶ σκληρὴ ἀντίσταση ἀπὸ τὶς βενετικὲς δυνάμεις καὶ τοὺς ἐπαναστάτες, γι' αὐτὸ καὶ πηγαίνει ὕστερα πρὸς τὴν κεντρικὴ Πελοπόννησο, στὸ Λεοντάρι τῆς 'Αρκαδίας. 'Απὸ ἐκεῖ στέλνει τὸν 'Ομὰρ μὲ τὸ ἱππικὸ νὰ κάνη καταδρομὲς στὶς βενετικὲς κτήσεις. Αὐτὸς ρημάζει κυριολεκτικὰ τὴν περιοχὴ καὶ ἐξοντώνει τοὺς ἑλληνοαλβανικοὺς πληθυσμούς. Μόνο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης φέρνει 500 αἰχμαλώτους, ποὺ τοὺς στέλνει στὴν Πόλη, ὅπου μὲ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου τοὺς κόβουν μὲ πριόνι στὰ δυό. 'Ο σκληρὸς αὐτὸς διωγμὸς τρομοκράτησε τοὺς κατοίκους πού, γιὰ νὰ σωθοῦν, κατέφυγαν εἴτε στὶς βενε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοκρατούμενες πόλεις είτε στὰ βουνά, παρόλο ποὺ οἱ Τοῦρκοι τοὺς χορήγησαν ἀμνηστεία.

Ὡς τὰ μέσα τοῦ 1466 οἱ ἐχθροπραξίες Τούρκων καὶ Βενετῶν περιορίζονται σὲ μικρὲς ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ στὸν ὀρεινὸ πόλεμο τῶν ἐπαναστατῶν, ἐνῶ παράλληλα σκληροὶ ἀγῶνες διεξάγονται στὴ Β. Ἀλβανία ἀπὸ τὸν Σκεντέρμπεη (Scanderbeg) ὡς τὸ θάνατό του (17 Ἰανουαρίου 1468).

Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1466, μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Malatesta, ὁ γενικὸς προνοητὴς τοῦ Μορέως Barbarigo ἀποφασίζει νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς Πάτρας καὶ ἐκστρατεύει μαζὶ μὲ πολλοὺς Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὺς ἐπαναστάτες ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Μιχαὴλ Ράλλη. Πολιορκοῦν τὴν Πάτρα καὶ ἀποκρούουν μὲ ἐπιτυχία 12.000 Τούρκους ἱππεῖς ὑπὸ τὸν Ὀμάρ, ποὺ ἦλθαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκία. Καταδιώκοντας ὅμως τοὺς Τούρκους πέφτουν σὲ ἐνέδρα καὶ παθαίνουν πανωλεθρία. Ὁ Barbarigo σκοτώνεται καὶ ὁ Ράλλης αἰχμαλωτίζεται καὶ ἀνασκολοπίζεται. Τὰ ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ των ὑποχωροῦν πρὸς τὴν Καλαμάτα, κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς ὁποίας παθαίνουν νέα συμφορά. Στὸ μεταξὺ ὁ ναύαρχος Victor Capello κυριεύει τὰ νησιὰ Ἴμβρο, Θάσο καὶ Σαμοθράκη, ἀποβιβάζει στρατὸ στὸν Πειραιᾶ, καταλαμβάνει τὴν Ἀθήνα καὶ σφάζει τοὺς Τούρκους τῆς πόλης, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀκρόπολη καὶ ἐπιστρέφει στὴν Εὔβοια. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἥττες ἦταν πολὺ βαριὲς γιὰ τοὺς Βενετούς: 10.000 περίπου νεκροὶ στὶς μάχες, πολλὲς χιλιάδες κάτοικοι σφάχθηκαν καὶ ἐξανδραποδίσθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, 10.000 περίπου ἄτομα κατέφυγαν στὴ βενετοκρατούμενη Ζάκυνθο καὶ τὸ 1467 ἀπὸ τὰ 122 βενετικὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου μόνο 24 ἔμεναν ἀκόμη στὴν κατοχή τους.

β) Πολιορκία καὶ ἅλωση τῆς Χαλκίδας (Ἰούνιος-Ἰούλιος 1470)

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἄσχημη τροπὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἐξιστορήσαμε παραπάνω, ἡ Βενετία σκέφθηκε νὰ κλείσῃ εἰρήνη μὲ τὸν σουλτάνο Μεχμὲτ Β'. Ὁ τελευταῖος ὅμως δὲν ἔδειχνε κανένα ἐνδιαφέρον γι' αὐτὸ καὶ ἔκανε μεγάλες προετοιμασίες γιὰ νὰ καταφέρῃ βαρὺ πλῆγμα κατὰ τῆς Δημοκρατίας στὸ νησὶ τῆς Εὔβοιας.

Ὁ νέος ναύαρχος στὶς ἑλληνικὲς θάλασσες Nicolò da Canale δείχνει ἀρκετὴ δραστηριότητα, κυριεύει τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Αἶνο, ποὺ τὶς λεηλατεῖ, προσβάλλει τὴ Νέα Φώκαια στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, καταστρέφει τουρκικὰ πλοῖα στὸν Κορινθιακὸ κόλπο καὶ ἀχυρώνει τὴ Βοστίτσα (Αἴγιο). Παράλληλα ἡ βενετικὴ διπλωματία προσπαθεῖ νὰ παρασύρῃ στὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας τοὺς δοῦκες τοῦ Μιλάνου, τῆς Σαβοΐας καὶ τῆς Modena καὶ ζητεῖ ἐνισχύσεις ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτες Ἱππότες τῆς Ρόδου καὶ ἀπὸ τὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας Κάρολο τὸν Τολμηρό. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν εἶναι ἀσήμαντα καὶ ἡ Δημοκρατία πολεμᾶ οὐσιαστικὰ μόνη της ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἔπειτα ἀπὸ προετοιμασίες δυὸ περίπου χρόνων, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1470, ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρώην μεγάλος βεζίρης καὶ τώρα ναύαρχος καὶ διοικητὴς τῆς Καλλίπολης Μαχμοὺτ πασὰς ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο μὲ στόλο 300 πλοίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 100 φορτηγά, καὶ μὲ ἰσχυρὲς ἀποβατικὲς δυνάμεις. Ταυτόχρονα ἀπὸ τὴν ξηρά, μέσῳ Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, βαδίζει πρὸς τὴν Εὔβοια καὶ ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ Β' μὲ ἄλλους 70.000 ἄνδρες. Ὁ τουρκικὸς στόλος κυριεύει πρῶτα τὴν Ἴμβρο, πολιορκεῖ τὴ Λῆμνο, λεηλατεῖ τὴ Σύρο καὶ τέλος ἀποβιβάζει στρατό, στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1470, στὸ ΝΔ. μέρος τῆς Εὔβοιας καὶ καταλαμβάνει τὰ χωριὰ Βασιλικὸ καὶ Στύρα. Ὁ Βενετὸς ναύαρχος Canale μὲ τὰ 30 πλοῖα του, ἐνῶ θὰ μποροῦσε νὰ ἀξιοποιήσῃ τὴ στενότητα τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, μένει ἀδρανὴς στὴ Σαλαμίνα περιμένοντας ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ τὴ Βενετία. Ἔτσι ὁ σουλτάνος ἀνενόχλητος κάνει γέφυρα ἀπὸ πλοῖα στὸν Εὔριπο καὶ περνᾶ τὸ στρατό του στὸ νησί, ὅπου μαζὶ μὲ τὰ ἀγήματα τοῦ στόλου πολιορκεῖ στενὰ τὸ φρούριο τῆς Χαλκίδας.

Διοικητὴς τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδας καὶ βάιλος ὅλου τοῦ νησιοῦ ἦταν ὁ Paolo Erizzo. Αὐτός, μὲ τοὺς ἄλλους ἀξιωματικοὺς καὶ λίγες χιλιάδες ἄνδρες, ἀντέταξε σκληρὴ ἄμυνα. Τοὺς Βενετοὺς βοηθοῦσαν στὸν ἀγώνα τους καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλης. Μεγάλο ἡρωϊσμὸ ἔδειξαν καὶ οἱ γυναῖκες, ποὺ ὄχι μόνο φρόντιζαν γιὰ τὴν τροφὴ τῶν πολεμιστῶν καὶ περιποιοῦνταν τοὺς τραυματίες, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς πολεμοῦσαν καὶ οἱ ἴδιες στὶς ἐπάλξεις. Ἔτσι οἱ πολιορκημένοι κατόρθωσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν πέντε ὁρμητικὲς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Στὶς τρεῖς πρῶτες ἀπὸ αὐτὲς (25, 30 Ἰουνίου καὶ 5 Ἰουλίου) ὁ Σάθας ἀναφέρει ὅτι σκοτώθηκαν πάνω ἀπὸ 20.000 Τοῦρκοι καὶ καταστράφηκαν 30 πλοῖα, ἀριθμοὶ βέβαια ὑπερβολικοί. Στὴν τέταρτη ἐπίθεση χάθηκαν ἄλλες 15.000 ἄνδρες. Ἀπὸ προδοσία ὅμως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Tommaso Schiavo, ὁ σουλτάνος πληροφορήθηκε τὰ ἀδύνατα σημεῖα τῆς ἄμυνας καί, παρόλο ποὺ οἱ Βενετοὶ ἀνακάλυψαν τὴν προδοσία τοῦ Schiavo καὶ τὸν κρέμασαν, οἱ Τοῦρκοι στὴν πέμπτη ἔφοδό τους (12 Ἰουλίου 1470) κατόρθωσαν νὰ ἀνοίξουν ρῆγμα στὸ τεῖχος καὶ νὰ χύθοῦν ὁρμητικοὶ μέσα στὴν πόλη. Οἱ συνολικὲς ἀπώλειες τῶν Τούρκων ἦταν σοβαρές, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀντίποινά τους, ποὺ ἐπακολούθησαν, ἦταν τρομερά. Ὅλοι οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ φραγκικῆς γενικὰ καταγωγῆς στρατιῶτες καὶ κάτοικοι σφάχθηκαν. Μόνο οἱ Ἕλληνες σώθηκαν, ἀλλὰ πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι. Ὁ Erizzo, μὲ λίγους στρατιῶτες καὶ κατοίκους, εἶχε καταφύγει στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ἀντιστάθηκε μερικὲς μέρες ἀκόμη καὶ ἔπειτα παραδόθηκε μὲ συνθήκη. Μολαταῦτα ὁ σουλτάνος παρασπονδώντας διέταξε καὶ τοὺς σκότωσαν ὅλους μὲ ἀνασκολοπισμό, γδάρσιμο ἢ λιθοβολισμό. Τὸν Erizzo τὸν ἔσκισαν στὴ μέση καὶ τὴν κόρη του, ποὺ τὴν ὁδήγησαν στὸν σουλτάνο καὶ ἀντιστάθηκε, τὴν ἔσφαξαν.

Μετὰ τὴν πτώση τῆς Χαλκίδας οἱ ὑπόλοιπες πόλεις καὶ τὰ φρούρια τοῦ νησιοῦ παραδόθηκαν χωρὶς ἀντίσταση. Ἔτσι ἡ Εὔβοια, μαζὶ μὲ τὶς Β. Σποράδες, ποὺ κυριεύθηκαν σὲ λίγο, ἀποτέλεσαν τὸ νέο τουρκικὸ πασαλίκι τοῦ Ἐγριπὸζ (ἀπὸ τὸ «Εὔριπος»).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ ὁ ναύαρχος Canale κατέφυγε στὴν Κρήτη καὶ κατόπιν, γιὰ νὰ ξεπλύνῃ τὴ ντροπή, προσπάθησε νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Εὔβοια. Στὸ μεταξὺ ἡ Βενετία διόρισε νέο ἀρχιστράτηγο, τὸν Piero Mocenigo, ποὺ τὸν διέταξε νὰ συλλάβῃ τὸν Canale. Ὁ Mocenigo ἔφθασε στὴν Εὔβοια, ἔστειλε δεμένο τὸν Canale στὴ Βενετία, ὅπου καταδικάσθηκε σὲ ἰσόβια ἐξορία, καὶ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ἀπέτυχε στὴν προσπάθειά του νὰ ἀνακαταλάβῃ τὸ νησί, ἔπλευσε στὴν Κρήτη.

γ) Ἡ τελευταία περίοδος τοῦ πολέμου (1471-1479)

Ἡ ἅλωση τῆς Χαλκίδας καὶ οἱ ὠμότητες τῶν Τούρκων προκάλεσαν, ὅπως μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναφέρουμε παραπάνω, ἐξέγερση τῶν πνευμάτων καὶ ἀγανάκτηση στὴν Εὐρώπη. Τότε, ὅπως εἴδαμε, κινήθηκε γιὰ τελευταία φορὰ καὶ ὁ Βησσαρίων προσπαθώντας νὰ ἐπιτύχῃ μιὰ σταυροφορία. Μὲ πολλὲς προσπάθειες ἡ Βενετία πέτυχε τὸ 1472 νὰ συνάψῃ ἐπιθετικὴ συμμαχία ἐναντίον τῶν Τούρκων μὲ τὸν βασιλιὰ τῆς Κύπρου, τὸν βασιλιὰ τῆς Νεάπολης Φερδινάνδο τῆς Ἀραγωνίας, τὸν Μεγάλο Μάγιστρο τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου καὶ τὸν Τουρκομάνο ἡγεμόνα τῆς Καραμανίας Οὐζοὺν Χασάν.

Στὸ μεταξύ, τὴν ἴδια χρονιά, ὁ Βενετὸς ἀρχιστράτηγος Mocenigo ἔπλευσε μὲ τὸ στόλο ἐναντίον τῆς Λέσβου, τῆς Δήλου καὶ ἄλλων νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τὸν Ἰούνιο κατέπλευσε στὸ Ναύπλιο, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ στόλος τῶν ἄλλων Εὐρωπαίων συμμάχων τῆς Βενετίας. Ἡ διαμάχη ὅμως γιὰ τὰ πρωτεῖα προκάλεσε διένεξη ἀνάμεσα στοὺς συμμάχους. Πάντως ὁ Mocenigo ἐπιχείρησε ἀργότερα νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀττάλεια, βομβάρδισε τὴ Σμύρνη καὶ τέλος προσορμίσθηκε στὴ Μεθώνη.

Μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Χαλκίδας καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ὁ ἀγώνας στὶς ἑλληνικὲς χῶρες περιορίζεται κυρίως σὲ μικρὲς ἐπιχειρήσεις στὰ βουνὰ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Τοῦρκοι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις, δὲν ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν ὑπόλοιπων βενετικῶν φρουρίων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ τὸ βάρος τῶν ἐπιχειρήσεων πέφτει στὰ ἄλλα μέτωπα, ἰδίως στὴ Β. Ἀλβανία καὶ Δαλματία. Τὸ 1474 π.χ. ὁ ἴδιος ὁ Μεχμὲτ Β' ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν βενετικῶν κτήσεων στὴν Ἀλβανία καὶ πολιορκεῖ τὴ Σκόδρα, ποὺ δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ τὴν καταλάβῃ.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ὁ νέος ἀρχιστράτηγος Antonio Loredano συγκέντρωσε ἰσχυρὲς ναυτικὲς δυνάμεις στὴν Πελοπόννησο. Κατόπιν πῆγε στὰ μικρασιατικὰ παράλια καὶ ἔκανε διάφορες ἐπιτυχεῖς ἀποβατικὲς ἐνέργειες. Τὴν ἴδια ὅμως ἐποχὴ ὁ Σουλεϊμὰν πασὰς πολιόρκησε τὴ βενετοκρατούμενη Λῆμνο, ποὺ σώθηκε χάρη στὸν ἡρωϊσμὸ μιᾶς Ἑλληνίδας, ὀνομαζόμενης Μαρούλας. Στὴν πολιορκία τοῦ χωριοῦ Κοτσίνο ἡ Μαρούλα, ὅταν εἶδε ὅτι σκοτώθηκε ὁ πατέρας της, πῆρε τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα του καὶ ἔδωσε μὲ τὸ παράδειγμά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της θάρρος στούς κατοίκους πού ὅρμησαν ἐναντίον τοῦ Σουλεϊμὰν καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ λύση τὴν πολιορκία.

Τὸ 1477 ὁ σουλτάνος ἔστειλε ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου τὸν Σουλεϊμὰν πασά, πού ἀναφέραμε παραπάνω. Ὁ Loredano ὅμως μὲ τὸ στόλο πρόλαβε καὶ ἀνεφοδίασε τὸ φρούριο. Ἔτσι ἡ βενετικὴ φρουρὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὶς δυὸ λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, πού ἀποχωρώντας ἐκδικήθηκαν τὴν ἀποτυχία τους πάνω στούς Ἕλληνες τῶν περιχώρων.

Τὸν ἑπόμενο χρόνο (1478) οἱ Τοῦρκοι κατανικοῦν τὴν ἀντίσταση τῶν Ἀλβανῶν καὶ κυριεύουν τὴν Κρόγια (10 χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σκεντέρμπεη).

Ἡ Βενετία, ἔχοντας μείνει ἐντελῶς χωρὶς συμμάχους καὶ καταπονημένη ἀπὸ τὸ μακρόχρονο ἀγώνα, ἀποφασίζει νὰ ἔλθη σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν σουλτάνο γιὰ εἰρήνη. Τὶς διαπραγματεύσεις ἀπὸ μέρους τῆς Βενετίας τὶς ἔκανε μὲ πλήρη ἐξουσιοδότηση ὁ Κρητικὸς Giovanni Dario. Στὶς 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1479 ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη εἰρήνης.

Σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ἡ Βενετία ὑποχρεώθηκε νὰ πληρώση γιὰ πολεμικὲς ἀποζημιώσεις, μέσα σὲ δυὸ χρόνια τὸ πολύ, 100.000 δουκάτα. Ὕστερα θὰ πλήρωνε 10.000 δουκάτα κάθε χρόνο. Ἐπίσης παραχώρησε στὸν σουλτάνο ὅσα ἐδάφη του εἶχε καταλάβει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα τὴ Λῆμνο καὶ τὴ Σκόδρα. Οἱ Τοῦρκοι πάλι παραχώρησαν στοὺς Βενετοὺς ὅσες κτήσεις των εἶχαν καταλάβει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κρόγια, τὴν Εὔβοια καὶ τὴν ὀρεινὴ Μάνη. Ἔτσι οἱ Βενετοὶ κρατοῦσαν ἀκόμη στὴν Πελοπόννησο τὸ Ναύπλιο, Μονεμβασία, Κορώνη, Μεθώνη καὶ Ναυαρίνο, στὴ Στερεὰ τὴ Ναύπακτο, καθὼς καὶ τὰ νησιὰ Κρήτη, Κέρκυρα, Παξούς, Κύθηρα, Β. Σποράδες καὶ ἄλλα μικρότερα. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων τῆς συνθήκης παρουσιάσθηκαν μερικὲς ἀμφισβητήσεις καὶ ἀνταλλάχθηκαν ἀρκετὰ ἔγγραφα (Ἰανουάριος 1479-Ἀπρίλιος 1481). Τόσο τὰ ἔγγραφα αὐτά, ὅσο καὶ ἡ συνθήκη, ἦταν γραμμένα στὴν ἑλληνική, πού ἦταν τότε ἡ ἐπίσημη γλώσσα τῆς διπλωματίας τῶν σουλτάνων.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολύχρονου αὐτοῦ ἀγώνα μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων ἦταν φοβερὰ γιὰ τοὺς ὑποδούλους. Πολλὲς χιλιάδες σφάχθηκαν ἢ ἀναγκάστηκαν νὰ μετοικίσουν καὶ πολλοὶ κατέφυγαν ὡς πρόσφυγες στὶς κτήσεις τῶν Βενετῶν ἢ καὶ στὴν ἴδια τὴ Βενετία. Ἐπίσης πολὺ καταδιώχθηκαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Πελοποννήσου, τοὺς ὁποίους οἱ Τοῦρκοι θεωροῦσαν ἐπικίνδυνους ἀντιπάλους. Τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ἀκόμη τὸ ἑξῆς: Ὅτι οἱ ὑπόδουλοι ἦταν πάντα ἕτοιμοι καὶ πρόθυμοι νὰ ἐξεγερθοῦν, ἀλλὰ ἡ βοήθεια τῆς Εὐρώπης ἦταν πενιχρὴ καὶ οἱ ἐλπίδες πού στήριζαν σ' αὐτὴν μάταιες. Πάντως οἱ ἀγριότητες τῶν Τούρκων, ἀντὶ νὰ συντρίψουν τὸ ἠθικὸ τῶν σκλάβων, ἀντίθετα μεγάλωναν τὸ μίσος ἐναντίον τους καὶ τοὺς ἔκαναν πρόθυμους νὰ ἐξεγερθοῦν καὶ πάλι μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενικὰ γιὰ τὸν πρῶτο τουρκοβενετικὸ πόλεμο βλ. Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 11-30 (στὶς σ. 25-30 τὰ ἑλληνικὰ κείμενα τῶν δυὸ συνθηκῶν). Βλ. ἀκόμη Π. Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1453-1862, Ἀθῆναι 1925, σ. 141-155, Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821, τ. Α' (1071-1571), Ἀθῆναι 1955, σ. 152-154, Κ. Μ π ί ρ η, Ἀρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1960, σ. 141-144. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Χαλκίδας βλ. Γ ι ά ν ν η Γ κ ί κ α, Δυὸ βενετσιάνικα χρονικὰ γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1470, «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ. 6 (1959) σ. 194-255. Τέλος βλ. Ἀ π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 18-50, ὅπου καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (1480)

Πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη σταυροφορία (1096-1098) εἶχε ἐγκατασταθῆ στοὺς Ἁγίους Τόπους ἕνα μοναχικὸ Τάγμα ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μὲ ἀποστολὴ νὰ περιθάλπη στὰ ἱδρύματά του («ξενοδοχεῖα») τοὺς ἄρρωστους Εὐρωπαίους προσκυνητές. Τὸ Τάγμα ἦταν ἱδρυμένο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰώνα, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκόμη ἀναπτύξει δράση.

Μετὰ τὴν πρώτη σταυροφορία καὶ τὴν ἵδρυση τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου τῆς Παλαιστίνης, οἱ μοναχοὶ τοῦ Τάγματος πῆραν τὴν ἰδιότητα τοῦ πολεμιστῆ, τοῦ «Ἱππότη», καὶ ἀποτέλεσαν ἕνα ἐκκλησιαστικὸ καὶ ταυτόχρονα στρατιωτικὸ Τάγμα μὲ μεγάλη πολεμικὴ δύναμη καὶ ἄριστη ἐσωτερικὴ ὀργάνωση, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τὸν «Μεγάλο Μάγιστρο» (Magister) καὶ δεύτερο ἀξιωματοῦχο τὸν «Ἡγούμενο» (Prior). Τὸ Τάγμα βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη καὶ προστασία τοῦ πάπα καὶ ἐνισχύθηκε μὲ πολλὲς δωρεές. Κατατάσσονταν σ' αὐτὸ νέοι ἀπὸ τὶς πιὸ εὐγενικὲς οἰκογένειες τῆς Εὐρώπης, ἰδίως Ἰταλοί, Γάλλοι καὶ Ἱσπανοί. Ἡ ὀνομασία τοῦ Τάγματος ἦταν «Ordre de Saint Jean de Jérusalem» καὶ οἱ μοναχοί του ἦταν γνωστοὶ ὡς «Hospitaliers» ἢ «Ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου» (Chevaliers de Saint Jean de Jérusalem), καὶ ἀργότερα ὡς «Ἱππότες τῆς Ρόδου» καὶ «Ἱππότες τῆς Μάλτας».

Μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ χριστιανικοῦ κράτους τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοὺς Μαμελούκους τῆς Αἰγύπτου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰώνα, οἱ Ἰωαννίτες Ἱππότες κατέφυγαν στὴν ἀρχὴ στὴν Κύπρο, ποὺ βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς φραγκικῆς δυναστείας τῶν Lusignans, καὶ γύρω στὰ 1309 ἐγκαταστάθηκαν χωρὶς τὴν ἔγκριση τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου στὴ Ρόδο. Κατέλαβαν τὰ ὑπόλοιπα Δωδεκάνησα, γιὰ 70 περίπου χρόνια τὴ Σμύρνη, ἔκτισαν ἕνα ἰσχυρὸ φρούριο, τοῦ Ἁγίου Πέτρου (Petronium καὶ τουρκικὰ Budrum), στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἁλικαρνασσοῦ, καὶ δημιούργησαν ἕνα ἀρκετὰ ἰσχυρὸ προπύργιο τοῦ Χριστιανισμοῦ, σφηνωμένο στὰ πλευρὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἡ στάση τους ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες κατοίκους τῆς Ρόδου καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν ἄλλων νησιῶν ἦταν καλὴ καὶ δὲν καταπίεζαν τὴ θρησκευτική τους ἐλευθερία.

Εἴδαμε ἤδη ὅτι ὁ Μεγάλος Μάγιστρος τῆς Ρόδου Jean de Lastiq, ὅταν ἔπεσε ἡ Πόλη, εἶχε κάνει ἔκκληση στὴ χριστιανικὴ Δύση γιὰ σταυροφορία. Ἐπίσης ἀργότερα οἱ Ἱππότες τῆς Ρόδου εἶχαν πάρει μέρος σὲ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων. Πρὶν λήξη μάλιστα ὁ πρῶτος τουρκοβενετικὸς πόλεμος, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος Pierre d'Aubusson, προαισθανόμενος τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε τὸ νησί, εἶχε στείλει στὶς 31 Ἰουλίου τοῦ 1477 ἐγκύκλιο πρὸς ὅλους τοὺς διασκορπισμένους Ἱππότες νὰ συγκεντρωθοῦν στὴ Ρόδο. Ιούλιο 1477

Καὶ πραγματικὰ ὁ Μεχμὲτ Β' εἶχε τὸ νοῦ του σὲ μιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρόδου. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τὸν παρακινοῦσαν καὶ δυὸ Ἕλληνες, ὁ Δημήτριος Σοφιανὸς ἀπὸ τὴ Χαλκίδα καὶ ὁ Ρόδιος Ἀντώνιος Μελίγαλος, εὐνοούμενοι τοῦ μεγάλου βεζίρη Μεζὶχ Παλαιολόγου, ποὺ ἔλεγε ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο βυζαντινὸ αὐτοκρατορικὸ οἶκο. Ἤδη ἀπὸ τὸ 1478 ὁ σουλτάνος εἶχε στὰ χέρια του λεπτομερεῖς τοπογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ Ρόδο μέσῳ ἑνὸς Γερμανοῦ μηχανικοῦ καὶ τοῦ Σοφιανοῦ, ποὺ τὸν εἶχε στείλει ὡς πρεσβευτή του στὸ Τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν. 1478

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς τουρκοβενετικῆς συνθήκης καὶ ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὲς προετοιμασίες τοῦ ναυτικοῦ στὴν Πόλη καὶ στὴν Καλλίπολη καὶ τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς στὴ Χρυσούπολη (Σκούταρι), ξεκινᾶ ὡς προφυλακὴ στὶς 4 Δεκεμβρίου τοῦ 1479 μιὰ ναυτικὴ μοίρα ποὺ ἀποκρούεται ἀπὸ τοὺς Ἱππότες τῆς Ρόδου καὶ Τήλου καὶ ὑποχωρεῖ στὸν κόλπο τῆς Φοινίκης. Κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1480 βγαίνει ὅλος ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο, ἐνῶ ὁ στρατὸς βαδίζει ἀπὸ τὴν ξηρά. Στὴ μικρασιατικὴ παραλία ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Ρόδο συγκεντρώνονται 160 πλοῖα καὶ πολλὲς χιλιάδες ἄνδρες ὑπὸ τὸν μεγάλο βεζίρη Μεζὶχ Παλαιολόγο, ποὺ τὸν εἶχαν ἀκολουθήσει καὶ οἱ δυὸ Ἕλληνες προδότες, ποὺ ἀναφέραμε. Ὁ Μελίγαλος ὅμως πέθανε στὸ δρόμο ἀπὸ ἀρρώστεια καὶ ὁ Σοφιανὸς σκοτώθηκε στὶς πρῶτες συγκρούσεις στὸ νησί. Ἡ φρουρὰ τῆς Ρόδου, μαζὶ μὲ τὶς ἐνισχύσεις ποὺ εἶχαν ἔλθει μὲ τὴν παρακίνηση τοῦ πάπα Σίξτου Δ', δὲν ξεπερνοῦσε τοὺς 7.000 ἄνδρες, ἐνῶ οἱ γέροι καὶ τὰ περισσότερα γυναικόπαιδα εἶχαν σταλῆ γιὰ ἀσφάλεια στὸ ἀπέναντι φρούριο τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τέλη Απριλ. 1480

Στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1480 ὁ στόλος ἐμφανίζεται μπροστὰ στὴ Ρόδο καὶ ἀποβιβάζει στρατεύματα δυτικὰ ἀπὸ τὴν πόλη, ποὺ κυριεύουν τὰ ὑψώματα καὶ ἀρχίζουν σφοδρὸ κανονιοβολισμὸ ἐναντίον τοῦ πύργου τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Στὶς 9 Ἰουνίου οἱ γενίτσαροι κάνουν ὁρμητικὴ ἐπίθεση, ἀλλὰ οἱ Ἱππότες μὲ ἐπικεφαλῆ τὸν ἴδιο τὸν ἡλικιωμένο Μεγάλο Μάγιστρο Pierre d'Aubusson τοὺς ἀντιμετωπίζουν μὲ γενναιότητα. Τὴν ἄλλη μέρα κανονιοβολοῦν τὴν ἑβραϊκὴ συνοικία, ἀλλὰ ὁ d'Aubusson διατάζει νὰ γκρεμίσουν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος τὰ σπίτια καὶ νὰ χτίσουν δεύτερο τεῖχος, πράγμα ποὺ τὸ κάνουν οἱ κά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοικοι. Δεύτερη σκληρὴ ἔφοδος τῶν Τούρκων ἐναντίον τοῦ πύργου τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὶς 19 Ἰουνίου ἀποκρούεται μὲ μεγάλες ἀπώλειες γιὰ τοὺς ἐπιτιθεμένους (2.500 ἄνδρες). Τότε ὁ Μεζὶχ πασὰς στρέφει ὅλο τὸ πυροβολικό του πρὸς τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ τείχους καὶ ρίχνει 3.000 περίπου βλήματα. Οἱ Ρόδιοι ἀπαντοῦν μὲ μιὰ μεγάλη μηχανή, πού ξαναέριχνε ἐναντίον τῶν Τούρκων τόσο τὰ βλήματα τῶν πυροβόλων, ὅσο καὶ τὶς μεγάλες πέτρες μὲ τὶς ὁποῖες προσπαθοῦσαν οἱ πολιορκητὲς νὰ γεμίσουν τὶς τάφρους τοῦ φρουρίου.

Μετὰ 35 μέρες

Στὶς 27 Ἰουλίου, ἔπειτα ἀπὸ 35 μέρες ἀδιάκοπου βομβαρδισμοῦ, ὁ Μεζὶχ πασὰς διατάζει γενικὴ ἔφοδο. Τὸ τεῖχος εἶχε καταστραφῆ σὲ ἕνα σημεῖο, ἡ τάφρος εἶχε γεμίσει καὶ οἱ γενίτσαροι κατόρθωσαν νὰ ἀνεβοῦν στὶς ἐπάλξεις. Μὲ μιὰ γενναία ὅμως καὶ ἀπεγνωσμένη ἀντεπίθεση ὁ d'Aubusson καὶ οἱ Ἱππότες, ἔπειτα ἀπὸ δυὸ ὧρες, μπόρεσαν νὰ ἀνατρέψουν τοὺς Τούρκους. Ὁ Μεγάλος Μάγιστρος τραυματίσθηκε σοβαρά, σκοτώθηκε ὁ ἀδελφός του, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔχασαν 3.500 ἄνδρες. Ἔτσι ὁ Μεζὶχ πασὰς ἀναγκάστηκε νὰ λύση τὴν πολιορκία καὶ νὰ ἐπιστρέψη στὴ μικρασιατικὴ ἀκτή, ὅπου προσπάθησε χωρὶς ἐπιτυχία νὰ καταλάβη τὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ὁ Μεχμὲτ Β' προετοίμασε νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρόδου, ἀλλὰ ξεκινώντας πέθανε κοντὰ στὴ Χρυσούπολη στὶς 3 Μαΐου τοῦ 1481.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς Ρόδου οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, ἰδίως τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν τῆς Δωδεκανήσου, ὑπέφεραν πολλὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ἀγωνίστηκαν γενναῖα στὸ πλευρὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν.

Σύγχρονα μὲ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρόδου ὁ Μεχμὲτ Β' ἑτοίμασε στὴν Αὐλώνα στόλο ἀπὸ 70 πολεμικὰ καὶ πολλὰ μεταγωγικὰ πλοῖα, καθὼς καὶ στρατὸ 100.000 ἀνδρῶν. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς ἀποβιβάσθηκαν στὴ ΝΔ. ἄκρη τῆς Ἰταλίας καὶ κατέλαβαν τὸ Otranto (Ὑδροῦντα) καὶ τὴν γύρω περιοχὴ τῆς Ἀπουλίας, πού τὴν κράτησαν 18 μῆνες. Ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, πού ἐπαλήθευσε τὶς προβλέψεις τοῦ Βησσαρίωνα καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λογίων, τρομοκράτησε κυριολεκτικὰ τὴν Εὐρώπη. Ἤδη εἶχε προηγηθῆ (1479) ἡ κατάληψη ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στόλο τῶν νησιῶν Λευκάδας, Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, πού ἀνῆκαν στοὺς Τόκκους. Αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς σύγκρουσης Μεχμὲτ Β' καὶ Φερδινάνδου Α' τῆς Ἀραγωνίας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκστρατεία τοῦ Otranto. Τελικὰ τὰ νησιὰ αὐτὰ μοιράστηκαν μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων, ἡ Ζάκυνθος στοὺς Βενετοὺς καὶ τὰ ἄλλα στοὺς Τούρκους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλ. Ἱστορίες τοῦ Τάγματος τῆς Ρόδου τοῦ Bosio καὶ τοῦ de Vertot. Γενικὰ βλ. στοῦ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 30-36. Ἰδίως βλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 53-58, ὅπου καὶ ἡ ἄλλη βιβλιογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3. Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΟΛΟΥ ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΥ ΚΛΑΔΑ (1479-1481)

Ὁ Κορκόδειλος Κλαδᾶς ἀνῆκε σὲ μεγάλη στρατιωτικὴ οἰκογένεια ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς, ποὺ εἶχε μεταναστεύσει στὴν Πελοπόννησο τὸν 14ο αἰώνα. Οἱ πρόγονοι τοῦ Κλαδᾶ, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ πατέρας του Θεόδωρος, εἶχαν ὑπηρετήσει στοὺς δεσπότες τοῦ Μορέως καὶ εἶχαν πάρει ἀπὸ αὐτοὺς σημαντικὰ ἀξιώματα. Τὴν ἐποχὴ τῆς κατάλυσης τοῦ δεσποτάτου ἀπὸ τὸν Μεχμὲτ Β', ὁ Κλαδᾶς εἶχε στὴν κατοχή του τὸ κάστρο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Λακωνίας στὴν περιοχὴ τῶν Μπαρδουνίων (ὁ Κ. Μπίρης ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχουν δυὸ ὁμώνυμοι οἰκισμοί: τὰ Μπαρδούνια στὴν Α. πλευρὰ τοῦ Ταϋγέτου, ὅπου κατοικοῦσαν Ἀλβανοί, καὶ ἡ Βορδόνια, 8 χλμ. Β. τοῦ Μυστρᾶ, ποὺ ἀνῆκε στὸν Κλαδᾶ). Τότε ὁ Κλαδᾶς ὑποτάχθηκε στὸν σουλτάνο, ποὺ τοῦ παραχώρησε ὡς τιμάριο τὴν πλούσια πεδιάδα τοῦ Ἕλους τῆς Λακωνίας.

Ὁ Κλαδᾶς πῆρε μέρος στὴν ἐξέγερση τοῦ Ράλλη καὶ τοῦ Μπούα, μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος κατέφυγε στὴ Μάνη καὶ ἡ Βενετία τὸν ὀνόμασε ἀρχηγὸ τῶν «στρατιωτῶν». Μετὰ τὴ συνθήκη ὅμως τῆς εἰρήνης τοῦ 1479 οἱ Βενετοὶ παραχώρησαν, ὅπως εἴδαμε, στοὺς Τούρκους καὶ τὸν Βραχίονα τῆς Μάνης (Brazzo di Maina) καὶ ἀποστράτευσαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ Ἀλβανούς, ποὺ βρίσκονταν στὴν ὑπηρεσία τῆς Δημοκρατίας, ὑποχωρώντας σὲ σχετικὴ ἐπιθυμία τῶν Τούρκων.

Παρόλο ποὺ ὁ Κλαδᾶς ἦταν ἀνάμεσα στοὺς λίγους ποὺ παρέμειναν στὴν ὑπηρεσία τῶν Βενετῶν καὶ μάλιστα ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ποὺ στὶς 4 Σεπτεμβρίου 1479 ὀνομάσθηκαν ἐπίσημα ἀρχηγοὶ τῶν «στρατιωτῶν», τοὺς ἀπενεμήθη τὸ παράσημο τοῦ Ἁγίου Μάρκου, χρυσοκέντητος μανδύας καὶ τοὺς παραχωρήθηκαν κτήματα γιὰ τιμάρια, μολαταῦτα, θεωρώντας προδοτικὴ τὴ στάση τῶν Βενετῶν, ἀποφάσισε νὰ διεκδικήσῃ γιὰ λογαριασμό του τὴ Μάνη ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἔτσι ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κορώνη μὲ τοὺς ἄνδρες του καὶ πῆγε στὴ Μέσα Μάνη. Ἐκεῖ συγκρότησε σῶμα 1.600 ἀνδρῶν (κατὰ τὸν Σάθα 16.000 ἀνδρῶν — ἀριθμὸς ὑπερβολικὸς) καὶ κήρυξε τὴν ἐπανάσταση ὑψώνοντας μάλιστα καὶ τὴ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, πιθανὸν γιὰ νὰ ἐκθέσῃ τοὺς Βενετοὺς στὰ μάτια τῶν Τούρκων. Σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἔδιωξε τὶς τουρκικὲς φρουρὲς καὶ κατέλαβε ὅλα τὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους τῆς Μάνης.

4 Σεπτεμβρίου 1479

Οἱ Βενετοὶ ἀξιωματοῦχοι τῆς Κορώνης, φοβούμενοι μήπως ἐνοχοποιηθῇ ἡ Δημοκρατία γιὰ τὴν ἀνταρσία αὐτή, ἔσπευσαν νὰ συλλάβουν τὴν οἰκογένεια τοῦ Κλαδᾶ, ποὺ βρισκόταν στὴν Κορώνη, νὰ ἀποκηρύξουν δημόσια τοὺς ἐπαναστάτες καὶ νὰ διαβεβαιώσουν τόσο τὸν Τοῦρκο διοικητὴ τῆς Πελοποννήσου ὅσο καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ὅτι δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τοὺς ἀντάρτες καὶ ὅτι μάλιστα πῆραν μέτρα ἐναντίον τους. Ἔτσι ὁ σουλτάνος διατάζει τὸ Νοέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους τὸν σαντζάκμπεη τῆς Πελοποννήσου Σουλεϊμὰν πασὰ καὶ τὸν μπεηλέρμπεη τῆς Ρούμελης Ἀλῆ Μπούμικο νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸ μεταξύ, δυὸ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ τῶν «στρατιωτῶν», οἱ Ἀλβανοὶ Θεόδωρος Μπούας Γρίβας καὶ Μέξας Μπουζίκης, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τοῦ Κλαδᾶ, φεύγουν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο μὲ ἕνα σῶμα ἑξήντα ἱππέων, χτυποῦν τὴν τουρκικὴ φρουρὰ τοῦ Ἄργους, πηγαίνουν ὕστερα στὴ Λακωνία, ὅπου ξεσηκώνουν σὲ ἐπανάσταση τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Μπαρδούνιας, καὶ τέλος ἑνώνονται μὲ τὸν Κλαδᾶ. Τότε ἡ βενετικὴ Γερουσία, ἔπειτα ἀπὸ πίεση εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Μεχμὲτ Β', ποὺ ἔφθασε ἐκεῖ στὶς 15 Δεκεμβρίου, ἀναγκάζεται στὶς 23 Ἰανουαρίου τοῦ 1480, νὰ δημοσιεύσῃ προκήρυξη μὲ τὴν ὁποία ὁριζε ἀμοιβὴ 10.000 ὑπερπύρων Μεθώνης σὲ ὅποιον θὰ ἔπιανε ζωντανὸ τὸν Κλαδᾶ καὶ θὰ τὸν παρέδιδε στοὺς Βενετούς [1].

Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ μπεηλέρμπεης Ἀλῆ Μπούμικο ἦλθε στὴν Πελοπόννησο, συγκέντρωσε 6.000 πεζοὺς καὶ ἱππεῖς καὶ στὶς 16 Ἰανουαρίου ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Σπάρτη γιὰ τὴ Μάνη. Στὴν ἀρχὴ κατέλαβε εὔκολα τὸν πύργο τοῦ Τριγγαφάλη καὶ ἔφθασε στὸ Οἴτυλο, τὴν κυριότερη εἴσοδο τῆς Δ. Μάνης. Ἐκεῖ ὅμως χτυπήθηκε ἀπὸ τὸν Κλαδᾶ, ἔπαθε πανωλεθρία καὶ γύρισε ντροπιασμένος στὴ Σπάρτη. Ὁ σουλτάνος καθαίρεσε τὸν Ἀλῆ Μπούμικο καὶ διόρισε στὴ θέση του τὸν σαντζάκμπεη Ἀχμέτ, ποὺ συγκέντρωσε στὸ Μυστρᾶ 10.000 περίπου στρατιῶτες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους 2.000 ἦταν γενίτσαροι. Στὸ μεταξὺ ὁ Θεόδωρος Μπούας ἦλθε σὲ διένεξη μὲ τὸν Κλαδᾶ καὶ ξαναγύρισε μὲ τὸ σῶμα του στὸ Ναύπλιο.

Στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου ὁ Ἀχμὲτ εἰσβάλλει ἀπὸ δυὸ σημεῖα στὴ Μάνη, συγκρούεται μὲ τὸν Κλαδᾶ καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ καταφύγῃ σὲ ἕνα φρούριο στὸ ὄρος Καστανιά. Ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι μπαίνουν στὴν κυρίως Μάνη καὶ λεηλατοῦν τὰ διάφορα χωριά. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ πατοῦν τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ὁ Κλαδᾶς, ἀφοῦ κάνει μιὰ τελευταία ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων, καταφεύγει μὲ 50 συντρόφους του στὸ Πόρτο-Κάγιο, ἐπιβιβάζεται σὲ τρεῖς γαλέρες τοῦ βασιλιᾶ τῆς Νεάπολης, ποὺ ἔτυχε νὰ βρίσκωνται ἐκεῖ, καὶ πηγαίνει στὴ Νεάπολη, ὅπου γίνεται δεκτὸς μὲ τιμὲς ἀπὸ τὸν Φερδινάνδο τῆς Ἀραγωνίας. Οἱ ἄλλοι ἐπαναστάτες, ποὺ εἶχαν ἐπιστρέψει στὸ Ναύπλιο, ἐπειδὴ δὲν πῆραν ἀμνηστεία ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ἔγιναν κλέφτες καὶ συνέχισαν γιὰ ἀρκετὸν καιρὸ τὶς ληστρικές των ἐπιδρομές.

Ἡ δράση τοῦ Κορκοδείλου Κλαδᾶ δὲν σταματᾶ μὲ τὴν φυγή του στὴ Νεάπολη. Ἀφοῦ πῆρε μέρος σὲ μιὰ καταδρομὴ μοίρας τοῦ στόλου τῆς Νεάπολης στὴν περιοχὴ τοῦ Δυρραχίου μαζὶ μὲ τὸν Ἰωάννη Καστριώτη, γιὸ τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωα Γεωργίου Καστριώτη ἢ Σκεντέρμπεη, ξαναγύρισε στὴν Ἰταλία καὶ πιθανὸν ἀγωνίσθηκε καὶ αὐτὸς γιὰ τὴν ἀνάκτηση τοῦ Otranto. Ἴσως γι' αὐτὸ

---

1. Βλ. στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 40, ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς προκήρυξης αὐτῆς, ποὺ εἶναι συνταγμένη λατινικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὁ Φερδινάνδος τῆς 'Αραγωνίας, μὲ διάταγμά του τῆς 12ης 'Ιουλίου 1481, τοῦ χορήγησε ἐτήσια σύνταξη ἀπὸ 300 χρυσὰ δουκάτα.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1481 ὁ Κλαδᾶς μὲ τὸν Καστριώτη καὶ μὲ ἀρκετοὺς ἄνδρες μεταφέρονται ἀπὸ 4 γαλέρες τῆς Νεάπολης καὶ ἀποβιβάζονται στὰ ἠπειρωτικὰ παράλια. Προχωροῦν κατόπιν πρὸς τὴ Χιμάρα, ὅπου ξεσηκώνονται ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς, παίρνουν τὰ ὅπλα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν πλοίων κυριεύουν τὸ φρούριο τῆς Χιμάρας καὶ ἕνα ἀκόμη, στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ Φερδινάνδου.

Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Κλαδᾶς ξαναγυρίζει στὴ Μάνη, διώχνει τοὺς Τούρκους καὶ κυριεύει τὰ φρούριά της, ποὺ τὰ παραδίνει στοὺς Βενετούς. Σὲ μιὰ μάχη ὅμως τὸ 1490 αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποὺ τὸν ἔγδαραν ζωντανό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Κλαδᾶ βλ. Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 36-45. Πρβλ. καὶ Μ π ί ρ η, 'Αρβανίτες, σ. 146-148.

4. Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ Η' ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ (1492-1496)

Πολλὲς ἐλπίδες στοὺς Ἕλληνες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους κατὰ τὸν 15ον αἰώνα ἔδωσε ἡ κίνηση τοῦ νεαροῦ καὶ τολμηροῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Καρόλου Η', ὁ ὁποῖος, μόλις ἐνηλικιώθηκε (1492), ἀποφάσισε νὰ ἐλευθερώση τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς 'Αγίους Τόπους, ἀφοῦ πρῶτα θὰ κυρίευε τὴν 'Ιταλία, ὅπου ὡς κληρονόμος τῶν 'Ανδηγαυῶν διεκδικοῦσε τὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης. Πρὶν ὅμως μιλήσουμε γιὰ τὴν κίνηση αὐτή, πρέπει πρῶτα νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ δυὸ ἄλλα πρόσωπα ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση: στὸν γιὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Β' Djem ἢ Ζιζίμ, ὅπως τὸν ἀποκάλεσαν οἱ Εὐρωπαῖοι, καὶ στὸν 'Ανδρέα Παλαιολόγο, γιὸ τοῦ δεσπότη τοῦ Μορέως Θωμᾶ καὶ ἀνεψιὸ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Djem (1459-1495) ἦταν ὁ πορφυρογέννητος νεώτερος γιὸς τοῦ Μεχμὲτ Β' καὶ ἀδελφὸς τοῦ κατόπιν σουλτάνου Βαγιαζὶτ Β' (1481-1512). Ὅταν πέθανε ὁ Μεχμὲτ Β', ὁ Djem, ποὺ ἦταν ταυτόχρονα καὶ καλλιεργημένος ἄνθρωπος, διεξεδίκησε ἀπὸ τὸν ἀδελφό του ὡς πορφυρογέννητος τὸ θρόνο ἢ τουλάχιστο τὸ μισὸ κράτος. 'Επακολούθησε ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀδέλφια καὶ ὁ Djem νικημένος κατέφυγε στὴ Ρόδο τὸν 'Ιούλιο τοῦ 1482. Ὁ Μεγάλος Μάγιστρος τῶν 'Ιπποτῶν τῆς Ρόδου Pierre d'Aubusson δέχθηκε μὲ ἐγκαρδιότητα τὸν Τοῦρκο βασιλόπαιδα καί, ἀφοῦ συσκέφθηκε μὲ τὸ Συμβούλιο τοῦ Τάγματός του, ἀποφάσισε νὰ στείλη πρεσβεία στὸν πάπα καὶ γράμματα στοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ τοὺς ἐκθέση τὴν εὐκαιρία ποὺ πα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρουσιαζόταν τώρα μὲ τὸ διχασμὸ τῶν Τούρκων, νὰ ξαναπάρουν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη.

Γαλλία

Στὸ μεταξὺ ὁ Djem ἔπειτα ἀπὸ παραμονὴ 34 ἡμερῶν στὴ Ρόδο, μὲ αἴτησή του καὶ μὲ σύμφωνη γνώμη τῶν Ἱπποτῶν, ἀποφασίζει νὰ φύγη γιὰ τὴ Γαλλία, καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1482 ἀποβιβάζεται ἀπὸ πλοῖο τοῦ Τάγματος στὴ Νίκαια, ποὺ ἀνῆκε τότε στὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας. Παράλληλα ὁ d'Aubusson ὑπέγραψε συνθήκη εἰρήνης μὲ τὸν Βαγιαζὶτ Β' καὶ ταυτόχρονα συμφώνησε νὰ παίρνη ἀπὸ τὸν σουλτάνο 40.000 χρυσὰ δουκάτα τὸ χρόνο γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Djem καὶ τὴ φύλαξή του ἀπὸ τοὺς Ἱππότες στὴ Γαλλία.

Στὴ Σαβοΐα στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα στὴ Γαλλία ὁ Djem μένει 6 περίπου χρόνια (ἄνοιξη 1483-Φεβρουάριος 1489), σχεδὸν αἰχμάλωτος τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν καὶ τῶν Γάλλων, περιφερόμενος ἀπὸ πύργο σὲ πύργο καὶ ἀπὸ πόλη σὲ πόλη καὶ ἀποτελώντας ἀξιοπερίεργο θέαμα ἀπὸ ὅπου περνοῦσε. Παράλληλα εἶχε γίνει σχεδὸν τὸ μῆλο τῆς ἔριδας ἀνάμεσα σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις (ἰδίως μεταξὺ πάπα, Βενετίας καὶ Οὐγγαρίας). Ἰδιαίτερα ἐπέμενε νὰ πάρη τὸν Djem καὶ νὰ τὸν χρησιμοποιήση στὸν ἀγώνα του ἐναντίον τοῦ Βαγιαζὶτ Β' ὁ βασιλιὰς τῆς Οὐγγαρίας Ματθίας Κορβίνος. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι μεριὰ ὁ Βαγιαζὶτ ἐπιθυμοῦσε νὰ παραμείνη ὁ ἀδελφός του στὴ Γαλλία καὶ τὸ ἐπιδίωκε αὐτὸ προσφέροντας διάφορα ἀνταλλάγματα. Τέλος, ἔπειτα ἀπὸ συμφωνία μεταξὺ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Η' καὶ τοῦ Καρόλου Η' τῆς Γαλλίας, ὁ Djem μεταφέρθηκε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1489 στὴ Ρώμη καὶ ὁ πάπας ἔκανε ἔκκληση στοὺς Ἰταλοὺς πρίγκιπες καὶ στοὺς βασιλιάδες τῆς Εὐρώπης νὰ μονοιάσουν καὶ νὰ ὀργανώσουν μιὰ σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων χρησιμοποιώντας καὶ τὸν Djem.

Στὴν ἀρχὴ ἡ προεργασία γιὰ τὴ σταυροφορία προχωροῦσε ἱκανοποιητικά, ἀλλὰ στὶς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1490 πέθανε ξαφνικὰ ἀπὸ ἀποπληξία ὁ Ματθίας Κορβίνος σὲ ἡλικία 47 ἐτῶν. Τὸ πλῆγμα αὐτὸ παρέλυσε οὐσιαστικὰ τὴν κίνηση γιὰ τὴ σταυροφορία, γιατὶ ὁ Οὔγγρος βασιλιὰς ἦταν πραγματικὰ ἡ ψυχή της. Τέλος, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1492 πέθανε καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Η'. Διάδοχός του ἐκλέχθηκε, ἐξαγοράζοντας τὶς ψῆφους τοῦ Ἱεροῦ Κολλεγίου τῶν Καρδιναλίων, ὁ Ἀλέξανδρος ΣΤ' Borgia, ἄνθρωπος ἱκανός, ἀλλὰ ἀνήθικος καὶ διεφθαρμένος, ποὺ στὴν ἀρχὴ βέβαια ἀκολούθησε ἀπέναντι τῶν Τούρκων τὴν πολιτικὴ τῶν προκατόχων του.

Ἂς ἔλθουμε ὅμως καὶ στὸ δεύτερο πρόσωπο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, στὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο. Αὐτός, πρεσβύτερος γιὸς τοῦ τελευταίου δεσπότη τοῦ Μορέως Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὸν πάπα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του (1465) ὁ ἴδιος ὡς δεσπότης καὶ ζοῦσε στὴ Ρώμη. Τὸ 1491 πῆγε στὴ Γαλλία, ὅπου ἔζησε στὴν αὐλὴ τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ καὶ ὑποκίνησε κατὰ κάποιο τρόπο καὶ αὐτὸς τὸν Κάρολο Η' στὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μεταξὺ τοῦ Ἀνδρέα Παλαιολόγου καὶ τοῦ καρδιναλίου Γούρκ (Gurck),

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Καρόλου Η', ἔγινε στὶς 6 Φεβρουαρίου 1494 στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴ Ρώμη ἡ ἑξῆς ἐπίσημη συμφωνία: Μὲ τὴν παρουσία μαρτύρων καὶ συμβολαιογράφων ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος, ὡς μόνος νόμιμος κληρονόμος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπειδὴ αἰσθάνεται ἐγκαταλελειμμένος ἀπὸ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνες, ἀποφάσισε νὰ παραχωρήση τὰ δικαιώματά του πάνω στὸ βυζαντινὸ θρόνο στὸν Κάρολο ΙΙ' τῆς Γαλλίας, ποὺ δείχνει τόσο μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν χριστιανῶν.

Ἡ παραχώρηση βέβαια αὐτὴ τῶν ἀνύπαρκτων οὐσιαστικὰ δικαιωμάτων γινόταν μὲ τὸ ἀζημίωτο γιὰ τὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο, γιατὶ μὲ δεύτερη πράξη τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ καρδινάλιος Γούρκ προέβαινε σὲ διάφορες χρηματικὲς παραχωρήσεις πρὸς τὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο, μὲ τὸν ὅρο ὅτι ὁ Κάρολος Η' θὰ δεχόταν κατ' ἀρχὴν τὴν παραχώρηση τῶν δικαιωμάτων τῆς κληρονομιᾶς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Συγκεκριμένα ὁ καρδινάλιος Γούρκ ὑποσχόταν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ στὸν βυζαντινὸ πρίγκιπα ἐτήσια ἐπιχορήγηση 4.300 χρυσῶν δουκάτων, κτήματα ποὺ νὰ ἀποδίδουν ἐτήσιο εἰσόδημα ἄλλων 5.000 χρυσῶν δουκάτων, τὸ δεσποτάτο τοῦ Μορέως, ἂν θὰ ἐλευθερωνόταν ἡ Ἑλλάδα, καὶ ἄλλα[1]. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι λίγα χρόνια ἀργότερα, στὶς 7 Ἀπριλίου 1502, ἐπειδὴ δὲν πραγματοποιήθηκε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Καρόλου Η' στὴν Ἑλλάδα, ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος κατέστησε μὲ τὴ διαθήκη του κληρονόμους τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου τὸν Φερδινάνδο τῆς Ἀραγωνίας καὶ τὴν Ἰσαβέλλα τῆς Καστίλλης.

Ἂς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὴν κίνηση τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ. Ἐνῶ ὁ πατέρας τοῦ Καρόλου Λουδοβίκος ΙΑ' εἶχε δείξει ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι σὲ κάθε σταυροφοριακὴ κίνηση (μάλιστα εἶχε κακομεταχειρισθῆ καὶ τὸν Βησσαρίωνα), μολαταῦτα εἶχε ἀναθρέψει τὸ γιό του μὲ τὸ παλαιὸ σταυροφοριακὸ πνεῦμα τῶν Γάλλων βασιλιάδων καὶ τοῦ εἶχε ἐμφυσήσει μεγαλόπνοα κοσμοκρατορικὰ σχέδια. Ἔτσι ὁ Κάρολος Η', μόλις ἐνηλικιώθηκε, ἄρχισε τὴ δράση του. Διακήρυξε ὅτι θὰ ἐκστρατεύση πρῶτα στὴν Κάτω Ἰταλία, γιὰ νὰ ἀνακτήση τὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης, στὸ ὁποῖο εἶχε, ὅπως ἀναφέραμε, κληρονομικὲς διεκδικήσεις, καὶ θὰ ἀπελευθερώση καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε δώσει στὸν ἑαυτό του προκαταβολικὰ καὶ τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Τὸ 1492 ὁ Κάρολος στέλνει εἰδικὸ ἀπεσταλμένο στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ ἀνακοινώση στὸν πάπα τὰ σχέδιά του, ἐνῶ παράλληλα οἱ διακηρύξεις του ξεσηκώνουν κυριολεκτικὰ τὴν κοινὴ γνώμη. Τότε κυκλοφοροῦν καὶ ἀρκετὰ ποιήματα καὶ προφητεῖες ποὺ ἀναφέρονται στὰ σχέδια τοῦ Γάλλου μονάρχη γιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Τούρκων. Λίγο ἀργότερα ὁ βασιλιὰς τῆς Νεάπολης

---

1. Βλ. μετάφραση τῶν σχετικῶν πράξεων στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 53-56.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Αλφόνσος στέλνει είδικὸ πράκτορα στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ πληροφορήση τὸν σουλτάνο γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου καὶ νὰ ζητήση ἐνίσχυση 6.000 Τούρκων στρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους θὰ μισθοδοτοῦσε.

Στὸς τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1494 ὁ Κάρολος Η' ἀρχίζει τὴν ἐκστρατεία του στὴν 'Ιταλία. Στὶς 2 Σεπτεμβρίου περνᾶ τὶς "Αλπεις μὲ 30.000 ἄνδρες, ἐνῶ ὁ στόλος του μεταφέρει ἄλλες 10.000. Σχεδὸν πουθενὰ δὲν συναντᾶ ἀντίσταση καὶ ἡ πορεία του εἶναι θριαμβευτική. Μπαίνει πρῶτα στὸ Τουρίνο, ἔπειτα στὸ Casale τοῦ Μομφερράτου, στὴν Παβία καὶ φθάνει στὶς 17 Νοεμβρίου στὴ Φλωρεντία. "Επειτα προχωρεῖ στὴ Lucca καὶ στὴν Πίζα. Στὸ μεταξὺ στέλνει ἀντιπρόσωπό του στὴ Ρόδο γιὰ νὰ ἐκθέση στὸν Μεγάλο Μάγιστρο d'Aubusson τὰ σχέδιά του γιὰ τὴν κατάλυση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

'Ο πάπας, τρομοκρατημένος ἀπὸ τὴν προέλαση τοῦ Καρόλου, στέλνει στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Γεώργιο Buzardo καὶ προδίδει στὸν Βαγιαζὶτ Β' τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου, ζητώντας ταυτόχρονα τὴ χρηματικὴ ἐνίσχυση τοῦ σουλτάνου καὶ τὴ μεσολάβησή του, νὰ πιέση δηλαδὴ ὁ Βαγιαζὶτ τοὺς Βενετούς, ὥστε νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ πάρουν θέση ἐναντίον τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ. 'Ο σουλτάνος ἀπάντησε στὸν πάπα μὲ 5 ἐπιστολὲς (4 γραμμένες ἑλληνικὰ καὶ 1 λατινικὰ — ἡ τελευταία πιθανὸν ἰδιόγραφη, γιατὶ ὁ Βαγιαζὶτ γνώριζε καλὰ τὴ λατινική). Μὲ τὴν τελευταία ἐπιστολὴ ὁ σουλτάνος πρότεινε στὸν πάπα νὰ θανατώση τὸν ἀδελφό του Djem μὲ ἀνταμοιβὴ μεγάλα χρηματικὰ ἀνταλλάγματα [1].

Τελικὰ οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς τοῦ Βαγιαζὶτ ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ μικροῦ ἡγεμόνα τῆς Sinigaglia, κοντὰ στὴν 'Αγκώνα, καὶ βγῆκαν στὴ δημοσιότητα, προκαλώντας πολὺ δυσμενεῖς κρίσεις σὲ βάρος τοῦ πάπα.

Παρόλο ποὺ ὁ 'Αλέξανδρος ΣΤ' Borgia ὑπέγραψε συμμαχία μὲ τὸν 'Αλφόνσο τῆς Νεάπολης, μολαταῦτα ὁ γαλλικὸς στρατὸς μπῆκε, χωρὶς νὰ συναντήση καμιὰ ἀντίσταση, στὴ Ρώμη στὶς 31 Δεκεμβρίου τοῦ 1494 καὶ ὁ πάπας κλείσθηκε στὸ φρούριο τοῦ 'Αγίου 'Αγγέλου. "Επειτα ἀπὸ λίγο ἀναγκάσθηκε νὰ ὑπογράψη συμφωνία μὲ τὸν Κάρολο καὶ νὰ τοῦ παραχωρήση τὸν Djem. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ὁ Κάρολος ξεκίνησε γιὰ τὸν πρῶτο ἀντικειμενικὸ σκοπό του, τὴ Νεάπολη. Στὸ μεταξὺ ὁ βασιλιὰς 'Αλφόνσος τῆς Νεάπολης εἶχε παραιτηθῆ ὑπὲρ τοῦ γιοῦ του καὶ εἶχε καταφύγει στὴ Σικελία. 'Ο Κάρολος κατέλαβε τὴ Νεάπολη στὶς 22 Φεβρουαρίου 1495 ἔχοντας μαζί του καὶ τὸν Djem, ποὺ ἡ ὑγεία του δὲν πήγαινε καθόλου καλὰ τὴν τελευταία ἑβδομάδα καὶ ποὺ πέθανε ἔπειτα ἀπὸ τρεῖς μέρες στὸ φρούριο τῆς Καπούης (25 Φεβρουαρίου 1495).

'Η αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ Djem δὲν εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερα ἐξακριβωμένη. Τότε οἱ Γάλλοι κατηγόρησαν τὸν πάπα Borgia ὅτι εἶχε δηλητηριάσει τὸν Djem μὲ ἀργὸ δηλητήριο, πρὶν τὸν παραδώση στὸν Γάλλο βασιλιά. Τὴν

---

1. Βλ. μετάφραση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 51-52.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἴδια ἄποψη ἀναφέρει καὶ ὁ Βενετὸς χρονικογράφος Marino Sanudo, ποὺ εἶχε ὑπόψη του τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα. Πολὺ πιθανὸν ὅμως οἱ κατηγορίες αὐτὲς νὰ μὴν ἀληθεύουν, γιατὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ Djem, ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὶς σύγχρονες πηγές, μοιάζει μὲ ἐρυσίπελας βαριᾶς μορφῆς ἢ μὲ βρογχίτιδα, ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ πνευμονία.

Τὸ πτῶμα τοῦ Djem βαλσαμώθηκε καὶ ὁ σουλτάνος Βαγιαζὶτ Β', γιὰ λόγους διπλωματικούς, ὅταν ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του, κήρυξε τριήμερο πένθος στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1496 τὸ πτῶμα παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους στοὺς Ναπολιτάνους καὶ τελικὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1499 παραδόθηκε στοὺς Τούρκους, ποὺ τὸ ἔθαψαν στὴν Προύσα μὲ ὅλες τὶς τιμές.

Ἡ θριαμβευτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Καρόλου Η' στὴν Ἰταλία εἶχε μεγάλο ἀντίκτυπο στοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες (ὅπου κυκλοφοροῦσαν καὶ σχετικὲς προφητεῖες) καὶ τοὺς ἄλλους βαλκανικοὺς λαούς, ποὺ πληροφοροῦνταν τὰ γεγονότα ἀπὸ πατριῶτες των ἐγκαταστημένους στὴ Βενετία καὶ Ἀπουλία. Μάλιστα, κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Γάλλου χρονικογράφου Philippe de Commines, ὁ Κάρολος εἶχε ἔλθει καὶ ἀπ' εὐθείας σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ὑποδούλους μέσῳ τοῦ Ἀλβανοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Δυρραχίου Martino Firmiano, τοῦ Κωνσταντίνου Ἀριανίτη τῆς οἰκογένειας τῶν Κομνηνῶν, καὶ ἄλλων. Αὐτοὶ ἐπρόκειτο νὰ ὀργανώσουν ἐξέγερση ἐναντίον τῶν Τούρκων μόλις θὰ ἀποβιβαζόταν ὁ γαλλικὸς στρατός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος μάλιστα τοῦ Δυρραχίου εἶχε ἑτοιμάσει στὴ Βενετία καὶ ἕνα φορτίο ὅπλων, ποὺ προσπάθησε νὰ τὸ μεταφέρη μὲ ἕνα ἠπειρωτικὸ καΐκι στὸ πλοῖο τοῦ Ἀριανίτη, ποὺ εἶχε σταθῆ στὰ ἀνοιχτὰ ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Βγαίνοντας ὅμως τὸ καΐκι ἀπὸ τὸ λιμάνι πιάσθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ποὺ κατέσχεσαν τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἔγγραφα καὶ φυλάκισαν τὸν ἴδιο τὸν ἀρχιεπίσκοπο. Αὐτὸς ἀπελευθερώθηκε τελικὰ μόνο χάρη στὶς ἐνέργειες τοῦ Commines, ἀλλὰ οἱ Βενετοὶ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ πρόδωσαν τὰ σχέδια τῶν ὑποδούλων στοὺς Τούρκους.

Στὸ μεταξὺ ὁ σουλτάνος, τρομοκρατημένος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ Καρόλου, ὀχύρωσε τὰ Δαρδανέλλια, τὴν Καλλίπολη καὶ τὴν Εὔβοια, ἐξόπλισε μεγάλο στόλο καὶ ἑτοίμασε στρατό, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίση κάθε ἐνδεχόμενη ἐπίθεση. Τότε μάλιστα κυκλοφόρησε καὶ ἡ φήμη ὅτι ὁ σουλτάνος ἦταν ἕτοιμος νὰ ἐγκαταλείψη τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ περάση στὴν Ἀσία.

Ὁ θάνατος τοῦ Djem στέρησε βέβαια ἀπὸ τὸν Κάρολο ἕνα ἰσχυρὸ μέσο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν του, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔκανε νὰ ἐγκαταλείψη τὰ σχέδιά του. Ἀντίθετα συνέχισε στὴ Νεάπολη τὶς προετοιμασίες του γιὰ τὴν ἐκστρατεία καὶ μάλιστα διέταξε ὅλους τοὺς ξυλουργοὺς νὰ συγκεντρωθοῦν ἐκεῖ, γιὰ νὰ κατασκευάσουν πλοῖα. Παράλληλα ὁ Μεγάλος Μάγιστρος τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου d'Aubusson εἶχε ἐξοπλίσει ἕνα στολίσκο ἀπὸ 4 πλοῖα καὶ ἔκανε καταδρομὲς στὸ Ἀρχιπέλαγος.

Τελικὰ τὰ ὄνειρα τοῦ Καρόλου Η' δὲν πραγματοποιήθηκαν. Ἡ εὔκολη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἶχε ἀνησυχήσει ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ τότε συμμάχησαν ἐναντίον του ὁ αὐτοκράτορας Μαξιμιλιανὸς Α' τῶν Ἀψβούργων, ὁ πάπας, ἡ Βενετία, ὁ βασιλιὰς τῆς Νεάπολης, ὁ Φερδινάνδος τῆς Ἱσπανίας καὶ οἱ ἄλλες ἰταλικὲς πόλεις. Ἔτσι οἱ Γάλλοι ἀναγκάσθηκαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Ἰταλία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιὰ τὸν Djem βλ. τὴν εἰδικὴ μονογραφία τοῦ L. Thuasne, Djem-sultan, fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495) κ.λ., Paris, Ernest Leroux, 1892. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Καρόλου Η' στὴν Ἰταλία βλ. Jean-Alexis Neret, Les rois de France: Charles VIII, Paris, ἀ.ἔ. (μυθιστορηματικὴ βιογραφία), De Foncemagne, Eclaircissemens historiques sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie; et particulièrement sur la cession que lui fit André Paléologue, du droit qu'il avoit à l'empire de Constantinople, «Mémoires de Littérature κ.λ. de l' Académie Royale des Inscriptions et Belles Lettres κ.λ.», τ. XVII (1751) σ. 539-578, Marin Sanudo, La spedizione di Carlo VIII in Italia raccontata da Marin Sanudo e pubblicata per cura di Rinaldo Fulin, Venezia 1873, H. Fr. Delaborde, L'expédition de Charles VIII en Italie, Paris 1888. Πρβλ. καὶ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 45-58, Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 290-296 καὶ Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 62-71.

5. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1499-1503)

Μετὰ ἀπὸ σημαντικὲς προετοιμασίες, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1499, ὁ Βαγιαζὶτ Β' ἀρχίζει, χωρὶς ἐπίσημη κήρυξη καὶ μὲ ἀσήμαντη ἀφορμή, τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν βενετικῶν κτήσεων στὶς ἑλληνικὲς χῶρες. Πρῶτα συλλαμβάνει καὶ φυλακίζει τὸν Βενετὸ πρεσβευτὴ καὶ τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τῆς Δημοκρατίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔπειτα στέλνει ἰσχυρὲς δυνάμεις μὲ τὸ μπεηλέρμπεη τῆς Ρούμελης, ποὺ πολιορκοῦν τὸ φρούριο τῆς Ναυπάκτου. Ταυτόχρονα καὶ ἰσχυρὸς στόλος ἀπὸ 270 μεγάλα καὶ μικρὰ πλοῖα ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν Πόλη μὲ κατεύθυνση τὸν Κορινθιακὸ κόλπο.

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1499 γίνονται διάφορες μικροσυγκρούσεις καὶ στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου μιὰ μικρὴ ναυμαχία μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν κοντὰ στὸ νησὶ Σαπιέντζα (νησιὰ Οἰνοῦσες, κοντὰ στὴ Μεθώνη). Ὁ Βενετὸς ναύαρχος Antonio Grimani, ἀπὸ δειλία μᾶλλον, ἀποσύρθηκε στὴ Ζάκυνθο καὶ ἐπέτρεψε στὸν τουρκικὸ στόλο νὰ φθάση ἀνενόχλητος στὸν Κορινθιακὸ κόλπο καὶ νὰ ἀποκλείση καὶ ἀπὸ τὴ θάλασσα τὴ Ναύπακτο, ποὺ ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες πολιορκοῦνταν ἀπὸ 80.000 Τούρκους μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Φαΐτ πασά. Ἔτσι ἡ βενετικὴ φρουρὰ τῆς Ναυπάκτου, ἀφοῦ ἀπέκρουσε ἑπτὰ ἐπιθέσεις, ἀναγκάσθηκε νὰ παραδοθῆ μὲ συνθήκη στὶς 29 Αὐγούστου 1499. Ὁ Βαγιαζίτ, ἀφοῦ ἀνάθεσε στὸν μπεηλέρμπεη τῆς Ἀνατολῆς Σινὰν πασὰ νὰ χτίση τὰ φρού-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρια τοῦ Ρίου καὶ Ἀντιρρίου (Μικρὰ Δαρδανέλλια) — πράγμα ποὺ ἔγινε μέσα σὲ τρεῖς μῆνες — ἐπέστρεψε πρὶν ἀπὸ τὸ χειμώνα στὴν Ἀδριανούπολη. Ὁ στόλος ξεχείμασε στὴν Κόρινθο.

Ἡ πτώση τῆς Ναυπάκτου ἀνάγκασε τοὺς Βενετοὺς νὰ ζητήσουν εἰρήνη ἀπὸ τὸν σουλτάνο, ἀλλὰ ὁ Βαγιαζὶτ ἀρνήθηκε θέτοντας ὡς ὅρο τὴν παραχώρηση τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1500 ξανάρχισαν οἱ ἐπιχειρήσεις. Ἰσχυρὸς τουρκικὸς στόλος εἰσέβαλε ἀπὸ τὴν Ἄνω Ἀλβανία στὶς βενετικὲς κτήσεις τῆς Δαλματίας καὶ Ἰστρίας, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος μὲ πολλὲς χιλιάδες πεζοὺς καὶ ἱππεῖς καὶ μὲ 200 πλοῖα ξεκίνησε στὶς 17 Ἀπριλίου τοῦ 1500 γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Παράλληλα οἱ Βενετοὶ ἔσπευδαν νὰ ἐνισχύσουν τὶς δυνάμεις των στὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου καὶ στὰ Ἰόνια νησιά.

Στὴν ἀρχὴ ὁ σουλτάνος ἐπιχείρησε νὰ καταλάβη τὸ Ναύπλιο, ἀλλὰ ἀπέτυχε. Κατόπιν, ἀφοῦ τὸ ἱππικό του λεηλάτησε τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολίδας, προχώρησε καὶ πολιόρκησε τὴ Μεθώνη. Ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀφοῦ ἀντιμετώπισε τὸν βενετικὸ στόλο σὲ ναυμαχία κοντὰ στὴ Σαπιέντζα, ἦλθε καὶ ἀπέκλεισε τὸ λιμάνι τῆς Μεθώνης μὲ διπλὴ σειρὰ πλοίων. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης καὶ ἡ φρουρὰ (7.000 ἄνδρες μὲ διοικητὴ τὸν Marco Gabriel) κλείσθηκαν στὸ φρούριο, ποὺ πολιορκήθηκε στενὰ καὶ κανονιοβολοῦνταν ἀπὸ στεριὰ καὶ θάλασσα. Ὁ κίνδυνος τοῦ λιμοῦ εἶχε γίνει πιὰ αἰσθητός, ἀλλὰ μολαταῦτα ἡ φρουρὰ κατόρθωσε νὰ ἀντιμετωπίση μιὰ ὁρμητικὴ ἔφοδο τῶν Τούρκων. Μιὰ μοίρα βενετικοῦ στόλου (4 πλοῖα), ξεκινώντας ἀπὸ τὰ Ἰόνια νησιά, κατόρθωσε νὰ διασπάση τὸν ἀποκλεισμὸ καὶ νὰ ἀνεφοδιάση τὴν πόλη, τότε ὅμως ἀκριβῶς ἄρχισε καὶ ἡ μεγάλη ἐπίθεση τῶν Τούρκων (Κυριακή, 9 Αὐγούστου 1500). Ὕστερα ἀπὸ σφοδρὸ βομβαρδισμό, ποὺ ἄνοιξε ρήγματα στὰ τείχη, οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὴν πόλη καὶ ἄρχισαν νὰ σφάζουν χωρὶς διάκριση τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ καταστρέφουν τὸ κάθε τί. Ἡ ἀντίσταση τῶν Βενετῶν συνεχίσθηκε γιὰ λίγο στὸ φρούριο, ἐνῶ μιὰ πυρκαγιὰ μαινόταν ἐπὶ 5 ὁλόκληρες μέρες παντοῦ. Τὴν ἕκτη μέρα μπῆκε θριαμβευτὴς στὴ Μεθώνη ὁ Βαγιαζὶτ καὶ ἔκανε τὴν προσευχή του στὴ λατινικὴ μητρόπολη, ποὺ μετατράπηκε σὲ τζαμί. Ὁ σουλτάνος ἔδωσε ἀμοιβὲς σὲ ὅσους διακρίθηκαν στὴ μάχη καὶ ἕναν ἀπὸ αὐτούς, τὸν γενίτσαρο ποὺ εἶχε ἀνεβῆ πρῶτος στὰ τείχη, ἀπὸ ἁπλὸ στρατιώτη, τὸν ἔκανε διοικητὴ ἐπαρχίας. Τότε σφάχθηκαν μπροστὰ στὸ σουλτάνο καὶ ὅσοι Βενετοὶ ἢ Ἕλληνες πρόκριτοι εἶχαν ἐπιζήσει, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦταν καὶ ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας Falco. Στὴν πολιορκία σκοτώθηκε ἐπίσης καὶ ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος Ἰωσὴφ Πλουσιαδηνός. Συνολικὰ ἐξοντώθηκε πάνω ἀπὸ τὸ $^1/_3$ τῶν κατοίκων. Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τῆς Μεθώνης ἔπειτα ἀπὸ 45 ἡμέρες στενῆς πολιορκίας καὶ 5 ἡμέρες ἐφόδου.

Ἡ φοβερὴ καταστροφὴ τῆς Μεθώνης εἶχε μεγάλο ἀντίκτυπο. Ἀμέσως μετὰ τὸ γεγονὸς ὁ σουλτάνος ἔστειλε στρατὸ ἐναντίον τῆς Πύλου καὶ τῆς Κο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρώνης, τῶν ὁποίων οἱ φρούραρχοι παραδόθηκαν χωρὶς ἀντίσταση. Ὁ ἅμαχος πληθυσμὸς μεταφέρθηκε στὴν Κεφαλληνία καὶ οἱ Ἀρβανίτες «στρατιῶτες» στὴ Μάνη. Ὁ σουλτάνος μπῆκε στὶς 20 Αὐγούστου θριαμβευτικὰ καὶ στὴν Κορώνη.

Στὶς 23 Αὐγούστου τοῦ ἴδιου ἔτους ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐμφανίζεται καὶ πάλι μπροστὰ στὸ Ναύπλιο, ἀλλὰ ὁ ἐκεῖ Βενετὸς διοικητὴς ἀπορρίπτει τὶς προτάσεις τοῦ Βαγιαζὶτ γιὰ παράδοση μὲ ὅρους. Ἔτσι ὁ σουλτάνος, ἀφοῦ ἀποκρούστηκαν οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις του, εἶδε τὰ φοβερὰ ὀχυρώματα τοῦ Ναυπλίου καὶ πληροφορήθηκε τὴν προσεχῆ ἄφιξη τοῦ βενετικοῦ στόλου, ἀναγκάσθηκε νὰ λύση τὴν πολιορκία καὶ νὰ ἐπιστρέψη στὴν Κωνσταντινούπολη.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἅλωση τῶν τεσσάρων βενετικῶν φρουρίων, πού ἀναφέραμε παραπάνω, ἀκολουθεῖ μιὰ σειρὰ ἀπὸ δευτερεύουσες ἄλλες ἐπιχειρήσεις, κυρίως ναυτικές. Ὁ νέος Βενετὸς ἀρχιστράτηγος Benedetto Pesaro ἀνασυγκροτεῖ τὶς δυνάμεις τῆς Δημοκρατίας, ναυμαχεῖ μὲ τὸν τουρκικὸ στόλο κοντὰ στὸν Ἑλλήσποντο, ἀποβιβάζει σῶμα Ἑλλήνων ἱππέων στὴ Μ. Ἀσία, πού κάνει ἐπιδρομές, λεηλατεῖ τὰ νησιὰ Μυτιλήνη, Τένεδο καὶ Σάμο, ἀνακαταλαμβάνει τὴν Αἴγινα καὶ προσωρινὰ τὴν Πύλο. Βοηθούμενος ἀπὸ μιὰ μοίρα 60 ἱσπανικῶν γαλερῶν ὑπὸ τὸν ἐλευθερωτὴ τῆς Γρανάδας Don Gonzalo Fernández de Córdoba πολιορκεῖ καὶ κυριεύει τὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Κεφαλληνίας. Βλέποντας μάλιστα ὁ Pesaro τὴν ἐρήμωση τοῦ νησιοῦ ἐποικίζει σὲ αὐτὸ πολλοὺς Ἕλληνες φυγάδες ἀπὸ τὴν Πύλο, Κορώνη καὶ ἀλλοῦ, στοὺς ὁποίους παραχωρεῖ καὶ καλλιεργήσιμες γαῖες.

Μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Κεφαλληνίας ὁ Pesaro καταστρέφει σὲ μιὰ τολμηρὴ καταδρομὴ τὰ τουρκικὰ πλοῖα στὸ νεώριο τῆς Πρέβεζας καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγο κάνει τὸ ἴδιο καὶ στὶς τουρκικὲς φοῦστες, πού ἐξοπλίζονταν στὸν Δρίνο ποταμὸ τῆς Ἄνω Ἀλβανίας. Γιὰ ἕνα διάστημα ἡ Βενετία πολεμᾶ μόνη της ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τέλος, ἔπειτα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου ΣΤ' Borgia, τοῦ ὁποίου τὴν προδοτικὴ διαγωγὴ εἴδαμε παραπάνω, συγκροτεῖται συμμαχία τῶν βασιλιάδων τῆς Ἱσπανίας, Γαλλίας, Πορτογαλίας, Οὐγγαρίας, τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου. Τώρα μπαίνουν στὸν ἀγώνα καὶ ἄλλες δυνάμεις, κυρίως ναυτικὲς ἐνισχύσεις τῶν νέων συμμάχων.

Τὰ ἑπόμενα δυὸ χρόνια ὁ ἀγώνας περιορίζεται σὲ ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις, στὶς ὁποῖες, κοντὰ στοὺς Βενετούς, παίρνουν μέρος γαλλικὰ καὶ πορτογαλικὰ πλοῖα, καθὼς καὶ ἕνας στολίσκος τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου. Τὸ κυριώτερο γεγονὸς τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ κατάληψη τῆς Λευκάδας, στὶς 30 Αὐγούστου τοῦ 1502 ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ τοῦ Δυρραχίου λίγο ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τέλος τὸ φθινόπωρο τοῦ 1502 ἀρχίζουν οἱ προκαταρκτικὲς συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων γιὰ τὴν παράδοση τῆς Λευκάδας καὶ τὴν ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν γυναικοπαίδων, πού εἶχαν αἰχμαλωτισθῆ ἐκεῖ.

Στὶς 14 Δεκεμβρίου τοῦ 1502 ὑπογράφηκε ἡ προκαταρκτικὴ εἰρήνη. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους της τὸ Δυρράχιο καὶ ἡ Ναύπακτος, Μεθώνη, Κορώνη καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πύλος, πού εἶχαν καταληφθῆ ἀπὸ τούς Τούρκους, ἔμεναν στὰ χέρια τους. Οἱ Βενετοὶ κρατοῦσαν τὴν Κεφαλληνία, ἀλλὰ ὑποχρεώνονταν νὰ παραδώσουν τὸ φρούριο τῆς Λευκάδας μὲ ὅλον τὸν ἐξοπλισμό του. Οἱ αἰχμάλωτοι καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη ἀπελευθερώνονταν. Ἡ Αἴγινα ἐπίσης ἔμενε στούς Τούρκους, ἀλλὰ τὸ Ναύπλιο, παρὰ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Βαγιαζίτ, δὲν παραδινόταν ἀπὸ τούς Βενετούς. Ἐπίσης διαρρυθμίζονταν καὶ τὰ σύνορα τῶν περιοχῶν τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας. Ἡ παραπάνω συνθήκη ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴ Βενετία στὶς 8 Αὐγούστου τοῦ 1503 καὶ ἀπὸ τὸν σουλτάνο στὶς 22 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους. Ἀποτέλεσμα τοῦ δευτέρου αὐτοῦ τουρκοβενετικοῦ ἀγώνα ἦταν ἡ ἀπόλυτη σχεδὸν κυριαρχία τῶν Τούρκων στὸν ἑλληνικὸ καὶ ἀλβανικὸ χῶρο, καθὼς καὶ στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Ἡ Τουρκία ἐξελίσσεται τώρα σὲ ἰσχυρὴ ναυτικὴ δύναμη καὶ ἡ ἔλλειψη σοβαροῦ ἀντιπάλου στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο θὰ τῆς ἐπιτρέψη νὰ προχωρήση πιὸ εὔκολα ἐναντίον τῆς Συρίας (1516), Αἰγύπτου (1517), Ρόδου (1522), Κύπρου (1570-1571), Κρήτης (1645-1669), καθὼς καὶ ἐναντίον τῆς βορείου Βαλκανικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλ. Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 59-72, ὅπου καὶ σχετικὰ κείμενα, καὶ Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 297-304. Ἰδιαίτερα βλ. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 71-79.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γ. ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

Κάνοντας μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῶν ἀγώνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 15ον αἰώνα, ποὺ ἐξετάσαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, μποροῦμε νὰ καταλήξουμε στὴ γενικὴ διαπίστωση ὅτι κατὰ τὸν αἰώνα αὐτὸν οἱ Ἕλληνες δὲν παρουσιάζονται νὰ κινοῦνται ὀργανωμένοι καὶ μόνοι τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους, παρόλο ποὺ συμμετέχουν σὲ ὅλους τοὺς τουρκοβενετικοὺς ἀγῶνες καὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ὑφίστανται κυρίως τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἴδια διαπίστωση ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, ἐνῶ στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ ἴδιου αἰώνα ὑπάρχουν καὶ ἐξεγέρσεις ποὺ ὀργανώνονται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ Ἕλληνες, μὲ τὴν ὑποκίνηση βέβαια εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἢ σὲ συνεργασία μαζί τους.

Τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Στὰ χρόνια τοῦ γιοῦ τοῦ Βαγιαζὶτ Β', τοῦ Σελὶμ Α' (1512-1520), ποὺ ἐπονομάστηκε καὶ Ὀξύς, ὑπερδιπλασιάστηκε τὸ τουρκικὸ κράτος μὲ τὴν κατάκτηση τῆς πέραν τοῦ Ταύρου Κιλικίας, τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, μεγάλου μέρους τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ ἑνὸς τμήματος τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Περσίας. Ἰδιαίτερα ἐπὶ Σουλεϊμὰν Α' τοῦ Νομοθέτη ἢ Μεγαλοπρεποῦς (ὅπως τὸν ὀνόμασαν οἱ Γάλλοι ἱστοριογράφοι), δηλαδὴ στὰ 1520-1566, ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία φθάνει στὸν κολοφώνα τῆς δόξας της. Τότε προστίθενται στὸ κράτος ἡ Τριπολίτιδα, ἡ Τύνιδα καὶ τὸ Ἀλγέρι. Ὁ Σουλεϊμὰν κυριεύει ἐπίσης καὶ τὰ δυὸ προπύργια τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Εὐρώπη, τὸ Βελιγράδι στὰ 1521 καὶ τὴ Ρόδο στὰ 1522. Ἀκόμη, μὲ τὴ νίκη του στὸ Mohács (1526) ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴν Οὐγγαρία, κυριεύει τὴ Βούδα καὶ καταλύει τὸ οὐγγρικὸ βασίλειο. Στὰ 1529 πολιορκεῖ τὴ Βιέννη, ποὺ διατρέχει σοβαρὸ κίνδυνο. Τέλος στὰ 1535, μὲ τὴ μεγάλη διπλωματικὴ ἐπιτυχία τῆς συνθήκης μὲ τὸν Φραγκῖσκο Α' τῆς Γαλλίας (capitulations), ἡ Τουρκία μπαίνει στὸ σύστημα τῆς ἰσορροπίας τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ γίνεται παράγοντας τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

1. Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (1522)

Μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεχμὲτ Β' στὰ 1480 ἐναντίον τῆς Ρόδου ἡ ἕδρα τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν δὲν ἔπαψε νὰ διατρέχη τὸν κίνδυνο τῆς τουρκικῆς κατάκτησης. Ἤδη στὰ 1503 καὶ 1505 ἔγιναν δυὸ ἀποτυχημένες ἀπόπειρες τῶν Τούρκων ἐναντίον τοῦ νησιοῦ. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξάπλωση μάλιστα τῆς ὀθω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μανικῆς αὐτοκρατορίας στὴ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτο, ἡ ἀνάγκη νὰ καταληφθῆ ἡ Ρόδος ἔγινε πιὸ ἐπιτακτικὴ γιὰ τοὺς Τούρκους, γιατὶ ἡ ὕπαρξη στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ στόλου τῶν Ἱπποτῶν ἐμπόδιζε τὴν ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα μεταξὺ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῶν νέων ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους.

Ἔτσι ὁ νέος σουλτάνος Σουλεϊμάν, ἀφοῦ τὸ 1521 ὑποχρέωσε τοὺς Βενετοὺς νὰ πληρώνουν ἐτήσιο φόρο 10.000 δουκάτων γιὰ τὴν Κύπρο καὶ ἰδίως ἀφοῦ κυρίευσε τὴν ἴδια χρονιὰ τὸ φρούριο τοῦ Βελιγραδίου, στράφηκε ἐναντίον τῆς Ρόδου. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ παρακινοῦσε τὸν σουλτάνο ὁ «καπουδὰν πασὰς» (ἀρχιναύαρχος), ἐνῶ ὁ μεγάλος βεζίρης Πιρί-Μεχμὲτ πασὰς ἦταν διστακτικός.

Κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ 1522 ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Πόλη τουρκικὸς στόλος 300 περίπου πλοίων, ποὺ μετέφερε καὶ ἀγήματα 10.000 στρατιωτῶν, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀπὸ τὸ Σκούταρι ξεκίνησε διὰ ξηρᾶς ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος μὲ περισσότερους ἀπὸ 100.000 ἄνδρες. Ὁ Μεγάλος Μάγιστρος Philippe de Villiers de l'Isle-Adam, ποὺ μόλις εἶχε ἐκλεγῆ, εἶχε ἑτοιμασθῆ γιὰ μακρόχρονη πολιορκία. Ταυτόχρονα ἔκανε ἐκκλήσεις γιὰ βοήθεια πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνες, χωρὶς κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀκόμη καὶ ὁ πάπας, ποὺ ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ Τάγματος, περιορίσθηκε μόνο σὲ ὑποσχέσεις. Ἔτσι οἱ μόνες δυνάμεις, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ, ἦταν 600 Ἱππότες καὶ 4.500 ἄλλοι στρατιῶτες, κυρίως Ἕλληνες τοξότες καὶ ναυτικοί. Οἱ Ἱππότες, μὴ μπορώντας νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβαση τῶν Τούρκων, πυρπόλησαν τὰ χωριὰ καὶ τὶς ἀγροικίες καὶ συγκέντρωσαν ὅλους τοὺς κατοίκους μέσα στὴν πόλη, στέλνοντας ταυτόχρονα τὰ γυναικόπαιδα στὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ στὰ μικρότερα νησιὰ τῆς Δωδεκανήσου. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ἔμειναν πιστοὶ στὸ πλευρὸ τοῦ Τάγματος. Τὴν ἄμυνα τῶν ἑπτὰ προμαχώνων τοῦ φρουρίου τὴν ἀνέθεσε ὁ Μεγάλος Μάγιστρος σὲ διαφορετικὲς «γλῶσσες» τοῦ Τάγματος.

Στὶς 24 Ἰουνίου τοῦ 1522 ὁ τουρκικὸς στόλος ἀποβίβασε τὰ ἀγήματά του στὴ Ρόδο καὶ στὶς 28 Ἰουλίου ἔφθασε ἐκεῖ καὶ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς μὲ τὸ σουλτάνο: Τὴν 1η Αὐγούστου ἄρχισε ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ προμαχώνα τῶν Γερμανῶν Ἱπποτῶν, ποὺ ἀποκρούσθηκε μὲ μεγάλες ἀπώλειες. Ὅλο τὸν Αὔγουστο καὶ τὸν Σεπτέμβριο συνεχίσθηκαν οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ τομέα, μαζὶ μὲ ὑπονομεύσεις, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Στὶς 24 Σεπτεμβρίου ἔγινε γενικὴ ἔφοδος καὶ οἱ γενίτσαροι κατόρθωσαν πρὸς στιγμὴν νὰ καταλάβουν τὸν προμαχώνα τῆς ἱσπανικῆς «γλώσσας». Τελικὰ ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀποκρούσθηκαν παντοῦ καὶ ὑποχώρησαν ἀφήνοντας 15.000 νεκρούς. Στὴν ἡρωικὴ ἄμυνα πῆρε μέρος καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ, ἀκόμη καὶ οἱ γυναῖκες. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀποτυχία κλόνισε πρὸς στιγμὴν τὴν πίστη τοῦ Σουλεϊμὰν στὴ νίκη, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος δὲν ἀποφάσισε νὰ διαλύση τὴν πολιορκία, γιατὶ φοβόταν ὅτι αὐτὸ θὰ ἦταν σοβαρὸ πλῆγμα κατὰ τοῦ γοήτρου του, ποὺ μόλις εἶχε αὐξηθῆ μὲ τὴν κατάληψη τοῦ Βελιγραδίου.

Στοὺς δυὸ ἑπόμενους μῆνες, Ὀκτώβριο καὶ Νοέμβριο, συνεχίσθηκαν οἱ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τουρκικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον διαφόρων προμαχώνων (ἰταλικοῦ, προβηγκιανοῦ, ἱσπανικοῦ) καὶ ἰδιαίτερα ὁ πόλεμος τῶν ὑπονόμων. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων ἦταν μεγάλες καὶ πολλοὶ ἐπίσης πέθαιναν στὸ στρατόπεδο ἀπὸ ἀσθένειες. Οἱ δυνάμεις τους ὅμως ἀνανεώνονταν ἀπὸ νέες ἀφίξεις, ἐνῶ οἱ πολιορκημένοι ὄχι μόνο λιγόστευαν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀπόμειναν ἦταν πιὰ ἐξαντλημένοι. Ἔτσι ὁ σουλτάνος, καλὰ πληροφορημένος γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε μέσα στὴν πόλη, πρότεινε στοὺς Ἱππότες στὶς 10 Δεκεμβρίου τὴν παράδοση μὲ ὅρους. Ἀκολούθησαν λίγες μέρες συζητήσεων καὶ συνεννοήσεων, κατὰ τὶς ὁποῖες καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ νησιοῦ τάχθηκαν ὑπὲρ τῆς συνθηκολόγησης (ἀναφέρονται ὡς ἐκπρόσωποί τους οἱ Παῦλος Συγκλητικὸς καὶ Νικόλαος Βεργάτης). Στὶς 20 Δεκεμβρίου ἔγινε ἡ συνθηκολόγηση καὶ ἡ παρουσία τοῦ σουλτάνου στὴ Ρόδο ἐπέτρεψε τὴν ὁμαλὴ ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων της, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ περίπτωση ἀπειθαρχίας τῶν γενιτσάρων.

Οἱ ὅροι τῆς παράδοσης ἦταν οἱ ἑξῆς : Οἱ Ἱππότες ὑποχρεώνονταν νὰ ἐκκενώσουν τὸ νησὶ σὲ 10 μέρες καὶ εἶχαν δικαίωμα φεύγοντας νὰ πάρουν μαζί τους τὰ ὅπλα τους, τὰ ἅγια λείψανα καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη. Ἐπίσης μποροῦσε νὰ φύγη καὶ ὅποιος ἤθελε ἀπὸ τοὺς κατοίκους (Ἕλληνες ἢ Φράγκους). Ἡ ἄσκηση τῆς χριστιανικῆς λατρείας θὰ ἐπιτρεπόταν ἐλεύθερα, δὲν θὰ βεβηλώνονταν οἱ ἐκκλησίες, οἱ κάτοικοι ἀπαλλάσσονταν γιὰ μιὰ πενταετία ἀπὸ τοὺς φόρους καί, τὸ σπουδαιότερο, ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα. Πάνω στὸ τελευταῖο αὐτὸ σημεῖο ἔγραφε συγκεκριμένα ὁ Μεγάλος Μάγιστρος στὸν ἀνεψιό του βαρόνο de Montmorency : «sans jamais prendre de leurs enfants pour faire genissaires comme faict es autres parties de Grèce à lui (στὸν σουλτάνο) subjectes».

Τὴν 1η Ἰανουαρίου 1523 ἀναχώρησαν ἀπὸ τὴ Ρόδο (ἔπειτα ἀπὸ δυὸ αἰῶνες παραμονῆς ἐκεῖ) οἱ Ἱππότες μαζὶ μὲ 4.000 περίπου κατοίκους. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες δὲν ἐγκατέλειψαν τὸ νησί. Ἔπειτα ἀπὸ λίγες μέρες παραδόθηκαν καὶ τὰ ἄλλα νησιὰ τῆς Δωδεκανήσου (Κάλυμνος, Σύμη, Λέρος, Κῶς, Νίσυρος, Τῆλος, Χάλκη), καθὼς καὶ τὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴ μικρασιατικὴ παραλία. Τὰ λείψανα τοῦ Τάγματος κατέφυγαν στὴν ἀρχὴ στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη καί, ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς ταλαιπωρίες καὶ περιπλανήσεις, ἐγκαταστάθηκαν προσωρινὰ στὴν Cività Vecchia καὶ στὸ Viterbo τῆς Ἰταλίας. Ἀπὸ ἐκεῖ ἦλθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Κάρολο Ε', ζητώντας νὰ τοὺς παραχωρήση γιὰ ἕδρα τοῦ Τάγματος τὴ Μάλτα. Παράλληλα ὅμως δὲν ἐγκατέλειψαν καὶ τὸ σχέδιο τῆς ἀνάκτησης τῆς Ρόδου καὶ ἕνας ἀντιπρόσωπος τοῦ Τάγματος, ὁ Ἱππότης Antonio Bosio, ἐργάσθηκε ἐντατικὰ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὁ Bosio, στὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1524-1529, ἔκανε ἀρκετὰ μυστικὰ ταξίδια στὴ Ρόδο καὶ εἶχε πολλὲς ἐπαφὲς μὲ τὸν ὀρθόδοξο μητροπολίτη Ρόδου Εὐθύμιο (ποὺ εἶχε ἐκλεγῆ μετὰ τὴν ἅλωση τοῦ νησιοῦ), μὲ τὸν πρωτοπαπὰ τῆς Ρόδου Σεβαστό, τὸν πρωτοπαπὰ τῆς Λίνδου Ψιχιδάλη καὶ πολλοὺς ἄλλους κληρικούς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ προκρίτους ὄχι μόνο τῆς Ρόδου, ἀλλὰ καὶ τῆς Κῶ καὶ ἄλλων νησιῶν, καθὼς καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Ἁλικαρνασσοῦ. Σκοπός τους ἦταν νὰ ὀργανώσουν ἐξέγερση τῶν κατοίκων σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐπίθεση τοῦ στόλου τῶν Ἱπποτῶν γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τοῦ νησιοῦ.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τὸ Τάγμα ἦλθε ἐπίσης σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν πάπα, τὸν Ἐρρίκο Η' τῆς Ἀγγλίας καὶ τὸν Κάρολο Ε' τῆς Γερμανίας, καὶ ὅλοι τους ὑποσχέθηκαν ἐνίσχυση, κυρίως χρηματική. Τελικὰ τὸ σχέδιο δὲν πραγματοποιήθηκε, ἡ συνωμοσία ἀποκαλύφθηκε καὶ οἱ Τοῦρκοι σκότωσαν τὸν μητροπολίτη Εὐθύμιο καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες πρωτεργάτες τῆς κίνησης.

Παρόμοια τύχη εἶχε καὶ μιὰ ἄλλη ἐπιχείρηση ποὺ ὀργάνωσε τὸ Τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν ἐναντίον τῆς τουρκοκρατούμενης Μεθώνης. Ὁ ἴδιος Ἱππότης Bosio, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ δυὸ Ἕλληνες ἐξωμότες, τοὺς Καλογιάννη καὶ Σκανδάλη, πρώην δούλους ἑνὸς Ροδίου εὐγενοῦς καὶ τώρα ἀξιωματούχους τῆς Μεθώνης. Μὲ αὐτοὺς καὶ μὲ ἄλλους συνωμότες τὸ Τάγμα κατάστρωσε σχέδιο γιὰ αἰφνιδιαστικὴ καὶ μὲ δόλο κατάληψη τῆς Μεθώνης. Ἡ ἐπιχείρηση, στὴν ὁποία πῆραν μέρος καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, πραγματοποιήθηκε στὶς 3 Σεπτεμβρίου 1531 καὶ ὁ στόλος τῶν Ἱπποτῶν κατέλαβε τὴ Μεθώνη, τὴν ὁποία ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ κρατήση περισσότερο ἀπὸ μιὰ μέρα.

Στὸ μεταξὺ ὁ Κάρολος Ε' παραχώρησε στὶς 24 Μαρτίου τοῦ 1530 τὴ Μάλτα στοὺς Ἰωαννίτες Ἱππότες, ποὺ ἀπὸ τότε ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ μόνιμα καὶ πῆραν τὸ ὄνομα «Ἱππότες τῆς Μάλτας». Μολαταῦτα τὸ Τάγμα τους δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἔχη βλέψεις στὴ Ρόδο ἢ σὲ ἄλλα νησιὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, στὰ 1822-1824, ἦλθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν προσωρινὴ ἑλληνικὴ κυβέρνηση καὶ ζήτησαν νὰ τοὺς παραχωρήση τὴ Ρόδο ἢ κάποιο νησὶ τῶν Κυκλάδων (ἰδίως κανένα ἀπὸ αὐτὰ στὰ ὁποῖα κατοικοῦσαν καὶ καθολικοὶ) μὲ ἀντάλλαγμα νὰ ἐνισχύσουν οἱ Ἱππότες τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ποὺ ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἐλευθερία του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἅλωση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐκτὸς ἀπὸ 2-3 «βραχέα χρονικά», δὲν ἔχουμε ἑλληνικὲς πηγές. Ἀπὸ τουρκικὴ ἄποψη καλὴ πηγὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Ραμαδάν, γιατροῦ τοῦ Σουλεϊμάν, ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει τὸ σουλτάνο στὴν ἐκστρατεία. Οἱ καλύτερες πηγὲς εἶναι οἱ παλαιότερες ἱστορίες τοῦ Τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν, ὅπως τοῦ Giacomo Bosio (ἔκδοση τοῦ 1594) καὶ τοῦ ἀββᾶ de Vertot (1726). Βλ. ἀκόμη καὶ τὶς μελέτες : E. Rossi, Assedio e conquista di Rodi nel 1522, secondo i relazioni edite ed inedite dei Turchi, Roma 1927, καὶ N. Iorga, Rhodos sous les Hospitaliers («Revue Historique du Sud-Est Europeen», τ. 8 τοῦ 1931). Βοηθήματα στὰ ἑλληνικὰ εἶναι τοῦ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 75-84, 89-102, Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 326-331, Ἀμάντου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, σ. 163-166, καὶ ἰδίως Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 102-122, ὅπου καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ Ε' ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Στὰ 1526, μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴν Οὐγγαρία καὶ τὴ νίκη τους στὸ Mohács, ἀρχίζει ἕνας μακροχρόνιος πόλεμος μὲ τὴ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία, ποὺ μὲ μερικὰ διαλείμματα ἀνακωχῆς διαρκεῖ ὡς τὸ 1562. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτορας Κάρολος Ε', ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀγῶνες του, ἐπιχειρεῖ καὶ δυὸ μεγάλες ἐκστρατεῖες ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων πειρατῶν τῆς Β. Ἀφρικῆς, τὸ 1535-1536 στὴν Τύνιδα καὶ τὸ 1541 στὸ Ἀλγέρι. Σκοπός του ἦταν νὰ ἐξοντώση τὴ φωλιὰ αὐτὴ τῶν πειρατῶν, ποὺ λυμαίνονταν τὴ Μεσόγειο μὲ ἀρχηγὸ τὸν γνωστὸ Χαϊρεντὶν Μπαρμπαρόσσα. Ὁ τελευταῖος μάλιστα εἶχε ὀνομασθῆ καὶ καπουδὰν πασὰς (ἀρχιναύαρχος) τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἐμᾶς θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν μόνο τὰ γεγονότα ποὺ ἔγιναν στὶς ἑλληνικὲς χῶρες.

Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1532 ὁ Doria, ἀφοῦ ἀποβίβασε στὴν ξηρὰ ἱσπανικὰ στρατεύματα, χτύπησε τὴν Κορώνη ἀπὸ στεριὰ καὶ θάλασσα. Ἔπειτα ἀπὸ σφοδρὸ βομβαρδισμὸ καὶ τέσσερεις ὁρμητικὲς ἐφόδους, οἱ χριστιανικὲς δυνάμεις, παρὰ τὴν πεισματώδη ἀντίσταση τῶν Τούρκων, κατόρθωσαν νὰ περάσουν τὸ τεῖχος καὶ νὰ ἀποκλείσουν τοὺς πολιορκημένους στοὺς πύργους. Μιὰ ἀπόπειρα ἐξωτερικῆς βοήθειας ἀποκρούσθηκε καὶ ἔτσι οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάσθηκαν νὰ παραδοθοῦν μὲ ὅρους στὶς 22 Σεπτεμβρίου 1532. Ὁ Doria ἐπέτρεψε στὴν τουρκικὴ φρουρὰ νὰ φύγη ἀνενόχλητη, καθὼς καὶ στοὺς Τούρκους κατοίκους (σὲ ὅσους θέλησαν), παίρνοντας μαζί τους καὶ τὴν κινητὴ περιουσία τους. Ὕστερα διέταξε νὰ ψαλῆ δοξολογία, μετέτρεψε καὶ πάλι σὲ ἐκκλησίες τὰ τζαμιὰ καὶ διόρισε διοικητὴ τῆς πόλης τὸν Ἰωαννίτη Ἱππότη Mendoza. Στὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης βοήθησαν πολὺ καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, ποὺ πολέμησαν στὸ πλευρὸ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων. Ἰδιαίτερα διακρίθηκαν οἱ Θεόδωρος Ἁγιαποστολίτης, Μιχαὴλ Καλόφωνος, Νικόλαος Μαμωνᾶς καὶ Θεόδωρος Βοσκίτης.

Ἀφοῦ ἄφησε ὡς φρουρὰ στὴν Κορώνη 2.000 Ἱσπανοὺς καὶ Βουργουνδίους στρατιῶτες, ὁ Doria, ἔπειτα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ πολεμικοῦ του συμβουλίου, ἔπλευσε στὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖ πολιόρκησε τὴν Πάτρα, ποὺ τὴν κατέλαβε μὲ συνθήκη, καθὼς καὶ τὸ Ρίο. Μόνο στὸ Ἀντίρριο οἱ Τοῦρκοι πρόβαλαν ἰσχυρὴ ἀντίσταση, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ φρούριο κατελήφθη μὲ ἔφοδο. Κατόπιν ὁ στόλος, ἀφοῦ λεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Κορίνθου, στὶς ἀρχὲς τοῦ χειμώνα ἐπέστρεψε στὴ Γένουα.

Ἂν καὶ δὲν ἔχουμε πολλὲς καὶ θετικὲς πληροφορίες γι' αὐτό, πάντως φαίνεται πὼς εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ Doria, ἅρπαξαν τὰ ὅπλα καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σκότωσαν πολλούς Τούρκους. Γρήγορα όμως δέχθηκαν τά άντίποινα τών Τούρκων, γιατί ό Doria δέν έξεστράτευσε έναντίον τής Ναυπάκτου ούτε καί άποβίβασε δυνάμεις γιά νά τούς ένισχύση.

Μετά τήν άποχώρηση τού χριστιανικού στόλου άρχίζει τήν άνοιξη τού 1533 ή τουρκική άντεπίθεση. Παρόλο πού ή ίσπανική φρουρά τής Κορώνης έκανε πολλές έπιδρομές ώς τήν Καλαμάτα, Μεθώνη, Πύλο καί άλλα σημεία τής Μεσσηνίας, οί Τούρκοι άνακατέλαβαν εύκολα τήν Πάτρα, τό Ρίο καί τό 'Αντίρριο καί ίσχυρές δυνάμεις τους πολιόρκησαν άπό τήν ξηρά τήν Κορώνη, ένώ στόλος 70 πλοίων άπέκλεισε τήν πόλη καί άπό τή θάλασσα. Οί πολιορκημένοι (φρουρά καί κάτοικοι) ύπέφεραν τρομερά άπό πείνα, άλλά τόν Αύγουστο τού 1533 ό στόλος τού Doria διέλυσε τόν ναυτικό άποκλεισμό καί άνεφοδίασε τήν πόλη. Μετά άπό αύτό ή φρουρά μέ όρμητική έξοδο καταδίωξε καί τόν τουρκικό στρατό τής ξηράς, ένώ ό Doria έπέστρεψε στή Μεσσήνη τής 'Ιταλίας.

Μετά τήν άναχώρηση τού στόλου οί Τούρκοι έπαναλαμβάνουν τήν πολιορκία τής Κορώνης. Οί 'Ισπανοί μέ μιά τολμηρή καταδρομή χτυποΰν αίφνιδιαστικά τό τουρκικό στρατόπεδο τής 'Ανδρούσας, έπειδή όμως είναι λίγοι, δέν μποροΰν νά πετύχουν σοβαρά άποτελέσματα. Στήν πόλη, έκτός άπό τήν πείνα, πέφτει καί πανώλης πού τσακίζει τή φρουρά καί τούς κατοίκους. "Ετσι, στερημένοι καί άπό τή συμπαράσταση τού στόλου, άναγκάζονται νά παραδώσουν στούς Τούρκους τήν Κορώνη μέ όρους. 'Η φρουρά έφυγε μέ όκτώ πλοία, πού έστειλε ό Κάρολος Ε' γιά τό σκοπό αύτό, τήν άνοιξη τού 1534, παίρνοντας μαζί της τόν όπλισμό καί τό πυροβολικό της. Μαζί μέ τή φρουρά έφυγαν καί οί περισσότεροι "Ελληνες καί 'Αλβανοί κάτοικοι τής Κορώνης, πού είχαν άγωνισθή στό πλευρό τών 'Ισπανών έναντίον τών Τούρκων. Οί φυγάδες αύτοί, άπό τά δεινά τής πολιορκίας καί τήν πανώλη, έφθασαν σέ φρικτή κατάσταση στήν Κάτω 'Ιταλία. Γιά νά τούς βοηθήση ό Κάρολος Ε', τούς έδωσε χρηματική ένίσχυση καί τούς έγκατέστησε σέ διάφορες πόλεις τής Κάτω 'Ιταλίας καί Σικελίας, όπως στή Νεάπολη, Μεσσήνη, Κατάνη, Ρήγιο καί άλλού, τούς έδωσε κτήματα, τούς άπάλλαξε άπό φόρους καί τούς ένίσχυσε καί μέ χρήματα, γιά νά χτίσουν τίς έκκλησίες των. Τήν άνοιξη όμως τού 1534 ό Μπαρμπαρόσσα κάνει έπιδρομές στά παράλια τής 'Απουλίας καί ίδίως στό Ρήγιο, όπου είχαν έγκατασταθή πολλοί πρόσφυγες άπό τήν Κορώνη. Τότε αύτοί τρομοκρατημένοι μετοικίζουν στό έσωτερικό τής Καλαβρίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιά τά γεγονότα αύτά τής Κορώνης βλ. Σ ά θ α, ένθ' άν., σ. 102-112, όπου καί μνεία παλαιοτέρων πηγών, όπως τού B o s i o καί τού G i o v i o ή I o v i o. Βλ. άκόμη καί μιά σύγχρονη έλληνική πηγή, τό «όδοιπορικόν» τού Κερκυραίου N i κ ά ν δ ρ ο υ N o υ κ ί ο υ, σ. 158-161, γιά τό όποίο θά μιλήσουμε παρακάτω, καθώς έπίσης B α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, ένθ' άν., τ. 3, σ. 135-138. Λεπτομέρειες βλ. στού 'A ν δ ρ έ α M ο υ σ τ ο ξ ύ δ η, "Αλωσις, ύπεράσπισις καί έγκατάλειψις τής Κορώνης ύπό τών δυνάμεων τού αύτοκράτορος Καρόλου Ε', περιοδ. «'Ελληνομνήμων», τ. Α', 'Αθήναι 1843, σ. 142-159.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3. Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1537-1540)

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς γαλλοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ 1535 καὶ τὴν ὀνομασία τοῦ Χαϊρεντὶν ὡς ἀρχιναυάρχου τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἔχουμε στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς ἀρκετὲς πειρατικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων καὶ συγκρούσεις μὲ τὸ στόλο τοῦ Καρόλου τοῦ Ε'. Ἐπίσης κατὰ τὸν Μάϊο τοῦ 1537 ὁ ἴδιος ὁ Σουλεϊμὰν μὲ ἰσχυρὲς δυνάμεις τῆς ξηρᾶς ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καί, μέσῳ Θράκης καὶ Μακεδονίας, φθάνει στὴν Αὐλώνα, ὅπου καὶ στρατοπεδεύει. Τότε μάλιστα ἕνα τμῆμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπιχειρεῖ μάταια νὰ ὑποτάξη τὴν ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Χιμάρας.

Ἔπειτα ἀπὸ ὁρισμένα ἐπεισόδια καὶ ἀπὸ παρακίνηση τοῦ Χαϊρεντὶν καὶ ἄλλων ἀξιωματούχων του, ὁ σουλτάνος ἀποφασίζει νὰ ἀρχίση τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Βενετίας καὶ πρῶτα νὰ καταλάβη τὴν Κέρκυρα. Γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀρκετὲς πληροφορίες μᾶς δίνουν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Βενετίας, ὅπως ὁ Paruta καὶ ἄλλοι, ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ σύγχρονη ἑλληνικὴ πηγή, τὸ «ὁδοιπορικὸν» τοῦ Κερκυραίου Νικάνδρου Νουκίου, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ θὰ κάνουμε ἰδιαίτερα λόγο.

Τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ Νικάνδρου εἶναι Ἀνδρόνικος, ποὺ κατὰ μιὰ συνήθεια τῆς ἐποχῆς μετατράπηκε πρὸς τὸ ἀρχαϊκώτερο μὲ μετάθεση τῶν συλλαβῶν σὲ Νίκανδρος (πρβλ. καὶ Νικόλαος-Λαόνικος, Νικόδημος-Δημόνικος). Ὡς δεύτερο ὄνομά του φέρεται τὸ Νούκιος (τὸ συναντοῦμε καὶ Νούκκιος ἢ Νούντζιος), ποὺ ἴσως ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ λατινικὸ Nuncius (ἰταλ. Nuncio = ἀγγελιοφόρος, πρέσβυς).

Ὁ Νίκανδρος γεννήθηκε στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 15ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ. στὴν Κέρκυρα καὶ παραβρέθηκε στὴν πολιορκία τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1537, τὴν ὁποία καὶ περιγράφει στὸ βιβλίο του. Ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὴ Βενετία ὡς ἀντιγραφέας χειρογράφων καὶ ἐργάσθηκε ὡς ἐκδότης βιβλίων (ἔχουμε μιὰ ἔκδοσή του στὰ 1542). Παράλληλα μπῆκε στὴν ὑπηρεσία τοῦ Hurtado de Mendoza, Ἱσπανοῦ πρεσβευτῆ στὴ Βενετία, ὡς ἀντιγραφέας χειρογράφων (ὁ Mendoza κατάρτισε μεγάλη συλλογὴ χειρογράφων, ποὺ ἀποτέλεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς πυρῆνες τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Escorial). Ἐκεῖ ὁ Νίκανδρος ἐργάσθηκε ὡς τὰ μέσα τοῦ 1545. Τότε προσλαμβάνεται στὸ προσωπικὸ τοῦ Gerard Veltwick de Ravenstein, πρεσβευτῆ τοῦ Καρόλου Ε' στὸν Σουλεϊμάν. Ἔτσι ὁ Νίκανδρος ταξιδεύει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀργότερα, μὲ τὴν ἴδια ἰδιότητα, στὴ Β. Ἰταλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ὁλλανδία, Ἀγγλία καὶ Γαλλία. Τέλος ἐπιστρέφει στὴ Βενετία, ὅπου καὶ χάνονται τὰ ἴχνη του.

Τὸ ἔργο του, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἔχει τὸν τίτλο «Ἀποδημίαι» καὶ χωρίζεται σὲ 3 βιβλία. Τὸ περιεχόμενό του ἀναφέρεται κυρίως στὰ ταξίδια τοῦ Νικάνδρου στὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικὲς σελίδες, ὅπου ὁ συγγραφέας μιλεῖ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Κορώνης ἀπὸ τὸν Doria στὰ 1532,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὴν πολιορκία τῆς Κερκύρας στὰ 1537 καὶ ἄλλα. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶχε μείνει κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀνέκδοτο· μόνο τὸ β' βιβλίο τυπώθηκε μιὰ φορὰ τὸ 1841 ἀπὸ τὸν J. A. Cramer. Μερικὰ ἐπίσης ἀποσπάσματα δημοσίευσε στὸ περιοδικὸ «Πανδώρα» ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης καὶ στὰ 1865 ὁ γιός του Μιχαὴλ δημοσίευσε στὴν Κέρκυρα μερικὰ κεφάλαια τοῦ γ' βιβλίου. Τὶς πληροφορίες τοῦ Νικάνδρου γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀνθρωπιστὲς στὴν Εὐρώπη τὶς χρησιμοποίησε ὁ E. Egger στὸ βιβλίο του «L' Hellénisme en France» (Paris 1869). Πλήρη ἀλλὰ ὄχι ὑποδειγματικὴ ἔκδοση, ἔχουμε ἀπὸ τὸν J. A. de Foucault μὲ τὸν τίτλο: «Nicandre de Corcyre, Voyages» (Paris, «Les Belles Lettres», 1962).

Ἡ γλώσσα τοῦ Νικάνδρου εἶναι ἀρχαΐζουσα μὲ ἀνάμεικτα στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τοὺς τελευταίους χρονογράφους τοῦ Βυζαντίου καὶ μὲ ἀρκετὰ συντακτικὰ λάθη.

Ἂς δοῦμε τώρα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πολιορκία τῆς Κερκύρας. Ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς μὲ τὸν σουλτάνο ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Αὐλώνα καὶ μέσῳ Ἀργυροκάστρου ἔφθασε στὴν περιοχὴ τῆς Παραμυθιᾶς. Στὸ πέρασμά του ὑπέταξε χωρὶς μάχη τὸ φρούριο τοῦ Βουθρωτοῦ. Στὸ μεταξὺ ἦλθε καὶ ὁ στόλος μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Χαϊρεντὶν καὶ τὸν Λουτφὴ μπέη καὶ διαβίβασε ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Ἠπείρου στὰ παράλια τῆς Κερκύρας τοὺς πεζούς. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατέλαβε ἀμέσως τὴν κατοικημένη περιοχὴ ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλης, αὐτὸ ποὺ ὀνομαζόταν τότε «Ἐμπορεῖον». Οἱ κάτοικοι τῆς συνοικίας αὐτῆς, μὴ μπορώντας νὰ μποῦν μέσα στὴν περιτειχισμένη πόλη, γιατὶ εἶχαν κλείσει ἤδη οἱ πύλες, κατέφυγαν ἄλλοι σὲ πλοιάρια καὶ ἄλλοι σὲ ἕνα ἀπότομο καὶ βραχῶδες ἀκρωτήριο πρὸς Α. τῆς πόλης, τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (σήμερα Κάβο-Σίδερος, ὅπου τὸ παλαιὸ φρούριο).

Ἡ φρουρὰ τῆς πόλης ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 2.000 περίπου Ἰταλοὺς στρατιῶτες, ἄλλους τόσους Κερκυραίους καὶ τὰ πληρώματα 4 βενετικῶν πλοίων, καὶ ἐνισχυόταν καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατοίκους τοῦ νησιοῦ, ἐνῶ ἡ τουρκικὴ δύναμη, ποὺ ἦταν ἀρχικὰ 25.000 ἄνδρες, ἔφθασε τελικὰ τοὺς 40.000 ἄνδρες. Μολαταῦτα ἡ ὀλιγάριθμη φρουρὰ ἀρνήθηκε νὰ παραδοθῇ καὶ ἔτσι τὸ ἕνα μέρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἄρχισε τὴν πολιορκία, ἐνῶ τὸ ἄλλο λεηλατοῦσε καὶ ἐρήμωνε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ γησιοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου, γιὰ νὰ σωθοῦν, κατέφυγαν στὰ βουνά, στὰ δάση καὶ στὰ ἕλη. Ἀρκετοὶ ὀχυρώθηκαν στὸ Ἀγγελόκαστρο (παλαιὸ βυζαντινὸ φρούριο στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ νησιοῦ, κοντὰ στὴν Παλιοκαστρίτσα) καὶ ἐκεῖ ἀντέταξαν σκληρὴ ἄμυνα.

Ὁ Χαϊρεντίν, ἀφοῦ τοποθέτησε τὸ πυροβολικό του σὲ τρεῖς λόφους ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόλη, ἄρχισε τὸν βομβαρδισμό. Παράλληλα ἔβαλε ἐναντίον τῶν πλοίων τοῦ λιμανιοῦ καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος. Τὸ βενετικὸ ὅμως πυροβολικὸ ἦταν ἰσχυρότερο καὶ καλύτερα ὀργανωμένο καὶ ὑπερίσχυσε. Ἐπίσης ἡ φρουρὰ ὄχι μόνο ἀντιμετώπισε τὶς τουρκικὲς ἐφόδους, ἀλλὰ καὶ τμήματά της ἔκαναν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀρκετὲς ἐξόδους καὶ καταδρομὲς ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ πράγματα δὲν προχωροῦσαν εὐνοϊκά, ἄρχιζε ὁ χειμώνας, εἶχε πέσει ἐπιδημία στὸ στρατόπεδο καὶ κυρίως ἐπειδὴ ὑπῆρχε φόβος μήπως ἔλθῃ ὁ στόλος τοῦ Doria, οἱ Τοῦρκοι ἀποφάσισαν στὶς 11 Σεπτεμβρίου νὰ λύσουν τὴν πολιορκία, ἀφοῦ πρῶτα ἔκριναν σκόπιμο νὰ λεηλατήσουν, ὅσο μποροῦσαν, τὸ νησί.

Τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τῶν Τούρκων ἀκολούθησαν σκηνὲς φρίκης. Ἡ ἁρπακτικὴ μανία τους ἔφθασε στὸ κατακόρυφο. Τότε ἀπήγαγαν ἀπὸ τὸ νησὶ καὶ 20.000 περίπου σκλάβους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ τὴν ὁμορφη ἐφτάχρονη Καλὴ Καρτάνου, ποὺ ἔγινε ἀργότερα σύζυγος τοῦ σουλτάνου Σελίμ, διατηρώντας ὅμως πάντα ἀγάπη γιὰ τοὺς χριστιανούς[1]. Ὁ Χαϊρεντίν, ἀφοῦ ἅρπαξε σκλάβους καὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία, πέρασε στὸ Αἰγαῖο.

Στὸ Αἰγαῖο ἡ δράση τοῦ Χαϊρεντὶν ὑπῆρξε φοβερή. Κατέλαβε ὅλα σχεδὸν τὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Τῆνο, ποὺ ἀνῆκαν στοὺς Βενετούς, τὰ λεηλάτησε καὶ ἀπήγαγε δεκάδες χιλιάδες σκλάβων. Οἱ πηγὲς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδίως τὰ «χρονικά», ἀναφέρουν μεγάλους ἀριθμοὺς αἰχμαλώτων (Αἴγινα 5.000, Πάρος 7.000, Κέα 2.000, Σκιάθος 3.800, Ἀνάφη 600, Κύθηρα 7.000 κ.ἄ.). Ὁ φοβερὸς πειρατὴς ἔκανε ἀκόμη ἐπιδρομὲς καὶ στὴν Κρήτη, στὶς ἐπαρχίες Ρεθύμνου καὶ Χανίων, καθὼς καὶ σὲ μερικὰ νησιὰ τῶν Δωδεκανήσων. Συνολικὰ κατέλαβε 25 νησιά, ποὺ ὡς τότε ἦταν κάτω ἀπὸ βενετικὴ κυριαρχία.

Παράλληλα πρὸς τὶς ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις διεξάγεται καὶ πόλεμος στὴν ξηρά. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ Τοῦρκοι στρέφονται ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας, τῶν δυὸ βενετικῶν φρουρίων ποὺ εἶχαν μείνει ἀκόμη στὴν Πελοπόννησο. Ἰδίως, μετὰ τὴ λύση τῆς πολιορκίας τῆς Κερκύρας, ἐντείνονται οἱ προσπάθειές των στὸν τομέα αὐτὸ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κασὶμ μπέη, διοικητὴ τῆς Ναυπάκτου. Ἡ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου διήρκεσε ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1537 ὡς τὸν Νοέμβριο τοῦ 1538, καὶ κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες, δὲν μπόρεσαν νὰ κάμψουν τὴ σκληρὴ ἀντίσταση τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν κατοίκων. Οἱ τελευταῖοι ἔκαναν ἐπὶ πλέον καὶ τολμηρὲς νυκτερινὲς ἐξόδους καὶ καταδρομές. Ἔτσι ὁ Κασὶμ μπέης, ἀφοῦ ἄφησε ἕνα τμῆμα στρατοῦ γιὰ νὰ ἀπασχολῇ τὴ φρουρὰ τοῦ Ναυπλίου, ἀποχώρησε μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δυνάμεών του[2].

1. Βλ. σχετικὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Νικάνδρου Νουκίου, βιβλ. γ', κεφ. 85-86, ποὺ κατακρίνει πολὺ καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἰταλῶν στρατιωτῶν μέσα στὴν πολιορκημένη πόλη.

2. Βλ. ἀναδημοσιευμένη στοῦ Σάθα, ἔνθ' ἀν., ὑποσ. σ. 120-121, περιγραφὴ τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τὸν Ψευδο-Δωρόθεο Μονεμβασίας. Τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ σώθηκε σὲ πολλὰ χειρόγραφα, δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία στὰ 1631 μὲ τὸν τίτλο «Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει κ.λ.». Γιὰ τὸ περιεχόμενο, τὶς πηγές του κ.λ. βλ. G. Moravcsik, Byzantinoturcica, τ. 1, (1958)², σ. 412-413.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ πάπας Παῦλος Γ' κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες γιὰ νὰ συμφιλιώσῃ τὸν Κάρολο Ε' τῆς Γερμανίας μὲ τὸν Φραγκίσκο Α' τῆς Γαλλίας καὶ νὰ ὀργανώσῃ σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἂν καὶ δὲν πέτυχε τὸ σκοπό του, μολαταῦτα ὁ πάπας κατόρθωσε νὰ γίνῃ στὶς 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1538 συμμαχία ἀνάμεσα στὴ Βενετία, τὸν ἴδιο καὶ τὸν Κάρολο Ε'. Τότε συγκροτήθηκε καὶ στόλος 250 πλοίων ἀπὸ τοὺς τρεῖς συμμάχους μὲ ἀρχηγὸ τὸν γνωστὸ Ἀνδρέα Doria (ναύαρχος τοῦ παπικοῦ στόλου ἦταν ὁ πατριάρχης τῆς Ἀκυληίας Marco Grimani καὶ τοῦ βενετικοῦ ὁ Vicenzo Capello). Ἀρχηγὸς τῶν ἀγημάτων διορίσθηκε ὁ ἀντιβασιλιὰς τῆς Σικελίας Ferrando Gonzaga.

Κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1538 ὁ συμμαχικὸς στόλος ἔφθασε στὴν Κέρκυρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἠγουμενίτσα. Ὁ Doria, ἂν καὶ διέθετε περισσότερα πλοῖα ἀπὸ τὸν Χαϊρεντίν, ἀτύχησε μᾶλλον σὲ μιὰ ναυμαχία κοντὰ στὴν Πρέβεζα. Βέβαια δυὸ μῆνες ἀργότερα ὁ Doria εἶχε μιὰ ἐπιτυχία: Στὶς 24 Ὀκτωβρίου τοῦ 1538, ἔπειτα ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα κατέλαβε τὸ φρούριο τοῦ Castelnuovo (Herćeg Novi) στὶς δαλματικὲς ἀκτές, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν μετέβαλε τὴν κατάσταση καὶ ὁ μουσουλμάνος ἀρχιπειρατὴς ἐξακολούθησε νὰ κυριαρχῇ στὴ θάλασσα.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1540 ἡ Βενετία μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς Γαλλίας ἀναγκάστηκε νὰ συνάψῃ εἰρήνη μὲ τοὺς ἑξῆς ὅρους: Θὰ κατέβαλε στὸν σουλτάνο, σὲ διάστημα τριῶν ἐτῶν, πολεμικὴ ἀποζημίωση 300.000 δουκάτων, παραχωροῦσε στοὺς Τούρκους ὅλα τὰ νησιὰ τοῦ Ἀρχιπελάγους, ποὺ εἶχε καταλάβει ὁ Μπαρμπαρόσσα, καὶ δυὸ φρούρια στὴ Δαλματία. Ἐπίσης παρέδιδε τὸ Ναύπλιο καὶ τὴ Μονεμβασία, παρόλο ποὺ οἱ δυὸ αὐτὲς πόλεις δὲν εἶχαν καταληφθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸ διάστημα τοῦ πολέμου. Ἔτσι ὁλόκληρη ἡ Πελοπόννησος πέρασε τότε στὴν τουρκικὴ κυριαρχία. Μαζὶ μὲ τοὺς Βενετοὺς ἔφυγαν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες κάτοικοι ποὺ βρῆκαν ἄσυλο στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κέρκυρα. Περιγραφὲς τῆς ἐκούσιας αὐτῆς ἐξορίας τῶν κατοίκων μᾶς δίνουν γράμματα καὶ θρῆνοι, γραμμένοι ἀπὸ τὸν πρωτοπαπὰ Ναυπλίου Νικόλαο Μαλαξὸ καὶ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Μονεμβασίας Μητροφάνη.

Μετὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ τουρκικὸς στόλος κυριαρχεῖ στὴ Μεσόγειο. Στὰ 1543 ὁ Μπαρμπαρόσσα, μαζὶ μὲ τὸν γαλλικὸ στόλο, κυριεύει τὴ Νίκαια. Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ Φραγκίσκος Α' παραχωρεῖ στοὺς Τούρκους τὴ ναυτικὴ βάση τῆς Τουλώνας, ἀλλὰ τὸν ἑπόμενο χρόνο τοὺς ἔδιωξε μὲ κάποιο πρόσχημα.

Μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων εἶναι ἡ πολιορκία τῆς Μάλτας στὰ 1565 ἀπὸ τὸν Πιαλὴ πασὰ καὶ τὸν Τοργοὺτ πασά. Οἱ Ἱππότες μὲ τὸν Μεγάλο Μάγιστρο Jean de la Valette ἀπέκρουσαν τὶς φοβερὲς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ ὁ Τοργοὺτ σκοτώθηκε. Γιὰ ἀντιστάθμισμα ὁ Πιαλὴ πασὰς κατέλαβε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1566 τὴ Χίο, ποὺ ἀνῆκε στοὺς Γενουάτες. Τὴν ἴδια χρονιὰ πέθανε καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμὰν ὁ Μεγαλοπρεπής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σχετικὰ μὲ τὸν τρίτο τουρκοβενετικὸ πόλεμο βλ. στοῦ Νικάνδρου Νουκίου, Ἀποδημίαι, σ. 166-167, Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 110-126, Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 334-339, Λάμανσκυ, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, σ. 166-168, Βακαλοπούλου, ἔνθ' ἀν., τ. 3, σ. 143-170, ὅπου καὶ ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία. Γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Μάλτας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἰταλικὲς πηγές, ὑπάρχει καὶ τὸ κρητικὸ ποίημα τοῦ Ἀντωνίου Ἀγέλη, ποὺ τυπώθηκε στὰ 1571.

4. Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1570-1571)

Ἡ μεγαλόνησος τῆς Κύπρου ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰώνα ὡς τὸ 1489 βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τῶν Lusignans, στὸν ὁποῖο εἶχε παραχωρηθῆ ὡς φέουδο κατὰ τὴν τρίτη σταυροφορία ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδο Α'. Τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἡ Βενετσιάνα Αἰκατερίνη Κορνάρου, χήρα τοῦ τελευταίου ἡγεμόνα Ἰακώβου Lusignan καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου γιοῦ της, παραχώρησε τὴν κυριαρχία τοῦ νησιοῦ στὴ Βενετία, ποὺ κυβέρνησε ἀπὸ τότε τὴν Κύπρο πληρώνοντας φόρο ὑποτελείας στὸν σουλτάνο.

Οἱ Βενετοὶ ἐφάρμοσαν ἐκεῖ εὐρύτατα τὸ τιμαριωτικὸ σύστημα. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Φράγκους γενικά, ἔγιναν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες τιμαριοῦχοι (οἱ «ἄρχοντες»), ποὺ συνεργάζονταν μὲ τοὺς Βενετοὺς καὶ καταπίεζαν τοὺς συμπατριῶτες τους. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατοίκους εἶχαν μεταβληθῆ σὲ δουλοπαροίκους, ποὺ καλλιεργοῦσαν τὰ κτήματα τῶν «ἀρχόντων», ἀγγαρεύονταν γιὰ νὰ χτίζουν κάστρα ἢ γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν μὲ ἄλλους τρόπους τὴ βενετικὴ Δημοκρατία. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ βλέπουν οἱ Ἕλληνες μὲ μίσος τὴ βενετικὴ κυριαρχία, οἱ δουλοπάροικοι νὰ δραπετεύουν, ὅταν μποροῦσαν, καὶ νὰ ἀποβλέπουν σὲ μιὰ μελλοντικὴ τουρκικὴ κατάκτηση σὰν σὲ σωτήρια λύση. Ἔχουμε μάλιστα καὶ περιπτώσεις συνεννοήσεων Ἑλλήνων μὲ Τούρκους ἐναντίον τῶν Βενετῶν[1].

Μετὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ὡς καὶ τὴν Αἴγυπτο (1517) ἦταν πολὺ φυσικὸ οἱ Τοῦρκοι νὰ ἀποβλέψουν καὶ στὴν κατάληψη τῆς Κύπρου, ποὺ μποροῦσε νὰ καταστῆ ἐπικίνδυνη γιὰ τὶς συγκοινωνίες τους μεταξὺ Μ. Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου. Μολαταῦτα ὁ Σουλεϊμὰν ὁ Μεγαλοπρεπής, ἂν καὶ κατέλαβε στὰ 1522 τὴ Ρόδο, ἐπειδὴ μπλέχθηκε ἀργότερα σὲ μακρόχρονους πολέμους στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Κύπρο. Ἀκόμη καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ὅταν σκέφθηκε νὰ καταλάβη τὴ μεγαλόνησο, δὲ θέλησε, χωρὶς σοβαρὴ δικαιολογία, νὰ παραβῆ τὴ συνθήκη τοῦ 1540 καὶ ζήτησε νὰ ἔλθη σὲ συνεννόηση μὲ τὸν γαλλικῆς καταγωγῆς οἶκο τῆς Σα-

1. Βλ. σχετικὰ Vl. Lamansky, Secrets d'État de Venice, Πετρούπολις 1884.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βοΐας, πού διεκδικοῦσε τήν Κύπρο, καί νά τήν καταλάβη μέσῳ αὐτοῦ. Οἱ σχετικές ὅμως συνεννοήσεις ναυάγησαν τελικά.

Τόν Σουλεϊμάν διαδέχθηκε στό θρόνο ὁ μέθυσος καί ἀνίκανος γιός του Σελίμ Β' (1566-1574), πού ἐξακολούθησε ὅμως νά ἔχη στήν ὑπηρεσία του τόν μεγάλο βεζίρη τοῦ πατέρα του Μεχμέτ πασά Σόκολη, ἐξισλαμισμένο Σλάβο, ἱκανότατο πολιτικό. Τήν ἴδια ἐποχή ἀσκοῦσε στόν σουλτάνο μεγάλη ἐπιρροή ἕνας Ἑβραῖος τυχοδιώκτης ἀπό τήν Πορτογαλία, ὁ τραπεζίτης Ἰωσήφ Νάζη, πού εἶχε ἐγκατασταθῆ στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Νάζη, μέ ἀντάλλαγμα 6.000 δουκάτα, εἶχε ὀνομασθῆ δούκας τῆς Νάξου καί νεμόταν τά εἰσοδήματα τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, καθώς καί τῆς Πάρου, Μήλου, Σύρου, Θήρας καί ἄλλων μικρότερων νησιῶν τῶν Κυκλάδων, χωρίς βέβαια νά ἀπομακρυνθῆ ποτέ ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Αὐτός εἶναι πού ἔπεισε τόν μέθυσο σουλτάνο νά καταλάβη τήν Κύπρο, χρησιμοποιώντας κυρίως τό ἐπιχείρημα ὅτι τό νησί εἶναι πολύ πλούσιο καί ἐπί πλέον παράγει καλό κρασί[1].

Ὅταν ὁ Σελίμ Β' πληροφορήθηκε ὅτι μιά μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε τό ναύσταθμο τῆς Βενετίας, ἀποφάσισε νά ἀρχίση τήν προετοιμασία τῆς ἐκστρατείας μέ μυστικότητα, παρά τίς ἀντιρρήσεις τοῦ μεγάλου βεζίρη Μεχμέτ Σόκολη, πού εἶχε τήν γνώμη ὅτι δέν ἔπρεπε νά στραφοῦν ἐναντίον φιλικῆς δύναμης, ὅπως ἦταν τότε ἡ Βενετία, ἀλλά νά βοηθήσουν τούς καταδυναστευόμενους Μαυριτανούς τῆς Ἱσπανίας. Τόν σουλτάνο τόν παρακινοῦσαν νά προχωρήση στήν ἐκστρατεία ὁ Πιαλή πασάς καί ὁ Λαλά Μουσταφᾶς, πού ἔγιναν ἀργότερα ὁ πρῶτος ἀρχιναύαρχος καί ὁ δεύτερος ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς.

Οἱ προετοιμασίες τοῦ σουλτάνου ἔγιναν ἀντιληπτές ἀπό τόν μπάιλο τῆς Βενετίας στήν Ὑψηλή Πύλη Marcantonio Barbaro, πού εἰδοποίησε σχετικά τήν κυβέρνησή του, ἀλλά ἡ βενετική Γερουσία δέν ἔδωσε σημασία, γιατί πίστευε στήν ἔγγραφη ὑπόσχεση τοῦ Σελίμ Β' ὅτι θά τηρήση τούς ὅρους τῆς εἰρήνης τοῦ 1540. Οἱ προειδοποιήσεις τοῦ μπάιλου ἐπαναλήφθηκαν στίς ἀρχές τοῦ 1570 μέ πιό συγκεκριμένες τή φορά αὐτή πληροφορίες. Τότε μόνο κινήθηκαν οἱ Βενετοί· διέταξαν ἐπιφυλακή στούς κυβερνῆτες τῶν νησιῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἑτοίμασαν στόλο καί ἔστειλαν μερικές ἐνισχύσεις στήν Κύπρο.

Ὅταν ὁ σουλτάνος ἔκρινε πώς ἦταν ἀρκετά ἕτοιμος γιά τήν ἐκστρατεία, ἔστειλε στή Βενετία ἀντιπρόσωπό του, πού ἐπέδωσε ἕνα ἰταμό τελεσίγραφο, γεμάτο ἀπό ἀπειλές, μέ τό ὁποῖο ζητοῦσε νά τοῦ παραδώσουν τήν Κύπρο, πού κατά τήν ἄποψή του τοῦ ἀνῆκε δικαιωματικά, γιατί ὑπαγόταν παλαιότερα στόν σουλτάνο τοῦ Καΐρου[2].

---

1. Γιά τό πρόσωπο αὐτό βλ. τήν πρόσφατη μονογραφία τοῦ P. Grunebaum-Ballin, Joseph Naci duc de Naxos, Paris 1968, ὅπου καί ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία.

2. Βλ. τό κείμενο τοῦ τελεσιγράφου στοῦ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 130-131.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1570 ξεκίνησε ἐναντίον τῆς Κύπρου ἡ τουρκικὴ ἁρμάδα μὲ διοικητὴ τὸν Πιαλὴ πασά. Ἡ ἁρμάδα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 400 περίπου μικρὰ καὶ μεγάλα πλοῖα (πολεμικὰ καὶ φορτηγά), ἐνῶ στὴν Ἀττάλεια εἶχε συγκεντρωθῆ ἰσχυρὸς στρατὸς (80.000 πεζοὶ καὶ 2.500 ἱππεῖς) μὲ στρατηγὸ τὸν Λαλὰ Μουσταφᾶ. Οἱ Βενετοὶ δὲν διέθεταν παρὰ 6.000 πεζοὺς καὶ 500 ἱππεῖς. Κοντὰ σὲ αὐτοὺς ἐπιστρατεύθηκαν καὶ 4.000 περίπου Ἕλληνες μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς Θωμᾶ καὶ Ἰωάννη Συγκλητικό, Ροντάκη, Μεγαδούκα Λάσκαρι, Παλαιολόγο, Φίλιππο Λάσκαρι καὶ ἄλλους. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες στρατιῶτες ἦταν ἀπόλεμοι. Τελικὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μαχητὲς σκοτώθηκαν οἱ τρεῖς χιλιάδες. Οἱ δυνάμεις τῶν Βενετῶν ἦταν σκορπισμένες στὶς φρουρὲς τῶν διαφόρων πόλεων, δὲν εἶχαν διαθέσιμα ὅπλα γιὰ νὰ ἐξοπλίσουν καὶ ἄλλους Ἕλληνες καὶ τὰ πολεμοφόδια καὶ τὰ τρόφιμά τους ἦταν περιορισμένα. Οἱ Βενετοί, ἐπειδὴ σκέφθηκαν ὅτι τὰ στρατεύματά τους δὲν ἐπαρκοῦσαν οὔτε νὰ φρουρήσουν ὅλες τὶς πόλεις οὔτε κὰν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβαση τῶν Τούρκων καὶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν σὲ μάχη κατὰ παράταξη, ἔδιωξαν τὸν περισσότερο ἄμαχο πληθυσμὸ στὰ βουνὰ καὶ αὐτοὶ κλείσθηκαν σὲ δυὸ κάστρα, τῆς Λευκωσίας (Nicosia) καὶ τῆς Ἀμμοχώστου (Famagusta).

Ἔτσι ἡ τουρκικὴ ἁρμάδα ἔφθασε ἀνεμπόδιστη στὸ νότιο μέρος τοῦ νησιοῦ καί, ἀφοῦ προσέγγισε πρῶτα στὴν Πάφο, κατέπλευσε στὶς 2 Ἰουλίου στὴ Λεμεσό, ποὺ τὴν λεηλάτησε καὶ τὴν ἔκαψε. Μέσα στὴν πόλη ὅμως οἱ Τοῦρκοι δὲν βρῆκαν κατοίκους γιατὶ ὅλοι εἶχαν καταφύγει στὰ βουνά. Ἔπειτα ἀπὸ δυὸ μέρες οἱ Τοῦρκοι λεηλάτησαν καὶ ἔκαψαν καὶ τὸν Λάρνακα καὶ ὕστερα προχώρησαν πρὸς τὸ ἐσωτερικό, πρὸς τὴ Λευκωσία, χωρὶς νὰ συναντήσουν καμιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση. Στὸ πέρασμά τους λεηλατοῦσαν τὰ χωριὰ καὶ σκλάβωναν τοὺς κατοίκους, τοὺς ὁποίους μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη λεία τοὺς κατέβαζαν στὴν παραλία, ἀπὸ ὅπου τοὺς ἔστελναν μὲ πλοῖα στὴν Καραμανία.

Στὶς 26 Ἰουλίου τοῦ 1570 ἄρχισε ἡ πολιορκία τῆς Λευκωσίας, ποὺ κράτησε συνολικὰ 45 μέρες. Οἱ πολιορκημένοι ἀμύνθηκαν μὲ σθένος καὶ ἔκαναν ἐξόδους ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ τὸ ἰσχυρὸ πυροβολικὸ τῶν Τούρκων, οἱ πολλὲς ὑπονομεύσεις, οἱ ἐπιχωματώσεις καὶ οἱ ἀλλεπάλληλες ὁρμητικὲς ἔφοδοι ἔκαμψαν τὴν ἀντίστασή τους. Ἐπιπλέον ἄρχισαν νὰ λείπουν ἀπὸ τὴν πόλη τὰ τρόφιμα καὶ τὰ πυρομαχικά. Τέλος, στὶς 9 Σεπτεμβρίου, μέρα Σάββατο, κατὰ τὰ ξημερώματα ἄρχισε ἡ γενικὴ ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ποὺ κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν πόλη. Ἐπακολούθησε τριήμερη σφαγὴ καὶ αἰχμαλωσία τῶν κατοίκων, καθὼς καὶ λεηλασία τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ἀρχοντικῶν παλατιῶν καὶ τῶν ἄλλων σπιτιῶν, ποὺ δὲν εἶχε προηγούμενο. Πρὶν ἀπὸ τὴν πολιορκία ἡ Λευκωσία ἀριθμοῦσε συνολικὰ 56.500 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.300 Ἰταλοί. Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ αὐτὸ κατὰ τὴν κατάληψη τῆς πόλης σφάχθηκαν περισσότεροι ἀπὸ 20.000 καὶ ἄλλοι τόσοι σκλαβώθηκαν. Οὐσιαστικὰ δηλαδὴ ἡ πόλη ἐρημώθηκε. Ὁ Μουσταφὰ πασὰς διέταξε νὰ θάψουν τοὺς νεκροὺς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τούρκους, νὰ κάψουν τὰ πτώματα τῶν χριστιανῶν, μετέτρεψε τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας (λατινικὴ μητρόπολη) σὲ τζαμί, ὅπου καὶ προσκύνησε στὶς 15 Σεπτεμβρίου καί, ἀφοῦ ἐπισκεύασε τὰ τείχη καὶ ἄφησε φρουρά, στράφηκε ἐναντίον τῆς Ἀμμοχώστου.

Τὴν Ἀμμόχωστο τὴν ὑπεράσπιζε φρουρὰ 4.000 ἀνδρῶν (οἱ περισσότεροι ἦταν ἐξοπλισμένοι Ἕλληνες ἀστοὶ καὶ χωρικοὶ) καὶ 200-300 Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες μισθοφόροι. Φρούραρχος τῆς πόλης ἦταν ὁ Marcantonio Bragadino, γενναῖος πολεμιστὴς καὶ ὀργανωτικὸ μυαλό, ποὺ εἶχε προετοιμάσει, ὅσο γινόταν συστηματικά, τὴν ἄμυνα. Ἐπιπλέον οἱ τουρκικὲς φρικαλεότητες στὴ Λευκωσία εἶχαν διαλύσει τὶς οὐτοπίες τῶν Ἑλλήνων. Ἀκόμη, οἱ πολιορκημένοι πίστευαν ὅτι ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα θὰ ἔφθανε βενετικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ θάλασσα. Στὶς τουρκικὲς ὅμως δυνάμεις εἶχαν προστεθῆ, ἀπὸ τὴ φήμη τῆς λαφυραγωγίας καὶ τὴ δίψα τοῦ κέρδους, καὶ ἀρκετὲς ἄλλες χιλιάδες μουσουλμάνων ἀπὸ τὶς ἀπέναντι ἀσιατικὲς ἀκτές.

Ἡ πολιορκία τῆς Ἀμμοχώστου ἀπὸ 200-250.000 Τούρκους ἄρχισε στὶς 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1570 καὶ κράτησε ἔνδεκα ὁλόκληρους μῆνες, ὡς τὸν Αὔγουστο τοῦ 1571. Ἀφοῦ ἀπέτυχαν οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἡ ἁρμάδα τους φόρτωσε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα καὶ γύρισε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 14 Δεκεμβρίου. Στὴν Ἀμμόχωστο ἔμεινε μόνο ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς, γιὰ νὰ συνεχίση τὴν πολιορκία, καὶ 8 γαλέρες ποὺ ἀπέκλεισαν τὸ λιμάνι. Τότε ἦλθαν 12 βενετικὰ πλοῖα ποὺ κατέστρεψαν τὸν τουρκικὸ στολίσκο καὶ ἀνεφοδίασαν τοὺς πολιορκημένους. Ἐπίσης τὰ πλοῖα μετέφεραν καὶ λίγες στρατιωτικὲς ἐνισχύσεις. Λίγο ἀργότερα ἦλθαν καὶ μερικὲς ἄλλες ἐνισχύσεις καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔδωσε κάποιο θάρρος στοὺς πολιορκημένους. Ὅμως καὶ πάλι ἡ φρουρὰ καὶ τὰ ἐφόδια δὲν ἦταν ἀρκετά. Πάντως ὁ Bragadino πῆρε σοβαρὰ μέτρα: ἐπισκεύασε τὸ κάστρο, γύμναζε τοὺς πολίτες καὶ τοὺς χωρικούς, ἔστειλε ἔξω στὰ χωριὰ καὶ ἄλλους ἀμάχους καὶ διέταξε νὰ γίνεται ἡ διανομὴ τοῦ ψωμιοῦ μὲ ἕνα εἶδος δελτίου. Οἱ ἀξιόμαχοι ἄνδρες μέσα στὴν Ἀμμόχωστο ἔφθασαν τώρα τοὺς 7.000 περίπου.

Παράλληλα πρὸς τὶς ἐνέργειες αὐτὲς τῶν Βενετῶν καὶ ὁ Λαλὰ Μουσταφὰ πασὰς συνέχιζε τὶς προετοιμασίες του γιὰ τὴν ἀνοιξιάτικη ἐπίθεση. Ἐπίσης στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου τοῦ 1571 ἦλθε πάλι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τουρκικὸς στόλος 80 πλοίων, ποὺ ἔφερε νέα στρατεύματα καὶ ἐφόδια, καὶ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἴδιου μήνα ξανάρχισε ἕνας σκληρὸς ἀγώνας. Οἱ Τοῦρκοι βομβάρδιζαν ἀδιάκοπα τὰ τείχη, ἰδίως τὶς πύλες, ἐνῶ παράλληλα χιλιάδες ἄνδρες ἔσκαβαν ὑπονόμους γιὰ ἀνατινάξεις. Παρὰ τὶς σοβαρὲς ἀπώλειές τους οἱ Τοῦρκοι συνέχιζαν μὲ ἀμείωτη ἔνταση τὸν ἀγώνα, ἐνῶ οἱ πολιορκημένοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἀρχίσουν τὶς οἰκονομίες στὰ πυρομαχικά. Κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὸ ἐξωτερικὸ περιτείχισμα καὶ ἄρχισαν νὰ γεμίζουν τὴν ἐσωτερικὴ τάφρο. Τέλος, ἔπειτα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις καὶ ὑπονομεύσεις τῶν Τούρκων καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἰδίως ἐξ αἰτίας τῆς πείνας ποὺ μάστιζε τοὺς πολιορκημένους, ὁ Bragadino, πιεζόμενος ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τὸ στρατό, ἀποφάσισε νὰ συνθηκολογήσῃ, καὶ τὴν 1η Αὐγούστου ζήτησε νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Μουσταφὰ πασά.

Ἔπειτα ἀπὸ σχετικὲς συνεννοήσεις οἱ δυὸ ἀντίπαλοι κατέληξαν στὴν παρακάτω συμφωνία : Νὰ γίνῃ σεβαστὴ ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων καὶ τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πόλη οἱ στρατιῶτες καὶ οἱ ἀρχηγοί τους μὲ τὰ ὅπλα τους καὶ 5 κανόνια. Οἱ Τοῦρκοι νὰ διαθέσουν πλοῖα γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρουν στὴν Κρήτη, τόσο τοὺς στρατιῶτες ὅσο καὶ τοὺς πολίτες ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ φύγουν. Σὲ ὅσους Ἕλληνες θὰ ἔμεναν, οἱ Τοῦρκοι ὑπόσχονταν νὰ τοὺς ἀφήσουν ἐλεύθερους, νὰ μὴ πειράξουν τὶς περιουσίες των καὶ νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν νὰ ἀσκοῦν ἐλεύθερα τὰ θρησκευτικά τους καθήκοντα στὶς ἐκκλησίες των. Τοὺς παραπάνω ὅρους τοὺς ὑπέγραψε καὶ τοὺς ἐπιβεβαίωσε μὲ ὅρκο καὶ ὁ Μουσταφὰ πασάς, ἀλλὰ στὶς 4 Αὐγούστου παρασπονδώντας συνέλαβε τὸν Bragadino καὶ τοὺς ἄλλους ἀξιωματούχους μὲ τὴν ἀκολουθία τους, ποὺ εἶχαν πάει νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν. Ὅλους τοὺς ἄλλους τοὺς σκότωσαν ἀμέσως οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸν Bragadino, ἀφοῦ ἐπὶ μέρες τὸν βασάνισαν σκληρά, τελικὰ τὸν ἔγδαραν ζωντανό.

Στὶς 9 Αὐγούστου ὁ Μουσταφὰ πασὰς μπῆκε θριαμβευτικὰ στὴν Ἀμμόχωστο καὶ προσκύνησε στὴν ἐκεῖ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας (λατινικὴ ἐκκλησία ποὺ μετατράπηκε σὲ τζαμί). Διέταξε νὰ σκλαβώσουν ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους Φράγκους ἀλλά, προσωρινὰ τουλάχιστο, τήρησε τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς Ἕλληνες. Ἕνα μήνα ἀργότερα γύρισε θριαμβευτὴς στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ τουρκικὴ κατάκτηση εἶχε ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴν Κύπρο. Κατὰ τὶς σύγχρονες πηγὲς («χρονικὰ») 40.000 ἄνθρωποι σφάχθηκαν καὶ 300.000 σκλαβώθηκαν (ἀριθμὸς ὑπερβολικός). Εἶναι βέβαια γεγονὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατάργησαν τὶς ταξικὲς διαφορὲς στὸ νησὶ καὶ οἱ «ἄρχοντες» καὶ «πάροικοι» ἰσοπεδώθηκαν. Τὰ μεγάλα κτήματα δημεύθηκαν, οἱ «πάροικοι» ἀπελευθερώθηκαν, ἀλλὰ ὅλοι ἔγιναν τὸ ἴδιο δοῦλοι στοὺς Τούρκους. Ἐπίσης ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνέκτησε τὴ θέση της καὶ στὸ νησὶ ξαναδιορίστηκε ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ τυπικὰ αὐτὰ προνόμια οἱ Κύπριοι δὲν ἀπέκτησαν κανένα ἄλλο οὐσιαστικὸ προνόμιο, ὅπως μερικὲς ἑλληνικὲς πόλεις ἢ περιοχές, ποὺ εἶχαν ὑποταχθῆ χωρὶς ἀντίσταση. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖ ἔγινε πολὺ γρήγορα ἄσχημη. Ὁ συστηματικὸς μάλιστα ἐποικισμὸς Τούρκων στὸ νησί, ποὺ ἀκολούθησε, χειροτέρεψε τὴ θέση τῶν Χριστιανῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπακολουθήσουν ἐξισλαμισμοὶ καὶ νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ἐκεῖ κρυπτοχριστιανοί, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα «λινοβάμβακοι». Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι κάμφθηκε τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Κυπρίων γιατί, ὅπως θὰ δοῦμε στὸν οἰκεῖο τόπο, λίγες δεκαετίες μετὰ τὴν κατάκτηση τοῦ νησιοῦ τους, οἱ Κύπριοι ἀρχίζουν τὶς ἐπαφές τους μὲ τὴ Δύση γιὰ τὴν ὀργάνωση ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οἱ ἑλληνικὲς πηγὲς πού ἀναφέρονται στὴν πολιορκία καὶ τὴν ἅλωση τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἶναι λίγες. Πρόκειται γιὰ μερικὲς «ἐνθυμήσεις» καὶ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν διαφόρων κωδίκων τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Δωροθέου (βλ. Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Τρεῖς ἄγνωστοι κώδικες τοῦ Χρονογράφου, «Ἑλληνικὰ» 1 (1928), ἰδίως σελ. 50-58 καὶ 68-70, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν Κύπρο ἀποσπάσματα καὶ παράθεση βιβλιογραφίας). Καλύτερη πηγὴ γιὰ τὰ γεγονότα εἶναι τὸ Χρονικὸ ἑνὸς Ἰταλοῦ, τοῦ Ἄγγελου Calepio, πού ὑπῆρξε αὐτόπτης μάρτυρας. Πολὺ χρήσιμες ἐπίσης πληροφορίες καὶ ἐκτενὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων μᾶς δίνει τὸ μεταγενέστερο ἔργο τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κ υ π ρ ι α ν ο ῦ, Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, ἐρανισθεῖσα κ.λ., Βενετία 1788, σχ. 4ο, β' ἔκδοση στὴ Λευκωσία τὸ 1902. Περιγραφὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βλ. στοῦ E m. L e g r a n d, Bibliographie hellénique du dix-huitième siècle, τ. 2ος, Paris 1928, σ. 487-489. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς γιὰ τὸ βιβλίο του αὐτὸ εἶχε ἐργασθῆ κυρίως στὶς βιβλιοθῆκες τῆς Βενετίας, μελετώντας τὰ ξένα συγγράμματα (τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἅλωση τῆς Κύπρου ἀποσπάσματα ἀναδημοσιεύει ὁ Σ ά θ α ς, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 131-163). Ἀπὸ τὴ νεώτερη βιβλιογραφία βλ. Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν., σ. 339-341, Ἀ μ ά ν τ ο υ, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, σ. 173-179, καὶ ἰδίως S i r G e o r g e H i l l, A History of Cyprus, τ. 3, Cambridge 1948, σ. 950 καὶ ἑξῆς, καὶ Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, ἔνθ' ἀν., τ. 3, σ. 241-252. Πρέπει τέλος νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ καὶ τὸν «θρῆνο» γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Κύπρου πού ἀποδίδεται στὸν Κύπριο λόγιο Σολομώντα Ροδινὸ (906 πολιτικοὶ ὁμοιοκατάληκτοι στίχοι). Τὸ ἔργο αὐτό, ἂν καὶ δὲν ἔχη μεγάλη φιλολογικὴ ἀξία, εἶναι χρήσιμο γιὰ τὸν ἱστορικό, γιατὶ ὁ Ροδινὸς ἔζησε ὁ ἴδιος τὰ γεγονότα πού περιγράφει. Τὸ ποίημα δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Σ. M e n á r d o στὸν τ. 6 τοῦ «Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας». Γιὰ τὸν Ροδινὸ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ «θρήνου» του βλ. B ö r j e K n ö s, L'histoire de la littérature néo-grecque. La période jusqu'en 1821, Uppsala 1962, σ. 184-186, ὅπου καὶ παράθεση βιβλιογραφίας γιὰ τὴν κυπριακὴ γενικὰ λογοτεχνία.

5. Ο ΙΕΡΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ (SACRA LIGA) ΚΑΙ Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ Ἢ ΤΟΥ LEPANTO (7 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1571)

Ὅταν οἱ Βενετοὶ ἀντιλήφθηκαν τὴν ἐπικείμενη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Κύπρου, ζήτησαν τὴ βοήθεια τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ μὲ τὴ μεσολάβηση καὶ τὶς ἐνέργειες τοῦ δραστήριου πάπα Πίου τοῦ Ε' ὑπεγράφη τελικὰ ἡ συμμαχία μεταξὺ Ἱσπανίας, Βενετίας καὶ πάπα, πού εἶναι γνωστὴ στὴν ἱστορία ὡς Sacra Liga. Ἡ συμφωνία ὑπογράφηκε στὶς 20 Μαΐου 1571, ἔπειτα ἀπὸ μακρόχρονες διαπραγματεύσεις, καὶ προσχώρησαν σ' αὐτὴν καὶ ὁ δούκας τῆς Σαβοΐας, ἡ Γένουα καὶ τὸ Τάγμα τῆς Μάλτας.

Ἡ συμμαχία αὐτὴ ἦταν πραγματικὰ ἕνα μεγάλο διπλωματικὸ ἐπίτευγμα, γιατὶ ἀνάμεσα στὶς παραπάνω δυνάμεις ὑπῆρχαν τεράστιες διαφορές, σχεδὸν ἐχθρότητες. Οἱ Ἱσπανοὶ ἔβλεπαν μὲ καχυποψία τὴ Βενετία, γιὰ τὴν ὁποία εἶχαν τὴν γνώμη ὅτι θὰ συμφωνοῦσε μὲ τοὺς Τούρκους μόλις τὰ συμφέροντά της θὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς τὸ ὑπαγόρευαν. Τὴν ἴδια γνώμη μὲ τοὺς Ἱσπανοὺς εἶχε καὶ ὁ πάπας. Οἱ Βενετοὶ πάλι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες δυσχέρειες ποὺ προέβλεπαν, δὲν πίστευαν στὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας συμμαχίας, γιατὶ θυμοῦνταν τὴν ἀποτυχία μιᾶς παρόμοιας προηγούμενης συνθήκης τοῦ 1538.

Τέλος, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων, ἄρχισαν στὴ Ρώμη, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1570, οἱ προκαταρκτικὲς συζητήσεις. Ὁ Φίλιππος Β' τῆς Ἱσπανίας (γιὸς τοῦ Καρόλου Ε') ὅρισε ἀντιπροσώπους του τοὺς καρδιναλίους Pacheco, Granvella καὶ τὸν Juan de Zúñiga, ἡ Βενετία τὸν πρεσβευτή της Μιχαὴλ Suriano, καὶ ὁ πάπας τοὺς καρδιναλίους Morone, Cesi, Grasis, Aldobrandini, Alessandrino καὶ Rusticucci.

Ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας συνεδρία φάνηκε ἡ δυσκολία τῆς συνεννόησης καὶ ὡς τὸ τέλος οἱ συζητήσεις διακόπηκαν τρεῖς φορές : Αὔγουστος - Ὀκτώβριος 1570, Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1571 καὶ Μάρτιος - Μάιος 1571. Κατὰ τὴ δεύτερη μάλιστα διακοπὴ ἡ Βενετία ἐπιχείρησε νὰ ἔλθη σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Τούρκους, στέλνοντας εἰδικὸ ἀπεσταλμένο στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἐξ ἄλλου δὲν εἶχαν σταματήσει ποτὲ οἱ ἐπαφὲς ἀνάμεσα στὸν Βενετὸ μπάιλο καὶ τὸν μεγάλο βεζίρη Μεχμὲτ Σόκολη. Καὶ ἡ Βενετία ἔβαλε τὴν ὑπογραφή της στὴ συνθήκη μόνο ὅταν ἔχασε κάθε ἐλπίδα συνδιαλλαγῆς μὲ τὴν Πύλη.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα πρότειναν νὰ πάρουν ὡς βάση γιὰ τὸ κείμενο τῆς νέας συμμαχίας τὴ συμφωνία τοῦ 1538, τροποποιημένη ἀνάλογα μὲ τὶς τωρινὲς συνθῆκες, καὶ ὡς τὸν Σεπτέμβριο ὅλοι εἶχαν συμφωνήσει στὰ ἑξῆς βασικὰ σημεῖα: Ἡ συμμαχία θὰ εἶχε ἰσχὺ τουλάχιστο γιὰ 12 χρόνια, θὰ ἦταν ἀμυντικὴ καὶ ἐπιθετικὴ ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ θὰ στρεφόταν ἐξ ἴσου καὶ ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων τῆς Β. Ἀφρικῆς (αἴτημα τῶν Ἱσπανῶν). Ἐπίσης συμφώνησαν καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχιναυάρχου (ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ Φιλίππου Β' Don Juan de Austria), καθὼς καὶ στὴν κατανομὴ τῶν δαπανῶν (3/6 οἱ Ἱσπανοί, 2/6 οἱ Βενετοὶ καὶ 1/6 ὁ πάπας). Ὁ σημαντικώτερος ὅρος τῆς συμφωνίας ἦταν ὅτι ἀπαγορευόταν στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς συμμάχους νὰ διαπραγματευθῆ χωριστὴ εἰρήνη μὲ τὴν Πύλη χωρὶς τὴν ἔγκριση τῶν ἄλλων. Τὸ σχέδιο αὐτὸ τῆς συνθήκης τὸ ἔστειλαν οἱ ἀντιπρόσωποι στὶς κυβερνήσεις τους γιὰ ἔγκριση καὶ εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιο ποὺ ὑπογράφηκε τελικὰ στὶς 20 Μαΐου τοῦ 1571. Πέντε μέρες ἀργότερα, στὶς 25 Μαΐου, ἡ Sacra Liga ἀνακοινώθηκε καὶ γιορτάσθηκε ἐπίσημα στὴ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴ Ρώμη. Ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης ὁ πάπας ἐπανέλαβε τὶς ἐκκλήσεις του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους χριστιανοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης νὰ προσχωρήσουν σ' αὐτήν. Ἔγραψε, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα, στὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδο Α' τῆς Αὐστρίας (ἀδελφὸ τοῦ Καρόλου Ε'), στὸν Κάρολο Θ' τῆς Γαλλίας καὶ στοὺς ἡγεμόνες τῆς Πορτογαλίας, Πολωνίας καὶ Ρωσίας.

Τὸ ἐπίσημο κείμενο τῆς συνθήκης ἦταν γραμμένο λατινικὰ καὶ μιλοῦσε γιὰ ἕνα «foedus perpetuum» (=διαρκῆ συμμαχία). Μολαταῦτα δὲν προέβλεπε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στρατιωτικὴ συμφωνία παρὰ μόνο γιὰ τρία χρόνια (1571-1573)· μὲ βάση τὴ συμφωνία αὐτὴ οἱ σύμμαχοι ἦταν ὑποχρεωμένοι κάθε χρόνο νὰ στέλνουν ἀπὸ 200 πολεμικὰ καὶ 100 ἐμπορικὰ πλοῖα μὲ ἀγήματα 50.000 στρατιωτῶν καὶ 4.500 ἱππέων. Ὁ στόλος αὐτὸς θὰ στρεφόταν καὶ ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων τῆς Β. Ἀφρικῆς, καὶ οἱ δαπάνες, ἂν ὁ πάπας βρισκόταν σὲ ἀδυναμία νὰ πληρώσῃ, θὰ μοιράζονταν μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ Βενετίας σὲ ἀναλογία 3/5 πρὸς 2/5.

Ὁ βασιλιὰς τῆς Γαλλίας Κάρολος Θ' (ἐγγονὸς τοῦ Φραγκίσκου Α') δὲν θέλησε νὰ πάρῃ μέρος στὸν ἀντιτουρκικὸ αὐτὸ συνασπισμό. Ἀντίθετα, σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῶν συζητήσεων, ἀκολουθώντας τὴν φιλοτουρκικὴ πολιτικὴ τοῦ παππού του, προσπάθησε νὰ τορπιλλίσῃ κάθε συμφωνία μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ Βενετίας καὶ πρόσφερε στὴν τελευταία τὴ μεσολάβησή του γιὰ τὴν εἰρήνευσή της μὲ τὴν Τουρκία.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης ἄρχισε ἡ προετοιμασία τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς, ποὺ δίκαια ὀνομάσθηκε «13η σταυροφορία». Οἱ Ἱσπανοὶ καὶ ὁ πάπας εἶχαν ὑποσχεθῆ στοὺς Βενετούς, μὲ χωριστὴ συμφωνία, ὅτι οἱ δυνάμεις τους θὰ βρίσκονταν στὸ Otranto κατὰ τὰ τέλη Μαΐου τοῦ 1571 (πράγμα ἀδύνατο μέσα σὲ δέκα μέρες). Τὴν προετοιμασία τοῦ ἱσπανικοῦ στόλου ἐμπόδισε καὶ ἡ κακὴ σοδειὰ τῆς Ἱσπανίας στὰ 1570, ποὺ ἔφερε ὅμως καὶ ἕνα καλό : τὴν παράδοση ἀπὸ τὴν πείνα τῶν τελευταίων Μαυριτανῶν ἀνταρτῶν τῆς Granada. Τελικὰ ὅλος ὁ στόλος (ἱσπανικὸς καὶ βενετικὸς) ἐφοδιάσθηκε στὴν Ἰταλία (Νεάπολη καὶ Σικελία), ὅπου ἡ σοδειὰ ἦταν καλή. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ κάνει τὸν Γάλλο ἱστορικὸ F. Braudel νὰ παρατηρῆ πολὺ σωστά, ὅτι χωρὶς τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι καὶ τὰ ἰταλικὰ τυριά, χωρὶς τὸ κρασὶ τῆς Νεάπολης, ποιὸς ξέρει ἂν θὰ γινόταν τὸ θαῦμα τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου.

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1571 ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἱσπανία μὲ ἕνα μέρος τοῦ στόλου ὁ Don Juan καὶ πῆγε στὴ Γένουα, ὅπου ἔμεινε ὡς τὶς 5 Αὐγούστου γιὰ νὰ πάρῃ ἐφόδια, 1.000 Ἰταλοὺς καὶ 8.000 Γερμανοὺς στρατιῶτες. Ὕστερα ἔπλευσε στὴ Νεάπολη καὶ στὶς 24 Αὐγούστου βρισκόταν στὴ Μεσσήνη. Ἐκεῖ συγκεντρώθηκαν καὶ τὰ πλοῖα τῶν ἄλλων συμμάχων. Πολλὲς ἰταλικὲς πόλεις ἔστειλαν ἐνισχύσεις σὲ στρατὸ ξηρᾶς, ἀλλὰ ἡ κύρια δύναμη ποὺ ἐπάνδρωσε μὲ ἀγήματα τὰ πλοῖα, ἀκόμη καὶ τὰ βενετσιάνικα, ἦταν οἱ σκληροτράχηλοι Ἱσπανοὶ πολεμιστές. Ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσίαζε ὁ χριστιανικὸς στόλος ἀπὸ ἄποψη ὀργάνωσης δὲν ἦταν καθόλου καλή, ἀλλὰ χάρη στὴν ἰσχυρὴ προσωπικότητα τοῦ Don Juan καὶ στὴν ἀγαστὴ συνεργασία του μὲ τοὺς ἀξιωματούχους τῶν ἄλλων συμμάχων ὅλα μπῆκαν σὲ τάξη. Διοικητὴς τοῦ βενετικοῦ στόλου ἦταν ὁ Sebastiano Venier (ἀργότερα δόγης), τοῦ παπικοῦ ὁ Marcantonio Colonna καὶ τοῦ ἱσπανικοῦ ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας Doria (ἀνεψιὸς τοῦ γνωστοῦ ναυάρχου Doria). Ἀρχιστράτηγος ὁ Don Juan de Austria. Στὴ Μεσσήνη ἔφθασε καὶ ἡ εἴδηση τῆς πτώσης τῆς Ἀμμοχώστου καὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ Bragadino καὶ τῶν ἄλλων Βενετῶν ἀξιωματούχων, πράγμα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πού ἐξόργισε τούς χριστιανούς καί τούς γέννησε ἕνα αἴσθημα ἀντεκδίκησης.

Στίς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1571 ὁ χριστιανικός στόλος ξεκίνησε ἀπό τή Μεσσήνη καί, ἀφοῦ πέρασε ἀπό τήν Κέρκυρα, ἀγκυροβόλησε στίς 2 Ὀκτωβρίου στό λιμάνι τῆς Ἡγουμενίτσας. Ἐκεῖ πληροφορήθηκαν οἱ ἀρχηγοί του ὅτι ὁ τουρκικός στόλος εἶχε συγκεντρωθῆ στή Ναύπακτο καί ἀποφάσισαν νά προχωρήσουν γιά νά τόν συναντήσουν.

Ἀπό τήν ἄλλη πάλι πλευρά ὁ Τοῦρκος ἀρχιναύαρχος Μουεζίν Ζαδέ Ἀλής, παρά τήν ἀντίθετη γνώμη ὁρισμένων πασάδων του, ὅταν ἔμαθε τήν ἄφιξη τοῦ χριστιανικοῦ στόλου στίς ἠπειρωτικές ἀκτές, ἀποφάσισε νά τοῦ ἐπιτεθῆ στό στενό μεταξύ Ἠπείρου καί Ἑπτανήσου.

Ἔτσι τό πρωί τῆς 7ης Ὀκτωβρίου 1571, μέρα Κυριακή, οἱ δυό μεγάλες ἁρμάδες βρέθηκαν ξαφνικά ἀντιμέτωπες στήν ἔξοδο τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, κοντά στό σύμπλεγμα τῶν μικρῶν νησιῶν Ἐχινάδων (Κουρτσολάρια). Ὁ χριστιανικός στόλος ἀποτελοῦνταν ἀπό 207 γαλέρες (105 βενετικές, 81 ἱσπανικές, 12 παπικές, 3 τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας, 3 τῆς Γένουας καί 3 τῆς Σαβοΐας). Ἐπιπλέον ὑπῆρχαν 30 φορτηγά πλοῖα καί 6 γαλεάτσες (μεγάλες γαλέρες), ἐξοπλισμένες μέ ἰσχυρό πυροβολικό. Ὁ χριστιανικός στόλος διέθετε συνολικά 1.800 κανόνια, 30.000 στρατιῶτες, 12.900 ναῦτες καί 43.000 κωπηλάτες. Πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι πολλοί ἀπό τούς ναῦτες τῶν βενετικῶν πλοίων ἦταν Ἕλληνες.

Οἱ Τοῦρκοι διέθεταν 222 γαλέρες καί 60 ἄλλα πλοῖα μέ 750 κανόνια, 34.000 στρατιῶτες, 13.000 ναῦτες καί 41.000 σκλάβους κωπηλάτες. Τόσο ἀπό τούς ναῦτες ὅσο καί ἀπό τούς σκλάβους οἱ περισσότεροι ἦταν ἐπίσης Ἕλληνες. Παρά τή φαινομενική του ὑπεροχή σέ ἀριθμό πλοίων ὁ τουρκικός στόλος μειονεκτοῦσε ὡς πρός τήν ἰσχύ τοῦ πυροβολικοῦ καί ὡς πρός τόν ὁπλισμό τῶν ἀγημάτων : ἐνῶ ὅλοι οἱ Ἱσπανοί στρατιῶτες διέθεταν πυροβόλα ὅπλα (ἀρκεβούζια), πολλοί ἀπό τούς Τούρκους εἶχαν μόνο τόξα.

Στή χριστιανική ἁρμάδα προηγοῦνταν οἱ 6 βενετσιάνικες γαλεάτσες μέ τό ἰσχυρό πυροβολικό καί ἀκολουθοῦσαν 3 μοῖρες σέ εὐθεία γραμμή : ἡ ἀριστερή μοίρα, πρός τό μέρος τῆς ξηρᾶς, ἀποτελοῦνταν ἀπό 53 βενετσιάνικες γαλέρες μέ διοικητή τόν Αὐγουστίνο Barbarigo, ἡ δεξιά, πρός τό πέλαγος, ἀριθμοῦσε ἐπίσης 53 γαλέρες μέ διοικητή τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Doria καί στό κέντρο βρίσκονταν 61 πλοῖα κάτω ἀπό τήν ἄμεση διοίκηση τοῦ Don Juan de Austria. Δίπλα στή ναυαρχίδα ἦταν καί τά πλοῖα τοῦ Colonna καί τοῦ Venier. Τήν ὀπισθοφυλακή τή διοικοῦσε ὁ μαρκήσιος de Santa Cruz. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν παραταχθῆ σέ σχῆμα μισοφέγγαρου μέ σκοπό νά κυκλώσουν τίς πτέρυγες τῶν ἀντιπάλων. Ἀπέναντι ἀπό τόν Doria βρισκόταν ὁ ἀρχιπειρατής Οὐλούτς Ἀλής (ὁ Καλαβρός ἐξωμότης Occhiali), ἀντιμέτωπος τοῦ Barbarigo ὁ Μεχμέτ Σάουλακ καί στό κέντρο ὁ ἀρχιναύαρχος Μουεζίν Ζαδέ Ἀλής.

Μετά ἀπό ἕνα σύντομο πολεμικό συμβούλιο μεταξύ Don Juan καί Venier

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἡ μάχη ἄρχισε κατὰ τὸ μεσημέρι καὶ δὲν κράτησε πολλὲς ὧρες, μόνο πέντε. Ἡ σύγκρουση ὑπῆρξε σφοδρή, ἰδίως στὸ κέντρο καὶ στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα, καὶ οἱ Τοῦρκοι πολέμησαν μὲ πεῖσμα. Ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοί, ξεσηκωμένοι ἀπὸ τὶς παρακινήσεις τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἰησουϊτῶν καλογήρων ποὺ βρίσκονταν ἀνάμεσά τους, ἀγωνίσθηκαν μὲ πίστη, θρησκευτικὸ φανατισμὸ καὶ ἐνθουσιασμό. Ὁ Don Juan ἀντιμετώπισε στὴν ἀρχὴ τὴν ὁρμητικὴ ἔφοδο τοῦ Τούρκου ἀρχιναυάρχου καὶ ἔπειτα τὸ πλοῖο του πλεύρισε τὴν τουρκικὴ ναυαρχίδα, ὅπου 300 Ἱσπανοὶ ρίχθηκαν πάνω στοὺς 400 γενίτσαρους τῆς φρουρᾶς τοῦ Τούρκου ἀρχιναυάρχου. Ὁ ἴδιος ὁ Μουεζὶν Ζαδὲ Ἀλὴς σκοτώθηκε καὶ τὸ πλοῖο του αἰχμαλωτίσθηκε. Ὡς τὸ ἀπόγευμα οἱ χριστιανοὶ εἶχαν θριαμβεύσει καὶ ἡ ναυμαχία κατέληξε σὲ πραγματικὴ πανωλεθρία τοῦ τουρκικοῦ στόλου: 117 πλοῖα καὶ 10.000 Τοῦρκοι αἰχμαλωτίσθηκαν, ἐνῶ 15.000 χριστιανοὶ σκλάβοι κωπηλάτες, ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μάχης εἶχαν ἐξεγερθῆ, ἀπελευθερώθηκαν. Ἐπίσης σκοτώθηκαν 8.000 Τοῦρκοι καὶ 50 πλοῖα βυθίσθηκαν ἢ πυρπολήθηκαν. Ἀπὸ τὴν τεράστια ἁρμάδα μόνον ὁ Οὐλοὺτς Ἀλὴς μὲ 30-40 πλοῖα κατάφερε νὰ σωθῆ φεύγοντας. Οἱ περισσότεροι Τοῦρκοι ἀξιωματοῦχοι, ὅπως ὁ ἀρχιναύαρχος, ὁ Σάουλακ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν γενιτσάρων καὶ πολλοὶ ἄλλοι πασάδες σκοτώθηκαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χριστιανικὸς στόλος εἶχε σημαντικὲς ἀπώλειες: 12 πλοῖα, 7.500 νεκροὶ καὶ ἄλλοι τόσοι τραυματίες. Μόνο οἱ Βενετοὶ ἔχασαν 2.300 ἄνδρες, ὁ Barbarigo καὶ ἄλλοι 20 εὐγενεῖς σκοτώθηκαν, καὶ ὁ Venier τραυματίσθηκε. Ἐπίσης σκοτώθηκαν πολλοὶ εὐγενεῖς Ἱσπανοὶ καὶ τραυματίσθηκαν ὁ ἴδιος ὁ Don Juan καὶ ὁ γνωστὸς συγγραφέας τοῦ «Δὸν Κιχώτη» Μιχαὴλ Cervantes.

Ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ὑπῆρξε τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ γεγονότα τοῦ 16ου αἰώνα καὶ χαρακτηρίσθηκε ὡς θρίαμβος τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ θάρρους. Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπιτυχίας ὀφείλεται ἀναμφισβήτητα καὶ στὸν ἡρωϊκὸ ρόλο — πραγματικὰ σαιξπηρικὸ — ποὺ ἔπαιξε ὁ Don Juan de Austria. Τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά της εἶναι ὅτι συντρίφθηκε σὲ αὐτὴν ὁ μύθος τῆς τουρκικῆς δύναμης, ὁ θρύλος γιὰ τὸ «ἀήττητο» τῶν Τούρκων, καὶ ἡ Εὐρώπη γλύτωσε ἀπὸ ἕνα σύμπλεγμα κατωτερότητας καὶ ἕνα αἴσθημα φοβίας, ποὺ τὴν κατεῖχαν ὡς τότε. Ἡ ναυμαχία αὐτὴ εἶχε ἐπίσης σοβαρὸ ἀντίκτυπο πάνω στοὺς σκλάβους Ἕλληνες καὶ δημιούργησε ἕνα ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ μιλήσουμε παρακάτω. Ὅμως τὸ περίεργο εἶναι — ὅπως τὸ διαπιστώνει καὶ ὁ Βολταῖρος — ὅτι ἕνα τόσο μεγάλο πολεμικὸ γεγονὸς δὲν εἶχε παρὰ ἐλάχιστα ἐπακόλουθα.

Ἡ εἴδηση τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου προκάλεσε βαθειὰ θλίψη καὶ φόβο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐνῶ στὴν Εὐρώπη ἔγινε δεκτὴ μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ μεγάλες ἐκδηλώσεις χαρᾶς. Τὸ νέο ἔφθασε στὴ Βενετία στὶς 19 Ὀκτωβρίου ἀπὸ μιὰ γαλέρα, τὴν «Angelo Gabriele», ποὺ ἔστειλε εἰδικὰ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ Venier. Ὅλη ἡ πόλη γέμισε ἀπὸ ἐκδηλώσεις χαρᾶς, ἔγι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ναν δοξολογίες καὶ ὁ δόγης Alvise Mocenigo ὅρισε τετραήμερο ἑορτασμό. Ἡ 7η Ὀκτωβρίου ὁρίσθηκε ἀπὸ τὸν πάπα σὰν ἐπίσημη γιορτὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γιὰ τὴ νίκη καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ χριστιανικοῦ στόλου τόσο στὴν Ἰταλία ὅσο καὶ στὴν Ἱσπανία καὶ ἀλλοῦ γράφηκαν ποιήματα, κτίσθηκαν ἐκκλησίες, κόπηκαν ἀναμνηστικὰ μετάλλια καὶ ἔγιναν ἔργα τέχνης (πίνακες καὶ ἀγάλματα) ἀπὸ ὀνομαστοὺς καλλιτέχνες τῆς ἐποχῆς, ὅπως οἱ Campagna, Tintoretto, Veronese, ὁ μεγάλος Tiziano καὶ ἄλλοι. Ὁ πάπας Πίος Ε', ὅταν ἔμαθε τὸ μεγάλο νέο, ἀναφώνησε μὲ βαθειὰ συγκίνηση τὴ ρήση τοῦ Συμεών: «Nunc dimittis servum tuum in pacem» («νῦν ἀπολύοις τὸν δοῦλόν σου ἐν εἰρήνῃ»). Ὁ Marcantonio Colonna ἀνέβηκε στὸ Καπιτώλιο σὰν νικητὴς Ρωμαῖος στρατηγὸς καὶ ἀφιέρωσε στὴν ἐκεῖ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου ἀσημένιο στύλο (colonna). Ὁ πάπας στὴν ἐπίσημη γιορτὴ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Πέτρου πῆρε ὡς θέμα τῆς ὁμιλίας του τὴ ρήση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη γιὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο: «Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης», ὑπονοώντας ἔτσι τὸν Don Juan de Austria, καὶ ἕνας ναός, ποὺ χτιζόταν τότε στὴν Πάδοβα, ἀφιερώθηκε στὴν Ἁγία Ἰουστίνη (S. Giustina), ποὺ γιορτάζεται ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία στὶς 7 Ὀκτωβρίου.

Ἡ μεγάλη ὅμως νίκη τῶν χριστιανῶν δὲν μπόρεσε νὰ ἀξιοποιηθῆ. Ὁ Don Juan εἶχε τὴν πρόθεση νὰ ἐκστρατεύση ἀμέσως ἐναντίον τῶν Δαρδανελλίων καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλὰ ἡ ἔλλειψη τροφῶν, οἱ βλάβες τῶν πλοίων, οἱ ἀπώλειες τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως ἡ φθινοπωρινὴ κακοκαιρία τὸν ἐμπόδισαν. Ἐξ ἄλλου ὁ Φίλιππος Β' εἶχε δώσει τὴ διαταγὴ νὰ ξεχειμάση ὁ στόλος σὲ ἰταλικὰ λιμάνια. Ἐπίσης καὶ οἱ Βενετοὶ ἔκριναν ὅτι δὲν μποροῦσαν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ νὰ ἀναλάβουν ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Κύπρου. Ἔτσι ὁ Don Juan ἐπέστρεψε στὴ Μεσσήνη τὴν 1η Νοεμβρίου τοῦ 1571 καὶ λίγες ἑβδομάδες ἀργότερα ὁ Marcantonio Colonna στὴν Ἀγκώνα καὶ ὁ Venier στὴ Βενετία.

Στὶς 10 Δεκεμβρίου ξανάρχισε τὶς ἐργασίες της ἡ διάσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Liga, μὰ γρήγορα ἐκδηλώθηκαν καὶ πάλι οἱ διαφωνίες μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ Ἱσπανῶν, γιατὶ οἱ πρῶτοι ἤθελαν νὰ ἀνακαταλάβουν τὴν Κύπρο, ἐνῶ οἱ δεύτεροι ἐπέμεναν νὰ χτυπήσουν τὰ μουσουλμανικὰ κράτη τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ὁ πάπας καὶ ὁ Don Juan εἶχαν μεγαλεπήβολα σταυροφοριακὰ σχέδια, ἐνῶ ὁ Φίλιππος Β' ἦταν λογικὸς καὶ συντηρητικὸς καὶ ἔβλεπε ὅτι τὰ σχέδια αὐτὰ δὲν μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν χωρὶς τὴ σύμπραξη τῶν κρατῶν τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἀκόμη, γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ στάση τοῦ Ἱσπανοῦ μονάρχη, πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ μεσογειακὴ πολιτικὴ ἀποτελοῦσε ἕνα μόνο μέρος τῆς ἱσπανικῆς πολιτικῆς καὶ ὅτι πολὺ περισσότερο ἀπασχολοῦσαν τὴν Ἱσπανία τὰ ἄλλα προβλήματα, ὅπως τὰ ζητήματα τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Ἀγγλίας, τῶν ἀποικιῶν καὶ ἄλλα.

Τὸ ἑπόμενο ἔτος (1572) χαρακτηρίσθηκε πολὺ σωστὰ ἀπὸ τὸν Braudel

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὡς τὸ «δραματικὸ ἔτος» τῆς Liga. Τὴν 1η Μαΐου τοῦ 1572 πέθανε ὁ πάπας Πίος Ε', ἡ ψυχὴ τῆς συμμαχίας, καὶ τὸν διαδέχθηκε ὁ Γρηγόριος ΙΓ', ποὺ ἀκολούθησε μὲ ζῆλο τὴν πολιτικὴ τοῦ προκατόχου του, χωρὶς ὅμως μεγάλα ἀποτελέσματα. Τὸν θάνατο τοῦ Πίου τὸν γιόρτασε ὁ Σελὶμ Β' μὲ φωταγώγηση τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὸ τουρκικὸ φρόνημα ἀναπτερώθηκε. Ἐξ ἄλλου ὁ μεγάλος βεζίρης Μεχμὲτ Σόκολης ἦταν ἴσως ὁ μόνος ποὺ δὲν εἶχε πανικοβληθῆ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ παραβολὴ μὲ τὴν ὁποία μίλησε στὸ Βενετὸ πρεσβευτή. Ἡ Τουρκία ἀνασυγκροτοῦνταν μὲ γοργὸ ρυθμό. Νέος στόλος ἑτοιμαζόταν μὲ καταπληκτικὴ ταχύτητα καὶ σὲ λίγους μῆνες τὰ πειρατικὰ τοῦ Οὐλούτς Ἀλῆ ἔκαναν καὶ πάλι τὴν ἐμφάνισή τους στὸ Ἰόνιο καὶ στὴν Ἀδριατική.

Στὸ μεταξὺ τὸ 1572 ἐντείνονται καὶ πάλι οἱ ἱσπανογαλλικὲς σχέσεις καὶ ἡ κρίση κοντεύει νὰ ὁδηγήση σὲ πόλεμο. Νέα ἐξέγερση τῶν οὐγενότων, ὑποκινημένη πιθανὸν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ἀρχίζει στὶς ἱσπανικὲς κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἀκόμη, ἡ προσπάθεια τῆς Γαλλίας νὰ ἐπέμβη στὰ ἰταλικὰ πράγματα (Πεδεμόντιο) καὶ στὸ Ἀλγέρι (αἴτηση προστασίας τοῦ Οὐλούτς Ἀλῆ) ἀνησυχεῖ τὴν Ἱσπανία. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Φίλιππος Β' διστάζει νὰ ἐκτελέση τοὺς ὅρους τῆς νέας συμφωνίας τῆς Liga ποὺ εἶχε πραγματοποιηθῆ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ πάπα Πίου Ε', στὶς 10 Φεβρουαρίου 1572.

Στὴ συμφωνία αὐτὴ οἱ Βενετοὶ εἶχαν πετύχει νὰ ἀναβληθοῦν καὶ πάλι τὰ ἱσπανικὰ σχέδια καὶ εἶχε ἀποφασισθῆ νὰ συγκεντρωθοῦν ἐφόδια γιὰ ἐπτάμηνη ἐπιχείρηση, καθὼς καὶ ὅπλα γιὰ ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου. Τέλος, ἡ συμφωνία προέβλεπε ὅτι κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου θὰ συγκεντρώνονταν στὴ Μεσσήνη ὁ ἱσπανικὸς καὶ ὁ παπικὸς στόλος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἔπλεαν ἀμέσως στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τοὺς Βενετούς. Ὅμως, ἐξ αἰτίας τῶν δισταγμῶν τοῦ Φιλίππου Β', μόνο στὶς 4 Ἰουλίου δόθηκε ἡ τελικὴ διαταγὴ στὸν Don Juan νὰ ξεκινήση ἀπὸ τὴ Μεσσήνη.

Οἱ ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸ δεύτερο ἔτος τῆς Liga διεξάγονται πρὸς τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ μὲ ἀρχὲς τοῦ φθινοπώρου κοντὰ στὶς δυτικὲς ἀκτὲς τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ σύμμαχοι μειονεκτοῦν στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι τὰ πιὸ κοντινὰ στὴν Πελοπόννησο βενετοκρατούμενα νησιὰ (Κύθηρα καὶ Κεφαλληνία) δὲν διαθέτουν οὔτε λιμάνια κατάλληλα οὔτε τὴν δυνατότητα ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ στόλου.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν οἱ σύμμαχοι ὑπολογίζουν καὶ στὴν ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως δὲν ἔχει γίνει καμιὰ συστηματικὴ προετοιμασία, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο.

Ἐπειδὴ ἄργησε νὰ φθάση στὴν Κέρκυρα ὁ Don Juan καὶ στὸ μεταξὺ ὁ τουρκικὸς στόλος ἔκανε πειρατικὲς ἐπιδρομὲς ἐναντίον τῆς Κρήτης, Ζακύνθου, καὶ Κεφαλληνίας, οἱ σύμμαχοι ἀναγκάσθηκαν νὰ κινηθοῦν χωρὶς νὰ περιμέ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νουν ὅλο τὸν ἱσπανικὸ στόλο καὶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Liga. Στὶς 29 Ἰουλίου 1572 ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ὁ βενετικὸς στόλος μὲ τὸν Foscarini, ὁ παπικὸς μὲ τὸν Colonna καὶ ἕνα τμῆμα τοῦ ἱσπανικοῦ μὲ τὸν Gil de Andrade καὶ στὶς 7 Αὐγούστου ἔφθασαν κοντὰ στὰ Κύθηρα, ὅπου συνάντησαν τὸν τουρκικὸ στόλο ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Μονεμβασία. Ὁ νέος τουρκικὸς στόλος, κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Οὐλοὺτς Ἀλῆ, δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητος. Ἀριθμοῦσε τουλάχιστον 220 πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ μισὰ περίπου εἶχαν κατασκευασθῆ μὲ μιὰ ὑπεράνθρωπη προσπάθεια μέσα στὸ χειμώνα τοῦ 1571-1572. Τὰ νέα πλοῖα ἦταν ἐκσυγχρονισμένα, εὐκολοκίνητα, μὲ ἰσχυρὸ πυροβολικὸ καὶ μὲ ἀγήματα πιὸ ὀλιγάριθμα, ἀλλὰ ὁπλισμένα μὲ πυροβόλα ὅπλα. Ἀκόμη, ὁ νέος ἀρχιστράτηγος διέθετε πολλὲς ἱκανότητες. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ Ἀλῆ ἦταν νὰ ἐμποδίση τὸ στόλο τῆς Liga νὰ μπῆ στὸ Ἀρχιπέλαγος, ὅπου βρισκόταν τὸ σταυροδρόμι τῆς τουρκικῆς δύναμης, παράλληλα ὅμως νὰ φυλάξη καὶ τὸ στόλο του.

Ἡ σύγκρουση τῆς 7ης Αὐγούστου 1572 δὲν εἶχε κανένα σπουδαῖο ἀποτέλεσμα. Ὁ Οὐλοὺτς Ἀλής, ἀφοῦ ἀπέτυχε νὰ διασπάση μὲ τὴν ἐπίθεσή του τὴν παράταξη τοῦ χριστιανικοῦ στόλου, κατέφυγε στὴ Μονεμβασία. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴ δεύτερη σύγκρουση (10 Αὐγούστου), ὅπου ὁ τουρκικὸς στόλος κατέφυγε στὸ ἀκρωτήριο Ματαπᾶ, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι ἐπέστρεψαν στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Κέρκυρα, ὅπου εἶχε φθάσει καὶ ὁ Don Juan.

Ἡ συνολικὴ δύναμη τοῦ στόλου, ποὺ συγκεντρώθηκε στὴν Κέρκυρα τὴν 1η Σεπτεμβρίου, ἦταν 211 γαλέρες, 4 γαλιότες, 6 γαλεάτσες καὶ 60 ἐμπορικὰ πλοῖα, μὲ 35-40.000 στρατιῶτες συνολικά. Ἔπειτα ἀπὸ μερικὲς διχογνωμίες ὁ Don Juan κινήθηκε πρὸς Ν. καὶ προσπάθησε νὰ ἀποκλείση τὸν Οὐλοὺτς Ἀλή, ποὺ μὲ 70 γαλέρες βρισκόταν στὸ Ναυαρίνο, ἡ ἐπιχείρηση ὅμως ἀπέτυχε καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος, μετὰ ἀπὸ μιὰ μικρὴ σύγκρουση, κατέφυγε στὸ ὀχυρωμένο λιμάνι τῆς Μεθώνης. Ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου ὡς τὶς 8 Ὀκτωβρίου οἱ σύμμαχοι ἀπέκλεισαν τὸ λιμάνι τῆς Μεθώνης. Στὸ διάστημα αὐτὸ προσπάθησαν ἐπίσης χωρὶς ἐπιτυχία νὰ καταλάβουν μὲ ἀπόβαση τὸ Ναυαρίνο, γιὰ νὰ κόψουν τὸν ἀνεφοδιασμὸ τῆς Μεθώνης. Τελικὰ ὁ χριστιανικὸς στόλος διέλυσε τὴν πολιορκία καὶ ἐπέστρεψε στὴν Κέρκυρα. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Don Juan ἐπέστρεψε στὴ Μεσσήνη στὶς 26 Ὀκτωβρίου. Ἡ Liga εἶχε στὴν οὐσία διαλυθῆ.

Τὸν ἑπόμενο χρόνο ἡ συμμαχία διαλύθηκε καὶ τυπικὰ μὲ τὴν ὑπογραφὴ τῆς χωριστῆς συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βενετίας, ποὺ ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 7 Μαρτίου τοῦ 1573 (ἡ συνθήκη ἐπικυρώθηκε τὸ 1574) καὶ ποὺ χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους συμμάχους ὡς «προδοσία» τῆς Βενετίας. Οἱ λόγοι, ποὺ ὁδήγησαν τὴ Βενετία στὴ χωριστὴ εἰρήνη, ἦταν οἱ ἑξῆς: Ἡ ἀποδιοργάνωση τοῦ ἐμπορίου, τῶν βιοτεχνιῶν καὶ τῶν τελωνειακῶν πόρων, ἡ οἰκονομικὴ ἐξάντληση ἀπὸ τὴν παραπάνω αἰτία καὶ ἀπὸ τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεράστια ἔξοδα τοῦ ναυτικοῦ πολέμου (τὸ ἐσωτερικὸ δημόσιο χρέος της εἶχε φθάσει τὰ 5.714.439 δουκάτα), ἡ ἔλλειψη καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀγαθῶν τῆς καθημερινῆς κατανάλωσης, ἡ ἀδυναμία της νὰ συνεχίση τὸν ἀγώνα καὶ ἰδίως νὰ διαφυλάξη τὰ σχοινοτενῆ σύνορά της στὴ Δαλματία, ὁ φόβος καὶ οἱ ὑποψίες της πρὸς τοὺς Ἱσπανοὺς τοῦ Μιλάνου (τὸ πρῶτο μέτρο τῆς Βενετίας μετὰ τὴν «προδοσία» της ἦταν ἡ ὀχύρωση τῆς δυτικῆς Terra Ferma).

Ἡ συνθηκολόγηση ἔγινε μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη De Noailles, ἐπισκόπου τοῦ Dax, καὶ οἱ ὅροι ἦταν βαρεῖς γιὰ τὴ Δημοκρατία: Ἀναγνώριζε τὴν τουρκικὴ κατοχὴ τῆς Κύπρου καὶ μερικῶν φρουρίων τῆς Ἀδριατικῆς (Σοποτοῦ, Antivari, Dulcigno καὶ ἄλλων), θὰ ἀπελευθέρωνε χωρὶς ἐξαγορὰ τοὺς Τούρκους αἰχμαλώτους καὶ θὰ πλήρωνε μέσα σὲ τρία χρόνια πολεμικὴ ἀποζημίωση 300.000 δουκάτων. Ἐπίσης θὰ πλήρωνε κάθε χρόνο 2.500 δουκάτα ὡς φόρο γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κεφαλληνίας καὶ θὰ περιόριζε τὸ στόλο της σὲ 60 γαλέρες. Ὡς μόνο ἀντάλλαγμα ἡ Βενετία θὰ ἐπανακτοῦσε ὅσα ἐμπορικὰ προνόμια εἶχε στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἔτσι ἡ Δημοκρατία παύει πιὰ νὰ εἶναι ἀποικιακὴ δύναμη καὶ στὸ μέλλον ἡ πολιτική της χαρακτηρίζεται γενικὰ ἀπὸ οὐδετερότητα καὶ μετριοπάθεια γιὰ τὴ διαφύλαξη τῶν προνομίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οἱ ἑλληνικὲς πηγὲς γιὰ τὴ Sacra Liga καὶ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτες (μόνο ἐλάχιστα «βραχέα χρονικά»), ἐνῶ ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία καὶ οἱ ξένες πηγές, κυρίως ἀρχειακές, εἶναι ἀπέραντες. Μνημονεύουμε ἐδῶ μερικὲς ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐργασίες: L. Serrano, La Lega de Lepanto entre España, Venezia y la Santa Sede, 1570-1573, τ. 1-2, Madrid 1918-1920, Jurien de la Gravière, La guerre de Chypre et la bataille de Lepanto, Paris 1888, G. A. Quarti, La guerra contro il Turco in Cipro e a Lepanto, 1570-1571, Venezia 1935, L. Serrano, España en Lepanto, Barcelona 1935, F. Hartlaub, Don Juan de Austria und die Schlacht bei Lepanto, Berlin 1940. Βλ. τὰ πιὸ προσιτὰ ἔργα τοῦ F. Braudel, La Méditerranée et le monde méditeranéen à l'époque de Philippe II, Paris 1949, κεφ. IV: Lepante, σ. 923 κ.ἑ., καὶ R. Quazza, Storia politica d'Italia dalle origini ai giorni nostri. Preponderanza Spagnuola (1559-1700), β' ἔκδ., Milano 1950, σ. 318 κ.ἑ., ὅπου καὶ μνεία τῆς προηγούμενης βιβλιογραφίας.

6. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Ἡ νίκη τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων στὴ Ναύπακτο ἀναπτέρωσε τὶς ἐλπίδες τῶν ὑποδούλων τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ δημιούργησε ἕνα ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, ποὺ κράτησε ὡς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰώνα. Στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα γίνονται πολλὲς ἐπαφὲς τῶν ὑποδούλων μὲ τὰ εὐρω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παϊκὰ κράτη. Ἰδιαίτερα ἔντονα κινήθηκαν οἱ Ἕλληνες. Ἐδῶ θὰ ἀναφερθοῦμε στὶς σπουδαιότερες ἐπαναστατικὲς κινήσεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 16ου αἰώνα. Γιὰ τὸν 17ο αἰώνα θὰ μιλήσουμε στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο.

α) Τὸ κίνημα τῆς ΒΔ. Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας

Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν ἔχουμε πολλὲς πληροφορίες. Κύρια πηγή μας εἶναι τὸ «Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδιοῦ», γραμμένο σὲ δημώδη γλώσσα στὰ 1703 ἀπὸ τὸν Ἱερομόναχο Εὐθύμιο τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος τῆς Παρνασσίδας. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν πηγὴ αὐτὴ καὶ μὲ τὶς ἄλλες πηγές, τὰ γεγονότα ἔγιναν ὡς ἑξῆς: Λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ χριστιανικοῦ στόλου στὰ νερὰ τοῦ Ἰονίου καὶ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, πιθανὸν μάλιστα ἔπειτα ἀπὸ ὑποκίνηση ἢ τουλάχιστο ἐνθάρρυνση τῶν ἀρχηγῶν τῆς χριστιανικῆς ἁρμάδας, στὴ ΒΔ. Πελοπόννησο ἔγινε μιὰ συνωμοτικὴ κίνηση σπασμωδικοῦ χαρακτήρα μὲ ἡγέτη, ὅπως φαίνεται, τὸν μητροπολίτη Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸ Α' καὶ κέντρο τὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν τοῦ Αἰγίου (οἱ σύγχρονες πηγὲς τὴν ὀνομάζουν Sant-Angelo). Τότε ἀρκετοὶ συνωμότες Πελοποννήσιοι πέρασαν στὸ Γαλαξείδι καὶ ἐκεῖ, μέσα στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν κρυφὰ καὶ ἄλλοι πρόκριτοι ἀπὸ τὸ Λιδορίκι καὶ τὰ Σάλωνα (Ἄμφισα), ὅλοι μαζὶ ὁρκίστηκαν στὶς εἰκόνες νὰ ἐπαναστατήσουν μιὰ ὁρισμένη μέρα ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἄλλοι ἀπὸ τὴ στεριὰ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὅταν ὅμως ἦλθε ὁ «συμφωνημένος καιρός», ὅπως λέει τὸ χρονικό, ἕνας ἀνώνυμος Βοστιτσάνος (κάτοικος τοῦ Αἰγίου) πρόδωσε τὸ μυστικὸ στοὺς Τούρκους, ποὺ ἀντέδρασαν ἄμεσα μὲ τὴ σύλληψη καὶ τὴ σκληρὴ τιμωρία τῶν συνωμοτῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ σκότωσαν μὲ σκληρὰ βασανιστήρια ἦταν καὶ ὁ μητροπολίτης Γερμανός, πολλοὶ πρόκριτοι τῶν Πατρῶν (ἴσως καὶ ὁ Ἰωάννης Τσερνοτάμπεης) καὶ οἱ καλόγεροι τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς συνωμότες γλύτωσαν, κατέφυγαν στὴ Μάνη καὶ ἄρχισαν ἐκεῖ νέον ἀγώνα, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

Μόλις προδόθηκε ἡ κίνηση τῆς ΒΔ. Πελοποννήσου, τρεῖς Μοραῖτες πῆγαν στὸ Γαλαξείδι καὶ παρακίνησαν τοὺς κατοίκους νὰ ἀρχίσουν τὴν ἐξέγερση, πρὶν ἐκδηλωθῆ ἡ τουρκικὴ ἀντίδραση. Τότε συγκεντρώθηκαν 3.000 ἐπαναστάτες ἀπὸ τὸ Γαλαξείδι, Βιτρινίτσα καὶ Λιδορίκι καὶ κινήθηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐλπίζοντας καὶ στὴ βοήθεια τῶν δυνάμεων τῆς Liga. Ταυτόχρονα ἔστειλαν καὶ ἀγγελιοφόρους στὴν ἐπαρχία Ναυπακτίας (Βενέτικο), ἐπιδιώκοντας νὰ ξεσηκώσουν καὶ τοὺς κατοίκους ἐκείνους. Ὅμως ἀπὸ τὸ Βενέτικο δὲν κινήθηκε κανείς, φραγκικὴ βοήθεια δὲν φάνηκε καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ Σάλωνα οἱ ἐπαναστάτες συνάντησαν ἰσχυρὴ τουρκικὴ δύναμη, ποὺ εἶχε εἰδοποιηθῆ γιὰ τὴν ἐξέγερση καὶ ἦταν ἕτοιμη νὰ τοὺς ἀντιμετωπίση. Ἔτσι ὁ στρατός τους πανικοβλήθηκε καὶ διαλύθηκε ἄτακτα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δυὸ μέρες ἀργότερα ὁ μπέης τῶν Σαλώνων κάλεσε μὲ γράμματά του τοὺς προκρίτους τῆς περιοχῆς νὰ ἔλθουν στὰ Σάλωνα, γιὰ νὰ τοῦ ἐξηγήσουν πῶς παρασύρθηκαν καὶ ἐπαναστάτησαν. Ταυτόχρονα τοὺς δήλωνε ὅτι τοὺς συγχωροῦσε, ὅτι δὲν εἶχαν νὰ φοβηθοῦν τίποτε καί, γιὰ ἐπιβεβαίωση τῶν λόγων του, ὁρκιζόταν στὸ σπαθὶ καὶ στὸ κεφάλι του. Ἔτσι ξεγελάστηκαν καὶ πῆγαν στὰ Σάλωνα 80 πρόκριτοι. Ὁ Τοῦρκος μπέης τοὺς φέρθηκε καλά, τοὺς ἔδωσε συμβουλὲς καὶ μὲ ὑποκρισία τοὺς εἶπε νὰ φύγουν τὸ πρωὶ γιὰ τὰ χωριά τους. Τὴ νύχτα ὅμως ἔβαλε καὶ τοὺς ἔπιασαν ἕναν ἕναν καὶ τοὺς φυλάκισαν. Ὕστερα ἔδωσε διαταγὴ καὶ τοὺς ἔσφαξαν μὲ φρικτὰ βασανιστήρια. Ἔτσι σκοτώθηκαν 22 ἀπὸ τὸ Γαλαξείδι, 3 ἀπὸ τὴ Βουνιχώρα, 2 ἀπὸ τὰ Πέντε Ὄρια, 3 ἀπὸ τὴν Ἁγία Εὐθυμία, 10 ἀπὸ τὴ Βιτρινίτσα, 3 Κισσιλιῶτες, 2 ἀπὸ τὴ Βίδαβη (Σίγδιτσα), 20 ἀπὸ τὸ Λιδορίκι καὶ 14 ἀπὸ τὰ Σάλωνα, «ὅλοι γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴ θρησκεία, συμπαθημένοι ἀπὸ ὅλαις ταῖς ἁμαρτίαις», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ χρονικογράφου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὸ «Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου», ποὺ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 10ου - τέλος τοῦ 17ου αἰώνα, βρέθηκε στὰ ἐρείπια τοῦ καταστραμμένου μοναστηριοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Σάθα στὰ 1865. Ἀκολούθησαν δυὸ ἐπανεκδόσεις του ἀπὸ τοὺς Γαλαξειδιῶτες τῆς Ἀθήνας, στὰ 1914 καὶ 1928. Τὸ 1944 ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα μὲ μεγάλη εἰσαγωγὴ καὶ πολλὰ σχόλια (ἀπὸ λογοτεχνικὴ κυρίως ἄποψη). Ὁ Σάθας διατύπωσε στὴν ἀρχὴ τὴ γνώμη ὅτι ὁ ἱερομόναχος Εὐθύμιος ἦταν ἀντιγραφέας καὶ ὄχι ὁ συντάκτης τοῦ χρονικοῦ. Ἀκόμη, ἡ ἐξαφάνιση τοῦ χειρογράφου γέννησε ἀμφιβολίες γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ ἔργου. Ὅμως στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸ 1944 ἀνακοινώθηκε ὅτι τὸ χειρόγραφο σώζεται στὸ οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο τῶν κληρονόμων τοῦ Σάθα. Στὴν Ἀκαδημία ὑπάρχει καὶ φωτοτυπία τοῦ χειρογράφου. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: «Ἱστορία Γαλαξειδίου, εὐγαλμένη ἀπὸ παλαιὰ χειρόγραφα, μεμβράνια, σιζίλια, καὶ χρυσόβουλλα αὐθεντικά, ὅπου εἶναι καὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ Βασιλικὸ Μοναστῆρι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, χτισμένο παρὰ τοῦ ποτὲ αὐθέντη καὶ δεσπότη Κὺρ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, οὗ αἰωνία ἡ μνήμη. Διὰ χειρὸς Εὐθυμίου Ἱερομονάχου. Ἔτος, ,αψγ΄ μῆνας Μαρτίου».

β) Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἀδελφῶν Μακαρίου καὶ Θεοδώρου Μελισσηνῶν (Μελισσουργῶν) στὴ ΝΔ. Πελοπόννησο

Τὸ πιὸ γνωστό, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ σημαντικό, ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου εἶναι ἡ ἐξέγερση στὴ νοτιοδυτικὴ Πελοπόννησο, πρὸ πάντων στὴν ὀρεινὴ Μάνη, ποὺ κράτησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὡς τὰ τέλη τοῦ 1572. Ἐκεῖ κατέφυγαν καὶ ὅσοι εἶχαν ἀναμιχθῆ στὸ πρῶτο κίνημα (τῆς ΒΔ. Πελοποννήσου) καὶ καταδιώκονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὴν ἡγεσία τοῦ ἀγώνα αὐτοῦ ἀνέλαβαν σύντομα οἱ δυὸ ἀδελφοὶ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοί), ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Μακάριος (Ἐμμανουὴλ), μητροπο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λίτης Μονεμβασίας. Αὐτοὶ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὴ βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Μελισσηνῶν, ἀλλὰ τῶν Μελισσουργῶν τὸ ὄνομα «Μελισσηνοὶ» τὸ ἔδωσαν στὸν ἑαυτό τους πλαστογραφώντας διάφορα ἔγγραφα.

Οἱ προετοιμασίες τῶν Μανιατῶν γιὰ τὴν ἐξέγερση ἦταν πιὸ συστηματικές. Ἀπὸ τὸν Μάρτιο εἶχαν ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Βενετοὺς καὶ εἶχαν συμφωνήσει νὰ ἀρχίσουν τὶς ἐχθροπραξίες μὲ τὸν ὅρο ὅτι, ἂν πετύχαιναν οἱ ἐπιχειρήσεις, θὰ ἦταν στὸ μέλλον ἐλεύθεροι καὶ ἀφορολόγητοι (esser liberi et franchi). Ἡ ἐξέλιξη ὅμως τῶν γεγονότων στὴν Κύπρο ἐμπόδισε τὴν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων.

Μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου οἱ Μανιάτες ἔχουν ἐπαφὲς καὶ μὲ τοὺς Ἱσπανοὺς καὶ οἱ ὑποσχέσεις τῶν τελευταίων εἶναι ἐνθαρρυντικές. Μάλιστα, ἔπειτα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ Don Juan de Austria, ὁ Φίλιππος Β' ἐγκρίνει τὸν Νοέμβριο τοῦ 1571 νὰ κατασκευασθοῦν 7.000 ἀρκεβούζια, 5.000 σπαθιά, 10 - 12.000 λόγχες, καθὼς καὶ ἀρκετοὶ θώρακες καὶ ἄλλα εἴδη ἐξοπλισμοῦ γιὰ ἱππεῖς. Ὁ παραπάνω ὁπλισμὸς ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕτοιμος ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1572, γιὰ νὰ σταλῆ στοὺς Ἕλληνες. Οἱ εἰδήσεις ποὺ ἔφθαναν στὴν Πελοπόννησο γιὰ τὴ μελλοντικὴ αὐτὴ βοήθεια ξεσήκωναν τὸ λαὸ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐθελοντῶν αὐξανόταν. Τότε (κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1571) ἐγκατέλειψε καὶ τὴν ἕδρα του ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας Μακάριος Μελισσηνὸς καὶ κατέφυγε στὴ Μάνη, ὅπου ἀνέλαβε γρήγορα τὴν ἡγεσία τοῦ κινήματος.

Ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴν καθυστέρηση τῆς συμμαχικῆς βοήθειας, ὁ Don Juan ἔστειλε στὴ Μάνη ἕναν ἀντιπρόσωπό του, τὸν Juan de Stay, γιὰ νὰ ἐξακριβώση τὴν κατάσταση, ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ, καὶ νὰ ὀργανώση τὸ κίνημα. Στὶς 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1572 ἔγινε μυστικὴ σύσκεψη στὸ μοναστήρι τῆς Τίμιοβας, κοντὰ στὴ Γιάννιτσα τῆς Καλαμάτας, στὴν ὁποία πῆραν μέρος ὁ Juan de Stay, οἱ ἀδελφοὶ Μελισσηνοὶ καὶ ἄλλοι πρόκριτοι καὶ κληρικοί. Τότε συμφώνησαν νὰ μὴν ἀρχίσουν οἱ ἐχθροπραξίες, πρὶν φθάση ὁ στόλος τῆς Liga· ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Don Juan μοίρασε ὑποσχέσεις γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἐξέτασε διάφορες λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπέστρεψε στὴ Μεσσήνη παίρνοντας μαζί του τὸν Θεόδωρο Μελισσηνὸ μὲ ἄλλους δυὸ συντρόφους του.

Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1572 ὁ Don Juan ἄργησε νὰ κινηθῆ ἐξ αἰτίας τῆς διστακτικότητας τοῦ Φιλίππου Β'. Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Θεόδωρος Μελισσηνός, ποὺ εἶχε φέρει τὸ γράμμα τοῦ ἀδελφοῦ του Μακαρίου, γραμμένο στὶς 20 Φεβρουαρίου, πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγο τῆς Liga, ἀκολουθοῦσε τὸν τελευταῖο στὶς μετακινήσεις του περιμένοντας τὴν ὁριστικὴ ἀπόφασή του. Μόνο στὶς 7 Ἰουνίου ὁ Ἱσπανὸς πρίγκιπας ἀπαντᾶ στὸν Μακάριο, δικαιολογεῖται γιὰ τὴν καθυστέρησή του, ποὺ τὴν ἀποδίδει στὸν ξαφνικὸ θάνατο τοῦ πάπα Πίου Ε', τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὴν προσεχῆ ἀναχώρησή του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ τοῦ ζητεῖ νὰ στείλη ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαναστατῶν στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ τοῦ ἐκθέσουν μὲ λεπτομέρειες τὴν κατάσταση [1].

Ὅπως εἴδαμε ὅμως παραπάνω, ἡ καθυστέρηση τοῦ Don Juan ἀνάγκασε τὸν Colonna καὶ τὸν Foscarini νὰ κινηθοῦν μόνοι τους. Μαζί τους πηγαίνει καὶ ὁ Θεόδωρος Μελισσηνός. Ὁ στόλος φθάνει στὴ Ζάκυνθο στὶς 31 Ἰουλίου τοῦ 1572 καὶ τὸ ἴδιο βράδυ ὁ Θεόδωρος φεύγει γιὰ τὴ Μάνη, ἐφοδιασμένος μὲ δυὸ προσωπικὰ μηνύματα τοῦ παπικοῦ ναυάρχου Colonna πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες. Ὁ Colonna ἀνακοίνωνε στοὺς Ἕλληνες ὅτι φθάνει μὲ στρατὸ καὶ 200 πλοῖα, ὅτι σύντομα θὰ ἔλθη καὶ ὁ Don Juan μὲ ἄλλη δύναμη, τοὺς ζητοῦσε πληροφορίες, τοὺς παρακινοῦσε νὰ ἀρχίσουν τὶς ἐχθροπραξίες καὶ τοὺς ὑποσχόταν ὅτι θὰ τοὺς βοηθήση.

Πραγματικά, ἔπειτα ἀπὸ τὰ ἐνθαρρυντικὰ αὐτὰ μηνύματα τοῦ Colonna, ἀρχίζουν στὴ Μάνη οἱ ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες κάνουν συχνὲς καὶ ἀρκετὰ πετυχημένες ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ προξενοῦν σημαντικὲς ἀπώλειες καὶ συλλαμβάνουν πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ μερικοὺς ἀξιωματούχους. Δὲν ξέρουμε ποιὸς ἦταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ ἴδιοι οἱ Μελισσηνοὶ σὲ μεταγενέστερα ὑπομνήματά τους ἰσχυρίσθηκαν ὅτι εἶχαν συγκεντρώσει 25.000 πεζοὺς καὶ 3.000 ἱππεῖς καὶ ὅτι ἀγωνίσθηκαν δυὸ χρόνια καταβάλλοντας οἱ ἴδιοι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Τὸ ἴδιο πράγμα γράφηκε καὶ στὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμά τους, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ὑπερβολή. Κατὰ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐμφάνιση τοῦ χριστιανικοῦ στόλου στὶς πελοποννησιακὲς ἀκτὲς οἱ ἐπαναστάτες δὲν ξεπέρασαν τοὺς 1.000. Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν τους δὲν μᾶς εἶναι γνωστά. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ Μελισσηνούς, γνωρίζουμε ἀκόμη τὰ ὀνόματα τοῦ Θεοφίλου Βεντούρα ἀπὸ τὸν Μυστρᾶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Τραδιάκου, ἄγνωστο ἀπὸ ποιά περιοχὴ τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ χριστιανικὸς στόλος κατὰ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐξόρμησή του δὲν βοήθησε καθόλου τοὺς ἐπαναστάτες. Ἀφοῦ προσπάθησε μάταια νὰ συντρίψη τὸ στόλο τοῦ Οὐλοὺτς Ἀλῆ, ἐπέστρεψε, ὅπως εἴδαμε, στὴν Κέρκυρα. Ἔτσι οἱ περισσότεροι ὁπαδοὶ τοῦ Μακαρίου διέρρευσαν καὶ στὸ διάστημα τῶν 50 ἡμερῶν, ποὺ μεσολάβησε ὡς τὴν ἐπιστροφὴ τῆς ἁρμάδας μὲ τὸν Don Juan, οἱ ἐπαναστάτες ἀπέφυγαν κάθε δράση. Ἐξ ἄλλου ἡ Μάνη κινδύνευε καὶ ἀπὸ τὸν Οὐλοὺτς Ἀλῆ, ποὺ εἶχε γιὰ ὁρμητήριό του τὴ γειτονικὴ Μονεμβασία.

Ἡ ἐπανεμφάνιση τοῦ χριστιανικοῦ στόλου μὲ τὸν Don Juan τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1572 στὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου ἀναπτέρωσε τὶς ἐλπίδες τῶν ἐπαναστατῶν, ποὺ ἔστειλαν ἀμέσως ἀντιπροσώπους καὶ ζήτησαν νὰ ἐνταχθοῦν στὴ δύναμη τῆς Liga, ὅταν ὁ στόλος της μπῆκε στὸν κόλπο τῆς Κορώνης, γιὰ νὰ ἀνεφοδιασθῆ μὲ νερό. Ὁ Don Juan ὅμως, ὅπως εἴδαμε, ὅλο τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὰ ἑλληνικὰ νερὰ ἀπασχολήθηκε μὲ τὴν πολιορκία τοῦ

1. Βλ. τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Don Juan στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 171.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τουρκικοῦ στόλου στὸ λιμάνι τῆς Μεθώνης. Τότε οἱ ἐπαναστάτες ἔστειλαν τὸν Θεόδωρο Μελισσηνὸ στὸ Ναυαρίνο, ὅπου συνάντησε τὸν Don Juan, τοῦ ἐπανέλαβε τὶς ὑποσχέσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ζήτησε βοήθεια καὶ ὁδηγίες. Ἡ εὐκαιρία ὅμως εἶχε χαθῆ, γιατὶ οἱ καιρικὲς συνθῆκες τοῦ φθινοπώρου δὲν ἐπέτρεπαν πιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ στόλου στὴν Πελοπόννησο. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Liga προσπάθησε νὰ πείση τὸν ἀπεσταλμένο τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἦταν ἀρκετὰ ὅσα εἶχαν κατορθώσει οἱ ἐπαναστάτες, ὅτι τώρα ἔπρεπε νὰ ἀναστείλουν τὴν πολεμική τους δράση καὶ ὅτι ὁ ἴδιος θὰ ξαναρχόταν τὴν ἐπόμενη χρονιὰ μὲ μεγαλύτερες δυνάμεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήση.

Τὰ λόγια τοῦ Don Juan δὲν ἔπεισαν τοὺς ἐπαναστάτες, ποὺ ἐλπίζοντας ὅτι, ἂν ξανακινοῦνταν, θὰ ἀνάγκαζαν τοὺς συμμάχους νὰ τοὺς βοηθήσουν, ἄρχισαν καὶ πάλι τὶς ἐχθροπραξίες. Ἡ ἀπεγνωσμένη αὐτὴ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων ἐξανάγκασε ἴσως τοὺς Ἱσπανούς, ποὺ ἔνιωθαν τοὺς ἑαυτούς των πιὸ ἐκτεθειμένους ἀπέναντι στοὺς ἐξαπατημένους ἐπαναστάτες, νὰ κάνουν δυὸ τελευταῖες προσπάθειες: τὴν ἄσχημα ὀργανωμένη ἀπόβαση 8.000 ἀνδρῶν στὴν κοιλάδα τοῦ Ναυαρίνου (4/5 Ὀκτωβρίου) καὶ τὴν τελευταία ἐμφάνιση ὁλοκλήρου τοῦ στόλου στὰ νερὰ τῆς Μεθώνης (7/8 Ὀκτωβρίου).

Μετὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες αὐτὲς ἀποτυχημένες ἐπιχειρήσεις ἡ ἁρμάδα ἔφυγε καὶ ἡ ἐπανάσταση στὴ νοτιοδυτικὴ Πελοπόννησο ἔσβησε. Ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες ὅσοι μπόρεσαν μπῆκαν στὰ καράβια τῶν συμμάχων καὶ σώθηκαν καταφεύγοντας στὴ Δύση. Οἱ ἄλλοι ἔσκυψαν τὸ κεφάλι στὸν κατακτητὴ καὶ δέχθηκαν τὴν ἐκδίκησή του. Λίγοι κρύφθηκαν στὰ βουνὰ καὶ μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία πέρασαν στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἰταλία. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Μελισσηνοὶ μὲ μερικοὺς συντρόφους των. Ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Μακάριος συνέχισαν τὶς ἐνέργειές τους στὶς αὐλὲς διαφόρων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης καὶ πέθαναν στὴ Νεάπολη, ὁ πρῶτος στὶς 23 Μαρτίου τοῦ 1582 καὶ ὁ δεύτερος στὶς 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1585. Θάφτηκαν μέσα στὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τῆς Νεάπολης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω γεγονότα βλ. τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Ι. Κ. Χ α σ ι ώ τ η, Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοὶ) (16ος-17ος αἰ.), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 27-44, ὅπου μνεῖα τῶν πηγῶν καὶ τῆς προηγούμενης βιβλιογραφίας.

γ) Ἡ ἔκκληση τοῦ μητροπολίτη Τιμοθέου πρὸς τὸν πάπα Πίο Ε' (1572) καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακεὶμ (1572-1576)

Μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου πρέπει νὰ ἀναφέρουμε καὶ μιὰ ἐπιστολή, στὴν πραγματικότητα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἔκκληση καὶ ὑπόμνημα, ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν πάπα Πίο Ε' ἀπὸ τὴ Βαρσοβία στὶς 15 Μαρτίου 1572 ὁ Ἕλληνας μητροπολίτης Τιμόθεος. Δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο ποιὸς εἶναι ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἔχει ὅμως ὑποστηριχθῆ μὲ πολλὴ πειστικότητα ὅτι πρόκειται γιὰ ἕναν Τιμόθεο, ποὺ στὰ 1566 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν Παΐσιος τὸν εἶχε χειροτονήσει μητροπολίτη Ἰταλίας, Ἀπουλίας, Ἀμβρακίας, Βασιλικάτων, Καλαβρίας, Σικελίας καὶ Μάλτας, Δαλματίας καὶ ὅλης τῆς Δύσεως, μὲ δικαιοδοσία ἐξάρχου γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς περιοχές. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρκετοὶ ἀναγνώριζαν τὸ πρωτεῖο τοῦ πάπα) χειροτονοῦσε ὀρθόδοξο μητροπολίτη γιὰ τὸ ποίμνιο τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τόσο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παΐσιος ὅσο καὶ ὁ μητροπολίτης Τιμόθεος ἦταν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀναγνώριζαν τὸν πάπα. Ὁ Τιμόθεος βρέθηκε στὴ Βαρσοβία πιθανὸν μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐξάρχου τῆς Δύσεως.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Τιμοθέου μὲ τὰ 4 ὑστερόγραφά της ἀποτελεῖ στὴν οὐσία ἕνα ὑπόμνημα γιὰ τὴν κατάσταση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ταυτόχρονα ἕνα σχέδιο δράσης τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Οἱ πληροφορίες της εἶναι ἀκριβεῖς καὶ ἡ κατάστρωση τοῦ ἐπιτελικοῦ σχεδίου ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι πίσω ἀπὸ τὸν Τιμόθεο βρίσκεται ἕνα ἄλλο πρόσωπο ποὺ στέκεται πάνω ἀπὸ αὐτόν.

Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Τιμόθεος, μετὰ ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὸν πάπα, ἀναφέρεται στὸ παιδομάζωμα ποὺ ἔγινε ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου καὶ μὲ τὸ ὁποῖο ὁ σουλτάνος θέλησε νὰ ἀναπληρώση τὰ ἀνθρώπινα κενά. Ἐπίσης ἐκθέτει τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευὴ νέου στόλου στὶς παραδουνάβιες χῶρες καὶ ἀναφέρει τὸν τρόπο καὶ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία ἐργάζονταν οἱ Τοῦρκοι. Κατόπιν ἐξιστορεῖ τὴ χαρὰ μὲ τὴν ὁποία ὁ Σελὶμ Β' δέχθηκε τὴν εἴδηση τῆς ἅλωσης τῆς Κύπρου, καὶ μιλεῖ γιὰ τὰ σχέδια τοῦ σουλτάνου ἐναντίον τῆς Βενετίας καὶ τῆς ὑπόλοιπης Ἰταλίας, ποὺ ἀνακόπηκαν ὅμως ὅλα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου του στὴ ναυμαχία.

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἐκτίθεται τὸ ἐπιτελικὸ σχέδιο δράσης ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ μητροπολίτης Τιμόθεος προτείνει συγκεκριμένα τὰ ἑξῆς: Ἰσχυρὸς χριστιανικὸς στόλος νὰ χτυπήση καὶ νὰ καταλάβη τὰ φρούρια τοῦ Ρίου καὶ Ἀντιρρίου, καθὼς καὶ τὴ Ναύπακτο, καὶ ὕστερα νὰ προχωρήση πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ τὰ τείχη της δὲν εἶναι ἰσχυρά. Ταυτόχρονα μὲ τὸ στόλο νὰ ἐκστρατεύση πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη μέσῳ Οὐγγαρίας καὶ ὁ αὐτοκράτορας Μαξιμιλιανὸς Β' τῆς Γερμανίας. Μιὰ ἄλλη στρατιὰ 30.000 περίπου ἀνδρῶν νὰ ἀποβιβασθῆ στὸ Δυρράχιο, ἔχοντας ἄλλα τόσα ὅπλα γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν Ἀλβανῶν ποὺ θὰ ἐπαναστατήσουν. Σὲ αὐτὴν τὴν στρατιὰ νὰ κληθοῦν ὡς μισθοφόροι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης, γιατὶ ὅλοι γενικὰ οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι σκληροὶ πο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λεμιστές. Δυὸ ἄλλα «φουσάτα», μὲ περίσσια καὶ αὐτὰ ὅπλα, νὰ ἀποβιβασθοῦν ἕνα στὸ Χλεμούτσι καὶ ἕνα στὴ Μάνη γιὰ νὰ ξεσηκώσουν καὶ νὰ ὁπλίσουν τοὺς ὑποδούλους. Μόνο ἔτσι, γράφει ὁ Τιμόθεος, εἶναι δυνατὸν νὰ νικηθοῦν οἱ Τοῦρκοι, ἂν δηλαδὴ χτυπηθοῦν ἀπὸ πολλὲς πλευρές, γιατὶ μόνο μὲ θαλάσσια ἐκστρατεία δὲν γίνεται τίποτε. Τὸ γράμμα κλείνει μὲ τὴν πρόταση, ἂν τὸ ἐγκρίνῃ ὁ πάπας, νὰ πάῃ ὁ Τιμόθεος στὴν Πόλη γιὰ νὰ φέρῃ καὶ ἄλλες πληροφορίες. Τὴν ἴδια πρόταση ἐπαναλαμβάνει ὁ Τιμόθεος καὶ στὸ πρῶτο ὑστερόγραφό του, ἐνῶ στὸ δεύτερο ἐπεξηγεῖ καὶ ἀνακεφαλαιώνει τὶς προτάσεις του σχετικὰ μὲ τὸ σχέδιο τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς ξηρᾶς καὶ καθορίζει τὴ Θεσσαλονίκη ὡς τόπο συγκέντρωσης τῶν δυνάμεων ποὺ θὰ ἀποβιβασθοῦν στὴν Ἀλβανία καὶ τὴν Πελοπόννησο.

Τὸ γράμμα τοῦ μητροπολίτη Τιμοθέου δὲν ξέρουμε ἂν πρόλαβε ζωντανὸ τὸν πάπα Πίο Ε', ποὺ πέθανε, ὅπως εἴπαμε, τὴν 1η Μαΐου τοῦ 1572. Πάντως τὸ σχέδιο αὐτὸ τοῦ Τιμοθέου ἔχει παρὰ πολλὲς ὁμοιότητες μὲ ἄλλα παραπλήσια μεταγενέστερα σχέδια.

Παράλληλες πρὸς τὴν κίνηση τοῦ μητροπολίτη Τιμοθέου, ἂν καὶ ἄσχετες μὲ αὐτήν, εἶναι καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακεὶμ στὴ Βόρειο Ἤπειρο κατὰ τὰ ἔτη 1572-1576.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεύτερης ἐκστρατείας τοῦ στόλου τῆς Sacra Liga τὸ 1572 καὶ πιθανὸν κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Don Juan στὴν Κέρκυρα παρουσιάσθηκαν στὸν τελευταῖο δυὸ Ἠπειρῶτες, ὁ Ματθαῖος ἢ Μάνθος Παπαγιάννης (καταγόμενος ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο) καὶ ὁ Πάνος Κεστόλικος, συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ ἄλλους προκρίτους, ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν σκλαβωμένων συμπατριωτῶν τους γιὰ νὰ ζητήσουν, προφορικὰ καὶ μὲ γραπτὰ ὑπομνήματα, τὴ βοήθεια τοῦ Ἱσπανοῦ πρίγκιπα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους. Ὁ Don Juan φαίνεται ὅτι τοὺς ἔδωσε ὑποσχέσεις, γιατὶ ἀργότερα ἀναφέρεται ὅτι στὴν ἕδρα ἑνὸς ἀρχιεπισκόπου (πιθανὸν τῆς Ἀχρίδος) εἶχε πραγματοποιηθῆ μυστικὴ σύσκεψη 40 περίπου προυχόντων, μὲ σκοπὸ βέβαια νὰ συνεννοηθοῦν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν συμφωνιῶν μὲ τὸν Don Juan. Ἡ σύσκεψη αὐτὴ πραγματοποιήθηκε κατὰ τέλη τοῦ 1572 ἢ ἀρχὲς τοῦ 1573, ἀλλὰ ἡ χωριστὴ εἰρήνη τῶν Βενετῶν μὲ τοὺς Τούρκους, ποὺ ἀκολούθησε, ἔκανε ὅλα τὰ σχέδια νὰ ἀτονήσουν. Ἔτσι οἱ δυὸ ἐκπρόσωποι τῶν συνωμοτῶν, γιὰ νὰ δώσουν νέα πνοὴ στὰ σχεδιά τους, ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἰταλία καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πέρασαν στὴν Ἱσπανία, ὅπου τὸν Μάιο τοῦ 1574 ὁ Παπαγιάννης ὑπέβαλε στὸ Consejo de Estado γιὰ τὸν Φίλιππο Β' διάφορα σχετικὰ ὑπομνήματα. Ἐπειδὴ οἱ δυὸ ἀπεσταλμένοι φοβοῦνταν τὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων, δὲν ξαναγύρισαν στὴν πατρίδα τους καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἱσπανοὺς τὴν ἄδεια νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης, καθὼς καὶ χρηματικὴ ἐνίσχυση.

Ἂν καὶ ἡ Sacra Liga εἶχε οὐσιαστικὰ διαλυθῆ, ἡ Ἱσπανία ἔδειξε ἐνδια-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φέρον γιὰ τὶς προτάσεις αὐτὲς τῶν ὑποδούλων. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1574 ὁ Don Juan ἔστειλε τὸν Παπαγιάννη μὲ προσωπικό του μήνυμα στὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος. Τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Don Juan δὲν ὑπάρχει σήμερα, ἀλλὰ σώζεται ἡ ἀπάντηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ, ποὺ τὴν προσυπογράφουν ὁ μητροπολίτης Καστοριᾶς Σωφρόνιος καὶ οἱ ἐπίσκοποι Βελεγράδων Νεκτάριος καὶ Βελεσσοῦ Φώτιος, πράγμα ποὺ ἔμμεσα δείχνει τὴν ἔκταση τῆς συνωμοσίας.

Στὸ κείμενο αὐτό, γραμμένο μὲ ἁπλοϊκότητα καὶ πολλὰ ὀρθογραφικὰ καὶ συντακτικὰ λάθη, ὁ Ἰωακεὶμ ἐκθέτει τὴ δραματικὴ κατάσταση (ἀπὸ τὶς καταπιέσεις τῶν Τούρκων) ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν ἐπαρχία του μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς συνωμοτικῆς κίνησης τοῦ Παπαγιάννη, καθὼς καὶ τὴν ἀπογοήτευση ποὺ ἔνιωσε ὁ λαὸς ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς Liga.

Μολαταῦτα, τονίζει ὁ Ἰωακείμ, ὁ λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη ὑψηλὸ φρόνημα καὶ μιὰ ἐπιχείρηση στὰ μέρη ἐκεῖνα εἶναι ἀκόμη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῆ. Ἂν θέλη μάλιστα ὁ Don Juan νὰ ἐξακριβώση τὴν ἀλήθεια τῶν λόγων του, ἂς στείλη ἕναν ἔμπιστό του ἄνθρωπο, ποὺ νὰ γνωρίζη τὸν τόπο καὶ τὴ γλώσσα, γιὰ νὰ ἀντιληφθῆ μόνος του τὴν κατάσταση. Οἱ Ἱσπανοὶ ὅμως φαίνεται πὼς δὲν ἔδωσαν συνέχεια στὸ ζήτημα αὐτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ παραπάνω ἐπιστολὴ τοῦ Τιμοθέου ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἐλλιπὴς ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Σπ. Λάμπρου στὸ «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τ. 18 (1924), σ. 26-32, καὶ ξαναεκδόθηκε ὁλόκληρη μὲ ἐκτενῆ εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Τ. Κόλια, Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Τιμοθέου πρὸς τὸν πάπαν Πῖον Ε′ (1572), (Κείμενον - Σχόλια), τόμος «Εἰς μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου», Ἀθῆναι 1960, σ. 391-412.

Γιὰ τὶς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἤπειρο βλ. Ι. Κ. Χασιώτη, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακεὶμ καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἤπειρο (1572-1576), «Μακεδονικά», τ. 6 (1964), σ. 237-256, 290-291, ὅπου δημοσιεύεται τὸ γράμμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωακείμ, καθὼς καὶ δυὸ ἄλλα ἱσπανικὰ ἔγγραφα.

δ) Κινήματα στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ Ἤπειρο κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα

Θὰ σκιαγραφήσουμε παρακάτω μὲ συντομία τὶς σημαντικώτερες ἀπὸ τὶς ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἤπειρο κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα.

Τὸ 1565 οἱ Χιμαριῶτες, μὴ ἔχοντας νὰ πληρώσουν τὸ χαράτσι καὶ μὴ θέλοντας νὰ παραδώσουν τὰ παιδιά τους στὸ παιδομάζωμα, σήκωσαν ἀνταρσία κατὰ τῆς Πύλης. Τὸν ἑπόμενο χρόνο ἔφθασε ἐκεῖ μὲ στόλο ὁ Πιαλὴ πασὰς καὶ ἀποβίβασε 8.000 ἄνδρες, γιὰ νὰ τοὺς ὑποτάξη. Οἱ Χιμαριῶτες ὅμως τρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βρίχθηκαν στὰ βουνὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὸν κλεφτοπόλεμο καὶ τὶς ἐνέδρες, προξένησαν πολλὲς ἀπώλειες στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἀποχωρήσουν.

Στὶς 10 Ἰουνίου τοῦ 1570, δηλαδὴ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κύπρου, μοίρα βενετικοῦ στόλου κατέλαβε μὲ τὴ βοήθεια τῶν Χιμαριωτῶν τὸ φρούριο τοῦ Σοποτοῦ (σήμερα Μπόρτσι ἢ Μπόρσι) τῆς περιοχῆς Χιμάρας. Οἱ κάτοικοι δέχθηκαν τοὺς Βενετοὺς σὰν ἐλευθερωτὲς καὶ ἐπαναστάτησαν. Κατόπιν οἱ Βενετοὶ προσπάθησαν, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ καταλάβουν τὸ Μαργαρίτι. Τελικὰ οἱ Τοῦρκοι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Περτὲβ πασά, ἀνακατέλαβαν τὸ Σοποτὸ καὶ προχωρώντας στὸ ἐσωτερικὸ κατέστειλαν τὴν ἐξέγερση. Τὸ φρούριο τοῦ Μαργαριτιοῦ τὸ κατέλαβαν οἱ Βενετοὶ καὶ τὸ κατεδάφισαν μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, στὰ 1572.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1573 ὁ Κερκυραῖος Πέτρος Λάντζας διορίσθηκε διοικητὴς τῆς βενετοκρατούμενης Πάργας μὲ ἐντολὴ νὰ ὀχυρώσῃ τὸ φρούριό της σὲ συνεργασία μὲ τοὺς κατοίκους. Λίγο ἀργότερα ὅμως ὁ Λάντζας, ἐπειδὴ ἀσφαλῶς δὲν δέχθηκε τὴ συνθήκη εἰρήνης τῶν Βενετῶν μὲ τοὺς Τούρκους, ἔγινε πράκτορας τῶν Ἱσπανῶν καὶ κατέφυγε στὴ Νεάπολη. Τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα τὸν καταδίκασε ἐρήμην σὲ θάνατο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1574 καὶ ἔδωσε διαταγὴ νὰ τὸν δολοφονήσουν. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1576 ὁ Λάντζας φεύγει ἀπὸ τὸ Otranto καὶ πηγαίνει στὴ Χιμάρα, ὅπου συγκεντρώνει ὅλους τοὺς προκρίτους τῆς περιοχῆς, ποὺ ὁρκίζονται πίστη στὸν βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας. Ἔπειτα, στὶς 30 Ἰουλίου, πηγαίνει στὸ φρούριο τοῦ Σοποτοῦ καὶ μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς μηχανικοῦ καὶ τῶν Χιμαριωτῶν ἀνατινάζει μὲ ὑπόνομο ἕνα μεγάλο πύργο καὶ μιὰ πύλη, ἐνῶ οἱ Χιμαριῶτες μὲ τσαπιὰ καὶ ἀξίνες κατεδαφίζουν τὸ ὑπόλοιπο φρούριο, ποὺ εἶχαν κτίσει οἱ Τοῦρκοι τὸ 1558, μαζὶ μὲ τὸ φρούριο τοῦ Μαργαριτιοῦ γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὴν περιοχή. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1578 ὁ Λάντζας ζητεῖ μὲ ἐπιστολή του ἀπὸ τὸν Ἱσπανὸ ἀντιβασιλιὰ τῆς Νεάπολης Mondejar δυὸ καλὰ ἐξοπλισμένες γαλέρες, γιὰ νὰ καταλάβῃ αἰφνιδιαστικὰ τὴν Ἀμμόχωστο τῆς Κύπρου, ὅπου εἶχαν ἐξεγερθῆ οἱ γενίτσαροι καὶ εἶχαν σκοτώσει τὸν διοικητὴ τῆς φρουρᾶς. Τὸ 1596 συναντοῦμε τὸν Λάντζα στὴ Νεάπολη νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν ἀποστολὴ ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων στοὺς Χιμαριῶτες. Τέλος τὸ 1608 φαίνεται πὼς ὀργανώνει μιὰ ἐπιχείρηση τῶν Ἱσπανῶν γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἠπείρου. Τὴν ἴδια χρονιὰ συλλαμβάνει τὸ παράτολμο σχέδιο νὰ πάῃ στὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ δολοφονήσῃ τὸν σουλτάνο καὶ νὰ πυρπολήσῃ τὸ ναύσταθμο. Τότε ξεκινᾶ γιὰ τὴ Ραγούζα, πρῶτο σταθμὸ τοῦ ταξιδιοῦ του, ὅπου δὲν ξέρουμε ἂν ἔφθασε, γιατὶ χάνονται πιὰ τὰ ἴχνη του. Ἴσως τὸ ἔτος αὐτὸ νὰ πέθανε ὁ Λάντζας, ποὺ ἦταν ἤδη πολὺ ἡλικιωμένος.

Τὸ 1581 οἱ Χιμαριῶτες ἑτοιμάζονται καὶ πάλι γιὰ ἐξέγερση καὶ ζητοῦν τὴ συμπαράσταση τῆς Δύσης. Ἀπευθύνονται στὸν πάπα Γρηγόριο ΙΓ', τοῦ ζητοῦν βοήθεια σὲ ὅπλα καὶ ροῦχα καὶ τοῦ γράφουν: «Ἁγιώτατε πάτερ, ἐὰν αὐτὸ ποιήσῃς, νὰ λυτρώσῃς ἡμᾶς καὶ τὰ παιδιά μας ὅλης τῆς Γρέτζιας, ὅπου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καθημερινῶς τὰ παίρνουν οἱ ἀσεβεῖς καὶ τὰ κάνουν τουρκόπουλα». Ἐπίσης ζητοῦν ἀπὸ τὸν πάπα νὰ μεσολαβήσῃ στὸν βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας γιὰ νὰ τὸν πείσῃ νὰ τοὺς στείλῃ ὡς ἐνίσχυση 3.000 Ἑλληνοαλβανοὺς ἀπὸ τοὺς ἐγκατεστημένους στὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης. Γιὰ ἀντάλλαγμα ὑπόσχονται νὰ δεχθοῦν τὴν ἕνωση μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, μὲ τὸν ὅρο ὅμως νὰ κρατήσουν τὸ τυπικὸ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Τὸ διάβημα αὐτὸ τῶν Χιμαριωτῶν, ἂν καὶ κίνησε πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πάπα, δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα, ἴσως γιατὶ οἱ Ἱσπανοὶ δὲν ἤθελαν νὰ ἀπογυμνώσουν τὶς ἰταλικὲς κτήσεις τους ἀπὸ τοὺς ἄριστους Ἑλληνοαλβανοὺς πολεμιστές.

Τὸ 1585 ὁ γνωστὸς ἁρματολὸς τῆς Βόνιτσας καὶ τοῦ Λούρου Θεόδωρος Μπούας Γρίβας, ὑποκινούμενος ἀπὸ τοὺς Βενετούς, κήρυξε τὴν ἐπανάσταση καὶ σὲ μιὰ νύκτα ἔσφαξε τοὺς Τούρκους τῆς Βόνιτσας καὶ τοῦ Ξερομέρου. Τὸ παράδειγμά του μιμήθηκαν καὶ οἱ ἁρματολοὶ τῆς Ἠπείρου Πούλιος Δράκος καὶ Μαλάμος, ποὺ κατέλαβαν τὴν Ἄρτα καὶ προχώρησαν πρὸς τὰ Γιάννινα. Τότε ὁ πασὰς τῆς Ναυπάκτου μὲ πολλὲς χιλιάδες ἄνδρες προχώρησε πρὸς τὴν Ἀκαρνανία. Ὁ Γρίβας συγκρούσθηκε μὲ τοὺς Τούρκους στὸν Ἀχελῶο, ἀλλὰ ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποχωρήσῃ στὰ κοντινὰ βουνά, ἀπ' ὅπου κάλεσε τὸν ἀδελφό του Γκίνη Μπούα ἀπὸ τὴν Ἤπειρο νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν βοηθήσῃ. Στὸ μεταξὺ ὅμως οἱ ἐπαναστάτες στὴν Ἤπειρο εἶχαν νικηθῆ καὶ ὁ Γκίνης Μπούας εἶχε σκοτωθῆ. Ἔτσι καὶ ὁ Θεόδωρος Μπούας Γρίβας ἀναγκάσθηκε μὲ λίγους ὀπαδούς του νὰ καταφύγῃ στὴν Ἰθάκη, ὅπου καὶ πέθανε ἀπὸ τὰ τραύματά του.

Θὰ ἀναφερθοῦμε τελευταῖα στὶς ἐπαναστατικὲς ἐνέργειες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἀθανασίου, ποὺ ἀρχίζουν τὸ 1595 καὶ ἐκτείνονται ὡς τὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 17ου αἰώνα. Ὁ Ἀθανάσιος, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Μάνη (τὰ βενετικὰ ἔγγραφα τὸν ὀνομάζουν μὲ τὸ ἐπίθετο Risea), ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροὴ στὴν περιοχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας του.

Κατὰ τὰ ἔτη 1595-1596 ὁ Ἀθανάσιος, μέσῳ τοῦ Βενετοῦ προβλεπτῆ τῆς Κερκύρας Angelo Bazadona, ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Βενετοὺς στὸ Βουθρωτὸ καὶ τοὺς παρακινεῖ νὰ τὸν βοηθήσουν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν Αὐλώνα ὡς τὸ Δυρράχιο. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ βενετικὴ Γερουσία δὲν ἐγκρίνει τὰ σχέδια αὐτά, ὁ Ἀθανάσιος καταφεύγει στοὺς Ἱσπανούς.

Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1596 ὁ Ἀθανάσιος ξεσηκώνει τοὺς Χιμαριῶτες καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση μικρῆς ἱσπανικῆς δύναμης ἀποφασίζει νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ φρουρίου Τσέρνα. Τὴν ἐπίθεση, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τρεῖς πλευρές, τὴν ἔκαναν 1.300 ἄνδρες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 200 μόνον ἦταν ὁπλισμένοι μὲ ἀρκεβούζια. Στὴν ἀρχὴ 100 Ἱσπανοὶ κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν ἕνα τμῆμα τοῦ φρουρίου καὶ νὰ ὑψώσουν τὴ σημαία τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ Χιμαριῶτες, ἀπὸ κάποια σύγχυση μᾶλλον, ὑποχώρησαν, πρᾶγμα ποὺ θεωρήθηκε ὡς προδοσία. Ἔτσι οἱ Τοῦρκοι, ἂν καὶ εἶχαν ἤδη 80 νεκροὺς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους 10 ἀξιωματικοὺς καὶ τὸν διοικητὴ τοῦ φρουρίου, πέρασαν στὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀντεπίθεση. Ὁ διοικητὴς τοῦ ἱσπανικοῦ ἀποσπάσματος μὲ 50-60 μόνον ἄνδρες ἀντιμετώπισε ὡς τὸ ἀπόγευμα τὴν ὁρμητικὴ ἐπίθεση 300 Τούρκων καὶ κατόρθωσε τελικὰ νὰ σωθῇ.

Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπιχείρησις αὐτῆς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος πῆγε στὴ Χιμάρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1596 πέρασε στὴ Νεάπολη μὲ δεκαμελῆ συνοδεία ζητώντας τὴν ἐνίσχυση τῶν Ἱσπανῶν καὶ ἰσχυριζόμενος ὅτι στὴν περιοχή του μπορεῖ νὰ συγκεντρώσῃ 3 - 4.000 ἐνόπλους. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχίζουν οἱ διάφορες περιπλανήσεις τοῦ Ἀθανασίου στὸ ἐξωτερικό. Πηγαίνει στὸ Lecce καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Ρώμη, ὅπου ἐπισκέπτεται τὸν πάπα Κλήμη Η'. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1598 ἐπιστρέφει στὴ Νεάπολη ὑπερβολικὰ χρεωμένος. Τὸν Ἰούνιο τοῦ ἴδιου ἔτους φεύγει γιὰ τὸ Μιλάνο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πηγαίνει στὴν Πράγα, ἕδρα τοῦ αὐτοκράτορα Ροδόλφου Β', ὁ ὁποῖος τὸν στέλνει τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1598 μὲ συστατικά του γράμματα στὸ βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας. Στὸ ταξίδι του γιὰ τὴν Ἱσπανία ὁ Ἀθανάσιος ἐμποδίσθηκε στὸ Μιλάνο, ὅπου φυλακίσθηκε ἀπὸ τὶς ραδιουργίες τῶν Βενετῶν. Ἀπὸ ἐκεῖ δραπέτευσε στὴν Ἑλβετία, ἔφθασε ὕστερα, στὶς 5 Μαΐου τοῦ 1599, στὴν Τυβίγγη, ὅπου συνάντησε τὸν Κρούσιο, καὶ κατόπιν πῆγε στὴ Νυρεμβέργη. Τέλος, τὸ 1604 ἢ 1606 ξαναβρίσκουμε τὸν Ἀθανάσιο στὸ Tchernigov, κοντὰ στὰ ρωσικὰ σύνορα.

Δὲν ξέρουμε πότε ἀκριβῶς, ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἐπέστρεψε στὴν Ἀχρίδα. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου», στὸ ὁποῖο δὲν πῆρε μέρος, ἂν καὶ εἰδοποιήθηκε, ὁ Ἀθανάσιος πῆγε καὶ πάλι στὴ Νεάπολη τὸν Ἰούνιο τοῦ 1612. Ὡς τὸ 1615 εἶχε διάφορες ἐπαφὲς μὲ τοὺς Ἱσπανοὺς ἀντιβασιλεῖς τῆς Νεάπολης καὶ τῆς Σικελίας, ἰδίως μὲ τοὺς δοῦκες de Lemos καὶ de Osuna, καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1615 ἔφυγε γιὰ τὴ Μάνη, ὅπου καὶ χάνονται τὰ ἴχνη του. Ἴσως νὰ πέθανε ἐκεῖ λίγο μετὰ τὴν ἄφιξή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω γεγονότα βλ. γενικὰ στοῦ Σ ά θ α, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 128-129, 164, 171-172, 178-179, Μ π ί ρ η, Οἱ Ἀρβανίτες, σ. 205-207, 209-210, καὶ Ι. Κ. Χ α σ ι ώ τ η Ἡ ἐπανάσταση τῶν Χιμαριωτῶν στὰ 1570 καὶ ἡ ἅλωση τοῦ Σοποτοῦ, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 17 (1968), σ. 265-276. Γιὰ τὸν Λάντζα βλ. Μ ι χ α ὴ λ Θ. Λ ά σ κ α ρ ι, Πέτρος Λάντζας, διοικητὴς τῆς Πάργας (1573) καὶ ὄργανον τῶν Ἱσπανῶν ἐν Ἠπείρῳ (1596-1608), τόμος «Εἰς μνήμην Χρήστου Σούλη (1892-1951)», Ἀθῆναι 1956, σ. 103-118, 237-253.

Γιὰ τὴ δράση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἀθανασίου βασικὴ παραμένει ἀκόμη ἡ μελέτη τοῦ N. M i l e v, Ohridskijat patriarh Atanasij i skitanijata mu v čužbina, 1597-1615 (=Ὁ πατριάρχης Ἀχρίδος Ἀθανάσιος καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὸ ἐξωτερικό), δημοσιευμένη στὴν «Izvestija na Istoričeskoto Družestvo v Sofija», τ. 5 (1922), σ. 113-128. Λίγα συμπληρωματικὰ ἀναφέρει καὶ ὁ A. - P. P e c h a y r e, Les archêveques d'Ochrida et leurs relations avec l'Occident à la fin du XVIe siècle et au debut du XVIIe, στὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Echos d'Orient», τ. 36 (1937), σ. 409-422. Μιὰ νέα μονογραφία γιὰ τὴ δράση τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ἔπειτα ἀπὸ συστηματικὴ ἔρευνα τῶν ἀρχείων τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ Simancas, μᾶς εἶναι ἀπαραίτητη.

Ἐκθέσαμε παραπάνω μὲ συντομία τὰ διάφορα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου. Ἡ «κληρονομιὰ» τοῦ μεγάλου αὐτοῦ γεγονότος ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰώνα. Κλείνοντας τὴν ἀφήγηση τῶν γεγονότων τοῦ 16ου αἰώνα πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀντέδρασαν στὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου τους καὶ στὶς ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ πολὺ μεγάλη σκληρότητα. Ἡ τρομοκρατία ἁπλώθηκε σὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς χῶρες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἔγιναν σφαγὲς καὶ αἰχμαλωσίες προυχόντων καὶ κληρικῶν, ἰδίως στὸ Αἰγαῖο, στὴ Θεσσαλονίκη, στὸν Ἄθω (Ἅγιον Ὄρος) καὶ ἀλλοῦ. Ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι 30.000 περίπου ἄτομα σφάχθηκαν, ρίχθηκαν στὶς γαλέρες σὰν κωπηλάτες ἢ στάλθηκαν σκλάβοι στὴν Κωνσταντινούπολη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ. ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ον ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1669)

1. ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΜΕ ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟ ΤΗΣ ΣΑΒΟΪΑΣ (1590-1611)

Πρὶν μιλήσουμε γιὰ τὶς ἐπαφὲς τῶν Κυπρίων μὲ τὸ ἰταλικὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας, πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ μικρὴ εἰσαγωγὴ σχετικὰ μὲ τὶς σχέσεις τῶν δυὸ χωρῶν.

Τὸ 1458 ἀναγορεύθηκε βασίλισσα τῆς Κύπρου, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα της, ἡ Καρλόττα de Lusignan, κόρη τοῦ Ἰωάννη Β'. Στὶς 7 Ὀκτωβρίου τοῦ 1459 ἡ Καρλόττα παντρεύθηκε τὸ γιὸ τοῦ δούκα τῆς Σαβοΐας Λουδοβίκο, ποὺ ἀναγορεύθηκε καὶ αὐτὸς βασιλιὰς τῆς Κύπρου. Ὅμως λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1465, ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τῆς Καρλόττας Ἰάκωβος (νόθος γιὸς τοῦ Ἰωάννη Β' καὶ μιᾶς Ἑλληνίδας), ποὺ ἦταν ἀρχιεπίσκοπος τῆς Λευκωσίας, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Βενετῶν ἅρπαξε τὸ θρόνο ἀπὸ τὴν ἀδελφή του. Ὁ Ἰάκωβος παντρεύθηκε τὴ Βενετσιάνα Αἰκατερίνη Κορνάρου (1471), ποὺ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συζύγου της, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν παιδιά, παραχώρησε τὸ βασίλειο τῆς Κύπρου στὴ Βενετία (1489). Στὸ μεταξὺ ὅμως καὶ ἡ ἐξόριστη στὴ Ρώμη Καρλόττα, ἔχοντας μείνει χήρα καὶ χωρὶς ἀπογόνους, παραχώρησε καὶ αὐτὴ στὶς 26 Φεβρουαρίου τοῦ 1485 τὰ δικαιώματά της πάνω στὸ θρόνο τῆς Κύπρου στὸν οἶκο τῆς Σαβοΐας. Ἀπὸ τότε ὁ ἀνεψιός της Κάρολος τῆς Σαβοΐας πρόσθεσε στὸν τίτλο τοῦ δούκα καὶ τὴν προσωνυμία τοῦ «βασιλιᾶ τῆς Κύπρου, τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Ἀρμενίας». Ἔτσι, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ νησὶ τὸ διεκδικοῦσαν τόσο οἱ Βενετοὶ ὅσο καὶ ὁ δούκας τῆς Σαβοΐας. Ὁ τελευταῖος στηριζόταν στὰ κληρονομικὰ δικαιώματά του καὶ ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα — πρέπει νὰ τὸ τονίσουμε — γιὰ τὸν τίτλο τοῦ «βασιλιᾶ» ποὺ θὰ ἀποκτοῦσε, ἂν ἔπαιρνε τὴν Κύπρο, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἀνέβαζε τὸ γόητρό του ἀπέναντι στὰ ἄλλα ἰταλικὰ δουκάτα.

Οἱ συνεννοήσεις τῶν ὑποδούλων Κυπρίων μὲ τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας Κάρολο-Ἐμμανουὴλ Α' (1580-1630) χρονολογοῦνται κυρίως ἀπὸ τὸ ἔτος 1590. Τὴ χρονιὰ αὐτὴ ὁ Κύπριος Μάρκος Μέμος ἀπὸ τὴν Πάφο, ποὺ ἦλθε πρῶτα στὴ Ρώμη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πῆγε στὸ Τουρίνο, ἔγραψε στὸ Κάρολο-Ἐμμανουήλ, παρακινώντας τον νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸ νησί, στὸ ὁποῖο δὲν ὑπῆρχαν, ὅπως ἔλεγε, παρὰ μόνον 4.800 Τοῦρκοι διασκορπισμένοι σὲ διάφορα μέρη κατὰ σώματα τῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

200-300 ἀνδρῶν. Σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Μέμου, ἕνα πλοῖο μὲ 200 Ἰταλοὺς στρατιῶτες καὶ 50 Κύπριοι, μεταμφιεσμένοι σὲ προσκυνητές, ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ καταλάβουν μὲ δόλο τὴν Ἀμμόχωστο.

Γιὰ νὰ βεβαιωθῆ γιὰ τὶς δυνατότητες τῆς κατάληψης τοῦ νησιοῦ καὶ γιὰ νὰ προπαρασκευάση τὸ ἔδαφος, ὁ δούκας τῆς Σαβοΐας ἔστειλε ὡς ἀντιπρόσωπό του τὸ φθινόπωρο τοῦ 1600 τὸν Ρόδιο Φραγκίσκο Ἀκκίδα, γιὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ἀκκίδα, ἀποστολικοῦ ἐπιτρόπου στὴ Μεσσήνη τῆς Σικελίας καὶ ἄλλοτε χωροεπισκόπου στὴ Ρόδο· τοῦ Ἀκκίδα οἱ ἐνέργειες μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ μιὰ μακροσκελῆ ἔκθεσή του τῆς 11ης Ἀπριλίου 1601, ποὺ ὑπέβαλε στὸν δούκα μετὰ τὴν ἐπιστροφή του : Ὁ Ἀκκίδας ἔφυγε μὲ πλοῖο στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1600 ἀπὸ τὴ Μεσσήνη καὶ πῆγε στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου ἔμεινε λίγες ἡμέρες. Ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὴ Χάιφα καὶ στὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐπισκέφθηκε τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο Δ' τὸν Πελοποννήσιο. Ὁ Ἕλληνας ἱεράρχης, ὅταν ἔμαθε τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀκκίδα, ἐνθουσιάσθηκε καὶ τοῦ ἔδωσε δυὸ ἐπιστολές, μιὰ γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κύπρου καὶ μιὰ γιὰ τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Ἀκκίδας ἔφθασε στὴν Ἀμμόχωστο στὶς 26 Νοεμβρίου, ὅπου συνάντησε τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κύπρου Βενιαμὶν καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχη. Ἐκεῖνος τὸν ὁδήγησε στὴ Λεμεσὸ καὶ ἐκεῖ, στὸ σπίτι ἑνὸς ἱερέα, συζήτησε μαζί του πάνω στὴ δυνατότητα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ νησιοῦ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δούκα τῆς Σαβοΐας. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος δήλωσε στὸν Ἀκκίδα ὅτι ὑπῆρχε διάχυτο πνεῦμα γιὰ ἐξέγερση, ὅτι εἶχε προηγηθῆ ἤδη μιὰ συνωμοτικὴ κίνηση καὶ ὅτι δὲν χρειαζόταν παρὰ νὰ διαθέση ὁ δούκας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ 3-4.000 ἄνδρες. Ὁ κυριώτερος συνωμότης ἦταν ὁ Κλαύδιος Κέγχης (Claudio Cechini), Λατίνος στὴν καταγωγή, ἀλλὰ γενημένος στὴν Κύπρο, ἐπιστάτης τῶν ἁλυκῶν, ὁ ὁποῖος ἔγραψε στὰ ἑλληνικὰ τὴ συνθήκη μὲ τοὺς ὅρους τῶν Κυπρίων καὶ τὴν παρέδωσε στὸν Ἀκκίδα γιὰ νὰ τὴ μεταφέρη στὸν δούκα γιὰ ἐπικύρωση.

Ὁ Ἀκκίδας, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κύπρο, ἔφθασε στὸ Τουρίνο καὶ στὶς 11 Ἀπριλίου τοῦ 1601 παρουσιάσθηκε στὸν δούκα τῆς Σαβοΐας καὶ τοῦ ἔδωσε τὴ γραπτὴ ἔκθεσή του, τὸ γράμμα τοῦ πατριάρχη τῶν Ἱεροσολύμων, τὴ συνθήκη τῶν Κυπρίων, καθὼς καὶ μιὰ ἔκθεση γιὰ τὴν ἔκταση, τὸν πληθυσμό, τὰ φρούρια τοῦ νησιοῦ, τὰ ἔσοδά του κ.λ. Τὰ κείμενα αὐτὰ τὰ εἶχε μεταφράσει στὰ ἰταλικὰ ὁ ἴδιος ὁ Ἀκκίδας.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου ἔτους ὁ Κάρολος-Ἐμμανουὴλ στέλνει στὴν Κύπρο δυὸ ἀπεσταλμένους του, τὸν Baltassar de Flot di Mont' Albano, κόμη della Rochia, καὶ τὸν κουνιάδο τοῦ Ἀκκίδα γιατρὸ Πέτρο Ἀνέλλη. Αὐτοὶ ἔφεραν μαζί τους, ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν δούκα, καὶ τὴ συνθήκη μὲ τοὺς ὅρους τῶν Κυπρίων. Τὸ κείμενο αὐτὸ περιλαμβάνει 24 ἄρθρα καὶ περιέχει τὰ ἑξῆς : Κατοχυρώνονται τὰ παλαιὰ προνόμια καὶ χορηγοῦνται καὶ νέα στὸν ὀρθόδοξο κλῆρο καὶ ἰδίως στὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ στοὺς συγγενεῖς του· ἀνταμείβεται ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Claudio Cechini καὶ ἕνας συνεργάτης του· μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ ὁ δούκας πρέπει νὰ ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ γιὰ 3-4 χρόνια, νὰ τὸ ὀχυρώση καλὰ καὶ ὕστερα νὰ ἀφήση ἐκεῖ ὡς βασιλιὰ ἢ τοποτηρητὴ ἕναν ἀπὸ τοὺς γιούς του· ἀπαγορεύεται νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ νησὶ Ἱσπανοὶ μὲ ὁποιαδήποτε ἰδιότητα (στρατιῶτες, διοικητὲς κ.λ.)· οἱ ἀξιωματικοί, διοικητὲς καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι θὰ εἶναι ἐντόπιοι· οἱ δημογέροντες θὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τὸ λαό· ἀπαγορεύεται νὰ πουληθῆ πόλη, φρούριο ἢ ἄλλος τόπος τοῦ νησιοῦ· ἀπαγορεύεται ἐπίσης ἡ ἐγκατάσταση σὲ αὐτὸ Γενοβέζων, διαμαρτυρομένων καὶ ἄλλων «αἱρετικῶν», καθὼς καὶ ἡ ἵδρυση καταστήματος τῶν Ἰησουϊτῶν· προβλέπεται ἡ ἵδρυση σχολείων σὲ κάθε πόλη, καθὼς καὶ ἡ ὀργάνωση πολιτοφυλακῆς· ἀπαγορεύεται ἡ ἐπιβολὴ νέων φόρων ἢ τελωνειακῶν δασμῶν χωρὶς τὴν προηγούμενη ἔγκριση τοῦ λαοῦ· ἀπελευθερώνονται οἱ «πάροικοι», κολλῆγοι κ.λ. δοῦλοι· προβλέπεται ἡ ἵδρυση Πανεπιστημίου στὴ Λευκωσία, καὶ ἄλλα.

Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπαφῶν ἀνάμεσα στὸν δούκα τῆς Σαβοΐας καὶ στοὺς Κυπρίους ἐπὶ 7 ὁλόκληρα χρόνια· εἶναι μάλιστα πιθανόν, στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα, νὰ μὴν ἔγινε καμιὰ ἐνέργεια καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές. Τὸ 1608 ξαναβρίσκουμε ἴχνη τῆς κίνησης αὐτῆς. Στὶς 8 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους αὐτοῦ στέλνει στὸν Κάρολο-Ἐμμανουὴλ μιὰ ἐπιστολὴ γραμμένη στὰ ἰταλικὰ ὁ διερμηνέας τοῦ πασᾶ τῆς Κύπρου Πέτρος Γουνέμης, ποὺ παρακαλεῖ τὸν δούκα νὰ ἔλθη σὲ συνεννόηση μὲ τὸν Φίλιππο Γ' τῆς Ἱσπανίας, γιὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τὸ νησί. Στὴν Κύπρο, γράφει, ὑπάρχουν μόνο 8.000 ἄνδρες, ἐνῶ οἱ μάχιμοι Κύπριοι ξεπερνοῦν τὶς 35.000 καὶ εὔκολα θὰ νικήσουν τοὺς Τούρκους, ἂν ἐξοπλισθοῦν.

Τὴν ἴδια ἐποχή, πιθανὸν γύρω στὰ 1607-1608, ξέσπασε στὴν Κύπρο μιὰ μικρὴ ἐπανάσταση, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ὁπλαρχηγὸ Βίκτωρα Ζεμπετό. Φαίνεται πὼς τὸ κίνημα αὐτὸ κατεστάλη εὔκολα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Ζεμπετὸς κατέφυγε στὴν Ἰταλία. Ἀπὸ ἐκεῖ μάλιστα, συστημένος ἀπὸ τὸν πάπα, πῆγε καὶ στὴν Ἱσπανία, γιὰ νὰ ζητήση βοήθεια. Στὴν Κύπρο, μετὰ τὸ κίνημα τοῦ Ζεμπετοῦ, ξέσπασε ἄγρια τρομοκρατία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἕνα γράμμα (χωρὶς χρονολογία) τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου πρὸς τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας.

Τὰ παραπάνω γεγονότα ἐντείνουν γιὰ ἕνα διάστημα τὶς ἐκκλήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου (1609-1631) πρὸς τὸν Κάρολο-Ἐμμανουὴλ τῆς Σαβοΐας. Ἔτσι, στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1609, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι καὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ τοῦ νησιοῦ ἀπευθύνονται καὶ πάλι στὸν δούκα τῆς Σαβοΐας. Τοῦ γράφουν γιὰ τὴν ἀφοσίωση τῶν Κυπρίων στὸ πρόσωπό του, τὸν παρακαλοῦν νὰ συνεργασθῆ μὲ τὸν Φίλιππο Γ' γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ, ὑπόσχονται νὰ προσφέρουν στὸν ἀγώνα 35.000 μάχιμους ἄνδρες καὶ ἄλλα. Τὸ γράμμα τους αὐτὸ τὸ στέλνουν μὲ ἕναν ἀντιπρόσωπό τους, τὸν Λουΐζο τοῦ Νικολοῦ, ποὺ θὰ δώση καὶ προφορικὰ πληροφορίες καὶ θὰ φέρη καὶ τὴν ἀπάντηση τοῦ δούκα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φαίνεται πὼς στὴν ἀποστολή του αὐτὴ ὁ Λουΐζος πῆρε ὑποσχέσεις, γιατὶ βλέπουμε ὅτι δυὸ χρόνια ἀργότερα ὁ Χριστόδουλος τὸν ξαναστέλνει στὴν Ἰταλία μαζὶ μὲ ἕναν ἄλλο ἀντιπρόσωπό του, τὸν Κωνσταντῖνο τοῦ Δήμου. Ἐπειδὴ τὴν πρώτη φορὰ δὲν βρέθηκε κανεὶς στὸ Τουρίνο νὰ μεταφράση στὰ ἰταλικὰ τὸ γράμμα τῶν Κυπρίων κληρικῶν, τώρα οἱ δυὸ ἀντιπρόσωποι φέρουν μεταφρασμένες στὰ ἰταλικὰ τὶς ἐκκλήσεις τῶν Κυπρίων. Αὐτὰ τὰ μαθαίνουμε ἀπὸ γράμμα τῆς 6ης Ἀπριλίου τοῦ 1611 τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου πρὸς τὸν κόμη de Mont-Basilio, εὐγενῆ τῆς αὐλῆς τοῦ δουκάτου τῆς Σαβοΐας, τὸν ὁποῖο καὶ παρακαλεῖ ὁ Χριστόδουλος νὰ μεσολαβήση στὸν δούκα γιὰ τὸ αἴτημα τῶν Ἑλλήνων.

Ἐδῶ σταματοῦν οἱ ἐπαφὲς Κυπρίων καὶ Καρόλου-Ἐμμανουήλ, γιατὶ ὁ τελευταῖος εἶχε στρέψει ἤδη τὶς βλέψεις του πρὸς τὴν Ἀλβανία. Μολαταῦτα φαίνεται πὼς στὴν Κύπρο οἱ ἐλπίδες γιὰ βοήθεια ἀπὸ τὸν οἶκο τῆς Σαβοΐας δὲν ἔλειψαν ἐντελῶς. Αὐτὸ τουλάχιστο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1632, ὁ Κύπριος ἱερομόναχος Θεόκλητος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης στῆ Μακεδονία καὶ ἀνεψιὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου, ποὺ βρισκόταν τότε στὸ Παρίσι γιὰ δουλειὲς τοῦ μοναστηριοῦ του, γράφει στὸν δούκα τῆς Σαβοΐας Βίκτωρα-Ἀμεδαῖο Α', ἐπαναλαμβάνοντας τὶς γνωστὲς προηγούμενες ἐκκλήσεις τῶν συμπατριωτῶν του. Παρόμοιες ἐκκλήσεις ἔχουμε καὶ ἀργότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλ. σχετικὰ Giovanni Sforza, I negoziati di Carlo Emanuele I, duca di Savoia per farsi re di Cipro, «Atti della Reale Academia delle Scienze di Torino», τ. 53 (1917-1918), σ. 329-342, 377-389. Βλ. ἐπίσης Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 184-194, καὶ Fr. Miklosich-Ios. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τ. 3ος, Vindobonae 1865, σ. 266-269, 274-275, ὅπου δημοσιεύονται τὰ σχετικὰ ἔγγραφα. Βλ. ἐπίσης Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 328-331, καὶ Hill, A History of Cyprus, τ. 3, σ. 37-38, 41-48, 53-67, ὅπου καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

2. ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ «ΣΚΥΛΟΣΟΦΟΥ» (1600 ΚΑΙ 1611)

Στὰ γεγονότα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺ γνωστά, γιατὶ δὲν ἔχουν ἐρευνηθῆ ὡς τώρα συστηματικὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα, ἀνήκουν καὶ τὰ δυὸ ἐπαναστατικὰ κινήματα ποὺ ὀργάνωσε ὁ γνωστὸς ἐθνομάρτυρας μητροπολίτης Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος, τὸ πρῶτο στὴ Θεσσαλία στὰ 1600 καὶ τὸ δεύτερο στὴν Ἤπειρο στὰ 1611.

Δὲν ξέρουμε ποῦ γεννήθηκε ὁ Διονύσιος· ἴσως νὰ ἦταν Ἠπειρώτης καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιθανὸν νὰ καταγόταν ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια. Ὄχι πολὺ νέος ἔγινε μοναχὸς καὶ μόνασε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Διχούνη, ἀνάμεσα στὰ χωριὰ Ραδοβίστι καὶ Κεράσοβο τῆς Θεσπρωτίας. Ἀργότερα σπούδασε στὴν Ἰταλία, ὅπου παρακολούθησε φιλολογία καὶ φιλοσοφία, ἴσως ἀκόμη καὶ ἰατρικὴ καὶ φυσική. Στὴ μόρφωσή του αὐτὴ χρωστοῦσε ἀσφαλῶς καὶ τὴν ἐπωνυμία «Φιλόσοφος», ποὺ ἀργότερα, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ δευτέρου κινήματός του καὶ τὸ θάνατό του, οἱ ἐχθροί του τὴ μετέτρεψαν χλευαστικὰ σὲ «Σκυλόσοφος». Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἱεράρχη αὐτοῦ φαίνεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Διονύσιος εἶχε τὴν ἐκτίμηση σημαινόντων προσώπων τῆς ἐποχῆς του καὶ διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ ὀνομαστοὺς κληρικούς, ὅπως μὲ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ, τὸν Μάξιμο Μαργούνιο καὶ ἄλλους.

Ἐπὶ πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμία Β' τοῦ Τρανοῦ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ Διονύσιος ἀναφέρεται ὡς μέγας ἀρχιδιάκονος, κατόπιν ὡς πρωτοσύγκελλος στὸν Γαλατᾶ καὶ ὕστερα ὡς ἔξαρχος, γιατὶ εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν πατριάρχη μὲ εἰδικὴ ἀποστολὴ στὶς ἐκκλησίες Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Πελοποννήσου. Στὰ 1591 ἢ 1592 ἐκλέγεται μητροπολίτης Λαρίσης καί, ἐπειδὴ ἡ πόλη εἶναι ἔρημη πιὰ ἀπὸ χριστιανούς, μεταφέρει τὴν ἕδρα του στὰ Τρίκαλα.

Δὲν ξέρουμε ἀκόμη σήμερα ποιὰ ἦταν ἡ προετοιμασία καὶ ἡ ἔκταση τῆς πρώτης ἐπανάστασης ποὺ ὀργάνωσε ὁ Διονύσιος στὴ Θεσσαλία στὰ 1600. Φαίνεται πάντως ὅτι ὁ ἱεράρχης, γιὰ νὰ ἐξασφαλίση πόρους, ἀρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέγερση, εἶχε ἀρχίσει νὰ κατακρατῆ τὰ ποσὰ ποὺ στέλνονταν κάθε χρόνο στὸ Πατριαρχεῖο καὶ στὴν Πύλη (τὰ «πατριαρχικὰ δοσίματα» καὶ τὰ «χαράτσια»). Ἐπίσης φαίνεται ὅτι βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς κλέφτες καὶ ἁρματολοὺς τῆς Πίνδου καὶ ὅτι τὸ κίνημα εἶχε ὑποκινηθῆ ἀπὸ κάποια εὐρωπαϊκὴ δύναμη, ἴσως ἀπὸ τὴ Βενετία. Τὸ μόνο ὅμως θετικό, ποὺ γνωρίζουμε πρὸς τὸ παρόν, εἶναι ὅτι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1598 εἶχε φθάσει στὴ Βενετία κάποιος καλόγερος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀπεσταλμένος τοῦ μητροπολίτη Λαρίσης, μὲ ἐξουσιοδότηση νὰ διαπραγματευθῆ μὲ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνες καί, μὲ τὴ συμπαράστασή τους, νὰ ἐπιδιώξη τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἱσπανίας Φιλίππου Γ' (1598-1621) καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ροδόλφου Β' (1576 - 1612) γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας. Στὴ Βενετία οἱ Ἕλληνες ἤλθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν γραμματέα τῆς αὐτοκρατορικῆς πρεσβείας Rossi, ποὺ τοὺς ἐνεθάρρυνε. Κατόπιν, ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς πῆγε στὴ Βιέννη, γιὰ νὰ ὑποβάλη στὸν αὐτοκράτορα μιὰ ἔκκληση βοηθείας ἀπὸ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Μὲ τὸ ὑπόμνημά τους αὐτὸ οἱ ὑπόδουλοι ζητοῦσαν νὰ σταλοῦν στρατεύματα, ὅπλα καὶ πολεμοφόδια γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ 40.000 Ἑλλήνων καὶ δήλωναν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐξεγερθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης (δηλ. τοῦ Διονυσίου) καὶ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Ἐπίσης ζητοῦσαν νὰ μεσολαβήση ὁ αὐτοκράτορας γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση στὸν βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας καὶ στὸν πάπα (δηλ. τὸν Κλήμεντα Η' Aldobrandini, 1592-1605). Δὲν ξέ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρουμε ἀκόμη ποιά ἦταν ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς στὴ Βιέννη, πάντως γνωρίζουμε ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1600 ὑποβλήθηκε καὶ στὸν πάπα μιὰ δεύτερη ἔκκληση μὲ τὸ ἴδιο περίπου περιεχόμενο.

Ἡ ἐπανάσταση στὴ Θεσσαλία ἐκδηλώθηκε κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου τοῦ 1600, ἀλλὰ ἀπέτυχε. Τὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων, ποὺ ἐπακολούθησαν, ἦταν πολὺ σκληρά. Τότε σκοτώθηκαν καὶ ἀρκετοὶ ἱερωμένοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νεοχωρίου καὶ Φαναρίου Σεραφείμ, ποὺ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἀνσκήρυξε ἀργότερα νεομάρτυρα. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος ὁ Διονύσιος κατέφυγε στὴν Ἰταλία, στὴν ἀρχὴ στὴ Νεάπολη καὶ κατόπιν στὴ Ρώμη, ἐνῶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὸν καθαίρεσε μὲ πράξη του στὶς 15 Μαΐου 1601.

Στὴ Δύση ὁ ἀκούραστος καὶ φλογερὸς ἱεράρχης ἀγωνίσθηκε ἐπὶ δέκα περίπου χρόνια γιὰ νὰ ἐξασφαλίση τὴ βοήθεια τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν συμπατριωτῶν του. Ἀπὸ τὴ Ρώμη ἀπηύθυνε στὶς 28 Νοεμβρίου 1602 ἔκκληση πρὸς τὸν Γερμανὸ αὐτοκράτορα, τοῦ ἐξηγοῦσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴ θεσσαλικὴ ἐπανάσταση καὶ ζητοῦσε καὶ πάλι τὴ συμπαράστασή του. Τὸ ἴδιο ἔτος — πιθανὸν πιὸ πρὶν — ἀπὸ τὴ Νεάπολη, μέσῳ τοῦ ἐκεῖ Ἱσπανοῦ ἀντιβασιλιᾶ, εἶχε ὑποβάλει παρόμοιο ὑπόμνημα πρὸς τὸν Φίλιππο Γ'. Ἐπίσης, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ μιὰ σύγχρονη πηγὴ (Φεβρουάριος 1603), ὁ Διονύσιος ἐπισκέφθηκε καὶ τὸν πάπα, στὸν ὁποῖο καὶ ἔκανε ὁμολογία πίστεως πρὸς τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία. Τότε ὁ πάπας ἔδειξε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ σχέδια καὶ τὶς προτάσεις τοῦ Διονυσίου, συμφώνησε μὲ αὐτὲς καὶ τὸν ἐφοδίασε μὲ συστατικὰ γράμματα γιὰ τὸν Ἱσπανὸ μονάρχη.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1603 ὁ Διονύσιος ἔφθασε στὸ Valladolid τῆς Ἱσπανίας, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ἀπόφοιτο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης Κωνσταντῖνο Σοφίας, ποὺ τὸν χρησιμοποιοῦσε ὡς βοηθὸ καὶ διερμηνέα. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ πῆρε ἀπὸ τὸν ἀποστολικὸ νούντσιο καρδινάλιο Domenico Ginnasi, ἐπίσκοπο τοῦ Sipontino, χρήματα καὶ συστατικὲς ἐπιστολὲς γιὰ τὸν πανίσχυρο δούκα de Lerma καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους τῆς ἱσπανικῆς αὐλῆς, προχώρησε στὸ Burgos, γιὰ νὰ συναντήση τὸν Φίλιππο Γ'. Στὸ Burgos βρῆκε καὶ ἄλλους Ἕλληνες, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὁ Ἰωάννης Πίκκολος (;) (de Piccolis), ἄγνωστος σ' ἐμᾶς ἀπὸ ἄλλη πηγή, φερόταν ὡς ἐπίσημος ἀπεσταλμένος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἐκεῖ συνάντησε ἐπίσης τοὺς Ἠπειρῶτες Σταῦρο Ἀψαρᾶ, Ἐμμ. Ἡγούμενο καὶ Σκαρλάτο Μάτσα, ποὺ ἦταν μόνιμα ἐγκαταστημένοι στὴ Νεάπολη. Οἱ τελευταῖοι μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ ἀρχειακὲς πηγὲς γιὰ τὰ ὑπομνήματα ποὺ ὑποβάλλουν ἀργότερα στοὺς Ἱσπανοὺς ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Δὲν γνωρίζουμε ἀκόμη τί ἀκριβῶς ἐπέτυχε μὲ τὸ ταξίδι του αὐτὸ στὴν Ἱσπανία ὁ Διονύσιος. Τότε πάντως ὁ Κωνσταντῖνος Σοφίας καὶ ἄλλοι τὸν κατήγγειλαν στὴν Ἱερὰ Ἐξέταση ὡς κακόδοξο, αἱρετικὸ καὶ ἀνήθικο καὶ εἶπαν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀκόμη ὅτι ἡ προσχώρησή του στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν ἦταν πραγματική, ἀλλὰ ἀποσκοποῦσε στὸ νὰ ξεγελάσῃ τὸν πάπα καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποστήριξή του. Τὸν κατηγόρησαν ἐπίσης ὅτι εἶχε πλαστογραφήσει στὴ Νεάπολη τὰ ἔγγραφα ποὺ τὸν παρουσίαζαν ὡς πληρεξούσιο τῶν συμπατριωτῶν του τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου μὲ ἀποστολὴ τὴν ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν. Δὲν ξέρουμε βέβαια κατὰ πόσο ἀληθεύουν οἱ παραπάνω κατηγορίες, ἰδίως ἡ τελευταία, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανο ὁ φλογερὸς ἱεράρχης νὰ ἔφθασε ὡς τὴν ἀνώδυνη ἄλλωστε πλαστογράφηση τέτοιων ὑπομνημάτων προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ στὸν ἱερὸ σκοπό του.

Ἔχοντας ἐξασφαλίσει (μᾶλλον ἀπὸ τὴν Ἱσπανία καὶ τὸν πάπα) δὲν ξέρουμε ποιές ἀκριβῶς ὑποσχέσεις γιὰ βοήθεια, ὁ Διονύσιος ἐπιστρέφει μετὰ τὸ 1609 στὴν Ἤπειρο καὶ κατευθύνεται στὸ γνωστό του μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Διχούνη. Τὸ σχέδιό του ἦταν νὰ ὀργανώσῃ μιὰ νέα ἐξέγερση, νὰ καταλάβῃ ἕνα φρούριο καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ κατόπιν τοὺς Ἱσπανοὺς τῆς Νεάπολης ποὺ εἶχαν ὑποσχεθῆ νὰ τὸν ἐνισχύσουν. Ἂν καὶ ἡλικιωμένος — περίπου 60 χρόνων, ἴσως καὶ μεγαλύτερος — τριγυρίζει στὸ ὕπαιθρο, θεραπεύει ἀρρώστους καὶ μὲ τὰ κηρύγματά του ξεσηκώνει τοὺς χωρικούς. Μὲ τὴν εὐγλωττία καὶ τὴ θερμὴ πίστη ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ἀκόμη καὶ μὲ τοὺς χρησμοὺς καὶ τὶς μαντεῖες, ποὺ χρησιμοποιεῖ, πείθει τὸν ἁπλὸ λαό. Τὶς ἰδέες του τὶς συμμερίζεται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Δρυϊνουπόλεως Ματθαῖος (τοποτηρητὴς τότε τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Μανασσῆ), ποὺ περιποιεῖται τὸν Διονύσιο, ἐνῶ ἡ συντηρητική, ἀντιδραστικὴ καὶ τουρκόφιλη μερίδα τῶν κληρικῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μοναχὸ Μάξιμο τὸν Πελοποννήσιο, παλιὸ γνώριμο τοῦ Διονυσίου, ἀντιτίθεται σφοδρὰ στὶς ἐνέργειές του. Στὸ μεταξὺ ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς αὐξάνεται καὶ ἐκτείνεται σὲ 70 χωριὰ καὶ κωμοπόλεις τῆς Θεσπρωτίας. Ἀπὸ τοὺς συνωμότες ξεχωρίζουν γιὰ τὴ δραστηριότητά τους ὁ Λάμπρος, γραμματικὸς τοῦ Ὀσμὰν πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ντελὴ Γιῶργος, γραμματικὸς ἐπίσης ἑνὸς Τούρκου, καὶ ὁ Ζῶτος Τσίριπος ἀπὸ τὴν Παραμυθιά.

Ἡ ἐπανάσταση ξέσπασε στὶς ἀρχὲς Σεπτεβρίου τοῦ 1611. Τότε 1.000 περίπου γεωργοὶ καὶ βοσκοί, ὁπλισμένοι μὲ ἀκόντια, τόξα, ρόπαλα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα — 40 μόνον ἀπὸ αὐτοὺς διέθεταν ἀρκεβούζια — ὁρμησαν ἐναντίον τῶν τουρκικῶν χωριῶν Ζαραβούσας καὶ Τουρκογρανίτσας καὶ ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους των. Κατόπιν προχώρησαν πρὸς τὰ Γιάννινα καὶ τὴ νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11η Σεπτεμβρίου (ἡμέρα Τρίτη πρὸς Τετάρτη) κατέλαβαν τὴν πόλη καὶ πυρπόλησαν τὸ διοικητήριο τοῦ Ὀσμὰν πασᾶ στὴ συνοικία Καλούτσεσμε. Ὁ Τοῦρκος ὅμως πασὰς κατόρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἑπόμενης μέρας ἀντεπετέθη μὲ λίγους ἱππεῖς, μὲ ἐξοπλισμένους Τούρκους τῶν Ἰωαννίνων καὶ μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαξίμου καὶ διέλυσε τὰ ἀνοργάνωτα στίφη τῶν ἐπαναστατῶν. Κατόπιν ἔπιασε μὲ προδοσία τὸν Διονύσιο, ποὺ ἔβαλε καὶ τὸν ἔγδαραν ζωντανὸ στὴν πλατεία, γέμισαν τὸ δέρμα του μὲ ἄχυρα καί, ἀφοῦ τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φόρεσαν τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια, τὸ περιέφεραν στὴν πόλη. Τρεῖς μέρες ἀργότερα συνέλαβαν τὸν Ντελὴ Γιῶργο καὶ τὸν Λάμπρο, ποὺ τοὺς ἔκαψαν ζωντανούς. Τὸ δέρμα τοῦ Διονυσίου μαζὶ μὲ 85 κεφάλια ἐπαναστατῶν τὸ ἔστειλαν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας στὰ Γιάννινα ὁ 'Οσμὰν πασάς, ἀφοῦ συγκέντρωσε δυνάμεις, προχώρησε πρὸς τὴ Θεσπρωτία γιὰ νὰ τιμωρήση τοὺς κατοίκους γιὰ τὴ συμμετοχή τους στὴν ἐπανάσταση. Ἡ τρομοκρατία τότε ἁπλώθηκε τόσο μέσα στὰ Γιάννινα ὅσο καὶ σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἤπειρο. Ἀρκετοὶ σκοτώθηκαν, ἄλλοι σκλαβώθηκαν, πολλοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἀλλαξοπιστήσουν καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ ὅσους ἐπέζησαν σκορπίστηκαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, κυρίως στὰ βουνά. Ἐπίσης καταστράφηκαν πολλὲς ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια καὶ δημεύθηκαν τὰ κτήματά τους. Τότε πιθανὸν καταργήθηκαν καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ προνόμια ποὺ εἶχε παραχωρήσει στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων στὰ 1430 ὁ Σινὰν πασὰς (τὸ 1622 π.χ. ἔχουμε τὴν εἴδηση ὅτι ἔγινε στὰ Γιάννινα παιδομάζωμα) καὶ ἀρκετοὶ χριστιανοὶ διώχθηκαν ἀπὸ τὸ κάστρο, ὅπου κατοικοῦσαν ὡς τότε.

Οἱ τρομερὲς αὐτὲς καταστροφὲς καὶ βιαιότητες μετέστρεψαν καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν μαζῶν, ποὺ τώρα ἀναθεματίζουν καὶ καταριοῦνται τὸν Διονύσιο. Τότε πιθανὸν ἀποκαλεῖται καὶ «Σκυλόσοφος». Τὴν ψυχολογικὴ αὐτὴ μεταβολὴ τὴ δείχνει καθαρὰ καὶ τὸ παρακάτω δημοτικὸ τραγούδι :

Δεσπότη μου, τί σήκωσες τὸν κόσμο στὸ σεφέρι
καὶ ρήμαξαν τὰ Γιάννενα καὶ ρήμαξεν ὁ τόπος;
Μεῖναν τὰ σπίτια ἀδειανά, γεμίσαν τὰ χανδάκια
κι' ὁ Τοῦρκος δὲν ἀπόσωσε νὰ κόβη καὶ νὰ καίη.
'Εδῶ ἁρπάζουν κόρακες κι' ἐκεῖ οἱ Γιαουντῆδες.
Δὲν ἔχ' ἡ μάνα πιὰ παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γονέους.
Κι' ἐσένα τὸ τομάρι σου τὸ στείλανε στὴν Πόλη,
νὰ τρῶν' οἱ κότες πίτουρα, νὰ νταβουλᾶν οἱ γύφτοι,
γιὰ νὰ ξυπνάη ἡ Τουρκιὰ νὰ κάνη ραμαζάνι.

Μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα αὐτὴ τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀναρχίας γράφει καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος στὶς 24 Σεπτεμβρίου 1611 τὸν γνωστὸ «στηλιτευτικὸν κατὰ Διονυσίου», στὸν ὁποῖο κατακρίνει τὴν ἐπανάσταση καὶ βρίζει μὲ τὰ χειρότερα ἐπίθετα τὸν μαρτυρικό της πρωτεργάτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὰ κυριώτερα βοηθήματα γιὰ τὴ μελέτη τῶν κινημάτων τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» εἶναι τὰ ἑξῆς : Δημ. Μ. Σάρρου, Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 3 (1928) σ. 169-210, Ἀθηναγόρα, μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, Διονύσιος ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σκυλόσοφος, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 6 (1931) σ. 10-22, Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ὁ Λαρίσης - Τρίκκης Διονύσιος Β' ὁ «Φιλόσοφος» ὁ χλευαστικῶς ἐπικληθεὶς «Σκυλόσοφος» (1541-1611), «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» τ. 8 (1933) σ. 150-188, Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα, Ὁ Λαρίσης Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τ. 18 (1934) σ. 286-293, 355-361, τ. 19 (1935) σ. 16-24, 52-59, Κ. Μέρτζιου, Ἡ ἐπανάστασις Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» τ. 13 (1938) σ. 81-90, Ν. Βέη, Νέαι εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐθνομάρτυρος Σεραφείμ, ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τ. 19 (1944) σ. 124-136, Στ. Παπαδοπούλου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Βατικανοῦ ἀναφερόμενα στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου», Θεσσαλονίκη 1968, καὶ Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3, σ. 338-347.

3. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ (1612-1615)

Κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα παρατηροῦμε στὸν πάντα ἀνήσυχο Βραχίονα τῆς Μάνης ἀσυνήθιστη ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα, ἡ ὁποία, φαίνεται, εἶχε τὴν ἀφορμή της στὶς προσπάθειες τῶν Τούρκων νὰ εἰσπράξουν καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιοχὴ τὸν καθιερωμένο φόρο ὑποτελείας τῶν κατοίκων. Οἱ Μανιάτες ὅμως ἀντέδρασαν σθεναρὰ καὶ ἀναζήτησαν τρόπους γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀντεπεξέλθουν στὴν τουρκικὴ πίεση. Στὶς προσπάθειές τους αὐτὲς πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὶς συνεννοήσεις τους μὲ τοὺς Ἱσπανοὺς τῶν γειτονικῶν κρατιδίων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νεάπολης. Μὲ τὶς συνεννοήσεις αὐτὲς οἱ Ἕλληνες ἐπιζητοῦσαν τὴν ἔνοπλη παρέμβαση ἱσπανικῶν δυνάμεων στὸν Βραχίονα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Πελοπόννησο, ὥστε ὄχι μόνο νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καταπιεστικὰ μέτρα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπελευθερώσουν, ἂν ἦταν δυνατό, καὶ ὁλόκληρη τὴν ὑπόδουλη πατρίδα τους ἀπὸ τὴ σουλτανικὴ δεσποτεία.

Μὲ ἰδιαίτερο ζῆλο κινήθηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὁ ἐπίσκοπος Μάνης Νεόφυτος. Λεπτομέρειες γιὰ τὶς συνεννοήσεις του μὲ τὸν ἀντιβασιλιὰ τῆς Σικελίας καὶ τὸν Φίλιππο Γ' τῆς Ἱσπανίας μᾶς προσφέρουν λίγα ἔγγραφα ποὺ δημοσιεύθηκαν πρὶν μερικὰ χρόνια ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο δάσκαλό μας, καθηγητὴ Μ. Θ. Λάσκαρι. Ἀπὸ ἄλλες ἐπίσης πηγὲς μαθαίνουμε καὶ τὴν ἀνάμιξη τοῦ ἴδιου ἱεράρχη στὶς ἐπαφὲς τῶν Μανιατῶν μὲ τὸν δούκα τοῦ Νεβέρ, γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

Οἱ προσπάθειες τοῦ Νεοφύτου νὰ ἐπιτύχη ἐπέμβαση τῶν Ἱσπανῶν στὴ Μάνη ἔμειναν τελικὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ οἱ σύμβουλοι τοῦ Φιλίππου Γ' δίσταζαν νὰ ἐγκρίνουν τὴν πραγματοποίηση μιᾶς τόσο δύσκολης ἐπιχείρησης, τῆς ὁποίας ἄλλωστε τὰ ὠφέλη δὲν θὰ μποροῦσαν ἀσφαλῶς νὰ εἶναι γιὰ τὴν ἱσπανικὴ μοναρχία μόνιμα: ἡ διατήρηση τῆς κυριαρχίας τῶν Ἱσπανῶν στὴν ἀφιλόξενη γῆ τοῦ Βραχίονα τῆς Μάνης καὶ ἦταν πολυδάπανη καὶ παρουσίαζε μεγάλες δυσχέρειες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στὶς 5 Σεπτεμβρίου 1612 ὁ ἐπίσκοπος Νεόφυτος ἀπευθύνει ἔκκληση — γραμμένη ἑλληνικά, σὲ γλώσσα ἁπλή, ἀλλὰ γεμάτη θέρμη — πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππο Γ' καὶ τὸν καλεῖ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴ Μάνη καὶ ὁλόκληρο τὸν Μοριᾶ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ τυραννία. Στὴν ἔκκλησή του ἐκείνη ὑποστήριζε ὅτι 15.000 ἔνοπλοι Πελοποννήσιοι θὰ βοηθοῦσαν τοὺς Ἱσπανοὺς στρατιῶτες. Σὲ αὐτοὺς θὰ μποροῦσαν νὰ προστεθοῦν ἄλλοι 80.000 ἄοπλοι, ποὺ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐφοδιαστοῦν μὲ τὰ κατάλληλα ὅπλα. Οἱ ἀποβατικὲς δυνάμεις καὶ τὰ ἀναγκαῖα ὅπλα γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν ἐπαναστατῶν θὰ ἔφθαναν στὶς ἀκτὲς τῆς Μάνης μὲ 70 κάτεργα καὶ 10 μπερτόνια. Οἱ Μανιάτες ὑπόσχονταν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἱσπανικὴ κυριαρχία, σὲ περίπτωση ποὺ ὁ πόλεμος θὰ κατέληγε στὴν ἐκδίωξη τῶν Τούρκων· ζητοῦσαν ὅμως, μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Νεοφύτου, πλήρη φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ καὶ τοπικὴ αὐτονομία στὸν Βραχίονά τους, μέσα στὰ πλαίσια βέβαια τοῦ ἱσπανικοῦ κράτους. Παρόμοια αἰτήματα εἶχαν διατυπώσει, καθὼς εἴδαμε, οἱ Μανιάτες καὶ σὲ ἄλλες ἐκκλήσεις των, ὅπως π.χ. πρὸς τοὺς Βενετοὺς στὰ 1571, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νεοφύτου διαβιβάστηκε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἱσπανοῦ μονάρχη συνοδευόμενη ἀπὸ ἰταλικὴ μετάφραση, καμωμένη ἀπὸ τὸν Ἕλληνα Νικόλαο Μαρμαρᾶ, ποὺ ὑπηρετοῦσε στοὺς Ἱσπανοὺς στὴ Σικελία. Τὸ μήνυμα τοῦ Ἕλληνα ἐπισκόπου τὸ ἔφερε ἀπὸ τὴ Μάνη στὴν Ἰταλία ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Νεοφύτου μοναχὸς Γαβριήλ. Ὁ κομιστὴς τῶν ἑλληνικῶν προτάσεων Γαβριὴλ βρῆκε, φαίνεται, κατανόηση καὶ κάποια προθυμία στὴν αὐλὴ τοῦ ἀντιβασιλιᾶ δούκα de Osuna. Ἄλλωστε γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα — τὴν ἀπελευθέρωση δηλαδὴ τῆς Μάνης καὶ τῆς ὑπόλοιπης Πελοποννήσου — παρενέβαιναν, ὡς συνήγοροι τῶν ἑλληνικῶν ἀπόψεων, καὶ οἱ Ἕλληνες ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ ἱσπανικὰ κρατίδια τῆς Ἰταλίας, ὅπως ὁ Ἠπειρώτης Ἱερώνυμος Κόμπης, ποὺ ἤδη στὶς 11 Νοεμβρίου 1610 εἶχε παρουσιάσει σὲ ἔκθεσή του πρὸς τοὺς Ἱσπανοὺς τὰ πλεονεκτήματα μιᾶς στρατιωτικῆς ἐπιχείρησης τῶν ἱσπανικῶν δυνάμεων στὴ Μάνη, καθὼς καὶ ὁ «αὐθέντης κὺρ Νικολὸς Καβηλιέρης», τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Νεόφυτος στὶς ἐκκλήσεις του αὐτές, ζητώντας μάλιστα νὰ τοῦ ἀνατεθῇ — μετὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Τούρκων — ἡ διοίκηση τοῦ Βραχίονα τῆς Μάνης.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ ἑπομένου χρόνου ὁ Νεόφυτος στέλνει ἄλλα δυὸ μηνύματα πρὸς τοὺς Ἱσπανούς: Στὶς 20 Αὐγούστου τοῦ 1613 γράφει πρὸς τὸν δούκα de Osuna, ἀπαντώντας σὲ ἀνάλογη ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ εἶχε στείλει ὁ ἀντιβασιλιὰς ὡς ἀπάντηση στὴν πρώτη ἔκκλησή του. Ὁ Νεόφυτος ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐδῶ μὲ ἔμφαση τὶς ἴδιες προτάσεις τῶν Μανιατῶν, ἐκλιπαρώντας τὴν ἀποστολὴ πολεμικῶν πλοίων μὲ ἄνδρες καὶ ἐφόδια. Οἱ Μανιάτες εἶχαν ἀρχίσει κιόλας σοβαρὲς ἐχθροπραξίες μὲ τοὺς Τούρκους καί, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Νεοφύτου, οἱ Πελοποννήσιοι δὲν περίμεναν ἄλλο παρὰ μόνο τὴν ἄφιξη τῆς ἱσπανικῆς ἁρμάδας γιὰ νὰ ξεσηκωθοῦν. Στὶς 27 Αὐγούστου 1613 ἐξ ἄλλου ὁ Νεόφυτος γράφει πρὸς τὸν βασιλιὰ Φίλιππο Γ', ὅπου ἐπιβεβαιώνει τὴν πα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

λαιότερη ἔκκλησή του (τοῦ 1612), καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων (17.000 ἔνοπλοι, 80.000 ἄοπλοι ἐπαναστάτες) καὶ τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου (30.000). Ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ οἱ αἰσιόδοξες προοπτικὲς μιᾶς ἐπιχείρησης τῶν Ἱσπανῶν στὴν Πελοπόννησο, ἡ ὁποία — σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἔνθερμου ἐπισκόπου τῆς Μάνης — θὰ μποροῦσε εὔκολα νὰ ὁδηγήσῃ τὰ ἱσπανικὰ ἀπελευθερωτικὰ στρατεύματα «καὶ ἕως Κωνσταντινουπόλεως».

Ἐνῶ ὅμως ὁ δούκας de Osuna ἔδειχνε ὅτι ἐνστερνιζόταν τὰ σχέδια τῶν Μανιατῶν, ἡ αὐλὴ τοῦ Φιλίππου Γ′ στὴ Μαδρίτη δὲν ἔδειχνε εὐνοϊκὲς διαθέσεις ἀπέναντι σ' αὐτά. Στὶς 21 Μαρτίου 1614 τὸ ἀνώτατο συμβούλιο τοῦ Ἱσπανοῦ μονάρχη, τὸ Consejo de Estado, συνεδρίασε καὶ γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐκστρατείας στὴν Πελοπόννησο, ἀλλὰ κατέληξε σὲ ἀπόφαση ποὺ ἀνέβαλε ἐπ' ἀόριστον τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἑλληνικῶν αἰτημάτων. Τὴ γνώμη τῶν συμβούλων του ἀκολούθησε καὶ ὁ Φίλιππος Γ′, ὁ ὁποῖος σὲ ἐπιστολή του (τῆς 25 Μαρτίου 1614) πρὸς τὸν ἀντιβασιλιὰ δούκα de Osuna τοῦ ἀνέφερε ὅτι ἡ ἐποχὴ δὲν ἦταν κατάλληλη γιὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ναυτικὴ ἐπιχείρηση στὴ Μάνη.

Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἀγνοοῦσαν τὴ σκληρὴ αὐτὴ πραγματικότητα καὶ ἐξακολούθησαν νὰ ἐλπίζουν στὴν ἱσπανικὴ βοήθεια. Ἔτσι, τὸν Μάιο τοῦ 1615 φθάνει στὴ Νεάπολη ὁ Μανιάτης Πέτρος Μέδικος μέ ἄλλους πέντε συμπατριῶτες του. Ὁ Μέδικος αὐτός, ποὺ θὰ τὸν ξανασυναντήσουμε πιὸ κάτω στὴν κίνηση τοῦ Νεβέρ, ἔφερνε στὸν ἀντιβασιλιὰ τῆς Νεάπολης νέο μήνυμα τοῦ Νεοφύτου, γραμμένο στὶς 25 Μαρτίου 1615 καὶ ἀπευθυνόμενο καὶ πάλι πρὸς τὸν Φίλιππο Γ′. Ὁ ἐπίσκοπος Μάνης ζητοῦσε τώρα ἐπειγόντως βοήθεια γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὸ φόνο ἑνὸς μπέη καὶ πολλῶν ἄλλων στρατιωτῶν του, θὰ ἐκδικοῦνταν τοὺς Μανιάτες καὶ θὰ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς τιμωρήσουν σκληρὰ γιὰ τὴν ἐπαναστατική τους δραστηριότητα καὶ τὴν ἄρνησή τους νὰ ὑποταχθοῦν καταβάλλοντας τοὺς φόρους ὑποτελείας. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ πιστευτὸ ἀπὸ τοὺς Ἱσπανοὺς τὸ γεγονὸς τῶν ἐχθροπραξιῶν ἀνάμεσα στοὺς Μανιάτες καὶ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα καὶ γιὰ νὰ συγκινηθοῦν οἱ Ἱσπανοὶ ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν, στάλθηκε ἀπὸ τὸν Νεόφυτο μὲ τὸν Πέτρο Μέδικο τὸ σπαθὶ καὶ ἡ σημαία τοῦ σκοτωμένου μπέη.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Μανιατῶν ἔμειναν ἀρκετὸν καιρὸ στὸ βασίλειο τῆς Νεάπολης περιμένοντας τὶς ἀποφάσεις τῶν Ἱσπανῶν στὶς προτάσεις των. Μόλις τὸν Ἰούλιο ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τὸν ἀντιβασιλιὰ κόμη de Lemos, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζήτησαν νὰ στείλῃ στὴ Μάνη ἀρχηγοὺς (capitanes), ποὺ θὰ καθοδηγοῦσαν τοὺς ἐπαναστάτες ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ βοήθεια, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κρίσιμη γι' αὐτοὺς κατάσταση. Τελικά, ὁ κόμης de Lemos ἔκρινε σκόπιμο νὰ μὴ στείλῃ τοὺς στρατιωτικοὺς ποὺ τοῦ ζήτησαν οἱ Μανιάτες, ἀλλὰ ἕναν συμπατριώτη τους κληρικό, τὸν ἄλλοτε ἀρχιεπίσκοπο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Αχρίδος 'Αθανάσιο Ριζέα, γνωστὸ γιὰ τὴν ἐπαναστατική του δραστηριότητα στὴν περιοχὴ τῆς Βορείου 'Ηπείρου καὶ τὶς προσπάθειές του νὰ ἐπιτύχη ἔνοπλη ἐπέμβαση χριστιανικῶν δυνάμεων στὴν 'Ελλάδα, ὅπως ἀναφέραμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο. Ταυτόχρονα ὁ ἀντιβασιλιὰς ἔγραψε στὸν δούκα de Osuna, στὴ Σικελία, νὰ ἑτοιμάση μιὰ ποσότητα ὅπλων γιὰ τοὺς Μανιάτες. Στὶς 15 'Ιουλίου 1615 ὁ κόμης de Lemos ἐνημέρωσε τὸν βασιλιά του Φίλιππο Γ' γιὰ τὶς ἐπαφές του μὲ τοὺς Μανιάτες καὶ ζήτησε συμβουλὲς γιὰ τὶς παραπέρα ἀναγκαῖες ἐνέργειες. Στὶς 3 'Οκτωβρίου 1615 τὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους συνεδρίασε καὶ πάλι γιὰ τὴν ὑπόθεση τῶν 'Ελλήνων, ἀλλὰ καὶ πάλι ἄφησε τὸ θέμα σὲ ἐκκρεμότητα, ἀποφεύγοντας νὰ λάβη συγκεκριμένη ἀπόφαση.

Στὸ μεταξὺ οἱ Μανιάτες μὲ τὸν 'Αθανάσιο ἔφθασαν στὴ Σικελία καὶ συναντήθηκαν μὲ τὸν δούκα de Osuna, ὁ ὁποῖος, στὶς 4 Σεπτεμβρίου 1615, στέλνει στὴν Μαδρίτη ἔκθεση τῶν ἐπαφῶν του μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαναστατῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν χειρισμὸ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔκθεση αὐτή, ὁ δούκας de Osuna ἀπέφυγε νὰ ἀναλάβη τὴν εὐθύνη μιᾶς ὀργανωμένης ἐκστρατείας τῶν δυνάμεών του στὴ Μάνη. Δὲν ἀποδέχθηκε τὸ αἴτημα τῶν 'Ελλήνων γιὰ τὴν ἀποστολὴ 8 ὡς 10 χιλιάδων 'Ισπανῶν στρατιωτῶν, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι καὶ ἡ προσάρτηση ἀκόμη τοῦ Βραχίονα στὸ ἱσπανικὸ κράτος θὰ ἦταν ἀσύμφορη, ἀφοῦ γιὰ νὰ διατηρηθῆ ἐκεῖ ἡ ἱσπανικὴ κυριαρχία θὰ ἔπρεπε διαρκῶς νὰ ἀπασχολοῦνται στρατεύματα καὶ πολεμικὰ πλοῖα. Τελικά, ἀποφάσισε νὰ τοὺς ἐνισχύση μὲ 1.000 σπαθιά, 1.000 δόρατα καὶ 1.000 ἀρκεβούζια, τὰ ὁποῖα θὰ μετέφερε στὴ Μάνη ὁ Don Pedro de Leiva, ἀρχηγὸς τοῦ σικελικοῦ στόλου. Αὐτὸ ἀποτέλεσε καὶ τὸν πιὸ εὔσχημο τρόπο γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἀναβολὴ τῆς βοήθειας ποὺ ζητοῦσε ὁ ἐπίσκοπος Νεόφυτος καὶ οἱ ἀνυπότακτοι Μανιάτες, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀναγκασμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουν μόνοι τους τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλ. σχετικὰ Μιχαὴλ Θ. Λάσκαρι, 'Εκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρὸς τοὺς 'Ισπανοὺς (1612-1613) διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, «'Ελληνικά», τ. 15 (1957), σ. 293-310.

4. Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ NEVERS ΚΑΡΟΛΟΥ ΓΟΝΖΑΓΑ (1603-1625)

'Η καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571) διέλυσε σὲ πολλοὺς τὸν θρύλο τοῦ «ἀηττήτου» τῶν 'Οθωμανῶν καὶ δημιούργησε τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ διαμελισμὸς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἦταν πιὸ εὔκολος ἀπὸ ὅσο νόμιζαν ὡς τότε. Αὐτὸ ἀποτέλεσε, ὅπως εἴδαμε, τὴν αἰτία νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γεννηθοῦν ἀνάμεσα στοὺς ὑπόδουλους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, κυρίως στοὺς Ἕλληνες, πολλὲς ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀρκετοὶ φιλόδοξοι ἡγεμόνες τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν ἄρχιζαν νὰ ὁραματίζωνται ἐπιτυχεῖς ἀντιτουρκικὲς ἐκστρατεῖες, τὶς ὁποῖες συνδύαζαν πάντοτε μὲ τὶς ἀντίστοιχες προτάσεις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ κατάσταση αὐτὴ κράτησε μισὸν αἰώνα περίπου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1571 ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων στὴν Εὐρώπη.

Μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ διαμορφώθηκε καὶ ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Nevers, ἡ πιὸ σοβαρὴ κατὰ τὸν 17ο αἰώνα. Ἡ κίνηση αὐτὴ ξεκίνησε ἀπὸ τὶς φιλοδοξίες ἑνὸς Γάλλου εὐγενοῦς (ἰταλικῆς καταγωγῆς), μακρινοῦ ἀπογόνου τῶν Παλαιολόγων, τοῦ Charles de Gonzague (1580-1637), δούκα τοῦ Nevers, τοῦ Rethel, τοῦ Clèves, τῆς Μάντουας, τοῦ Μομφερράτου κ.λ. Ὁ Κάρολος Γονζάγας παρακινήθηκε νὰ ἀναλάβη τὴ διοργάνωση ἐκστρατείας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βαλκανικῆς ἀπὸ τὴ βαθιά του πίστη στὸν καθολικισμὸ καὶ τὸ μεγάλο μίσος του ἐναντίον τῶν Τούρκων, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὶς φιλοδοξίες του, τὶς ὁποῖες — σὲ συνδυασμὸ πρὸς τὴ συγγένειά του μὲ τὸν ἑλληνικὸ αὐτοκρατορικὸ οἶκο — ἦταν εὔκολο νὰ τὶς ὑποθάλψουν καὶ οἱ Ἕλληνες, κυρίως οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Μανιάτες, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν παρέμβασή του στὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας των.

Τὸ σχέδιο μιᾶς ἑνωμένης χριστιανικῆς Εὐρώπης ἐναντίον τοῦ σουλτάνου τὸ συνέλαβε, φαίνεται, ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συμμετοχῆς του (1602-1603) στὸν πόλεμο τῆς Οὐγγαρίας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τὴν ἰδέα τῆς σταυροφορίας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν χωρῶν τῆς ἄλλοτε βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τοῦ τὴν ἐνέπνευσαν μᾶλλον διάφοροι φυγάδες, Ἕλληνες καὶ Σλάβοι, τοὺς ὁποίους ὁ νεαρὸς τότε Γάλλος εὐγενὴς εἶχε συναντήσει καὶ γνωρίσει στὶς οὐγγρικὲς πεδιάδες. Ὁ πιὸ σημαντικὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φυγάδες ἦταν ἀσφαλῶς ὁ Ἕλληνας ἀρχιεπίσκοπος Τιρνόβου Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος, γνωστὸς ἀπὸ παλαιότερες ἐνέργειές του νὰ ἐπιτύχη βοήθεια γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων βαλκανικῶν λαῶν.

Τὴν ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἀρχίσουν οἱ προσπάθειες τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ τὴν ἔδωσαν Μανιάτες ἀπεσταλμένοι, ποὺ τοῦ ζήτησαν (1608 ἢ 1609) ἐκ μέρους τῶν Πελοποννησίων νὰ μεσολαβήση, ὥστε νὰ ὀργανωθῆ ἀντιτουρκικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα. Ὁ δούκας, θέλοντας νὰ ἐξακριβώση τὶς πραγματικὲς προθέσεις τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων, ἔστειλε στὴ Μάνη (πιθανὸν τὸ 1610) τρεῖς πεπειραμένους στρατιωτικούς, ποὺ περιόδευσαν στὰ χωριὰ τοῦ Βραχίονα καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου, ἔκαναν ἀναγνωρίσεις σὲ διάφορα ὀχυρὰ σημεῖα, φρούρια, διαβάσεις κ.λ., ἦλθαν σὲ ἐπαφὲς μὲ σημαίνοντα πρόσωπα τοῦ τόπου, ὅρισαν συνθήματα καὶ τόπους συνάντησης καί, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς Ἕλληνες, κατέστρωσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ σχέδιο μιᾶς μελλοντικῆς ἐκστρατείας τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ στὴν Πελοπόννησο. Ὁ δούκας ἀναλάμβανε νὰ διαθέση 15.000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἄνδρες καὶ ἀξιωματικούς, οἱ ἐπαναστάτες ὑπόσχονταν νὰ παρουσιάσουν 10.000 ὁπλισμένους καὶ 60.000 ἄοπλους ἄνδρες. Τὴν ἡγεσία τῆς ἐκστρατείας θὰ τὴν εἶχε ὁ δούκας προσωπικά, ποὺ θὰ διέθετε 60.000 ὅπλα γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν ἄοπλων Ἑλλήνων (πεζῶν καὶ ἱππέων) καὶ θὰ προμήθευε τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια καὶ τὸ ἀπαραίτητο πυροβολικό. Οἱ ἐπαναστάτες πάλι ἀναλάμβαναν νὰ πληρώσουν τὴν ἀξία τῶν ὅπλων, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ἐφοδίαζε ὁ δούκας, καὶ ἐπιπλέον νὰ ὑπηρετήσουν χωρὶς μισθὸ στὸν ἀπελευθερωτικό του στρατὸ γιὰ ὅσο διάστημα θὰ διαρκοῦσε ὁ πόλεμος, ὣς τὴν ἐκδίωξη τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Ἰδιαίτερη σημασία ἔδωσαν οἱ Μανιάτες στοὺς ὅρους ἐκείνους ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν πολιτική τους θέση μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας των. Δέχονταν βέβαια νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ στὸν Βραχίονα τῆς Μάνης, ἀλλὰ ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ αὐτὸν νὰ τοὺς ἀπαλλάξη ἀπὸ κάθε φορολογικὴ ὑποχρέωση, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φόρους ποὺ θὰ ἀφοροῦσαν τὰ εἰσαγόμενα καὶ ἐξαγόμενα προϊόντα. Ζητοῦσαν ἀκόμη νὰ ξαναπάρουν τὶς γαῖες, ποὺ τοὺς εἶχαν ἁρπάξει οἱ Τοῦρκοι κατακτητές, πρᾶγμα ποὺ θὰ γινόταν μὲ βάση τοὺς παλαιοὺς τίτλους κυριότητας καὶ ἰδιοκτησίας ποὺ θὰ παρουσίαζαν οἱ διάφοροι διεκδικητές. Τέλος, στοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας ὑπῆρχαν αἰτήματα γιὰ τὴν ἵδρυση στὴ Μάνη σχολείων καὶ νοσοκομείων, γιὰ τὸν σεβασμὸ τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος τῶν Μανιατῶν καὶ τὴ συμμετοχή τους στὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση. Συναντοῦμε δηλαδὴ ἐδῶ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀξιώσεις αὐτονομίας, πού, καθὼς εἴδαμε, πρόβαλαν οἱ Μανιάτες καὶ σὲ ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις.

Ἐπειδὴ ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ ἀναγνώριζε τὶς μεγάλες δυσκολίες ποὺ θὰ παρουσίαζε ἡ ἐκστρατεία του στὴν Πελοπόννησο, ἀναζήτησε τὴ στρατιωτικὴ ὑποστήριξη μιᾶς μεγάλης τότε δύναμης στὴν Εὐρώπη, τῆς Ἱσπανίας, καθὼς καὶ τὴν ὑπολογίσιμη ἠθικὴ συμπαράσταση τοῦ πάπα. Καὶ ἐνῶ ἡ Ἁγία Ἕδρα δέχθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας εὐνοϊκὰ τὰ σχέδια τοῦ φιλόδοξου Γάλλου εὐγενῆ, ἡ ἱσπανικὴ κυβέρνηση ἀντιμετώπισε ἀντίθετα τὶς πρῶτες βολιδοσκοπήσεις του μὲ καχυποψία καὶ σχεδὸν ἐχθρικὴ διάθεση, πρᾶγμα ποὺ ὀφειλόταν ἀσφαλῶς στοὺς στενοὺς δεσμοὺς τοῦ Καρόλου Γονζάγα μὲ τὴ γαλλικὴ αὐλὴ — μόνιμο ἀντίπαλο τῆς Ἱσπανίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη —, καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς πληροφορίες τῶν Ἱσπανῶν γιὰ μυστικὲς ἐπαφὲς τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ μὲ τὸν δούκα τῆς Μάντουας καὶ τὸν κόμη Μαυρίκιο καὶ τὴν Ὁλλανδία, ἀντιπάλους κι' αὐτοὺς τῶν ἱσπανικῶν συμφερόντων.

Παράλληλα πρὸς τὶς συνεννοήσεις του μὲ τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνες, ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ καλλιεργοῦσε καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν πρωτοβουλία ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς γιὰ μυστικὲς ἐπαφὲς μὲ τὸν δούκα τὴν εἶχε, φαίνεται, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λακεδαιμονίας Χρύσανθος Λάσκαρις. Ὁ Λάσκαρις παύθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπική του ἕδρα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1604 μὲ συνοδικὴ ἀπόφαση, ἐπειδή, ὅπως ἀναφέρεται στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο, «εἰς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ἀλλοδαπὰς πόλεις καὶ χώρας διέτριψε περινοστῶν» γιὰ ἀρκετὸν χρόνο καὶ χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν προϊσταμένων του ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, δηλαδὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἱεράρχης αὐτὸς εἶχε πραγματοποιήσει τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴ Δύση τὸ 1603, ὁπότε ἦλθε σὲ συνεννοήσεις μὲ τοὺς Ἱσπανοὺς καὶ τὸν πάπα. Ἄλλη μιὰ φορὰ βρίσκουμε τὸν Χρύσανθο στὴ Ρώμη, στὰ 1613, ὅπου βρέθηκε ἐπιστρέφοντας στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὴν πρώτη ἀποστολὴ στὴν Πελοπόννησο, ποὺ τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὁ δούκας. Τὸν ἴδιο χρόνο τὸν βρίσκουμε καὶ στὴ Νεάπολη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Λάσκαρι, ἐπαφὲς μὲ τὸν δούκα γιὰ τοὺς ἴδιους πατριωτικοὺς σκοποὺς διατηροῦσε καὶ ἕνας ἄλλος Ἕλληνας κληρικός, ὁ ἐπίσκοπος Μάνης Νεόφυτος. Ὁ Νεόφυτος, ποὺ κινήθηκε, ὅπως εἴδαμε παραπάνω, καὶ πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις ζητώντας βοήθεια γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας του, ἦλθε σὲ συνεννοήσεις μὲ τὸν δούκα τοῦ Νεβὲρ στὰ 1612 μέσῳ τοῦ συμπατριώτη του Πέτρου Μεδίκου καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ δούκα στὶς ἐπαφές του μὲ τοὺς Ἕλληνες Ἱππότη Jean d'Étampes de Valencay.

Ἀλλὰ ὁ Κάρολος Γονζάγας δὲν περιόρισε τὶς συνεννοήσεις του γιὰ τὴ διοργάνωση ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων μόνο στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς διαφόρους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, ποὺ θὰ τοῦ διέθεταν στρατιωτικὲς δυνάμεις καὶ οἰκονομικὲς καὶ ἄλλες διευκολύνσεις. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ δούκα, ποὺ περιόδευσαν στὴν Πελοπόννησο κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1614, προχώρησαν ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς βορρᾶν, διέσχισαν τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ ἦλθαν σὲ ἐπαφὲς μὲ διάφορους Σλάβους καὶ Ἀλβανοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ λαϊκοὺς ἡγέτες, ποὺ ἔδωσαν τὴν ὑπόσχεση νὰ διοργανώσουν εἰδικὴ σύσκεψη γιὰ νὰ πάρουν σχετικὲς ἀποφάσεις καὶ νὰ στείλουν ἔπειτα ἀντιπροσώπους των στὸν Γάλλο εὐγενῆ, γιὰ νὰ διαπραγματευθοῦν μαζί του τὶς ἐνέργειες ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν. Ἡ σύσκεψη αὐτὴ πραγματοποιήθηκε τελικὰ στὶς 8 Σεπτεμβρίου τοῦ 1614 στὴν περιοχὴ τῆς φυλῆς τῶν Kuči τῆς Ἄνω Ἀλβανίας. Ὅσοι πῆραν μέρος ἀποδέχθηκαν τὰ σχέδια τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ καὶ ἔστειλαν ὡς ἐκπρόσωπό τους γιὰ τὶς παραπέρα διαπραγματεύσεις τὸν Ἀλβανὸ καπετάνιο Ἰωάννη Ρένεση, ποὺ ἀνῆκε σὲ μεγάλη ἀρβανίτικη οἰκογένεια μισθοφόρων «stradioti», ἡ ὁποία προσέφερε πολλοὺς γόνους της στὴν ὑπηρεσία διάφορων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Καρόλου Γονζάγα μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἀλβανούς, ἐμφανίζεται στὴ Δύση καὶ ὁ περιβόητος «σουλτάνος» Jahja, ὁ ὁποῖος κινοῦνταν στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλὲς γιὰ νὰ ἐπιτύχη στρατιωτικὴ ὑποστήριξη γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ σουλτάνου καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ὑπόδουλης Βαλκανικῆς. Τελικά, οἱ σχέσεις τοῦ δούκα καὶ τοῦ «σουλτάνου» ψυχράθηκαν, ἐπειδὴ γρήγορα διαπίστωσαν καὶ οἱ δυό τους ὅτι δὲν ἦταν συνεργάτες μὲ τὸν ἴδιο σκοπό, ἀλλὰ ἀνταγωνιστὲς ποὺ διεκδικοῦσαν μὲ ἀνάλογο ὁ καθένας τρόπο τὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης. Παράλληλα πρὸς τὶς ἐπαφές του μὲ τὸν Jahja, ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ προσπάθησε ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ἱσπανοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου Γ', χωρὶς τὴν ὁποία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὑπολογίζη οὔτε στὸν πάπα οὔτε στὸν αὐτοκράτορα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ συνέταξε καὶ ὑπέβαλε στὶς 24 Σεπτεμβρίου 1615 πρὸς τὸν Φίλιππο Γ' ἐκτενὲς ὑπόμνημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐνημέρωνε τὸν Ἱσπανὸ μονάρχη γιὰ τὶς ὡς τότε ἐξελίξεις ποὺ εἶχε ἡ ὑπόθεση τῆς «σταυροφορίας», γιὰ τὰ μελλοντικά του σχέδια καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πίστευε ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν. Ὁ δούκας διαβεβαίωνε τὸν Φίλιππο Γ' γιὰ τὴν καλὴ ποιότητα τῶν δυνάμεών του — τὶς ὁποῖες πρόθυμα διέθετε γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἱσπανίας — καὶ ζητοῦσε νὰ περιβληθῆ ὅλη ἡ κίνηση μὲ τὸ κύρος τοῦ Ἱσπανοῦ βασιλιᾶ. Φαίνεται ὅτι τελικὰ ἡ Μαδρίτη ἀπέφυγε νὰ δώση σαφεῖς ὑποσχέσεις ἢ νὰ φανερώση ὁπωσδήποτε τὶς πραγματικές της προθέσεις ἀπέναντι στὰ μεγαλόπνοα σχέδια τοῦ Καρόλου Γονζάγα.

Στὸ μεταξὺ ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο μιὰ ἄλλη σημαντικὴ φυσιογνωμία, ὁ φημισμένος καπουκίνος Père Joseph de Paris (1577-1638), ποὺ ἔδωσε νέα, μεγάλη πνοὴ καὶ πανευρωπαϊκὸ χαρακτήρα στὴν κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ. Ὁ Père Joseph, ποὺ εἶναι γνωστὸς στὴ γαλλικὴ ἱστορία ὡς «Éminence grise», ἐμπνεόταν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν σταυροφοριῶν καὶ ἀπὸ τὸ ὄνειρο τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ τῆς ἐξάπλωσης τοῦ καθολικισμοῦ. Ἡ γνωριμία τοῦ Père Joseph μὲ τὸν δούκα τοῦ Νεβὲρ ἔγινε στὶς 4 Ὀκτωβρίου 1615, ὕστερα ἀπὸ πρωτοβουλία τοῦ καπουκίνου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος ἦλθε νὰ τοῦ προτείνη συνεργασία στὸν ἀγώνα του ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Père Joseph μίλησε γιὰ τὴν κίνηση τοῦ δούκα στὸν Γάλλο βασιλιὰ Λουδοβίκο ΙΓ' καὶ στὴ μητέρα του Μαρία τῶν Μεδίκων, προσπαθώντας νὰ τοὺς πείση νὰ συμμετάσχουν, πράγμα ποὺ τὸ κατόρθωσε χάρη στὴ μεγάλη του εὐγλωττία καὶ τὸ κύρος ποὺ εἶχε πάνω στοὺς δυὸ βασιλεῖς. Καὶ οἱ τελευταῖοι ἀνάθεσαν μὲ τὴ σειρά τους στὸν δαιμόνιο καπουκίνο νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν πάπα καὶ νὰ τοῦ ἀνακοινώση τὴ σταθερή τους ἐπιθυμία νὰ βοηθήσουν τὴ μεγάλη αὐτὴ χριστιανικὴ ἐπιχείρηση. Ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο Ποντίφηκα νὰ μεσολαβήση σὲ ἄλλους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, ὥστε νὰ πάρουν καὶ ἐκεῖνοι μέρος στὴ νέα σταυροφορία. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ὁ Père Joseph διέτρεξε ὅλη τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Παρίσι ὡς τὴ Ρώμη πεζὸς — σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ τοῦ Τάγματός του —, πέρασε ἀπὸ τὴ Γένουα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ Φλωρεντία, ὅπου καὶ παρέδωσε στὸν μέγα δούκα Κόσιμο Β' καὶ στὴ μητέρα του Χριστίνα γράμματα τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ καὶ τῆς Μαρίας τῶν Μεδίκων, καὶ τέλος, στὶς 28 Ἰουνίου 1616, ἔφθασε στὴ Ρώμη. Ἐκεῖ ἔμεινε ἐννέα μῆνες καὶ εἶχε μὲ τὸν πάπα ἐπανειλημμένες καὶ πολύωρες συνεργασίες. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1618 ὁ πάπας Παῦλος Ε' ἔδωσε ἐντολὲς στοὺς νουντσίους του στὸ Παρίσι, Μαδρίτη, Πράγα, Βαρσοβία καὶ ἄλλες πρωτεύουσες, νὰ μιλήσουν στὶς ἐκεῖ βασιλικὲς αὐλὲς γιὰ τὴν κίνηση τοῦ Καρόλου Γονζάγα καὶ νὰ συστήσουν στοὺς βασιλεῖς συμμετοχὴ σ' αὐτήν.

Παράλληλα πρὸς τὴ δραστηριότητα τοῦ Père Joseph κινεῖται καὶ ὁ δούκας τοῦ Νεβέρ. Ἔρχεται καὶ πάλι σὲ συνεννοήσεις μὲ τὸν «σουλτάνο» Jahja καὶ μὲ τὸν Ἀθηναῖο λόγιο Λεονάρδο Φιλαρᾶ, στὸν ὁποῖο, φαίνεται, ἀνέθεσε μερικὲς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀποστολές. Ἀκολουθοῦν ἀποστολὲς ἐκτάκτων ἀντιπροσώπων καὶ πρακτόρων στὴν Ἰταλία, Γερμανία, Πολωνία, Ἱσπανία καὶ Ἑλλάδα. Ἡ σπουδαιότερη ἀπὸ τὶς ἀποστολὲς αὐτὲς ἦταν ἴσως ἡ ἀποστολὴ στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Πελοπόννησο τοῦ Philippe de Lange Châteaurenault. Ὁ Châteaurenault ἔφθασε στὴ Ρώμη στὶς 18 Δεκεμβρίου 1617, συνάντησε τὸν πάπα Παῦλο Ε' καὶ συνετέλεσε στὴν ἀποστολὴ τῆς παπικῆς ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς νουντσίους τῶν διάφορων εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη δραστηριότητας ποὺ θὰ ἔπειθε τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης νὰ πάρουν μέρος στὴ «σταυροφορία». Ἀπὸ τὴ Ρώμη ὁ Châteaurenault, μαζὶ μὲ τὸν Μανιάτη Πέτρο Μέδικο — πού, ὅπως εἴδαμε, χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Νεόφυτο — πέρασε στὸν Βραχίονα τῆς Μάνης, ὅπου καὶ ἔφθασε τὸν Φεβρουάριο ἢ Μάρτιο τοῦ 1618. Στοὺς Μανιάτες ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ δούκα φέρνει, μαζὶ μὲ μετάλλια μὲ τὴν προσωπογραφία τοῦ Καρόλου Γονζάγα, τὶς ὑποσχέσεις τοῦ ἀρχηγοῦ του γιὰ τὴν ἐκστρατεία. Πραγματοποιοῦνται μυστικὲς συναντήσεις μὲ διάφορους μητροπολίτες καὶ λαϊκοὺς ἡγέτες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνανεώνονται οἱ προηγούμενες συμφωνίες καὶ τὰ προγράμματα κοινῆς δράσης.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἕνας ἄλλος Γάλλος εὐγενής, ὁ Jean Cler, στάλθηκε στὴν Ἤπειρο ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Γαλλίας στὴ Ρώμη. Ὁ Jean Cler, ποὺ συνοδευόταν ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Δυρραχίου Χαρίτωνα, πραγματοποιεῖ καὶ αὐτὸς ἀνάλογες συναντήσεις μὲ τοὺς μητροπολίτες Ἰωαννίνων καὶ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτας.

Παράλληλα πρὸς τὶς ἀποστολὲς τῶν ἀντιπροσώπων στὴν Ἑλλάδα, ὁ δούκας στέλνει στὴ Γερμανία καὶ τὴν Πολωνία ἄλλον ἕνα ἀπεσταλμένο του, τὸν Olivier de Marconnet, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιδίωκε τὸν προσεταιρισμὸ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα Ματθία καὶ τοῦ Πολωνοῦ βασιλιᾶ Σιγισμούνδου Γ'. Τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ Καρόλου Γονζάγα στὶς αὐλὲς τῶν δυὸ αὐτῶν ἡγεμόνων ἐνισχύει καὶ εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ πάπα, ὁ καπουκίνος μοναχὸς Valeriano Magni. Ἐξ ἄλλου, ὁ Père Joseph de Paris ἀναλαμβάνει τότε τὴ δυσκολώτερη ἀποστολή: Στὰ μέσα Αὐγούστου 1618 φθάνει στὴ Μαδρίτη μὲ σκοπὸ νὰ πείσῃ τοὺς Ἱσπανοὺς νὰ συμμετάσχουν στὴν ἀντιτουρκικὴ κίνηση. Ἡ δραστηριότητά του καὶ οἱ μεγάλες προσπάθειες ποὺ κατέβαλε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν ἱσπανικὴ αὐλή, δὲν ἔπεισαν τελικὰ τὴν Ἱσπανία νὰ δεχθῇ τὶς προτάσεις τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ. Ἔτσι, ὁ Père Joseph ἐγκατέλειψε τὴν ἱσπανικὴ πρωτεύουσα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἀόριστες ὑποσχέσεις.

Τὶς περισσότερες ἐλπίδες τους γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐκστρατείας στὴν Ἑλλάδα εἶχαν στηρίξει, ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ καὶ ὁ Père Joseph, στὸ Ἱπποτικὸ Τάγμα ποὺ ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1616 ἄρχισε νὰ ἱδρύεται στὴ Γαλλία. Τὸ Τάγμα αὐτό, ποὺ ὀνομάσθηκε «Milice Chrétienne» (ἑλληνικὰ ἀποδόθηκε ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ὡς «Χριστιανικὴ Στρατιά»), σχηματίσθηκε ἀπὸ εὐγενεῖς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πού στρατολογήθηκαν ἀπὸ διάφορες χῶρες. Ὁ Κάρολος Γονζάγας εἶχε ἐπιζητήσει μὲ τὴν ἵδρυσή του νὰ ἀποκτήση ἕνα ὑπερεθνικὸ στρατιωτικὸ ὄργανο, πού μόνο αὐτό, μέσα στὴν σπαρασσόμενη ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ἔριδες Εὐρώπη, θὰ μποροῦσε νὰ δράση χωρὶς νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ πολιτικὴ τῶν διάφορων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Νωρὶς ἡ «Χριστιανικὴ Στρατιὰ» ἐνσωματώθηκε μὲ ἕνα ἀκόμη ὁμοειδὲς Τάγμα, πού εἶχε ἱδρυθῆ στὴν Ἰταλία, καὶ σὲ σύντομο διάστημα στρατολογήθηκαν σ' αὐτὴν πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ τυχοδιῶκτες ἀπὸ διάφορα κράτη.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1618 ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ πηγαίνει μὲ ἐπίσημη ἀποστολὴ στὴ Γερμανία καὶ τὴν Πολωνία. Ἐκεῖ ἐπιδίωξε τὴν ὑποστήριξη τοῦ αὐτοκράτορα Ματθία καὶ τοῦ βασιλιᾶ Σιγισμούνδου Γ' καὶ τὴ στρατολογία μελῶν τῆς «Milice Chrétienne». Ἀπέτυχε στὸ πρῶτο, ἀλλὰ κερδίζει στὸ δεύτερο : Στὶς 5 ἢ 6 Νοεμβρίου 1618 ἐτέθησαν, σὲ σύσκεψη στὸ Olmütz τῆς Μοραβίας, οἱ βάσεις τῆς «Χριστιανικῆς Στρατιᾶς». Στὶς 8 Μαρτίου 1619 πραγματοποιεῖται στὴ Βιέννη ἡ πρώτη ἐπίσημη συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ Τάγματος μπροστὰ στὸν αὐτοκράτορα Ματθία καὶ τὸν ἀρχιδούκα Φερδινάνδο.

Στὸ μεταξὺ ξεσπᾶ στὴν Εὐρώπη ὁ Τριακονταετὴς Πόλεμος (1618-1648), πού στερεῖ τὴν ἀντιτουρκικὴ «σταυροφορία» ἀπὸ μιὰν ἐνδεχόμενη ἐνίσχυση τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν. Ὡστόσο, χάρη στὴν ἀκάματη δραστηριότητα τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ καὶ τοῦ Père Joseph, ἡ «Milice Chrétienne» ἁπλώνεται μὲ προσχωρήσεις νέων μελῶν στὴ Γαλλία, ὅπου, μὲ δαπάνες τοῦ ἴδιου τοῦ Καρόλου, γίνονται σοβαρὲς προμήθειες ὅπλων, κανονιῶν καὶ ἄλλων ἐφοδίων. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1621 εἶναι ἕτοιμος καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος τοῦ Τάγματος, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι πολεμικὰ πλοῖα.

Τὸν Μάιο τοῦ 1621 ὁ βασιλιὰς τῆς Γαλλίας ζητεῖ ἀπὸ τὸν δούκα τοῦ Νεβὲρ νὰ τοῦ παραχωρήση τὸν στόλο τοῦ Τάγματός του, γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήση ἐναντίον τῶν Οὐγενότων τῆς La Rochelle. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῶν τελευταίων, ὁ στόλος ἐπιστρέφεται καὶ πάλι στὸν Κάρολο καὶ ξαναμπαίνουν σὲ ἐνέργεια τὰ προγράμματα — γιὰ τελευταία πιὰ φορὰ — τῆς «σταυροφορίας». Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1625 γίνεται ἄλλη μιὰ διπλωματικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ σύμπραξη τῶν Ἱσπανῶν, ἀλλὰ καὶ πάλι χωρὶς ἀποτέλεσμα. Στὸ μεταξύ, στὶς 28 Ἰανουαρίου τοῦ 1624, ὁ δούκας τοῦ Νεβὲρ εἶχε φθάσει στὴ Ρώμη, ὅπου ὁρκίσθηκε μὲ ἐπισημότητα μπροστὰ στὸν πάπα Οὐρβανὸ Η' ὡς Μεγάλος Μάγιστρος τῆς «Milice Chrétienne». Νέα σχέδια καταστρώνονταν γιὰ τὴν ἐκστρατεία, πού δὲν ἀπέβλεπαν στὴν ἀπελευθέρωση μόνο τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Λευκάδας (ὅπως στὸ μεταξὺ εἶχε προγραμματισθῆ), ἀλλὰ καὶ πολλῶν περιοχῶν τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1625, μὲ ὑποκίνηση τοῦ καρδιναλίου Richelieu, ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ξαναπαίρνει τὸ στόλο τοῦ Καρόλου γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήση καὶ πάλι ἐναντίον τῶν Οὐγενότων. Οἱ τελευταῖοι ὅμως νικοῦν τώρα καὶ κατορθώνουν σὲ μιὰ σύγκρουση νὰ βυθίσουν δυὸ πλοῖα καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὑπόλειπα. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποτέλεσαν οὐσιαστικὰ καίριο πλῆγμα γιὰ τὴ «σταυροφορία». Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1625 ὁ πάπας μὲ τὸν Père Joseph ἀποφάσισαν νὰ ἀναβάλουν ἐπ' ἀόριστον τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐπιχείρησης, πράγμα βέβαια ποὺ σήμαινε καὶ τὴν ὁριστικὴ ματαίωση τῆς μεγαλεπίβολης ἐκείνης προσπάθειας, στὴν ὁποία οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες εἶχαν στηρίξει τόσες ἐλπίδες γιὰ τὴν ἐθνική τους ἀποκατάσταση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβὲρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

5. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1645-1669)

Ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1571) ἡ βενετοκρατούμενη Κρήτη ἀποτελοῦσε γιὰ τὴν Εὐρώπη τὸ μοναδικὸ χριστιανικὸ προγεφύρωμα στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ἡ μεγαλόνησος δὲν ἦταν μόνο ἡ κυριώτερη στρατιωτικὴ καὶ ἐμπορικὴ κτήση τῶν Βενετῶν, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς χρησίμευε καὶ ὡς καταφύγιο τῶν καραβιῶν ποὺ μὲ τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο πρόσχημα πραγματοποιοῦσαν πειρατικὲς ἐπιδρομὲς σὲ παράλια τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνα ἡ κατάσταση μέσα στὸ Αἰγαῖο εἶχε γίνει πολὺ κρίσιμη, ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας ἐναντίον μουσουλμάνων προσκυνητῶν καὶ χριστιανῶν ἐμπόρων, ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου. Συνήθως μάλιστα, ἡ λεία ἀπὸ τὶς πειρατικὲς αὐτὲς ἐπιδρομὲς ἔφθανε στὴν Κρήτη, ὅπου καὶ πουλιόταν σὲ Βενετοὺς κυρίως ἐμπόρους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μιὰ τόσο ἰσχυρὴ στρατιωτικὴ κτήση τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου μέσα στὰ σπλάγχνα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀποτέλοῦσε ἀσφαλῶς γιὰ τοὺς Τούρκους πολὺ δυσάρεστο γεγονός, πράγμα ποὺ ἔκανε τελικὰ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη νὰ ἐπιζητῆ τρόπους καὶ ἀφορμὲς γιὰ νὰ ἐξουδετερώση τὸ προγεφύρωμα αὐτὸ τῆς Βενετίας.

Ἡ ἀφορμὴ δόθηκε τὸ 1644, ὅταν οἱ Ἰωαννίτες Ἱππότες προσέβαλαν κοντὰ στὴν Κρήτη ἕνα πλοῖο μὲ προσκυνητὲς τῆς Μέκκας, σκότωσαν τὸν κιζλὰρ ἀγασὴ Ζουμποὺλ ἀγά, τὸν μολλὰ τῆς Μέκκας καὶ τὸν μολλὰ τῆς Προύσας, καθὼς καὶ τὸν καπετάνιο τοῦ καραβιοῦ. Κατόπιν, μὲ τὴ λεία τῆς ἐπιδρομῆς των, προσέγγισαν τὴ μεγαλόνησο, ὅπου — κατὰ τὶς κατηγορίες τῶν Τούρκων — πρόσφεραν ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ πλούσια λάφυρά τους στὸν ἐκεῖ Βενετὸ στρατηγό. Ὕστερα ἀπ' αὐτά, ἀρχίζουν οἱ προετοιμασίες τῶν Τούρκων γιὰ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κρήτης. Ὁ σκοπὸς τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν ἔμεινε — κατὰ τὴν τουρκικὴ συνήθεια — κρυφός, ἀλλὰ οἱ Βενετοί, ποὺ ὑποψιάζονταν τὶς τουρκικὲς κινήσεις, φρόντισαν νὰ προετοιμάσουν τὴν ἄμυνά τους. Παρ' ὅλα αὐτά,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οἱ ψεύτικες διαδόσεις τῶν Τούρκων γιὰ δῆθεν ἐπίθεσή τους ἐναντίον τῆς Μάλτας, φαίνεται ὅτι ἐξαπάτησαν ὡς ἕνα σημεῖο τὴν Βενετία, ἐπειδή, στὴν κρίσιμη ὥρα τῆς τουρκικῆς ἀπόβασης, ὁ βενετικὸς στόλος ἔπλεε ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν Κρήτη, στὸ βόρειο Ἰόνιο.

Στὶς 30 Ἀπριλίου 1645 ἰσχυρὸς τουρκικὸς στόλος ἀπὸ 100 περίπου πλοῖα καὶ 300 ὁπλιταγωγὰ μὲ ναύαρχο (καπουδὰν πασὰ) τὸν Γιουσοὺφ καὶ στρατηγοὺς τὸν Μουσὰ πασὰ καὶ τὸν Μουρὰτ ἀγά, διασχίζει τὸ Αἰγαῖο καὶ κατευθύνεται πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τῆς Πελοποννήσου, προχωρώντας δῆθεν πρὸς τὴ Μάλτα. Φθάνοντας ὅμως στὸ ὕψος τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς Κρήτης, ἀλλάζει ἀπότομα πορεία, πλησιάζει πρὸς τὴ Σούδα καὶ ἀποβιβάζει στὴν ἀκρογιαλιά, ἀνάμεσα στὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας στὴ Γωνιὰ καὶ στὰ Χανιά, πολυάριθμα στρατεύματα. Οἱ Τοῦρκοι δὲν συναντοῦν καμιὰ ἀντίσταση καὶ ἀνεμπόδιστοι βαδίζουν πρὸς τὰ Χανιά, σπέρνοντας στὸ διάβα τους τὸν πανικὸ στοὺς χωρικούς.

Στὶς 23 Ἰουνίου 1645 ἀρχίζει ἡ πολιορκία τοῦ κάστρου τῶν Χανιῶν, ποὺ τὸ ὑπερασπίζεται ὁ στρατηγὸς Cornaro. Οἱ ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν εἶναι συχνὲς καὶ ὁρμητικές, οἱ ἀνατινάξεις τῶν προμαχώνων διαδοχικὲς καὶ ὁ βομβαρδισμὸς ἀδιάκοπος· οἱ ἀπώλειες τῶν πολιορκημένων εἶναι μεγάλες καὶ οἱ ἀρρώστιες θερίζουν Ἕλληνες καὶ Βενετούς, ποὺ πολεμοῦν μὲ πεῖσμα καὶ ἀνδρεία. Ἀλλὰ τὰ τρόφιμα καὶ τὰ πολεμοφόδια τοὺς ἔχουν ἤδη ἐξαντληθῆ, ἐνῶ τμήματα τοῦ τείχους καὶ τῶν σπιτιῶν κείτονται σὲ ἐρείπια. Ὕστερα ἀπὸ νέες ἐπιθέσεις καὶ ὅταν πιὰ ἡ κατάσταση τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ κάστρου ἔγινε ἀπελπιστική, ἀποφασίζεται ἡ παράδοση τῆς πόλης μὲ ὅρους. Ἔτσι, στὶς 29 Αὐγούστου, οἱ πολιορκητὲς παραδίδονται καὶ — κατὰ τὴ συμφωνία — φεύγουν οἱ περισσότεροι πρὸς τὴ Σούδα καὶ πρὸς ἄλλα γειτονικὰ φρούρια. Ἡ πτώση τῶν Χανιῶν ἀποτέλεσε καίριο πλῆγμα γιὰ τὴ βενετικὴ ἄμυνα τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἐπέτρεψε στοὺς Τούρκους νὰ ἐδραιώσουν καλὰ τὴ θέση τους στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς μεγαλονήσου. Ὕστερα ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν Χανιῶν καταφθάνει καὶ ὁ χριστιανικὸς στόλος (ποὺ συγκροτήθηκε ἀπὸ πλοῖα βενετικά, μαζὶ μὲ παπικές, φλωρεντινές, μαλτέζικες καὶ νεαπολιτανικὲς γαλέρες), ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἑνώθηκε μὲ τὸν στολίσκο τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Marino Capello, ἄρχισε ἐπιδρομὲς στὶς Κυκλάδες μὲ σκοπὸ τὴ στρατολόγηση ναυτῶν.

Στὸ μεταξὺ ἔρχονται νὰ προστεθοῦν νέες ἐνισχύσεις στὰ τουρκικὰ στρατεύματα ποὺ κατορθώνουν νὰ συμπληρώσουν τὶς κατακτήσεις τους. Τὴν πτώση τῶν Χανιῶν ἀκολουθεῖ ἡ κατάκτηση τοῦ Κισάμου, τῶν Ἀποκορώνων καὶ τῆς Γραμβούσας. Στὸ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι ἐνεργοῦν μὲ διπλωματικότητα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, ὥστε νὰ τοὺς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ νὰ ἐξασθενίσουν ἔτσι τὴν ἀντίσταση τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ νησιοῦ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο φέρνουν μαζί τους καὶ ἐγκαθιστοῦν στὴν Κρήτη τὸν πρῶτο ὀρθόδοξο μητροπολίτη — οἱ Βενετοὶ δὲν εἶχαν ἐπιτρέψει κανέναν ἀνώτερο ἐκκλησιαστικὸ ἡγέτη στοὺς ὀρθό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δοξους Κρητικούς —, τὸν Νεόφυτο Πατελλάρο, ἀνεψιὸ τοῦ ἄλλοτε οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀθανασίου Πατελλάρου.

Στὶς 2 Ἰουλίου 1646 ὁ τουρκικὸς στόλος πλέει πρὸς τὸ Ρέθυμνο καὶ ἀποβιβάζει στὴ Σούδα 40.000 ἄνδρες. Ἐπικεφαλῆς τῶν πολιορκητῶν τοῦ Ρεθύμνου εἶναι ὁ Ντελὴ Χουσεΐν πασάς. Οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις τῶν ἀνδρῶν του δὲν ἔχουν κανένα ἀποτέλεσμα. Νέες ἐνισχύσεις ἔρχονται ἀπὸ τὰ Χανιά, ἀλλὰ οἱ ὑπερασπιστὲς χτυποῦν τοὺς Τούρκους μὲ τὸ πυροβολικό τους, τοῦ ὁποίου ἡ δράση συνδυάζεται μὲ τὶς εὔστοχες βολὲς τῶν κανονιῶν τοῦ βενετικοῦ στόλου ποὺ πλέει στὰ ἀνοιχτὰ τῆς πόλης. Ὁ Ρεθυμνιώτης ποιητὴς Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής, ποὺ ζῆ τὰ δραματικὰ αὐτὰ γεγονότα, μᾶς ἀφηγεῖται παραστατικὰ καὶ μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἡρωικὴ ἄμυνα τῶν Χριστιανῶν τοῦ Ρεθύμνου, τὶς ἀπόπειρες ἐξόδου τῶν τελευταίων — ποὺ καταλήγουν σὲ ἀποτυχία —, τὶς δυσκολίες ἐπισιτισμοῦ τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν προσφύγων, ποὺ κάθε μέρα συρρέουν πρὸς τὸν Χάνδακα (Μεγάλο Κάστρο, τὸ σημερινὸ Ἡράκλειο), γιὰ νὰ βροῦν ἐκεῖ ἀσφάλεια καὶ προστασία.

Στὶς 11 Ὀκτωβρίου 1646 οἱ Τοῦρκοι μὲ ὁρμητικὴ ἔφοδο κατορθώνουν νὰ ἀνέβουν στὶς ἐπάλξεις καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἅλωση τῆς πόλης. Ὅσοι δὲν πρόλαβαν νὰ κλεισθοῦν στὸ Καστέλλι, τὴν ἀκρόπολη τοῦ Ρεθύμνου, δέχονται τὴν ἀκράτητη μανία τῶν Τούρκων, ποὺ σφάζουν, ληλατοῦν, πυρπολοῦν καὶ αἰχμαλωτίζουν τοὺς κατοίκους. Ἡ πολιορκία τοῦ Καστελλιοῦ κράτησε 23 μέρες, ἀλλὰ οἱ στερήσεις καὶ οἱ ἀρρώστιες ἀνάγκασαν τελικὰ τοὺς ὑπερασπιστές του νὰ τὸ παραδώσουν καὶ αὐτὸ μὲ ὅρους.

Ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Ρεθύμνου, ἡ τουρκικὴ κατοχὴ τῆς Κρήτης ἑδραιώνεται. Πολὺ σύντομα οἱ Τοῦρκοι γίνονται κύριοι τῶν χωριῶν καὶ τῶν κωμοπόλεων τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Κρήτης, ἀπὸ ὅπου σέρνουν τοὺς κατοίκους αἰχμαλώτους. Στὸ μεταξὺ νέες ἐνισχύσεις φθάνουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ἄνοιξη τοῦ 1647. Οἱ συγκρούσεις, στὶς ὁποῖες οἱ Βενετοὶ εἶχαν ἐπιτυχίες, δὲν βελτιώνουν γι' αὐτοὺς τὴν κατάσταση. Ἔτσι, ὁ πόλεμος στὴν ξηρὰ θὰ περιορισθῆ σὲ λίγο στὴν πολιορκία τοῦ Χάνδακα, ποὺ θὰ διαρκέση εἴκοσι περίπου χρόνια καὶ στὴν ὁποία θὰ διαδραματισθῆ ἡ τελευταία ἡρωικὴ ἐποποιΐα τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Παράλληλα πρὸς τὶς ἐπιχειρήσεις στὴ μεγαλόνησο, πραγματοποιοῦνται διάφορες ναυτικὲς ἐκστρατεῖες τῶν Βενετῶν, ποὺ τοὺς ἔδωσαν μερικὲς μικρὲς νίκες. Στὶς 10 Ἰουλίου 1651 ὁ Βενετὸς ναύαρχος Λεονάρδος Mocenigo νικᾶ τοὺς Τούρκους στὸ Ντριὸ τῆς Νάξου. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1656 οἱ Βενετοὶ σημειώνουν νέες ναυτικὲς ἐπιτυχίες μπροστὰ στὸν Ἑλλήσποντο. Τὴν ἄνοιξη τοῦ ἑπόμενου χρόνου (1657) ἡ σημαία τῆς Δημοκρατίας κυριαρχεῖ οὐσιαστικὰ στὸ Αἰγαῖο πέλαγος καὶ ἐμποδίζει σοβαρὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων στὴν Κρήτη. Ἀλλὰ ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν κρατᾶ γιὰ πολύ. Τὸ 1658 ἀνακαλεῖται στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ντελὴ Χουσεΐν, ποὺ εἶχε ὡς τότε τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἡγεσία τῶν Τούρκων στὴ μεγαλόνησο, καὶ στὴ θέση του τοποθετεῖται ὁ ἱκανὸς Κιοπρουλοὺ Μεχμὲτ πασάς. Ὁ ἐφοδιασμὸς τώρα τῶν κατακτητῶν γίνεται μέσῳ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ βενετικὴ κυριαρχία στὸ Ἀρχιπέλαγος δὲν ἐπηρεάζει σοβαρὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν Τούρκων, ποὺ ὁλοένα σφίγγουν τὸν κλοιό τους γύρω ἀπὸ τὸν Χάνδακα.

Στὸ μεταξύ, ὁ σκληρὸς ἀγώνας τῶν Χριστιανῶν στὴν Κρήτη καὶ ἡ διπλωματικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀνέπτυξαν οἱ Βενετοὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλὲς προκάλεσαν αἰσθήματα συμπαθείας γιὰ τοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ τελευταίου προμαχώνα τῆς Χριστιανοσύνης στὴν Ἀνατολή. Ἔτσι ἀρχίζουν νὰ καταφθάνουν στὴν Κρήτη ἐθελοντὲς καὶ μισθοφόροι ἀπὸ διάφορες χῶρες τῆς Δύσης. Ὁ βασιλιὰς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ΙΔ' στέλνει καὶ αὐτὸς — παρὰ τὴ φιλοτουρκικὴ πολιτική του — στρατιωτικὴ βοήθεια πρὸς τὴν Δημοκρατία. Τὸ 1660 φτάνουν ἐκ μέρους του στὴν Κρήτη 4.000 ἄνδρες ὑπὸ τὸν πρίγκιπα d' Alméras (Ἀλμερίγο). Τελικά, μισθοφόροι καὶ «σταυροφόροι» τίθενται κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ μαρκησίου Ghiron François Ville, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διορίσθηκε ἀπὸ τὴν Βενετία στρατηγὸς τοῦ χριστιανικοῦ πεζικοῦ, πραγματοποιεῖ μεγάλες στρατολογίες στὴν Κέρκυρα, Ζάκυνθο, Κύθηρα καὶ Τῆνο. Ὁ μαρκήσιος Ville φθάνει τελικά, στὶς 26 Φεβρουαρίου 1666, μὲ 56 πλοῖα στὴ Σούδα, ἔχοντας μαζί του 1.008 ἱππεῖς καὶ 8.295 πεζούς. Παράλληλα ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ τὰ ὑπόλοιπα Ἑπτάνησα καὶ Ἕλληνες, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Βενετούς. Ἕλληνες χωρικοὺς τῆς Κρήτης χρησιμοποίησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι στὶς ἐπιθέσεις τους ἐναντίον τοῦ Μεγάλου Κάστρου. Ἔτσι, οἱ ὑπόδουλοι — στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων ἢ τῶν Βενετῶν — πληρώνουν μὲ διπλὸ τρόπο τὶς ἁμαρτίες τῆς σκλαβιᾶς.

Τελικὰ ὁ Ville δὲν κατορθώνει τίποτε τὸ σημαντικὸ στὶς συγκρούσεις του μὲ τοὺς Τούρκους. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ τέλη τοῦ 1667 ἀνακαλεῖται ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα του, τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας, καὶ στὴ θέση του ἔρχεται ὁ ἔμπειρος στρατιωτικὸς μαρκήσιος Saint-André Mombrun, Γάλλος εὐγενής, ὁ ὁποῖος φθάνει στὴν Κρήτη στὶς 21 Ἰουνίου 1668 ἔχοντας μαζί του καὶ 68 ἐθελοντὲς Γάλλους ἀξιωματικούς.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐντείνουν τὶς προσπάθειές τους. Στὶς 22 Μαΐου 1667 ἔρχεται στὴν Κρήτη μὲ 64 γαλέρες ὁ Ἀλβανὸς στὴν καταγωγὴ μεγάλος βεζίρης Ἀχμὲτ πασὰς Κιοπριλόγλου, ποὺ εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ἐπίθετο Φαζλὶ (= δίκαιος). Οἱ τουρκικὲς ἐπιθέσεις γίνονται τώρα μὲ σύστημα, σὲ ἕνα μόνο σημεῖο τῶν προμαχώνων τοῦ Χάνδακα, στὸν προμαχώνα Παντοκράτορας, ποὺ τελικὰ πέφτει στὰ χέρια τῶν Τούρκων μαζὶ μὲ μερικὰ ἀκόμη ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα. Στὶς δυσκολίες τῶν χριστιανῶν προστίθενται καὶ οἱ λιποταξίες Βενετῶν ἢ τῶν συμμάχων τους καὶ ἐπιπλέον ἡ προδοσία τοῦ συνταγματάρχη τοῦ μηχανικοῦ Ἀνδρέα Μπαρότση, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1668, ὑποδεικνύει στοὺς Τούρκους τὰ ἀδύνατα σημεῖα τῆς βενετικῆς ἄμυνας στοὺς προμαχῶνες Ἅγιος Ἀνδρέας καὶ Σαμπιονέρα. Ἐφαρμόζοντας λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι τὴν τακτικὴ τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διείσδυσης στὶς γραμμὲς τῶν πολιορκημένων χωρὶς γενικὲς ἐπιθέσεις, ποὺ προκαλοῦν θύματα στοὺς ἐπιτιθεμένους καὶ λυσσώδη ἀντίσταση στοὺς ἀμυνομένους, κατορθώνουν σιγὰ σιγὰ μὲ ὑπονομεύσεις νὰ κυριεύσουν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα τῶν δυὸ προμαχώνων ποὺ τοὺς ὑπέδειξε ὁ Μπαρότσης.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1668 καὶ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1669 φθάνουν νέες ἐνισχύσεις γιὰ τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ οἱ νέες αὐτὲς ἀφίξεις δὲν ἔχουν σοβαρὰ ἀποτελέσματα. Τὴν ἄνοιξη τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἡ κατάσταση γίνεται πολὺ κρίσιμη. Ἔρχονται βέβαια καὶ νέες ἀποστολὲς στρατιωτικῶν γιὰ βοήθεια, προπάντων ἡ μεγάλη ἀποστολὴ τῶν 6.000 Γάλλων μὲ τὸν δούκα de Navaille. Οἱ νέοι «σταυροφόροι» προκάλεσαν ἀνακούφιση στοὺς ἡρωικοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ Χάνδακα, ἀλλὰ τὰ πράγματα εἶχαν κιόλας προχωρήσει πολὺ γιὰ νὰ ἐλπίσουν κάποια σοβαρὴ βελτίωση τῆς θέσης τῶν χριστιανῶν. Ὁ δούκας de Navaille διαφωνοῦσε ἄλλωστε στὸν τρόπο ἐνεργείας μὲ τὸν Βενετὸ ἀρχιστράτηγο Φραγκίσκο Morosini, ὁ ὁποῖος δὲν ἔβρισκε ἀποτελεσματικὴ τὴν ἔξοδο ποὺ θέλησε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Γάλλος δούκας. Πραγματικά, ἡ ἔξοδος ποὺ ἔγινε τὸ πρωὶ τῆς 25 Ἰουνίου, κατέληξε σὲ αἱματηρὴ πανωλεθρία τῶν Γάλλων. Ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς νεκροὺς τῶν χριστιανῶν ἦταν καὶ ὁ μέγας ναύαρχος τῆς Γαλλίας François de Vendôme, δούκας τοῦ Beaufort.

Ὕστερα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποτυχία, ἡ τύχη τοῦ Χάνδακα ἔχει πιὰ κριθῆ. Νέες ἀφίξεις ἐνισχύσεων δὲν ἀλλάζουν τὴν κατάσταση. Ἔτσι ἀρχίζουν κοπιαστικὲς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν παράδοση τῆς πόλης. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Βενετῶν χρησιμοποιεῖται ὁ Σκῶτος ἀξιωματικὸς Annant, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι χρησιμοποιοῦν τὸν Ἕλληνα μεγάλο διερμηνέα τῆς Πύλης Παναγιώτη Νικούσιο. Οἱ διαπραγματεύσεις ἔληξαν αἰσίως στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1669. Μὲ τὴ συνθήκη ἐξασφαλίζονταν πολλὲς διευκολύνσεις στοὺς Χριστιανούς: Ἐπιτρεπόταν ἡ ἐλεύθερη ἀποχώρηση τῶν Βενετῶν, καθὼς καὶ τῶν Ἑλλήνων ποὺ τὸ ἐπιθυμοῦσαν. Ὁ Χάνδακας καὶ ὅλη ἡ ὑπόλοιπη Κρήτη περιερχόταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Στοὺς Βενετοὺς ἔμεναν τὰ φρούρια τῆς Σούδας, τῆς Γραμβούσας καὶ τῆς Σπιναλόγγας, ποὺ παραδόθηκαν τοὺς Τούρκους τὸ 1715. Μαζὶ μὲ τὰ διάφορα πράγματα, ποὺ μποροῦσαν νὰ πάρουν μαζί τους οἱ Βενετοί, μεταφέρθηκαν καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης, ποὺ σήμερα ἀποτελοῦν, ὅπως εἶναι γνωστό, πολύτιμες πηγὲς τῆς ἱστορίας τῆς βενετοκρατούμενης ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ πτώση τῆς Κρήτης προκάλεσε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπογοήτευση καὶ βαθειὰ θλίψη στὴν Βενετία καί, ἀντίθετα, αἰσθήματα ὑπεροψίας στοὺς Τούρκους. Μὲ τὴν ἀπώλειά της ἡ Βενετία χάνει ὁριστικὰ τὴ σπουδαιότερη ἀποικία της καὶ γίνεται σιγὰ σιγὰ δύναμη δευτέρας τάξεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, παρόλο ποὺ μὲ τὴν κατάληψη τῆς Κρήτης ὁλοκλήρωσε τὴν κατοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἐξάντλησε σημαντικὸ μέρος τῶν δυνάμεών της καὶ τοῦ πλούτου της στὸν μεγάλο ἐκεῖνον ἀγώνα. Καὶ οἱ ἀνθρώπινες ἀκόμη ἀπώλειες ἦταν τεράστιες καὶ γιὰ τὶς δυὸ πλευρές. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν νεκρῶν ἀπὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὶς μάχες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες, ποὺ θέρισαν τὰ στρατόπεδα τῶν ἐπιτιθεμένων καὶ τῶν ἀμυνομένων, εἶναι τρομακτικοί: Σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπὸ 100.000 Βενετοί, ἄλλοι Εὐρωπαῖοι καὶ Ἕλληνες, καὶ 600.000 περίπου Τοῦρκοι — ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς κρίνεται ὑπερβολικός· οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι ὑπολόγισαν τότε τὶς ἀπώλειές των σὲ 100.000 περίπου νεκρούς. Τέλος, ὁ πόλεμος τῆς Κρήτης δὲν ὑπῆρξε μόνο ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ στρατιωτικὰ γεγονότα τοῦ 17ου αἰώνα, ἀλλὰ προκάλεσε καὶ τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῶν δυὸ ἀντιμαχόμενων δυνάμεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία γιὰ τὸν Κρητικὸ πόλεμο εἶναι πολὺ μεγάλη. Ἕνα μέρος της ἀναγράφει ὁ G. Gerola, Monumenti veneti nell'isola di Creta, τ. 1, Venezia 1905, σ. XLI, σημ. 2. Πληρέστερο κατάλογο βλ. στοῦ Ivan Dujčev, Avvisi di Ragusa, Roma 1935, σ. XXX - XXXIV, σημ. 1. Ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῆς ἐποχῆς πολλὲς πληροφορίες βλ. στοῦ Nic. P. Vellaio, La guerra Cretense, Bologna 1647 καὶ Andrea Valiero, Historia della guerra di Candia, Venetia 1679. Σύγχρονες πηγὲς γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ Κρητικοῦ πολέμου δημοσιεύτηκαν στὶς ἑξῆς ἑλληνικὲς ἐργασίες: Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 222-310, Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Ὁ κρητικὸς πόλεμος, Τεργέστη 1908 (ποιήματα τῶν Ἀνθίμου Διακρούση καὶ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ), Γ. Σήφακα, Ἡ πολιορκία τοῦ Χάνδακα κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἐνετικοῦ πεζικοῦ Ghiron Marchis de Ville, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν», τ. 1 (1938), σ. 209-261, Μ. Σακελλαρίου, Χειρόγραφος ἔκθεσις περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῶν Χανίων ὑπὸ τὸν Τούρκων (1645), «Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τ. 15 (1939), σ. 141 - 176, Ν. Σταυρινίδου, Ἀνδρέας Μπαρότσης, ὁ προδότης τοῦ Μεγάλου Κάστρου, «Κρητικὰ Χρονικά», τ. 1 (1947), σ. 393-430, Χ. Χιονίδη, Ἀγγλικὸν ὑπόμνημα περὶ τῆς πολιορκίας καὶ πτώσεως τοῦ Χάνδακος, αὐτόθι, τ. 3 (1949), σ. 406-418, Σ. Λογιάδου - Πλάτωνος, Ἀνέκδοτο γαλλικὸ χειρόγραφο γύρω στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακα, αὐτόθι, τ. 6 (1952), σ. 92-130, 141-176, Γ. Κόλια, Τὸ ἀρχεῖον Βερροίας καὶ ὁ Κρητικὸς πόλεμος, «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τ. 11 (1956), σ. 178-201 καὶ Ε. Κριαρᾶ, Ἰωακεὶμ ὁ Κύπριος καὶ τὸ ποίημά του γιὰ τὸν τουρκοβενετικὸ πόλεμο τοῦ 1645-1669, «Κρητικὰ Χρονικά, τ. 15/16 (1961/1962), τεῦχ. 2, σ. 399-405.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

1453 Μαΐου 29, Ἅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης.

1453, Ἰουλίου 8, Ἐγκύκλιος τοῦ καρδιναλίου Ἰσιδώρου πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς.

1453, Ἰουλίου 13, Ἐπιστολὴ τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας Φραγκίσκο Foscari.

1457-1458, Σταυροφοριακὴ κίνηση τοῦ πάπα Καλλίστου Γ'.

1459, Ἰούνιος, Σύνοδος τῆς Μάντουας γιὰ τὴν προετοιμασία σταυροφορίας.

1460-1461, Ἀποστολὴ τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη.

1463-1479, Πρῶτος τουρκοβενετικὸς πόλεμος.

1463, Νοέμβριος, Ἐπίθεση τῶν Βενετῶν ἐναντίον τοῦ Ἀκροκορίνθου. Θάνατος τοῦ Bertoldo d'Este.

1464, φθινόπωρο, Πολιορκία τοῦ Μυστρᾶ ἀπὸ τὸν Sigismondo Pandolfo Malatesta.

1466, Αὔγουστος, Ἐπίθεση τοῦ Jacomo Barbarigo καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ράλλη ἐναντίον τῆς Πάτρας. Θάνατος τῶν δυὸ ἀρχηγῶν.

1468, Ἰανουαρίου 17, Θάνατος τοῦ Σκεντέρμπεη (Scanderbeg).

1470, Ἰούνιος-Ἰούλιος, Πολιορκία καὶ ἅλωση (12 Ἰουλίου) τῆς Χαλκίδας ἀπὸ τὸν Μεχμὲτ Β'.

1471, Νέες ἐκκλήσεις τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης.

1472, Ἀποστολὴ τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα στὴ Γαλλία καὶ θάνατός του στὴ Ραβέννα (18 Νοεμβρίου).

1477, Πολιορκία τῆς Λήμνου ἀπὸ τὸν Σουλεϊμὰν πασά.

1478, Κατάληψη τῆς Κρόγιας ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1479, Ἰανουαρίου 25, Ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων.

1479-1481, Ἐξέγερση τοῦ ἁρματολοῦ Κορκόδειλου Κλαδᾶ στὴ Μάνη.

1480, Κατάληψη τοῦ Otranto ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1480-1481, Ἐξέγερση τοῦ ἁρματολοῦ Κορκόδειλου Κλαδᾶ στὴ Μάνη.

1481, Μαΐου 3, Θάνατος τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Β'.

1489, Παραχώρηση τῆς Κύπρου στοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνη Κορνάρου.

1494, Φεβρουαρίου 6, Παραχώρηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο στὸν Κάρολο Η' τῆς Γαλλίας.

1494-1496, Ἐκστρατεία τοῦ Καρόλου Η' ἐναντίον τῆς Ἰταλίας.

1494, Δεκεμβρίου 31, Κατάληψη τῆς Ρώμης ἀπὸ τὸν Κάρολο Η'.

1495, Φεβρουαρίου 22, Κατάληψη τῆς Νεάπολης ἀπὸ τὸν Κάρολο Η'.

1495, Φεβρουαρίου 25, Θάνατος τοῦ Djem-sultan στὴν Καπούη.

1499-1503, Δεύτερος τουρκοβενετικὸς πόλεμος.

1499, Αὐγούστου 29, Παράδοση τῆς Ναυπάκτου στοὺς Τούρκους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1500, Αὐγούστου 9, Ἅλωση τῆς Μεθώνης ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀκολουθεῖ ἡ παράδοση τῆς Πύλου καὶ τῆς Κορώνης.

1500, Δεκέμβριος, Κατάληψη τῆς Κεφαλληνίας ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς καὶ Ἱσπανούς.

1502, Αὐγούστου 30, Κατάληψη τῆς Λευκάδας ἀπὸ τοὺς Βενετούς.

1502, Δεκεμβρίου 14, Ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν.

1517, Κατάληψη τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸν Σελὶμ Α'.

1521, Ἅλωση τοῦ Βελιγραδίου ἀπὸ τὸν Σουλεϊμὰν τὸν Μεγαλοπρεπῆ.

1522, Ἰούνιος-Δεκέμβριος, Πολιορκία καὶ κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1524-1529, Συνωμοτικὴ κίνηση τοῦ Ἱππότη Bosio καὶ τῶν Ροδίων γιὰ ἐξέγερση ἐναντίον τῶν Τούρκων.

1525, Ὑπόμνημα τοῦ Ἰανοῦ Λάσκαρι στὸν Κάρολο Ε' τῆς Γερμανίας.

1526, Μάχη τοῦ Mohács καὶ νίκη τοῦ Σουλεϊμάν.

1529, Πρώτη πολιορκία τῆς Βιέννης ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1530, Μαρτίου 24, Παραχώρηση τῆς Μάλτας στοὺς Ἰωαννίτες Ἱππότες ἀπὸ τὸν Κάρολο Ε'.

1531, Σεπτεμβρίου 3, Προσωρινὴ κατάληψη τῆς Μεθώνης ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτες Ἱππότες.

1532, Σεπτεμβρίου 22, Κατάληψη τῆς Κορώνης ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Doria. Ἐγκατάσταση ἱσπανικῆς φρουρᾶς.

1535, Συμμαχία Φραγκίσκου Α' καὶ Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Ἀρχὴ τῶν «Διομολογήσεων».

1537-1540, Τρίτος τουρκοβενετικὸς πόλεμος.

1537, Πολιορκία τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1537-1538, Λεηλασία τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τὸν Χαϊρενὶν Μπαρμπαρόσσα.

1537, Σεπτέμβριος-1538, Νοέμβριος, Πολιορκία τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1538, Φεβρουαρίου 8, Συμμαχία Βενετίας, πάπα καὶ Καρόλου Ε'.

1540, Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Βενετίας καὶ Τουρκίας. Παράδοση τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας.

1565, Πολιορκία τῆς Μάλτας ἀπὸ τὸν Πιαλὴ πασὰ καὶ τὸν Τοργοὺτ πασά.

1566, Κατάληψη τῆς Χίου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Θάνατος τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς.

1570-1571, Πόλεμος τῆς Κύπρου.

1570, Ἰουλίου 26-Σεπτεμβρίου 9, Πολιορκία καὶ ἅλωση τῆς Λευκωσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1570, Σεπτέμβριος-1571, Αὔγουστος, Πολιορκία τῆς Ἀμμοχώστου.

1571, Μαΐου 20, Ὑπογραφὴ τῆς Sacra Liga.

1571, Αὐγούστου 9, Κατάληψη τῆς Ἀμμοχώστου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1571, Ὀκτωβρίου 7, Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ἢ τοῦ Lepanto.

1571-1572, Συνωμοσία ΒΔ. Πελοποννήσου καὶ Παρνασσίδας. Σφαγὲς Πατρῶν καὶ Γαλαξειδίου.

1571-1572, Κίνημα τῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου καὶ Μακαρίου Μελισσηνῶν στὴ Μάνη.

1572, Φεβρουαρίου 28, Σύσκεψη συνωμοτῶν στὴ μονὴ Τίμιοβας, κοντὰ στὴν Καλαμάτα.

1572, Μαΐου 1, Θάνατος τοῦ πάπα Πίου Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1572, Ἰούλιος-Ὀκτώβριος, Δεύτερη ἐκστρατεία τοῦ στόλου τῆς Liga στὰ νερὰ τῆς Πελοποννήσου.

1572, Σεπτεμβρίου 15-Ὀκτωβρίου 8, Ἀποκλεισμὸς τῆς Μεθώνης ἀπὸ τὸν στόλο τῆς Liga.

1572, Ὀκτωβρίου 4/5, Ἀπόβαση τῶν Ἱσπανῶν στὸ Ναυαρίνο.

1572, Ἔκκληση μητροπολίτη Τιμοθέου πρὸς τὸν πάπα Πίο Ε'.

1572-1576, Συνωμοτικὲς κινήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ.

1573, Μαρτίου 7, Συνθήκη μεταξὺ Βενετίας καὶ Τουρκίας.

1576, Ἰουλίου 30, Καταστροφὴ τοῦ φρουρίου τοῦ Σοποτοῦ ἀπὸ τὸν Πέτρο Λάντζα καὶ τοὺς Χιμαριῶτες.

1581, Ἔκκληση τῶν Χιμαριωτῶν στὸν πάπα Γρηγόριο ΙΓ' γιὰ βοήθεια.

1585, Ἐπανάσταση τῶν ἁρματολῶν Θεοδώρου Μπούα Γρίβα στὴν Ἀκαρνανία καὶ Ἰούλιου Δράκου καὶ Μαλάμου στὴν Ἤπειρο.

1595-1596, Ἐπαφὲς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἀθανασίου μὲ τοὺς Βενετούς.

1596, Αὔγουστος, Ἐπίθεση Χιμαριωτῶν καὶ Ἱσπανῶν κατὰ τοῦ φρουρίου Τσέρνα.

1590-1611, Συνεννοήσεις τῶν Κυπρίων μὲ τὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας.

1596-1615, Περιπλανήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές.

1600, Ὀκτώβριος-1601, Ἀπρίλιος, Ἀποστολὴ τοῦ Φραγκίσκου Ἀκκίδα στὴν Κύπρο.

1600, Νοέμβριος, Ἐπανάσταση τοῦ μητροπολίτη Λαρίσης Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» στὴ Θεσσαλία.

1601, φθινόπωρο, Συνθήκη Κυπρίων καὶ Καρόλου-Ἐμμανουὴλ Α' τῆς Σαβοΐας.

1608-1609, Πρῶτες συνεννοήσεις τῶν Μανιατῶν μὲ τὸν δούκα τοῦ Nevers Κάρολο Γονζάγα.

1609-1611, Ἐκκλήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χριστοδούλου πρὸς τὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας.

1610, Πρώτη ἀποστολὴ ἀντιπροσώπων τοῦ δούκα τοῦ Nevers στὴν Πελοπόννησο.

1611, Σεπτέμβριος, Ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» στὴν Ἤπειρο καὶ θάνατός του.

1612-1613, Ἐπαφὲς τοῦ Καρόλου Γονζάγα μὲ τὸν ἐπίσκοπο Μάνης Νεόφυτο καὶ τὸν μητροπολίτη Λακεδαιμονίας Χρύσανθο Λάσκαρι.

1612-1615, Ἐκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρὸς τοὺς Ἱσπανοὺς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου.

1614, Σεπτεμβρίου 8, Σύσκεψη Ἀλβανῶν καὶ Σλάβων ἐκκλησιαστικῶν καὶ λαϊκῶν ἡγετῶν στὴν περιοχὴ τῆς φυλῆς τῶν Kučі τῆς Ἄνω Ἀλβανίας.

1615, Σεπτεμβρίου 15, Ὑπόμνημα τοῦ δούκα τοῦ Nevers πρὸς τὸν Φίλιππο Γ' τῆς Ἱσπανίας.

1616-1618, Ἀποστολὲς τοῦ καπουκίνου Père Joseph στὴ Ρώμη καὶ στὴ Μαδρίτη.

1618, ἄνοιξη, Ἄφιξη τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Καρόλου Γονζάγα Philippe de Lange Châteaurenault στὴν Μάνη καὶ Jean Cler στὴν Ἤπειρο.

1619, Μαρτίου 9, Πρώτη ἐπίσημη συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ Τάγματος τῆς «Milice Chrétienne» στὴ Βιέννη.

1624, Ἰανουαρίου 28, Ὁρκωμοσία τοῦ δούκα τοῦ Nevers μπροστὰ στὸν πάπα Οὐρβανὸ Η' ὡς Μεγάλου Μαγίστρου τοῦ Τάγματος τῆς «Milice Chrétienne».

1625, καλοκαίρι, Τέλος τῆς κίνησης τοῦ δούκα τοῦ Nevers.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1645-1669, Κρητικὸς πόλεμος.

1645, Ἀπριλίου 30, Ἀπόβαση τῶν Τούρκων κοντὰ στὰ Χανιά.

1645, Ἰουνίου 23-Αὐγούστου 29, Πολιορκία τῶν Χανιῶν. Παράδοση τῆς πόλης μὲ συνθήκη.

1646, Ἰουλίου 2-Ὀκτωβρίου 11, Πολιορκία καὶ ἅλωση τοῦ Ρεθύμνου.

1646, Νοεμβρίου 3, Παράδοση τῆς ἀκρόπολης (Καστελλιοῦ) τοῦ Ρεθύμνου.

1667, Μαΐου 22-1669, Σεπτεμβρίου 6, Τελευταία συστηματικὴ πολιορκία τοῦ Μεγάλου Κάστρου (Χάνδακα) ἀπὸ τὸν μεγάλο βεζίρη Ἀχμὲτ πασὰ Κιοπριλόγλου. Παράδοση τῆς πόλης μὲ συνθήκη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

II

ΣΥΛΛΟΓΗ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ διδασκαλία τῆς νεώτερης ἱστορίας μας σὲ ἕνα νέο πανεπιστημιακὸ ἵδρυμα, ὅπως εἶναι ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων, παρουσιάζει ἀκόμη σοβαρὲς δυσκολίες ποὺ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ἔλλειψη βοηθητικοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ὀργανωμένων σπουδαστηρίων, βιβλίων καὶ ἄλλων μέσων, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μελέτη τῶν φοιτητῶν καὶ οἱ φροντιστηριακὲς ἀσκήσεις τους νὰ μὴ γίνωνται μερικὲς φορὲς σωστὰ γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη μᾶς ὁδήγησε πρῶτα στὴν ἀπόφαση νὰ ἐκδώσουμε, σὲ σύντομη μορφή, ἕνα μέρος τῶν παραδόσεών μας ποὺ ἀναφέρεται στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ὡς τὴν πτώση τῆς Κρήτης (1453-1669). Ὁ ἴδιος ἐπίσης λόγος μᾶς ἔκανε νὰ σκεφθοῦμε ὅτι θὰ ἦταν πολὺ χρήσιμο γιὰ τοὺς φοιτητές, παράλληλα μὲ τὶς παραδόσεις, νὰ ἔχουν στὰ χέρια τους καὶ ἕνα δεύτερο μικρὸ βοήθημα, ποὺ θὰ περιλαμβάνη μερικὰ κείμενα, ἀναφερόμενα στὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. Ἔτσι λοιπὸν γεννήθηκε ἡ μικρὴ αὐτὴ συλλογὴ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ποὺ μόνη της ἀξίωση καὶ σκοπὸς εἶναί νὰ βοηθήση τοὺς φοιτητὲς κατὰ τὶς φροντιστηριακές τους ἀσκήσεις στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας τῶν Νεωτέρων Χρόνων.

Ἡ κατάταξη τῶν πηγῶν εἶναι ἀντίστοιχη πρὸς τὴ σειρὰ τῶν διαφόρων κεφαλαίων τῶν παραδόσεών μας. Προσπαθήσαμε γιὰ κάθε σημαντικὸ γεγονὸς νὰ παραθέσουμε καὶ ἕνα χαρακτηριστικὸ κείμενο, ὥστε νὰ μπορέσουν οἱ μαθητές μας νὰ γνωρίσουν λίγο τὴν ἱστορία μας καὶ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς πηγές, καὶ ἰδιαίτερα νὰ μυηθοῦν στὸν τρόπο τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν πηγῶν αὐτῶν, στὰ διάφορα προβλήματα, ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ ἐρευνητής, καὶ γενικὰ στὶς ἀρχὲς τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας.

Τὰ κείμενα συνοδεύονται ἀπὸ λίγες ἑρμηνευτικὲς ἢ ἐπεξηγηματικὲς σημειώσεις, τόσες μόνο ὅσες κρίναμε ἀπαραίτητες γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ φοιτητές μας, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν αὐτενέργειά τους, νὰ κατανοήσουν πιὸ εὔκολα τὶς πηγές. Ἐλπίζουμε ὅτι ἀπὸ τὸ ἑπόμενο πανεπιστημιακὸ ἔτος 1969-1970, ποὺ θὰ χρησιμοποιηθῆ τὸ βοήθημα αὐτό, θὰ βελτιωθῆ ἡ ἀπόδοση τῶν μαθητῶν μας· τότε θὰ ἔχη ἐκπληρωθῆ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου.

Ἰωάννινα, Ἰούλιος 1969

Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ

ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

(1453-1535)

1. Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΠΕΝΗΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ»

(*Δούκας*, έκδοση Βόννης, σ. 289-290)

Ἦσαν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀκούοντες[1] παρά τινων ψευδομάντεων πῶς μέλλει Τούρκοις παραδοθῆναι ἡ πόλις καὶ εἰσελθεῖν ἐντὸς μετὰ δυνάμεως καὶ κατακόπτεσθαι τοὺς Ρωμαίους παρ' αὐτῶν ἄχρι τοῦ κίονος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου[2]· μετὰ δὲ ταῦτα καταβὰς ἄγγελος φέρων ρομφαίαν παραδώσει τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ ἀνωνύμῳ τινὶ ἀνδρὶ εὑρεθέντι τότε ἐν τῷ κίονι ἱσταμένῳ, λίαν ἀπερίττῳ καὶ πενιχρῷ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ «λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην, καὶ ἐκδίκησον τὸν λαὸν κυρίου». Τότε τροπὴν ἕξονται οἱ Τοῦρκοι, καὶ οἱ Ρωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὺς κόπτοντες καὶ ἐξελάσουσιν καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ[3]. Ταῦτά τινες ὡς ἀποβησόμενα ἔχοντες ἔτρεχον καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυμβούλευον τρέχειν· αὕτη ἦν τῶν Ρωμαίων ἡ σκέψις, ἣν καὶ πρὸ χρόνων πολλῶν ἦσαν μελετῶντες τὸ νῦν πραχθέν, ὅτι «εἰ καταλείψομεν τὸν κίονα τοῦ σταυροῦ ἐξόπισθεν ἡμῶν, φευξόμεθα τῆς μελλούσης ὀργῆς». Καὶ αὕτη ἦν ἡ φυγὴ τῆς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ[4] εἰσόδου.

---

1. Οἱ κάτοικοι τῆς πολιορκημένης ἀπὸ τοὺς Τούρκους Κωνσταντινούπολης.

2. Πρόκειται γιὰ μονόλιθη στήλη ἀπὸ πορφυρίτη, ὕψους 100 ποδῶν, πού μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴ Ρώμη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν πλατεία τοῦ Φόρου, ὅπου τοποθετήθηκε πάνω σὲ βάση ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Στὴν κορυφὴ τῆς στήλης ὑπῆρχε χάλκινο ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος (ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀπὸ τὸ Ἴλιον), τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ χάλκινη εἰκόνα τῆς κεφαλῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

3. *Μονοδένδρι*· ἡ «Κόκκινη Μηλιὰ» τῶν λαϊκῶν θρύλων.

4. *Μεγάλη ἐκκλησία*· ἡ Ἁγία Σοφία.

2. ΧΡΗΣΜΟΙ ΠΕΡΙ «ΞΑΝΘΟΥ ΓΕΝΟΥΣ»

α) «Τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Λέοντος χρησμὸς περὶ ἀναστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως»[5]

(*P. Migne,* Patrologia Graeca, τ. 107, στ. 1149)

Βύζαντος[6] αὐλή, ἑστία Κωνσταντίνου,
Ῥώμη, Βαβυλών, καὶ Σιών[7] ἄλλη νέα,
Τρὶς τρὶς ἑκατὸν καὶ σὺ συνάρξεις κράτος
Μιᾶς ἐν αὐτοῖς ὑστερούσης εἰκάδος.
Ὡς χοῦν ἀθροίσεις τῶν ἐθνῶν τὸ χρυσίον,
Καὶ πάσας ἄρξεις τὰς πέριξ φυλαρχίας.
Ἀλλὰ σὲ πῦρ ὕστατον [8] καὶ ξανθὸν γένος [9]
Πᾶσαν τεφρώσει καὶ τὸ σὸν λύσει κράτος.
Ἔσῃ πάλιν γάρ, ὥσπερ οὐδ' ἀρξαμένη
Ἕως θεοῦ δάκτυλος ὀφθεὶς ἐξ ἕω,
Χειρὸς ῥυείσης δακτύλους πλήσει δύο,
Αἰχμὰς φέροντας, αὔρας ὡς ἐκ καμίνου,
Αἳς τὸν πατρῷον ἐκδικήσουσι μόρον,
Ἥξουσι δ' αὖθις κυκλόθεν τὰ σὰ τέκνα
Εὐθείας, ὥσπερ ἐκ κύκλου πρὸς κεντρίον
Ἐφ' οἷς δικαίοις ἐκβιβάσει τὴν δίκην.
Καινὴ τὸ λοιπὸν ἡ καινὴ πάλιν ἔσῃ,
Καὶ κρεῖττον ἄρξεις τῶν ἐθνῶν, ἥπερ πάλαι.
Δόξης γὰρ οἶκος σὺ θεοῦ χρηματίσεις,
Τοῖς ἴχνεσί σου προσπεσόντων τῶν πέλας.

β) Χρησμὸς ἀποδιδόμενος στὸν Μεθόδιο, ἐπίσκοπο Πατάρων (9ος αἰώνας)

(*Μ. Θ. Λάσκαρι,* Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 231)

.....Καὶ οὕτως δώσει ὁ ὄφις ὁ κοιμώμενος θάνατον ὅσιον καὶ κρατήσει ἐπὶ τὴν Ἑπτάλοφον τὸ ξανθὸν γένος ἔτη ἓξ καὶ πέντε καὶ φυτευθήσονται ἐπ' αὐτὴν λάχανα καὶ φάγωσιν ἐξ αὐτῶν πολλοὶ εἰς ἐκδίκησιν τῶν ἁγίων.

---

5. Ὁ χρησμὸς ἀποδίδεται στὸν Λέοντα ΣΤ' τὸν Μακεδόνα, τὸν ἐπονομαζόμενο Σοφὸ (886-912).

6. *Βύζας*· Μεγαρεὺς ποὺ ἵδρυσε τὸ Βυζάντιο στὰ 658 π.Χ.

7. *Σιών*· ὀνομασία λόφου τῆς Ἱερουσαλήμ· ἀργότερα τὸ ὄνομα αὐτὸ ταυτίζεται (ἰδίως ποιητικὰ) μὲ τὴν ἴδια τὴν Ἱερουσαλήμ.

8. *Πῦρ ὕστατον*· στὸ κείμενο *πυρίστατον*, γι' αὐτὸ καὶ στὴν παρατιθέμενη στοῦ Migne λατινικὴ μετάφραση τοῦ χρησμοῦ ὁ στίχος αὐτὸς μεταφράζεται *sed te perustum ab igne, te flavum genus.*

9. *Ξανθὸν γένος*· σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη πολλῶν ἑρμηνευτῶν ὡς «ξανθὸν γένος» ἐν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γ) *Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ μητροπολίτη Ματθαίου Μυρέων (1618)*

(*Em. Legrand*, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. 2, Paris 1881, σ. 314. Τὸ ποίημα τιτλοφορεῖται «Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγκροβλαχίαν τελεσθέντων»)

. . . . . .

Οὐαὶ σ' ἐμᾶς, ἀφέντη μου, μὲ τὴν ὀλίγη γνώση
ἀπ' ἔχομεν τὸ θάρρος μας μέσα εἰς τὴν Σπανίαν [10],
καὶ στὰ χονδρὰ τὰ κάτεργα ποὖναι στὴν Βενετίαν,
νὰ ἔλθωσι μὲ τὸ σπαθὶ τὸν Τοῦρκον νὰ σκοτώσουν,
νὰ πάρουν τὸ Βασίλειον καὶ νὰ μᾶς τὸ δώσουν.
Ἐλπίζομεν καὶ εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
νὰ 'λθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.
Ἐλπίζομεν εἰς τοὺς χρησμούς, σταῖς ψευδοπροφητείαις
καὶ τὸν καιρόν μας χάνομεν σταῖς ματαιολογίαις.

3. ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑΣ

(*Γιάννη Ἀποστολάκη*, Τὸ τραγούδι τῆς Ἁγιὰ Σοφιᾶς, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τ. 5, Θεσσαλονίκη 1940, σ. 13, σημ. 2)

Σημαίν' ὁ θιός, σημαίν' ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ πουράνια
σημαίνει κι ἡ ἁγιὰ Σοφιά, τὸ μέγα μοναστῆρι
μὲ τετρακόσια σήμαντρα, μ' ἑξῆντα δυὸ καμπάνες,
κάθε καμπάνα καὶ παπᾶς, κάθε παπᾶς καὶ διᾶκος.
Σιμὰ νὰ βγοῦν τὰ ἅγια κι ὁ βασιλιὰς τοῦ κόσμου
φωνὴ τοὺς ἦρτ' ἐξ οὐρανοῦ ἀγγέλων ἀπ' τὸ στόμα
«Ἀφῆτ' αὐτὴν τὴν ψαλμωδιάν, νὰ χαμηλώσουν τ' Ἅγια
καὶ στεῖλτε λόγον στὴν Φραγκιάν, νὰ ἔρθουν νὰ τὰ πιάσουν,
νὰ πάρουν τὸν χρυσὸν σταυρὸν καὶ τ' ἅγιον εὐαγγέλιον
καὶ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, νὰ μὴ τὴν ἀμολύνουν».
Σὰν τ' ἄκουσεν ἡ Δέσποινα, δακρύζουν οἱ εἰκόνες
«Σῶπα, Κυρία Δέσποινα, μὴν κλαίῃς, μὴ δακρύζῃς.
Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικά σου εἶναι».

4. Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ»

(*Ν. Γ. Πολίτη*, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις, Α', Ἀθῆναι 1904, σ. 22)

"Οταν ἦρθε ἡ ὥρα νὰ τουρκέψῃ ἡ Πόλη, καὶ μπῆκαν μέσα οἱ Τοῦρκοι,

νοοῦνται ἐδῶ οἱ Φράγκοι ποὺ τὸ 1204 (κατὰ τὴν Δ' σταυροφορία) κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κατέλυσαν τὴν Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

10. Ὑπαινίσσεται πιθανὸν τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» στὰ 1611.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἔτρεξε ὁ βασιλιᾶς μας καβάλλα στ' ἄλογό του νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἦταν πλῆθος ἀρίφνητο [11] ἡ Τουρκιά, χιλιάδες τὸν ἔβαλαν στὴ μέση, κ' ἐκεῖνος χτυποῦσε κ' ἔκοβε ἀδιάκοπα μὲ τὸ σπαθί του. Τότε σκοτώθη τ' ἄλογό του, κ' ἔπεσε κι' αὐτός. Κ' ἐκεῖ ποῦ ἕνας Ἀράπης σήκωσε τὸ σπαθί του νὰ χτυπήσῃ τὸ βασιλιᾶ, ἦρθε ἄγγελος Κυρίου καὶ τὸν ἅρπαξε, καὶ τὸν πῆγε σὲ μιὰ σπηλιὰ βαθιὰ στὴ γῆ κάτω, κοντὰ στὴ Χρυσόπορτα [12].

Ἐκεῖ μένει μαρμαρωμένος ὁ βασιλιᾶς, καὶ κάρτερεῖ τὴν ὥρα νάρθῃ πάλι ὁ ἄγγελος νὰ τὸν σηκώσῃ. Οἱ Τοῦρκοι τὸ ξεύρουν αὐτό, μὰ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν τὴ σπηλιὰ ποῦ εἶναι ὁ βασιλιᾶς· γι' αὐτὸ ἔχτισαν τὴν πόρτα ποῦ ξεύρουν πῶς ἀπ' αὐτὴ θὰ ἔμπῃ ὁ βασιλιᾶς γιὰ νὰ τοὺς πάρῃ πίσω τὴν Πόλη. Μὰ ὅταν εἶναι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, θὰ κατεβῇ ὁ ἄγγελος στὴ σπηλιὰ καὶ θὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ, καὶ θὰ τοῦ δώσῃ στὸ χέρι πάλι τὸ σπαθί, ποῦ εἶχε στὴ μάχη. Καὶ θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλιᾶς, καὶ θὰ μπῇ στὴν Πόλη ἀπὸ τὴ Χρυσόπορτα, καὶ κυνηγῶντας μὲ τὰ φουσσᾶτα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά. Καὶ θὰ γίνῃ μεγάλος σκοτωμός, ποὺ θὰ κολυμπήσῃ τὸ μουσκάρι στὸ αἷμα.

5. Η «ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ»

(Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ» τ. 1, *Βυζαντινὴ Ποίησις*, ἐπιμέλεια *Γ. Θ. Ζώρα*, σ. 177-197. Ἐκεῖ τὸ ποίημα ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ *Em. Legrand*, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. 1, Paris 1880, σ. 169-202)

Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἠχμαλωτίσθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτει ,αυνγ', μηνὶ μαΐῳ κθ', ἡμέρᾳ Τρίτῃ, ὥρᾳ πρώτῃ τῆς ἡμέρας. Λόγος θρηνητικὸς καὶ θλιβερὸς καὶ πολλὰ πονετικὸς καὶ ἀναστεναγμένος περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς τὸν βασιλέα, καὶ περὶ τὰ μοναστήρια καὶ τῶν ἁγίων λειψάνων, ρητόρων, ψαλτῶν, ὑμνοποιῶν, διδασκάλων καὶ ἀρχόντων, καὶ περὶ τῆς συμφορᾶς καὶ αἰχμαλωσίας, ὁποὺ ἐσυνέβη τῆς ταπεινῆς τῆς Πόλης, καὶ περὶ τῶν αὐθεντῶν τῆς Φραγκίας καὶ ὅλα τὰ κουμμούνια· ἀρχομένου ἀπὸ τὸ παρόν, Φραζζέζους, Ἀγγλέζους, Πορτουγαλέζους, Σπάνια, Κατελάνους, Ταλιάνους, Ἀλαμάνους, Οὐγγάρους, Ρωμάνους, Βενετίκους, Γενουβήσους, Σέρβους, Βλάχους, Βουλγάρους καὶ τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα ρήματα γράφουνται διὰ στίχου.

Νά 'χεν ἀστράψειν οὐρανός, νά 'χε καγῆν ἡ ὥρα·
ἥλιος, σελήνη μηδαμοῦ νὰ μ' εἶχαν ἀνατείλει ,

---

11. *Ἀρίφνητος*· ἀμέτρητος, ἀναρίθμητος.

12. *Χρυσόπορτα*· ἡ Χρυσὴ Πύλη, ἀπὸ ὅπου ἔμπαιναν στὴν Πόλη, κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ νικηφόροι βασιλεῖς. Ἀπὸ ἐκεῖ μπῆκαν καὶ οἱ Ἕλληνες στὶς 25 Ἰουλίου 1261, ὅταν μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀλέξιο Στρατηγόπουλο ἀνακατέλαβαν τὴν Πόλη ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Πιθανὸν ἡ Χρυσὴ Πύλη βρισκόταν πρὸς τὸ Ἑπταπύργιο καὶ εἶναι ἡ σημερινὴ Καπαλὺ - καποῦ (κλειστὴ πύλη)· βλ. *Ν. Γ. Πολίτη*, Παραδόσεις, Β' σ. 669.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ τέτοια μέρα μελανὴ νὰ μ' εἶχεν ξημερώσει.
Εἰς τοῦ Ματίου τοῦ μηνός, 'ς τὰς εἴκοσι ἐννέα,
Τρίτην ἡμέραν δολερὴν [13] ποὺ αὐθέντευεν ὁ Ἄρης,
ἐκεῖν' ἡ ὥρα ἡ βαρεά, ἡ στιγμὴ τοῦ πλανήτου,
ἡ φούσκωσις 'Ανατολῆς [14], ἐπῆρασι τὴν Πόλιν,
οἱ Τοῦρκοι, σκύλοι ἀσεβεῖς — ὢ συμφορὰ μεγάλη!
Ὅποιος ἔναι χριστιανός, τὴν Πόλιν ἂς τὴν κλαύσῃ.
Λέγουν: «Οἱ Τοῦρκοι ἐσέβησαν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν,
καὶ τρέχουν καὶ κουρσεύουν την πεζοὶ καὶ καβαλλάροι,
τὴν Πόλιν τὴν θεόκτιστον». Καὶ τὶς νὰ τὸ πιστεύσῃ;
'Εγὼ ἀπιστῶ το, φίλε μου, τὸ δολερὸν μανδᾶτον.
. . . . . .
Ἔδε μανδᾶτον θλιβερὸν ποὺ θέλει πά 's τὸν πάπαν,
τὴν κορυφὴν τῶν χριστιανῶν, μέσα 's τὸν ἅγιον Πέτρον,
γαρδινάλιους δώδεκα καὶ ἄλλους ἑβδομήντα.
Πῶς νὰ τὸ πιάσῃ ἡ ἐκκλησιά, ἡ συμβουλὴ τῆς Ρώμης,
καὶ πῶς νὰ τὸ συλλογισθοῦν τῆς Δύσης οἱ αὐθέντες,
ρηγάδες, κόντοι, πρίγκηποι, δουκάδες, καβαλλάροι,
πῶς νὰ τὸ συμμετρήσετε, νὰ τὸ συλλογισθῆτε,
τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς Πόλης τὸ μανδᾶτον;
Ἦλθε καιρὸς τῶν χριστιανῶν, Λατίνων καὶ Ρωμαίων,
Ρούσων καὶ Βλάχων καὶ Οὐγγρῶν, Σέρβων καὶ 'Αλαμάνων,
ὅλοι νὰ ὁμονοιάσουσιν, νὰ γένουσι τὸ ἕνα,
καὶ νὰ ὁμοφωνήσουσιν οἱ χριστιανοί τε ὅλοι,
καὶ νὰ σηκώσουν τὸν σταυρόν, τοῦ Χριστοῦ τὸ σημάδιν,
μὲ λιτανεῖες, δέησες, προσευχὲς καὶ δακρύων,
καὶ νὰ παρακαλέσουσιν ἐξόχως τὴν κυρίαν,
νὰ δεηθῇ πρὸς κύριον τοῦ νὰ μᾶς δώσῃ νῖκος.
. . . . . .
Ἂς ἔλθω εἰς προκείμενον τῆς ταπεινῆς τῆς Πόλης,
τὸν Τοῦρκον τὸν παράνομον ἐβγάλετε 'κ τὴν Δύσιν·
τινὰς ἀγάπην μετ' αὐτὸν μὴ βουληθῇ νὰ ποίσῃ·
μὲ τὴν ἀγάπην ἔφαγε τὸν κόσμον ὁποὺ 'ρίζει.
Λοιπὸν ἂν τὸν ἀφήσετε μόνον καὶ δύο χρόνους [15]
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ περιανασάνῃ,

13. *Δολερός*· ταλαίπωρος, δόλιος.

14. Ὁ *Σάθας*. Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1869, σ. 1, διορθώνει *οἱ φοῦσται τῆς 'Ανατολῆς*.

15. Τὸ χωρίο αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ποίημα γράφηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Πόλης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὁμνέω σας, εἰς τὸν Θεόν, ὅλους μᾶς θέλει φάγει.
. . . . . .
Ἂν θέλετε νὰ βγάλετε τὸν Τοῦρκον ἀφ' τὴν Δύσιν,
τὸν πρῶτον τῶν Χριστιανῶν ποίσετε ἀρχηγόν σας,
καὶ νὰ ὁμοφωνήσουσιν αἱ γλῶσσαι τῶν Λατίνων,
τὸν πάπα δὲ τὸν ἅγιον νὰ στήσετε κεφάλιν,
καὶ τὸν σταυρὸν νὰ βάλετε σημάδι 'ς τ' ἅρματά σας.
Ἀγαπημένα, σπλαγχνικὰ ὅλοι νὰ 'σθε τὸ ἕνα,
ὁμόφωνοι, ὁμόψυχοι, ὁμόφυλοι οἱ πάντες,
τὴν Δύσιν ὅλην ἔχετε σὰν ζῶσμα [16] ἰδικόν σας.
Τοῦτο σᾶς λέγω ἀληθινά, πιστεύσατε τὸν λόγον,
ὅτι τοῦ νὰ περάσετε τὸν Ντούναβην ἐδῶθεν,
τῆς Δύσης οἱ χριστιανοὶ εἰς μιὰν νὰ προσκυνήσουν.
Τοῦτο σᾶς λέγω, αὐθέντες μου, ἀλλοῦ μὴ πέσῃ ὁ νοῦς σας,
τὸ πέρασμά σας νὰ γενῇ μέσον τοῦ Μεντοβόρου [17],
νὰ 'λθετε τὸν 'Οβόμπριδον [18], περάσετε τὰ Σκόπια,
ἔχετε δὲ καὶ Καστοριὰν καὶ ὅλην τὴν 'Αχρίδα,
ἔχετε δὲ τὴν Βουλγαριὰν καὶ τὴν 'Αρβανιτίαν.
Οἱ Βλάχοι οἱ ἀνδρικώτατοι μετὰ Μπόσνιμ [19] καὶ ἄλλων,
ἡ Σαλονίκη πάραυτα ἕνι προσκυνημένοι [20],
αἱ Σέρρες, τὸ Δεμότειχον, ἡ Βέργοια καὶ τὰ Σέρβια,
τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρόν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσι·
τοῦ Στίνι [21] ὁ τόπος πάραυτα, ὁ Γρεβενὸς 'ς τὴν ὥρα,
νὰ προσκυνήσουν τὸν σταυρόν, χωρίς τινος ἐμπόδου·
τὰ Τρίκκαλα μὲ τὴν Βλαχιάν, Λάρισος καὶ Φανάρι,
τὰ Φέρσαλα, ὁ Δομοκός, Ζητούνι, Λιβαδεία,
τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρόν, 'ς τὴν ὥραν προσκυνοῦσιν·
Ἑλλάδα, Πάτρα, Ἄγραφα, Βελούχιν καὶ Πριστόλιο [22],
'Αθήνα, Θήβα, Μέγαρα, Σάλων', αὖτ' ἄλλα [23] ὅλα,
Ἄρτα καὶ τὰ Γιάννινα, ὅλον τὸ Δεσποτᾶτον,
τὴν ὥραν ἕνι 'ς τὸν σταυρὸν τὰ χέρια των δεμένα.

16. *Ζῶσμα* ἢ *ζῶμα*· ζώνη ἢ γενικὰ ἔνδυμα.
17. 'Ο *Σάθας*, ἔνθ' ἀν. σ. 2, διορθώνει *μετοπώρου*.
18. 'Ο *Σάθας* διορθώνει *Νοέμβριον*.
19. Διάβαζε *Μποσνίων* (διόρθωση Σάθα).
20. 'Ο *Σάθας* διορθώνει *προσκυνημένη*.
21. Διάβαζε *Στίπι*· πρβλ. καὶ στίχο 764. *Στίπ*· πόλη τῆς Γιουγκοσλαβίας 70 χλμ. ΝΑ. τῶν Σκοπίων.
22. Διάβαζε *Πρωτόλιο* (τό)· πρβλ. καὶ στίχο 770. Πιθανὸν πρόκειται γιὰ λάθος. Δὲν μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε τὴν πόλη αὐτή.
23. 'Ο *Σάθας* διορθώνει *Σάλωνα τ' ἄλλα*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Ηξεύρετε, αὐθέντες μου, τὲς χῶρες ὁποὺ εἶπα
ὅλες τὲς εἶδα, ἐπάτησα πεζὸς καὶ καβαλλάρης·
διὰ τοῦτο τὲς ἐσύνθεσα μὲ θρῆνον διὰ στίχου,
διὰ τοῦτο ταῦτα ἔγραψα καὶ ἀνεσκέπασά τα [24],
νὰ τὰ διαβάσῃ ὁπῶχει νοῦ καὶ νὰ μετρᾷ τὰ πάντα.
. . . . . .
Λοιπόν, παρακαλῶ σας το καὶ συμβουλεύω σάς το,
ὅλοι σας μεταγράψετε τὸ ποίημά μου τοῦτο,
καὶ νὰ τὸ ἀποστείλετε εἰς τῆς Φραγκιᾶς τὰ μέρη,
εἰς χεῖρας τε τῶν αὐθεντῶν, ρηγάδων, αὐθεντάδων·
διατὶ θαρρῶ εἰς τὸν Θεὸν νά 'ναιν διὰ τὸ συμφέρον,
διὰ καλὸν τῶν χριστιανῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων.
Ὦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τὶ νά 'ναιν ἀπὸ σέναν;
Λέγουν ὅτι ἀπέθανες ἐπάνω 'ς τὸ σπαθίν σου,
ἤκουσα πάλιν νὰ λέγουσιν καὶ εἶσαι κεκρυμμένος
ὑπὸ χειρός τε πανσθενοῦς δεξιᾶς τοῦ κυρίου·
μακάρι νά 'σαι ζωντανός, σὰν εἶσαι ἀποθαμμένος!
Τώρα σκεπάζω τ' ὄνομα καὶ κρύβω τ' ὀνομά μου,
νὰ μὴ τὸ ξεύρουν οἱ πολλοὶ τὶς ὁ τὰ τοιαῦτα γράψας.
. . . . . .

6. ΤΟ «ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΗΣ»

(Κριτικὴ ἔκδοση μὲ εἰσαγωγή, σχόλια καὶ γλωσσάριο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ *'Εμμανουὴλ Κριαρᾶ*, Θεσσαλονίκη 1956)

Θρῆνος, κλαυμὸς καὶ ὀδυρμὸς καὶ στεναγμὸς καὶ λύπη,
θλῖψις ἀπαραμύθητος ἔπεσεν τοῖς Ρωμαίοις.
'Εχάσασιν τὸ σπίτιν τους, τὴν Πόλην τὴν ἁγία,
τὸ θάρρος καὶ τὸ καύχημα καὶ τὴν ἀπαντοχήν [25] τους.
. . . . . .
—«Στάσου, καράβι, νὰ χαρῆς, πάλι νὰ σὲ ρωτήσω:
'Εκεῖ 'λαχε ὁ βασιλεύς, ὁ κύρης Κωνσταντῖνος,
ὁ φρένιμος, ὁ δυνατός, ὁ περισσὰ ἀνδρειωμένος,
ὁ πράγος, ὁ καλόλογος, ἡ φήμη τῶν Ρωμαίων;»
—«'Εκεῖ 'λαχεν ὁ Δράγασης [26] ὁ κακομοιρασμένος.
Σὰν εἶδεν τ' ἄνομα σκυλιὰ κ' ἐχάλασαν τοὺς τοίχους

24. *'Ανεσκεπάζω*· φανερώνω, ἀποκαλύπτω.

25. *'Απαντοχή*· ἐλπίδα.

26. *Δράγασης* ἢ πιὸ συνηθισμένα *Δραγάσης* καὶ *Δραγάτσης*· ἐπωνυμία τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν G. Ostrogorsky ἡ μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου 'Ελένη καταγόταν ἀπὸ τὴν ἀρχοντικὴ σερβικὴ οἰκογένεια τῶν Dragaš.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κ' ἐτρέξασιν κ' ἐμπήκασιν πεζοὶ καὶ καβαλλάροι
κ' ἐκόπταν τοὺς χριστιανοὺς ὡς χόρτο στὸ λιβάδιν,
βαρ:ὰ-βαριὰ 'ναστέναξεν μετὰ κλαυθμοῦ καὶ εἶπε:
«'Ελέησον! .:ράγμα τὸ θωροῦν τὰ δολερά μου μάτια!
Πῶς ἔχω μάτια καὶ θωρῶ! Πῶς ἔχω φῶς καὶ βλέπω!
Πῶς ἔχω νοῦν καὶ πορπατῶ στὸν ἄτυχον τὸν κόσμον!
Θωρῶ, οἱ Τοῦρκοι 'νέβησαν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλην
καὶ τώρα ἀφανίζουσιν ἐμὲν καὶ τὸν λαόν μου».
'Εβίγλισεν [27] ὁ ταπεινὸς δεξιὰ καὶ ἀριστερά του·
θωρεῖ, φεύγουν οἱ Κρητικοί [28], φεύγουν οἱ Γενουβῆσοι [29]·
φεύγουσιν οἱ Βενέτικοι κ' ἐκεῖνος ἀπομένει.
'Ελάλησεν ὁ ταπεινὸς μὲ τὰ καμένα [30] χείλη:
—«'Εσεῖς, παιδιά μου, φεύγετε, πᾶτε νὰ γλυτωθῆτε·
κ' ἐμέναν ποῦ μ' ἀφήνετε τὸν κακομοιρασμένο;
'Αφήνετέ με στὰ σκυλιὰ κ' εἰς τοῦ θεριοῦ τὸ στόμα.
Κόψετε τὸ κεφάλιν μου, χριστιανοὶ Ρωμαῖοι [31]·
ἐπάρετέ το, Κρητικοί, βαστᾶτε το στὴν Κρήτην,
νὰ τὸ ἰδοῦν οἱ Κρητικοὶ νὰ καρδιοπονέσουν
. . . . . .
"Ηλιε μου, ἀνάτειλε παντοῦ, σ' οὖλον τὸν κόσμον φέγγε
κ' ἔκτεινε τὰς ἀκτῖνας σου σ' ὅλην τὴν οἰκουμένη
κ' εἰς τὴν Κωνσταντινόπολην, τὴν πρώην φουμισμένην
καὶ τώρα τὴν Τουρκόπολην, δὲν πρέπει πιὸ νὰ φέγγῃς.
'Αλλ' οὐδὲ τὰς ἀκτῖνας σου πρέπει ἐκεῖ νὰ στέλλῃς
νὰ βλέπουν τ' ἄνομα σκυλιὰ τὲς ἀνομίες νὰ κάμνουν,
νὰ ποίσου στάβλους ἐκκλησιές, νὰ καίουν τὰς εἰκόνας,
νὰ σχίζουν, νὰ καταπατοῦν τὰ 'λόχρουσα βαγγέλια,
νὰ καθυβρίζουν τοὺς σταυρούς, νὰ τοὺς κατατσακίζουν,
νὰ παίρνουσιν τ' ἁσήμια τους καὶ τὰ μαργαριτάρια
καὶ τῶν ἁγίων τὰ λείψανα τὰ μοσχομυρισμένα
νὰ καίουν, ν' ἀφανίζουσιν, στὴν θάλασσα νὰ ρίπτουν,
νὰ παίρνουν τὰ λιθάρια των καὶ τὴν εὐκόσμησίν των

---

27. *Βιγλίζω*· ρίχνω βλέμματα, παρατηρῶ.

28. Στὴν ἄμυνα τῆς Πόλης πῆραν μέρος καὶ πολέμησαν ἡρωϊκὰ καὶ τὰ πληρώματα 3-4 κρητικῶν καραβιῶν, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ. Τὰ κρητικὰ αὐτὰ καράβια κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν καὶ νὰ μεταδώσουν τὸ θλιβερὸ μήνυμα στὸ 'Αρχιπέλαγος καὶ στὴν Κρήτη.

29. 'Αναφέρεται στὶς ἐνισχύσεις τῆς Δύσης ποὺ πολεμοῦσαν μὲ ἀρχηγὸ τὸν 'Ιωάννη 'Ιουστινιάνη. Μερικὰ ξένα πλοῖα διέφυγαν.

30. *Καμένα*· θλιμμένα.

31. Πρβλ. καὶ *Δούκα*, ἔκδοση Βόννης, σ. 286-287.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ στ' ἅγια δισκοπότηρα κοῦπες κρασὶ νὰ πίνουν.
. . . . . .
Ἄρα ἔβλεπεν ὁ ἄγγελος, ὡς ἦτον τεταγμένος;
ὅστις καὶ ἔταξεν ποτὲ τοῦ πάλαι νεανίσκου;
Εἶπεν γὰρ «οὐκ ἐξέρχομαι ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃς» [32].
Ὁ νεανίας ἔρχεται, ὁ ἄγγελος ἀπῆλθεν·
οὐχὶ ἐκεῖνος ὁ ποτὲ παίδας τῶν ἐκτιτόρων,
ἀλλ' ἄλλος παίδας ἔφθασε, πρόδρομος Ἀντιχρίστου [33],
καὶ ἄγγελοι καὶ ἅγιοι πλέον οὐ βοηθοῦσι.

7. Η «ΜΟΝΩΔΙΑ ΕΙΠΙ ΤΗ ΛΑΩΣΕΙ» ΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΑΜΑΡΙΩΤΗ

(*P. Migne*, Patrologia Graeca, τ. 160, στ. 1059-1070, καὶ *«Βασικὴ Βιβλιοθήκη»*, τ. 4, σ. 87-92)

. . . . . .

στ. 1064 Οὐ γὰρ οὐδ' ἐλπὶς ἡμῖν λοιπὸν οὐδενὸς τεύξεσθαι χρηστοτέρου. Οὕτω τὰ Χριστιανῶν ἄγαν νοσεῖ, ὅτι τὸ Χριστιανῶν ὄνομα περικείμενοι, τὴν τοῦ ὀνόματος παντάπασιν ἥρνηνται δύναμιν, ἐκεῖνα πάντα τολμῶντες ἃ τὴν τοῦ Θεοῦ κινεῖ ἀγανάκτησιν, ἵνα, ὃν εὐεργετοῦντα καὶ ποικίλως θεραπεύοντα, οὐκ ἐπέγνωσαν [34], τοῦτον δίκας εἰσπραττόμενον [35] ἐπιγνοῖεν, ὧν ἀμεταμελήτως πλημμελοῦντες οὐκ ἐπεστρέφοντο· οὐδ' ἐν τῷ μαστίζειν πατρικῶς τοῦ λυσιτελοῦς ἀφιστάμενον· ὅς δὴ καθόλου λόγος, πάσης μάστιγος κινουμένης, θεόθεν, ἢ περιαιρούσης τὴν κακίαν, ἢ τοὺς πλημμελοῦντας ἐπανορθούσης τε καὶ ἀνακτωμένης. Καίτοι οὐδὲ μαστιζόμενοι οἱ πλείονες, οὐχ αἱροῦνται σωφρονέστεροι γενέσθαι, καθάπαξ ἑαυτοῦ [36] τῷ τοῦ πάθους ἀνιάτῳ ἐκδεδωκότες. Διὸ καὶ τῶν τοιούτων ἔστιν ὁσημέραι, καὶ τοσούτων πειρᾶσθαι δεινῶν.

8. Η «ΜΟΝΩΔΙΑ ΚΥΡΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΔΥΣΤΥΧΕΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ»

(*P. Migne*, Patrologia Graeca, τ. 161, στ. 1131-1142, καὶ *«Βασικὴ Βιβλιοθήκη»*, τ. 4, σ. 106-144)

. . . . . .

στ. 1137 Ἄγε δὴ λοιπόν, ὦ δυστυχεῖς Ἕλληνες, εἰς τοσοῦτον δεινῶν κατηγμένοι, ἡμᾶς αὐτοὺς θρηνήσωμεν, εἰ δοκεῖ, τοὺς ζῶντας..... Ὦ σχέτλιοι νέοι, τὶς ἡμῖν
στ. 1138 χαριεῖται [37] κατωρθωκόσιν, ἢ παιδεύσει καλῶς / ποιῶν ἀμελοῦντας; Ὁ γὰρ

32. Ἀναφέρεται στὴ λαϊκὴ παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἕνας ἄγγελος θὰ φύλαγε τὴν Ἁγία Σοφία, ὥσπου νὰ ἔλθῃ κάποιος νέος, ἀπόγονος τῶν ἱδρυτῶν τοῦ ναοῦ, νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ.

33. Ὁ Μεχμὲτ Β'.

34. *Ἐπιγιγνώσκω*· βλέπω, διακρίνω, ἀναγνωρίζω, ἐκτιμῶ.

35. *Δίκας εἰσπράττομαι*· τιμωρῶ.

36. Διάβαζε μᾶλλον *ἑαυτούς*.

37. *Χαρίζομαί τινι*· λέγω ἢ κάνω κάτι εὐχάριστο σὲ κάποιον, δείχνω εὔνοια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινὸς ἡμῶν προμηθεὺς ἀπώλετο φεῦ! Ἀλόγοις πάντως ἐπιτηδεύμασι χρώμενοι, τὸν ἐξῆς μοχθηρῶς διανύσομεν βίον, ἑρέται τινὲς ὄντες ἢ σκαπανεῖς καὶ θῆτες. Ὦ παῖδες ἄθλιοι, οἵ τε νῦν ὄντες καὶ ἐσόμενοι, τίς ὑμᾶς θρέψει καὶ παιδαγωγήσει, καὶ τὸ δέον διδάξει τῆς κοινῆς τροφοῦ καὶ διδασκάλου φθαρείσης; Συβῶται [38] πάντως ἔσεσθε καὶ βουκόλοι, καὶ πέτρας καὶ ὄρη καὶ κρημνοὺς ἕξετε πόλιν.

. . . . . .

στ. 1139 Ὦ Ῥώμη θεία, τί ποτε δράσεις, τῆς θυγατρὸς γενομένης δούλης; Ὦ μακαριώτατε πάτερ [39], πῶς οἵσῃ τηλικοῦτον κακόν; Ὦ καὶ σύ, θειότατε πάτερ, πολιὲ καὶ τὰς τρίχας καὶ τὰς φρένας, ποιμὴν τῆς οὐκέτ' οὔσης, πῶς χρήσῃ σαυτῷ τῆς φήμης ἐλθούσης· ἢ που γόον ὄρνιθος οἰκτρᾶς ἀηδοῦς οὐχ ἥσεις, ἀλλ' ὀξυτόνους μὲν ᾠδὰς θρηνήσεις, χειρόπληκτοι δ' ἐν στέρνοις πεσοῦνται δοῦποι καὶ πολιᾶς ἀμύγματα χαίτας;

Ὦ Πελοπόννησος δυστυχής, νῦν σὺν τοῖς δυσὶν αὐταδέλφοις τοῦ κλεινοῦ βασιλέως [40] θρηνήσετε καὶ πέμψετε κοπετούς, αἷμα μᾶλλον, ἀλλ' οὐ δάκρυον ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐκπέμποντες, τῆς βασιλίδος φθαρείσης καὶ περὶ ὑμῶν οὐκ ἔχοντες ἐλπίζειν οὐδὲν καλόν.

Ὦ θειοτάτη καὶ μεγίστη πόλις τῶν Ἐνετῶν, τί δράσετε, νῦν τῆς ἀδελφῆς καὶ φίλης ὑμῶν φθαρείσης; Ποῦ νῦν αἱ τριήρεις ὑμῶν καὶ νῆες τὸν Εὔξεινον εἰσπλέουσαι πόντον προσορμιοῦνται, φιλοφρονηθήσονται δὲ παρὰ τίνων ὥσπερ προσῆκεν; Ἀπότροπος πάντως ὁ λιμὴν ὑμῖν ἔσται καὶ Σκύλλα καὶ Χάρυβδις.

Ὦ φίλοι Κρῆτες, τί πάθωμεν νῦν, τῆς πικρᾶς ὀρφανίας ἐπεισελθούσης ἡμῖν; Τύψομεν ἢ που τὰ στήθη, καὶ ξανοῦμεν τὰς παρειάς, καὶ τὰ σπλάγχνα τῇ θλίψει δράσομεν ἀηδίας μεστὰ καὶ τὸν πάντα χρόνον διάξομεν ὥς τινες ἡμιθανεῖς, ἕλκοντες βίον ὀδυνηρὸν καὶ θανάτου μηδὲν διαφέροντα.

. . . . . .

στ. 1141 Νῦν θρηνήσουσιν Ἰταλοί, νῦν οἱ Κελτοὶ κλαύσουσι, νῦν Γαλάται καὶ Βρετανοί, νῦν Γερμανοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ καὶ Θρᾷκες καὶ Παίονες, νῦν Ἴβηρες ἀνοιμώξουσι, νῦν Ἰνδοὶ σκυθρωπάσουσι· νῦν γένος ἅπαν καὶ ἡλικία πᾶσα καὶ νῆσοι καὶ ἤπειροι κατακόψονται.

9. ISIDORUS, CARDINALIS RUTHENUS, EPISCOPUS SABINENSIS, LEGATUS PONTIFICIS, UNIVERSIS CHRISTI FIDELIBUS

(*P. Migne,* Patrologia Graeca, τ. 159, στ. 953-956)

στ. 953 Audite, omnes gentes, audite et auribus percipite, qui habitatis orbem . . . . . .

38. *Συβώτης*· χοιροβοσκός.

39. Ἀπευθύνεται στὸν πάπα.

40. Ἀναφέρεται στοὺς δεσπότες τοῦ Μορέως Θωμᾶ καὶ Δημήτριο Παλαιολόγο, ἀδελφοὺς τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στ. 956 Illis atrocissimis rebus non contentus callidissimus et cruentissimus Mahometus, Christicolarum summus inimicus, ad ulteriora se extendit: et triremes inter magnas et parvas jam centum septuaginta praeparavit, et ad mare Aegaeum misit ad insulas Cycladas sibi subjiciendas.

Exinde se praeparat cum infinito exercitu ad tres urbes notabiles et potentes prope Danubium sitas transmigrare, easque expugnare: unam quam Periston nuncupamus, alteram Forabium, tertiam Belogradum [41], intendens post totam percurrere Ungariam, eamque spoliare, devastare, conterere: ut neminem retro se dimittat impedire ad alia loca proficisci volentem. Quin etiam ad Italiam quam citius transmigrare contendit, praeparare quoque conatur galeas magnas et parvas trecentas, naves magnas viginti, pedestrium et equestrium exercituum ultra centum millia: et sic a Dyrrhachio Brundusium transire contendit, quae civitas sita est in regno Apuliae.

Quapropter deprecor, exoro atque exhortor vos omnes Christicolas, ut zelo fidei et Christianae religionis pro vestra libertate gladio accingamini contra tam diros hostes divini cultus, et omnis sanctimoniae, et vitae moralis: et primo quidem abjicientes omnem dissensionem atque aemulationem, remittentes invicem offensas, sicut et Christus donavit omnibus, pacem et unionem summopere inter vos amplectamini: ut uniti et fortiores inde effecti, confidentes, in adjutorio Altissimi (cujus est victoria et bellum, non multitudinis) ipsum Satanam cum satellitibus suis sub pedibus vestris conterere valeatis . . . . . .

10. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΟΓΗ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ FOSCARI

('Ελληνικὴ μετάφραση τοῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸν καθηγητὴ *Μ. Μανούσακα*, 'Εκκλήσεις (1453-1535) τῶν 'Ελλήνων λογίων πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς 'Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 10-11)

Τώρα μπορῶ νὰ ἐπικαλεστῶ ἐλεύθερα βοήθεια ὄχι γιὰ τῆς πατρίδας μου, ὄχι γιὰ τῆς πόλης μου τὴ σωτηρία, ἀλλὰ γιὰ τὴν προστασία ὅλων, γιὰ τὴν τιμὴ τῶν Χριστιανῶν. Θὰ μποροῦσα ἐδῶ νὰ ἐκθέσω ἐκτενῶς πόσο μεγάλος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν 'Ιταλία, γιὰ νὰ μὴν πῶ καὶ τὶς ἄλλες χῶρες, ἂν δὲν ἀνακοπῆ ἡ ὁρμὴ τοῦ ἀνήμερου βαρβάρου. 'Αλλὰ δὲ μοῦ διαφεύγει πὼς οἱ σκέψεις αὐτὲς εἶναι γνωστὲς στὴ Γερουσία σας πιὸ πολὺ παρὰ σ' ἐμένα. Καὶ ἔτσι τὸ γράμμα μου θὰ φτάση γρήγορα στὸ τέλος του. "Ενα μονάχα θὰ πῶ σύντομα. 'Αναγκαστικὰ θὰ συμβῆ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο: "Η ἡ 'Υψηλότητά σου, μαζὶ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνες, θὰ καταστείλη καὶ θὰ συντρίψη τὴ μανία, γιὰ νὰ μὴν πῶ

41. Τὸ σημερινὸ Βελιγράδι, πρωτεύουσα τῆς Γιουγκοσλαβίας.

τὴ λύσσα, τοῦ βαρβάρου, τώρα στὴν ἀρχή της, ὄχι μόνο ὀργανώνοντας τὴν ἄμυνα, μὰ καὶ τὴν ἐπίθεση κατὰ τοῦ ἐχθροῦ· ἡ ἐκεῖνος, μόλις γίνῃ κύριος τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας, ποὺ τώρα βρίσκεται στὴν κυριαρχία μας, καὶ ὅλων τῶν νησιῶν μας, καὶ ἀκόμη τῆς Παννονίας καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τότε θὰ φέρῃ καὶ τὴν Ἰταλία στὸν ἔσχατο κίνδυνο. Δὲν ὑπάρχει ὅμως κανεὶς ποὺ νὰ μὴν ἐλπίσῃ πὼς οἱ Χριστιανοὶ ἡγεμόνες θ' ἀναλάβουν μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία αὐτὸν τὸν ἀγώνα, ἀφοῦ εἶναι τέτοιες οἱ περιστάσεις, τόσο δύσκολες, τόσο σοβαρές, τόσο ἐξαιρετικές, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία, γιὰ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία, γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ. Προπαντὸς ὅμως, ἂν προσκληθοῦν ἀπὸ τὴν Ὑψηλότητά σου καὶ ἀπὸ τὴ Γερουσία σας, ποὺ ἔχει τόσο μεγάλο κῦρος. Γιὰ ὅλα αὐτὰ σὲ προτρέπω, δοξασμένε καὶ ἐκλαμπρότατε Ἡγεμόνα, καὶ μὲ ὅσες μπορῶ παρακλήσεις σὲ ἱκετεύω, σὲ ἐκλιπαρῶ, σὲ ἐξορκίζω, ἀφοῦ ἐπὶ τέλους διευθετηθοῦν τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας καὶ ἀφοῦ τεθῇ τέρμα στοὺς πολέμους, στοὺς ὁποίους ἐσεῖς, οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες, ἔχετε ἐπιδοθῇ μὲ τόση μανία, ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, νὰ στρέψῃς τὰ βλέμματά σου πρὸς τὰ ζητήματα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι τὰ σπουδαιότερα καὶ νὰ προσέξῃς τὸ μανιασμένο ἐχθρό, ποὺ περιτριγυρίζει τὰ σύνορα τῶν Χριστιανῶν καὶ καταστρέφει ἁλύπητα τὰ πάντα. Γιὰ ποιὸ λόγο νομίζεις πὼς αὐτὸς ἀπόκτησε τόση αὐθάδεια; Ἀκριβῶς γιατὶ ἤξερε πὼς οἱ Χριστιανοὶ ἡγεμόνες κάνουν πολέμους ἀναμεταξύ των, πὼς τὰ χέρια μας ἔχουν βαφῇ μὲ τὸ αἷμα τῶν δικῶν μας, πὼς τὰ ὅπλα μας ἔχουν μιανθῇ μὲ αἷμα χριστιανικό. Αὐτὸ εἶναι ποὺ τὸν κάνει νὰ τολμᾶ. Σ' αὐτὸ στηριζόμενος πολιόρκησε πρὶν ἀπὸ λίγο τὴν πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου, τὴν κυρίευσε, τὴ λεηλάτησε, τὴν ἀφάνισε. Γιατί, ἂν καταλάβαινε πὼς ἐμεῖς, ἀφήνοντας τὶς ἐχθροπάθειες, ὅπως ταιριάζει σὲ Χριστιανοὺς ἡγεμόνες, εἴμαστε σύμφωνοι καὶ μονοιασμένοι γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, πίστεψέ με, ὄχι μονάχα δὲν θὰ ἐπιζητοῦσε τὰ ξένα, ἀλλὰ θὰ θεωροῦσε μέγιστο δῶρο τὸ νὰ μπορῇ νὰ κρατιέται μέσα στὰ δικά του σύνορα. Ἐμπρὸς λοιπόν, δοξασμένε Ἡγεμόνα, σηκώσου, σηκώσου ἐπὶ τέλους, καί, σβήνοντας τὰ ἀμοιβαῖα μίση τῶν Χριστιανῶν,...παρακίνησε, προκάλεσε, προσέλκυσε, γιὰ νά... ἀφανιστῇ ὁ ἐχθρὸς τῆς χριστιανικῆς πίστης καὶ γιὰ ν' ἀνακτηθῇ ἡ Πόλη,... πρὶν οἱ βάρβαροι κυριεύσουν καὶ τὴν Πελοπόννησο. Τίποτε δὲ θὰ μποροῦσες νὰ κάμῃς ὠφελιμώτερο γιὰ τὸ κράτος σου, χρησιμώτερο γιὰ τὴν Ἰταλία καὶ ὅλα τὰ χριστιανικὰ κράτη, πιὸ εὐάρεστο στὸ Θεό, τίποτε ποὺ νὰ δώσῃ στὸ ὄνομά σου περισσότερη δόξα. . . . . .

11. ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΡΟΥΛΛΟΥ-ΤΑΡΧΑΝΙΩΤΟΥ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΚΑΡΟΛΟ Η΄ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

(*Al. Perosa*, Michaelis Marulli Carmina, Turici 1951, σ. 98-100)

Ad Carolum Regem Franciae

Invicte, Magni, rex, Caroli genus,
Quem tot virorum, tot superum piae

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Sortes iacentis vindicemque
Iustitiae fideique poscunt,

Quem moesta tellus Ausonis [42] hinc vocat,
Illinc solutis Graecia crinibus,
Et quicquid immanis profanat
Turca Asiae Syriaeque pinguis —

Olim virorum patria et artium
Sedesque vera ac relligio deum,
Nunc Christianae servitutis
Dedecus obprobriumque turpe —:

Quid coelitum ultro fata vocantia
Morare segnis? non ideo tibi
Victoriarum tot repente
Di facilem tribuere palmam,

Primisque in annis et puero et patris
Favore casso tot populos feros,
Adusque pugnaces Britannos
Alpibus Allobrogum ab nivosis,

Iussere victos tendere brachia:
Si te decori gloria splendidi
Nil tangit immensumque in aevum
Nomina per populos itura,

At supplicantum tot miserae exulum
Sordesque tangant et lacrimae piae,
At Christianorum relicta
Ossa tot, heu, canibus lupisque,

Foedisque tangat relligio modis
Spurcata Christi, sospite Galliae
Rectore te nobis potentis,
Cuius avum proavumque clara

Virtus furentem barbariem unice
Et Sarracenos contudit impetus,

42. Ἀπὸ τὸ *Ausonia-ae*· Αὐσονία, ἡ Κάτω Ἰταλία καὶ ποιητικὰ ὁλόκληρη ἡ Ἰταλία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Cum, saeva tempestas repente
Missa quasi illuviesque campis,

Non occupatae finibus Africae
Contenti, Hiberi non opibus soli,
Sperare iam Gallos et ipsum
Ausi animis Rhodanum superbis [43].

Sed nec bonorum tunc superum favor
Desideratus, nec tibi tam pia
In bella eunti defuturus,
Carle: moras modo mitte inertis,

Occasionem et, quam tribuunt, cape,
Aeque nocentis, dissimiles licet,
Gnarus, patrantem, quique, possit
Cum, scelus haud prohibet patrari.

12. Η ΩΔΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

(*Γ. Μ. Σηφάκη*, Μάρκου Μουσούρου τοῦ Κρητὸς ποίημα εἰς τὸν Πλάτωνα, «Κρητικὰ Χρονικά», τ. 8 (1954) σ. 366-388)

Εἰς Πλάτωνα

Θεῖε Πλάτων, ξυνοπαδὲ θεοῖς καὶ δαίμοσιν ἥρως
Πασσυδίῃ μεγάλῳ Ζηνὶ παρεσπομένοις,
Ἄρμα κατ' οὐρανὸν εὐρὺν ἀελλοπόδων ὅτε πώλων
Κεῖνος ἐλᾷ πτηνῷ δίφρῳ ἐφεζόμενος,
Εἰ δ' ἄγε νῦν κατάβηθι λιπὼν χορὸν οὐρανιώνων
Ἐς γᾶν ψυχοφυῶν εἰρεσίῃ πτερύγων
Καὶ λάζευ τόδε τεῦχος [44], ὃ σωκρατικὴν ὀαριστὺν
Ἀμφὶς ἔχει καὶ σῆς κεδνὰ γένεθλα φρενὸς
. . . . . .
Τάς γε λαβὼν ἀφίκοιο πόλιν βασιληίδα πασέων,
Ὅσσας οὐρανόθεν δέρκεται ἠέλιος,
Ῥώμην ἑπτάλοφον γαίης κράτος αἰὲν ἔχουσαν,
Ἧς διὰ μεσσατίης Θύμβρις [45] ἑλισσόμενος

43. Ὑπαινίσσεται τὴ νίκη τῶν Γάλλων μὲ τὸν Κάρολο Martel ἐναντίον τῶν Ἀράβων τοῦ Abd-el-Rahman τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 732 στὰ περίχωρα τοῦ Poitiers.

44. Ἐννοεῖ τὴν πρώτη ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος στὰ 1513 ἀπὸ τὸν Ἄλδο Μανούτιο.

45. *Θύμβρις*· ὁ ποταμὸς Τίβερις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κοίρανος ἑσπερίων ποταμῶν κερατηφόρος εἶσιν
Οὖθαρ πιαίνων βώλακος Αὐσονίης.
Ἐλθὼν δ' οὐ Σικελῶν ὀλοόφρονα κεῖθι τύραννον
Ὠμοφάγον, Σκύλλης λευγαλέης τρόφιμον,
Ὑβριστὴν Μουσέων Διονύσιον [46], ἀλλά γε δῆεις,
ᾧ τόθ' ὁμοῖον ἰδεῖν φῶτα μάτην ἐπόθεις,
Ἀμφότερον σοφίης τε πρόμον καὶ ποιμένα λαῶν,
Ὁππόσοι Εὐρώπην ναιετάουσιν ὅλην·
Λαυριάδην ἐρατῆς Φλωρεντίδος ἀστέρα πάτρης
Λαμπρόν, ἀτὰρ Μεδίκων τῶν ὀνομαστοτάτων
Τηλεθόον καλὸν ἔρνος, ἀειθαλές, ἀγλαόκαρπον,
Τὸ πρὶν Ἰωάννην νῦν δ' ἄρ ἀπειρεσίων
Γαιάων ἐσσῆνα, Λέοντα [47], κράτιστον Ὀλύμπου
Κλειδοῦχον· τοῦ νεῦμ' ὡς Διὸς ἀζόμεθα·
Πᾶς δν ἄναξ σέβεται γουνούμενος, οὐδέ τις αὐτῷ
Τολμᾷ σκηπτούχων ἀντιφεριζέμεναι.
Εἰσβὰς δ' ὀλβιόδαιμον ἀνάκτορον εὐθὺς ἐραστὰς
Σεῖο, Πλάτων, πολλοὺς ὄψεαι ἐν μεγάροις
Παντοίαις ἀρεταῖσι μεμηλότας ἠδ' ὁαριστὰς
Τερπνοὺς καὶ πινυτοὺς Ζηνὸς ἐπιχθονίου,
Πάντοθεν οὓς αὐτὸς μετεπέμψατο καὶ σφίσι χαίρει
. . . . . .
Κεῖνοι δὴ σ' ἐσιδόντες ἀγινήσουσιν ἐς ὦπα
Πατρός, ὁ δ' ἀσπασίως δέξεται· ἀλλὰ σύπερ,
Ἡ Θέμις, ἀχράντου δράξαι ποδός· «Ἵλαθι», λέξας,
«Ὦ πάτερ· ὦ ποιμάν, ἵλαθι σαῖς ἀγέλαις·
Δέχνυσο δ' εὐμενέως δῶρον, τόπερ Ἄλδος ἀμύμων
Δεψηταῖς ἐρίφων γραπτὸν ἐν ἀρνακίσι
Πρόφρων σοι προΐησι, διοτρεφές· αὐτὰρ ἀμοιβὴν
Τῆσδ' εὐεργεσίης ἤτεε κεῖνος ἀνήρ,
Οὐχ ἵνα οἱ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, οὐδ' ἵνα πέμψῃς
Ἐμπλείην ῥηγέων λάρνακα πορφυρέων,
Ἀλλ' ἵν' ἀποσβέσσῃς μαλερὸν πῦρ ἀλλοπροσάλλου
Ἄρηος, τῷ νῦν πάντ' ἀμαθυνόμενα
Ὄλλυται . . . . . .
. . . . . .

46. Πρόκειται γιὰ τὸν τύραννο τῶν Συρακουσῶν Διονύσιο (430-367 π.Χ.).

47. Λέων Ι' (Ἰωάννης, γιὸς τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων). Γεννήθηκε στὴ Φλωρεντία τὸ 1475, ἔγινε πάπας τὸ 1513 καὶ πέθανε τὸ 1521. Γνωστὸς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παῦσον, ἄναξ, χάρμην ἐμφύλιον· ἔνθεο σοῖσιν
Υἱάσιν εἰρήνην καὶ φιλότητα, πάτερ,
Σχέτλιος ἦν τεταγὼν Ἄρης πολυβενθὲς ἐς ἄντρον
Ὥσε λίθοις φράξας πῶμα κατωρυχέσιν.
95 Ἀλλὰ σύ μιν μοχλοῖσιν ἀνέλκυσον ἠδὲ Λόγοιο
Δεῖξον ἰδεῖν Θείου λάτρισιν ἀρτεμέα
Εἰρήνην, πολύκαρπον, ἐΰφρονα, βοτρυόδωρον,
Εἰρήνην κόσμῳ παντὶ ποθεινοτάτην.
Αὐτὰρ ἀριθμηθέντας ἐπιπροΐαψον ἅπαντας
100 Τουρκογενῶν ἀνόμοις ἔθνεσιν αἰνολύκων·
Οἳ χθόνα δουλώσαντες Ἀχαιΐδα νῦν μεμάασι
Ναυσὶ διεκπεράαν γῆν ἐς Ἰηπυγίην [48]
Ζεῦγλαν ἀπειλοῦντες δούλειον ἐπ' αὐχένι θήσειν
Ἄμμιν, ἀϊστώσειν δ' οὔνομα Θειοτόκου.
105 Ἀλλὰ σὺ δὴ πρότερον τεῦξον σφίσιν αἰπὺν ὄλεθρον.
Πέμψας εἰς Ἀσίης μυρία φῦλα πέδον·
Χαλκεοθωρήκων Κελτάων θοῦριν Ἐνυὼ
Ἵππους κεντούντων πρώοσιν εἰδομένους,
Αἰθώνων μετέπειτα σακέσπαλον ἔθνος Ἰβήρων
110 Καὶ μέλαν Ἑλβετίης πεζομάχοιο νέφος·
Γερμανῶν τε φάλαγγας ἀπείρονας ἀνδρογιγάντων,
Τοῖς δ' ἐπὶ Βρεττανῶν λαὸν ἀρηϊφίλων·
Πάσης τ' Ἰταλίης ὅσ' ἀλεύατο λείψανα πότμον,
Οὐδὲ διερραίσθη δούρασιν ἀλλοθρόων.
115 Ἄλλοι μὲν τραφερῆς δολιχὰς ἀναμετρήσαντες
Ἀτραπιτοὺς ἄν' ὄρη καὶ διὰ μεσσόγεων
Καὶ ποταμῶν διαβάντες ἀεὶ κελάδοντα ῥέεθρα
Δυσμενέεσι γένους κῆρα φέροιεν ἐμοῦ
Θωρηχθέντες ὁμοῦ σὺν Παίοσιν [49] ἀγκυλοτόξοις
120 Τοῖς θαμὰ Τουρκάων αἵματι δευομένοις·
Αὐτὰρ χιλιόναυς Βενέτων ἅλὸς ἀρχιμεδόντων
Οὐλαμὸς ὠκυάλοις ὁλκάσι μαρνάμενος
Καὶ νέες Ἰσπανῶν μεγακήτεες οὔρεσιν ἴσαι,
Αἳ κορυφὰς ἱστῶν ἐντὸς ἔχουσι νεφῶν,
125 Εὐθὺς ἐς Ἑλλήσποντον (ὑπὲρ καρχήσια δὲ σφέων
Αἰὲν ἀειρέσθω σταυρὸς ἀλεξίκακος)

---

48. *Ἰαπυγία*· χώρα τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας στὴν Ἀπουλία, τὸ σημερινὸ μεσημβρινὸ τμῆμα τῆς Terra d'Otranto.

49. *Παίονες*· οἱ Οὔγγροι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁρμάσθων· ἦν γάρ τε πόλει Βυζαντίδι πρώτῃ
Νόστιμον ἀστράψῃ φέγγος ἐλευθερίης,
Αὐτήν κεν θλάσσειας ἀμαιμακέτοιο δράκοντος
Συντρίψας κεφαλήν· τἄλλα δὲ τοῖο μέλη
Ῥεῖ' ἀλαπαδνὰ γένοιντο· λεὼς ὅτι θάρσος ἀείρας
Γραικὸς ὁ δουλείᾳ νῦν κατατρυχόμενος
Ἀρχαίης ἀρετῆς, ἵν' ἐλεύθερον ἦμαρ ἴδηται,
Μνήσεται οὐτάζων δήϊον ἐνδομύχως.
. . . . . .
Τοῖα σὺ παρφάμενος πείσεις σπεύδοντα παρορμέων,
Θεῖε Πλάτων, ἐπεὶ οἱ πάτριόν ἐστιν ἔθος
Εἰρήνην φιλέειν, ἑκὰς Αὔσονος ὠθέμεν αἴης
Ῥίμφα ταλαύρινον, βαρβαρόφωνον Ἄρη
Ἠδ' Ἑλικωνιάδων ἐλλήνιον ἄλσος ὀφέλλειν
Ὀρπήκεσσι φυτῶν ἄρτι κυϊσκομένων.
Ναὶ μὰν εὐμεγέθους σέο μορφῆς ἐκπρεπὲς εἶδος
Καί τε θεοῖς ἰκέλην ἀθανάτοισι φυὴν
Καὶ γεραροὺς ὤμους βαθυχαιτήεντά τε κόσμον
Παλλεύκου κορυφῆς κεῖνος ἀγασσάμενος,
Αἰδεσθείς τε σέβας πολιῶν καὶ σεμνὰ γένεια
Οὐ νηκουστήσει σῶν ὑποθημοσυνῶν
Πειθοῖ θελξινόῳ κηλούμενος. Ἀλλά τοι ὥρα
Πτηνὸν ἐῶντι θεῶν ἅρμα καθιπτάμεναι.
. . . . . .

13. ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ ΣΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΡΟΛΟ Ε' ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

(Ἑλληνικὴ μετάφραση ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸν *Κ. Ν. Σάθα*, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1869, σ. 85-88)

Ἕνεκα τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας μου ἀρξάμενος νὰ ἔχω γνῶσίν τινα τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, διότι διώχθην ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἐκ τῆς πατρίδος μου, ἀείποτε ἐσκέφθην ἐὰν ἦτο τρόπος νὰ ἐπανέλθω ἐν αὐτῇ ἐλευθέρᾳ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὀθωμανικὴ φυλὴ διαδοχικῶς ἀκμάζει καὶ καταλαμβάνει τὰς ὁμορούσας ἐπαρχίας τῆς Χριστιανοσύνης, ἕνεκα τῶν διχογνωμιῶν καὶ συνεχῶν διενέξεων τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπειδὴ τόσαι μεγάλαι καταστροφαὶ χριστιανικῶν λαῶν ἀκαταπαύστως γίνονται, ἴσως τὶς ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤθελον παρατηρήσει τὸ τόσον μέγα κακὸν καὶ ἀσχοληθῇ πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, προσκαλοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ στρέφοντες τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ κατέβαλλον πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν εἰς ἐξέτασιν καὶ γνῶσιν τῶν σχε-

Π. ΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τιζομένων μετὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεως πραγμάτων, διότι ἐκτελουμένης, καὶ ἐγὼ αὐτὸς (εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἁπλοῦς ἰδιώτης) ἠδυνάμην νὰ λάβω μέρος εἰς τοιαύτην ἐκστρατείαν κατὰ τὸ ἐφικτόν μοι.

Διατρίβων ἐν Φλωρεντίᾳ κατώρθωσα ν' ἀποσταλῶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων ὑπὸ πρόσχημα ἐντιμον καὶ οὐχὶ ἀνωφελές[50]. Δὶς ἐπῆγα μετὰ διαπιστευτηρίων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ διετίαν διατρίψας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας πηγαινοερχόμενος διὰ διαφόρων ὁδῶν καὶ ἅπαξ διὰ θαλάσσης, εἶδον καὶ ἐξήτασα ὅλον σχεδὸν τὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον Εὐρωπαϊκὸν τόπον, λαβὼν καὶ σημειώσεις περὶ παντὸς ἀναγκαιοῦντος ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐξήτασα τὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, καὶ τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν κατάστασιν αὐτῶν, τὰ ἐν πολέμῳ ἔθιμα, τ' ἀμυντικὰ καὶ ἐπιθετικὰ αὐτῶν ὅπλα, ὡς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν βαδίζουσιν ἐν περιπτώσει συγκροτήσεως μάχης. Κατὰ τὰ ἐν Τουρκίᾳ ταῦτα ταξείδιά μου ἐξήτασα ὁμοίως καὶ ἐπληροφορήθην περὶ τῆς ἀξίας τῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους Χριστιανῶν, περὶ τῆς θελήσεως ἢ διαθέσεώς των, καὶ περὶ τῶν βοηθειῶν, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν Χριστιανῶν. Προσέτι συνωμίλησα μετά τινων Τούρκων, υἱῶν Χριστιανῶν, καὶ ἐννόησα τὸ πνεῦμά των, διότι τὰ ὅπλα καὶ αἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων εὑρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας χριστιανῶν ἐξωμοτῶν· ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω τὰ περὶ πολέμου σχέδια αὐτῶν, διότι ὁ σουλτάνος δὲν ἐμπιστεύεται εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ὡς μὴ ἔχοντας τὴν γενναιότητα τῶν ἀρνησιθρήσκων τούτων, οἵτινες ἀναμιμνήσκονται ἔτι τῆς θρησκείας τῶν προγόνων καὶ συγγενῶν των. Ἀλλὰ μετὰ τῶν Χριστιανῶν ἔσχον καὶ διατηρῶ πολλὰς σχέσεις, χαίρων τὰ πιστὰ ἐν γένει παρὰ τῷ ἔθνει, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς οἰκογενείας εἰς ἣν ἀνήκω, ἀλλὰ καὶ διότι γνωρίζω νὰ συνεννοῶμαι μετ' αὐτῶν.

Τοιαῦτά εἰσιν ὅσα εἶδον καὶ ἐξήτασα. Κάτοχος τῶν πληροφοριῶν τούτων καὶ διατηρῶν τοιαύτας σχέσεις οὐδέποτε ἔπαυσα τοῦ νὰ ὁμιλῶ, διεγείρω, καὶ εἰσδύω ὅπου μοὶ ἦτο δυνατὸν καὶ παρ' οἱῳδήποτε ἔχοντι συγγενεῖς, ἐπικαλούμενος τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων ἐκστρατείαν.

. . . . . .

Ὅ,τι δὲ εἶπον τῇ ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι τὸ λέγω οὐ μόνον ἐν ὀνόματι τοῦ ἀποστέλλοντός με[51], ἀλλά, μὴ σᾶς φανῇ παράδοξον, καὶ ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἥτις μὲ στέλλει ὅπως σᾶς καθικετεύσω, Μεγαλειότατε, ἵνα λάβητε περὶ αὐτῆς ἔλεος.

Λέγων δὲ ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐννοῶ, ὅτι λαλῶ περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους παρήγαγε, καὶ οἵτινες ἐξωκείωσαν καὶ καθωράϊσαν τὸν κόσμον

---

50. Ἐννοεῖ τὴ συλλογὴ ἑλληνικῶν χειρογράφων.
51. Δηλαδὴ τοῦ πάπα Κλήμεντος Ζ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μετὰ πάσης ἀρετῆς καὶ σοφίας. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἥρωες Ἡρακλῆς, Θησεύς, Ἰάσων, καὶ ἄλλοι ὅμοιοι αὐτοῖς· οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ πολῖται Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης, Ἐπαμεινώνδας· οἱ βασιλεῖς Ἀγησίλαος, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος· οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς τῆς ἀνθρωπίνου ἐπιστήμης, ποιηταὶ καὶ ἱστορικοί, καὶ ταμίαι τῶν ἐναρέτων πράξεων τῶν ἡγεμόνων, Ὅμηρος, Πίνδαρος, Ἡσίοδος, Ξενοφῶν, Θουκυδίδης, Πλούταρχος· οἱ ἐρευνηταὶ τῆς φύσεως καὶ ἑρμηνευταὶ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων Πλάτων, Ἀριστοτέλης, καὶ πολλοὶ ἄλλοι τούτοις ὅμοιοι· οἱ μαθηματικοὶ καὶ γεωγράφοι Ἵππαρχος, Στράβων, Πτολεμαῖος· οἱ περὶ ὑγείας συγγραφεῖς Ἱπποκράτης καὶ Γαληνός· ὁ χορὸς τῶν θεολόγων, ὁ μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ πλῆθος ἄλλων διαπραξάντων ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις. Οἱ Ἕλληνες εἰσήγαγον αὐτὰς διδάξαντες καὶ τ' ἄλλα ἔθνη, καὶ ἰδίως τοὺς κατοίκους τῆς Εὐρώπης, ὡς Ἰταλούς, Γερμανούς, Ἱσπανούς, Γάλλους, καὶ ἄλλους. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἔδωκαν τοὺς νόμους, τὴν θρησκείαν, καὶ τὰ ἤθη, ἅτινα καθιστῶσι τοὺς ἀνθρώπους ἐντελεῖς.

Ὅθεν δύνασθε, Μεγαλειότατε, ἐν τῇ ὑμετέρᾳ δικαιοσύνῃ νὰ λάβητε ὑπ' ὄψιν ὁπόσας ὑποχρεώσεις ἔχουσι πάντες οὗτοι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὤφειλον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν Ἑλλάδα ὡς μητέρα αὐτῶν καὶ διατηρῶσι τὴν ἀνάμνησιν τῶν προαναφερθέντων ἀνδρῶν, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς διδασκάλους καὶ προστάτας των. . . . . .

. . . . . .

Οὕτως οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, νῦν ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντες, καὶ καθ' ἑκάστην βλέποντες ἀποσπώμενα ἐκ τῶν ἀγκαλῶν τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα βιασθῶσι πρὸς ἐξωμοσίαν καὶ πόλεμον κατὰ τῶν χριστιανῶν, διὰ μηνυμάτων καὶ συνεχῶν ἀπεσταλμένων ἐν κρυπτῷ καὶ διὰ παντὸς ἄλλου μέσου καθικετεύουσι τὴν ὑμετέραν καισαρικὴν Μεγαλειότητα διὰ μέσου ἐμοῦ τοῦ εἰς τοὺς τόπους τούτους διατρίβοντος, ἵνα λάβητε ἔλεος καὶ εὐσπλαχνίαν ὑπὲρ αὐτῶν, ὑποσχόμενοι ἵνα ἐκθέσωσι τὴν ζωήν των ἐν παντὶ κινδύνῳ, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλουσιν ἴδει ἐνέργειάν τινα ἐκ μέρους τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος. Καὶ μὴ νομίσητε, ὅτι εἶνε εὐάριθμοι, ἢ ἄνανδροι, καὶ ἀσθενεῖς, καὶ διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν πολεμοφοδίων τὰ ὁποῖα ἔχουσι δὲν δύνανται νὰ προξενήσωσι μεγάλα ἀποτελέσματα εἰς εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ταῦτα, Μεγαλειότατε, ἐπεφορτίσθην ἐκ μέρους τοῦ ἁγίου Πατρὸς καὶ τῆς Πατρίδος μου ὅπως σᾶς εἶπω, καὶ σᾶς καθικετεύσω ἵνα ποιήσητε τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων ἐκστρατείαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σημ. φρούριο, όποιος την κατείχε ήταν το κλειδί της

Β. ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ον ΑΙΩΝΑ

1. Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1470)

(*Γιάννη Γκίκα,* Δυὸ βενετσιάνικα χρονικὰ γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1470, «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ. 6 (1959), σ. 246-254. Μετάφραση τοῦ χρονικοῦ τοῦ αὐτόπτη μάρτυρα μοναχοῦ Jacopo della Castellana)

Στὸ χρόνο τοῦ Κύριου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ 1470, στὶς 5 τοῦ μῆνα Ἰούνη, βγῆκε ἀπὸ τὸ στενό[52] ὁ Τούρκικος στόλος, δηλαδὴ τριακόσια ἱστιοφόρα, γαλέρες, φοῦστες[53] καὶ παλαντάριες[54]. Ὁ στόλος τῆς ἐξουσίας[55], δηλαδὴ τριάντα τρία πλοῖα, βρισκότανε στὴν Τένεδο τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ στόλος τῶν Τούρκων βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὸ νησὶ τοῦ Nembio[56], ἐκεῖ ποὺ διοικητὴς ἦταν ὁ κύριος Βερνάρντο ντὰ Ρανατάλε. Αὐτὸς[57] κυρίεψε τὸ φρούριο ὅπου διοικητὴς ὑπηρετοῦσε ὁ κύριος Μάρκο Ζάννε. Τότε ὁ πασᾶς, δηλαδὴ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Τούρκικης ἀρμάδας, διέταξε νὰ κόψουνε σὲ κομμάτια τὸ διοικητὴ μαζὶ μ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς τριακόσιες τὸν ἀριθμὸ ψυχές, δίχως νὰ ὑπολογιστοῦνε τὰ βρέφη ποὺ σταλθήκανε σὰν σκλάβοι στὴν Κωνσταντινούπολη. Καὶ στὶς 10 τοῦ ἴδιου μῆνα ὅλη αὐτὴ ἡ ἀρμάδα τῶν Τούρκων πῆγε στὸ νησὶ Stalimini[58] ὅπου πρῶτα διοικητὴς ὑπηρετοῦσε ὁ κύριος Βαρθολομαῖο Βάρβαρο καὶ τώρα διοικητὴς ἦταν ὁ κύριος Ἀντώνιο ντὲ Καπόπο. Ἐκεῖ, πολεμήσανε στὸ Παληόκαστρο[59] πέντε μέρες καὶ πέντε νύχτες δίχως νὰ κατορθώσουνε νὰ φέρουνε κανένα ἀποτέλεσμα γιατὶ τὸ φρούριο ἦτανε δυνατό. Ἀπὸ 'κεῖ, αὐτὴ ἡ ἀρμάδα τῶν Τούρκων, ἔφυγε καὶ πῆγε κι' ἄραξε στὴ Σκῦρο ὅπου ἔβαλε φωτιὰ στὴν πόλη δίχως νὰ μπορέση νὰ κάνει τίποτ' ἄλλο στὸ φρούριο γιατὶ ἦτανε πολὺ δυνατό. Ὁ στόλος τῶν Βενετσιάνων, ποὺ βρισκότανε ἀγκυροβολημένος κοντὰ στὴ Σκίαθο καὶ στὴ Σκόπελο, κυρίεψε

---

52. Τὰ Δαρδανέλλια.
53. *Fusta* (ἰταλ.)· μακρόστενο πλοῖο μὲ κουπιὰ καὶ δύο ἱστία, ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους τύπους τῶν πειρατικῶν πλοίων.
54. *Palandra* (ἰταλ.)· χελάνδιον, εἶδος πολεμικοῦ πλοίου ἐξοπλισμένου μὲ ὅλμους.
55. Δηλαδὴ τῆς Βενετίας.
56. *Nembio*· ἡ Ἴμβρος.
57. Δηλαδὴ ὁ τουρκικὸς στόλος.
58. *Stalimini*· ἡ Λῆμνος.
59. Ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τῆς Λήμνου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18 πλοῖα τῶν Τούρκων καὶ δυὸ γαλέρες ποὺ εἶχανε καθηλωθεῖ ἕνεκα τῆς ἄπνοιας καὶ μιὰ καραβέλα ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Χίο μὲ 5.000 δουκᾶτα κι' ἑκατὸ μπράτσα κόκκινο πανὶ[60] ποὺ στέλνανε σὰν φόρο ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴ Χίο στὸ μεγάλο Τοῦρκο[61], στὸ Νεγροπόντε[62].

Στὶς 15 τοῦ πιὸ πάνω μῆνα, δηλαδὴ τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγιου Βίτου, ἡ ἁρμάδα τῶν Τούρκων ἔφτασε στὸ Νεγροπόντε ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς Καρύστου καὶ τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Porto Leone[63] καὶ μπῆκε στὸ κανάλι πλησιάζοντας στὴ γέφυρα τοῦ Ἁγιου Μάρκου ποὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴ στέρεη γῆ τρία μίλια. Τὴν ἴδια μέρα καὶ τὴν ἴδια ὥρα ἔφτασε κι' ὁ ἴδιος ὁ μεγάλος Τοῦρκος κι' ἦρθε ἀπὸ τὴ στεριὰ μὲ τριακόσιες χιλιάδες ἀνθρώπους χωρὶς νὰ λογαριάζωνται ἐκεῖνοι τοῦ στόλου ποὺ ἦταν ἑξῆντα χιλιάδες, δηλαδὴ σύνολον 360.000 ἄτομα ἀπὸ τὴ στεριὰ καὶ τὴ θάλασσα. Καὶ στὶς 25 τοῦ πιὸ πάνω μῆνα, ὁ Τοῦρκος διάταξε νὰ φτιάξουνε μιὰ ξύλινη γέφυρα πάνω ἀπὸ λέμβους, ποὺ εἶχε μῆκος ἑκατὸ βήματα. ὅση δηλαδὴ ἦταν ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ στεριὰ ὡς τὸ νησί, καὶ πλάτος 40 βήματα. Τὸ μέρος αὐτὸ βρισκότανε κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Ἁγιου Μάρκου, ὅπου εἶχε πλησιάσει ὁ στρατός. Πάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ πέρασμα πέρασε ὁ ἴδιος ὁ μεγάλος Τοῦρκος κι' ὁ μικρότερος γιός του κι' ὁ πασᾶς τῆς Ρωμανίας, γιατὶ ὁ πασᾶς τῆς Νατουλίας ἦτανε γενικὸς καπετάνιος τοῦ στόλου. Ἔτσι, πέρασε ἀπὸ τὴν πλωτὴ γέφυρα ὁ μεγάλος Τοῦρκος πάνω στὸ νησὶ μὲ 250.000 πρόσωπα, καβαλλάρηδες ὅλα, ἐξὸν ἀπὸ 15.000 tanengarii[64], δηλαδὴ ἄπιστους Χριστιανούς, καὶ διάταξε νὰ στήσουνε τὴ σκηνή του κάτω ἀπὸ τὴν Ἁγια Κλάρα ποὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴν πόλη μισὸ μίλι.

. . . . . .

Στὶς 10 τοῦ πιὸ πάνω μῆνα[65] ὁ πασᾶς ἔδωσε καὶ τέταρτη μάχη καὶ σκοτωθήκανε 3.000 Τοῦρκοι, δηλαδὴ συνολικὰ 38.000 σκοτωμένοι. Στὶς 11 τοῦ ἴδιου μῆνα ὁ μεγάλος Τοῦρκος διάταξε νὰ γεμιστοῦν οἱ τάφροι μὲ βαρέλια καὶ πτώματα κι' ἄρχισε νὰ κάνει ἐπίθεση ἀπὸ τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ νησιοῦ, δηλαδὴ ἐκεῖ ποὺ εἶχε καταστρέψει τὰ τείχη ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ Ναοῦ ὡς τὴ μεριὰ τοῦ Χριστοῦ. Διάταξε ἐπίσης τὸ στόλο του νὰ πλησιάσει ἀπὸ τὴν θάλασσα πρὸς τὸ ἴδιο μέρος, ὅπου τὰ τείχη ἦτανε καταστραμμένα, δηλαδὴ στὴ Λουντέκα. Καὶ μόλις ὁ στόλος, σὲ παράταξη, πλησίασε τὴν πόλη, οἱ βομβάρδες μας χτυπήσανε 30 πλοῖα τῶν Τούρκων.

Ὁ δικός μας, ὁ βενετσιάνικος, στόλος εἰσχώρησε ἀπὸ τὴ βορεία μεριὰ τοῦ καναλιοῦ, ἔφτασε ὡς τ' ἀνατολικὰ τῆς γέφυρας τῆς Ἁγιας Κλάρας καὶ βρέθηκε σὲ πολὺ καλὴ θέση γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν πόλη. Μὰ φοβηθήκανε τὰ τέσσερα πυ-

---

60. Ἑκατὸ περίπου πήχεις.
61. *Il gran Turco*· ὁ σουλτάνος.
62. *Negroponte*· ἡ Εὔβοια.
63. *Porto Leone*· ὁ Πειραιάς.
64. Διάβαζε *renegarii*· ἐξωμότες.
65. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1470.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ροβόλα τῶν Τούρκων ποὺ βρισκόντουσαν πάνω στὴ δεύτερη γέφυρα καὶ δὲν ἐπιτεθήκανε. Αὐτὴ ἡ γέφυρα κατασκευάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀφοῦ συνδέσανε 30 μικρὰ πλοιάρια ποὺ μεταφέρανε, πάνω σὲ μηχανές, ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ Ἁγιου Μάρκου ὡς τὴ γέφυρα τῆς Ἁγιας Κλάρας, σ' ἀπόσταση δηλαδὴ ὅ μίλια.

Ὁ Τοῦρκος ἐκμεταλλεύτηκε τὴ δισταχτικότητα τοῦ γενικοῦ καπετάνιου, δηλαδὴ τοῦ Νικολὸ ντὰ Κανάλε, ποὺ δὲν ἄφισε νὰ πᾶνε νὰ καταστρέψουνε τὴ γέφυρα οὔτε ἐκεῖνα τὰ γενοβέζικα πλοῖα ποὺ εἶχε μαζί του ἀπὸ τὰ Χανιὰ οὔτε τὶς δυὸ γαλέρες τῶν Κυπρίων οὔτε τὶς δυὸ γαλέρες τῶν Ροδίων ποὺ προσφερθήκανε νὰ δώσουνε βοήθεια στὴ γῆ. Ἡ ἐπιφυλαχτικότητά του δὲν τὰ ἄφισε νὰ κινηθοῦν. Ἄγνωστο τὸ αἴτιο καὶ γι' αὐτὸ δὲν βοηθήθηκε ἡ γῆ.

Ἐμεῖς ἀπὸ τὴ γῆ παρ' ὅλο ποὺ βλέπαμε πὼς δὲν μᾶς βοηθούσανε, ὡστόσο πολεμήσαμε γενναῖα ὡς τὶς 2 ἡ ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι εἴχανε πιὰ κυριέψει ὅλα τὰ τείχη τοῦ Νεγροπόντε καὶ τὸ μεσημέρι χτυπήσανε τὴν πλατεῖα.

Ἀπὸ τὴν Πόρτα ὅπου ὑψωνότανε ὁ Ἅγιος Μάρκος ὡς τὴν Πόρτα τοῦ Ναοῦ οἱ δρόμοι ἤτανε φραγμένοι μὲ δοκάρια καὶ βαρέλια. Οἱ γυναῖκες ἀπὸ τὰ παράθυρα μὲ ζεματιστὸ νερὸ κι' ἀσβέστη σκοτώσανε μεγάλο ἀριθμὸ Τούρκων.

Κι' ἐκείνη τὴ μέρα[66] κουρσεύτηκε τὸ Νεγροπόντε, δηλαδὴ ἡ πόλη ἐξὸν ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ κυριεύτηκε τὸ Σάββατο.

Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ βρεθήκανε στὴν πόλη, γυναῖκες κι' ἄνδρες ἀπὸ 15 χρόνων καὶ πάνω, σφαχτήκανε καὶ τὰ νήπια σκοτωθήκανε σὰν σκυλιά. Ὕστερα ὁ μεγάλος Τοῦρκος ἔκανε προσκλητήριο γιὰ νὰ καταμετρήσει τοὺς ἄνδρες καὶ νὰ δεῖ πόσοι σκοτωθήκανε σὲ κείνη τὴν τελευταία μάχη. Εἶδε πὼς λείπανε 39.000 Τοῦρκοι, ποὺ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους μαζεύονται 77.000 σκοτωμένοι Τοῦρκοι.

Ὁ γενικὸς καπετάνιος τῶν Βενετσιάνων ἀνακοίνωσε πὼς θὰ εἶχανε σκοτωθεῖ 30.000, πάνω-κάτω, Χριστιανοί, μικροὶ καὶ μεγάλοι.

. . . . . .

2. Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΟΥ 1479 ΜΕΤΑΞΥ ΒΕΝΕΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΩΝ

(*Fr. Miklosich - Ios. Müller*, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τ. 3, Vindobonae 1865, σ. 295-298)

Ὁ μέγας αὐθέντης καὶ μέγας ἀμοιρὰς σουλτὰν Μεχαιμετπέειης καὶ υἱὸς τοῦ μακαρίτου μεγάλου αὐθέντου τοῦ Μουρατμπέιη, ὁμναίγω εἰς τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην τὸν Μωάμεθ καί . . .

Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ αὐθεντία μου ὑπόσχομαι διὰ τῶν ἄνω γεγραμμένων ὅρκων τὸ καθὼς ἦτον ἀγάπη καὶ φιλία πρότερον ἀνάμεσόν μας ἤγουν μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀνθρώπους καὶ συμμάχους αὐτῶν, κάμνω δὲ πιστήν, καλὴν καὶ καθαρὰν ἀγάπην τὸ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης μέσα καὶ ἔξω τοῦ Στενοῦ, μὲ χώραις, κάστροις, νησία καὶ τόπους, ὁποῦ σηκώνουσιν τὸ σημεῖον τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ

66. Στὶς 12 Ἰουλίου τοῦ 1470.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὅσαις θέλουσι σηκώνειν εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ ὅσοι τόποι εἶναι εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ ἐπιστασίαν αὐτῶν, καὶ εἰς πράγματα, ὁποῦ ἔχουσιν ἕως τὴν σήμερον καὶ μέλλουσιν ἔξειν εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον. Τὸ μὲν πρῶτον οὐδεὶς ἄνθρωπος τῆς αὐθεντίας μου νὰ μηδὲν τολμήσῃ νὰ ποιήσῃ ζημίαν ἢ ἐναντίον αὐθεντίας τῆς Βενετίας, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους αὐτῶν· εἰ δὲ καὶ γένῃ, νὰ ὀφείλῃ ἡ αὐθεντία μου νὰ παιδεύῃ αὐτοὺς κατὰ τὴν αἰτίαν τους· ὁμοίως καὶ ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία πρὸς ἡμᾶς. ἕτερον δὲ ἐὰν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς αὐθεντίας μου ἐπάρθη ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἔμπροσθεν ἢ τόποι ἢ ἄλλον πρᾶγμαν τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντίας καὶ τῶν ἀνθρώπων της, πάλιν νὰ ἐπιστρέφεται ἐξοπίσω, τὸ ὁποῖον νὰ ὀφείλουν καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν αὐθεντίαν μου. καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ πραγματευταὶ αὐτῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης νὰ ἔρχωνται εἰς πᾶν τόπον τῆς αὐθεντίας μου, καὶ νὰ εἶναι σηγοῦροι[67] καὶ ἄνετοι μὲ πᾶσαν τὴν πραγματείαν καὶ μὲ κάτεργά τε καὶ καράβια· τὸ ὁμοίως καὶ αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς τόπους αὐτῶν, καὶ ὁ δούκας τῆς Ἀξίας [68] καὶ οἱ ἀδελφοί του καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ἄνθρωποί των μὲ τὰ καράβια των καὶ ἄλλα πλευσήματα νὰ εἶναι εἰς τὴν ἀγάπην, καὶ νὰ μηδὲν ὀφείλουσι καμιὰν δουλωσύνην τὴν αὐθεντίαν μου, ἀμὴ νὰ ἀπερνοῦν ὡς Βενέτικοι, καθὼς ἦσαν πρότερον. ἕτερον δέ, ὅσα καράβια καὶ κάτεργα ἤγουν πραγματευτάδικα καὶ ἁρματωμένα τῆς αὐθεντίας μου, ὁπόθεν καὶ ἂν εὑρεθῶσι μὲ τὰ βενέτικα, νὰ ἔχουν καλὴν συντροφίαν καὶ ἀγάπην ἀλλήλως, τὰ κουρσάρικα δὲ καὶ κλέπτικα, ὁπόθεν πιασθῶσιν, νὰ ἔχουν παίδευσιν. ἔτι ἄν τις Βενέτικος ποίσῃ χρέος ἤτε ἄλλον κακὸν εἰς τόποις τῆς αὐθεντίας μου, οἱ ἄλλοι Βενέτικοι νὰ μηδὲν ἀνέχωνται, καὶ ὁμοίως καὶ ἡ αὐθεντία Βενετίας πρὸς τοὺς ἐδικούς μας. καὶ εἰ μὲν φύγῃ σκλάβος βενέτικος καὶ ἔλθῃ εἰς Τούρκων χέρια, εἰ μὲν γένῃ μουσουλμάνος, νὰ δίδουν πρὸς τὸν αὐθέντην αὐτοῦ ἄσπρα ,α, εἴτε καὶ ἔναι χριστιανός, νὰ στρέφηται ἐξοπίσω. καὶ ἐὰν τζακισθῇ ξύλον [69] Βενέτικον εἰς τὸν τόπον τῆς αὐθεντίας μου, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ἐλευθερωμένοι, καὶ τὰ πράγματα νὰ στρέφωνται εἰς τοὺς νικοκυρούς· τὸ ὁμοίως καὶ οἱ αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς· καὶ εἰ μὲν ἀποθάνῃ βενέτικος ἄνθρωπος εἰς τὸν τόπον τῆς αὐθεντίας μου ἄνευ διαθήκης ἢ κληρονομίας, νὰ δοθοῦν τὰ πράγματα αὐτοῦ πρὸς τὸν μπάιλον[70] Βενετίας, ἐκεῖ δέ, ὁποῦ δὲν εὑρίσκεται μπάιλος, νὰ δοθοῦνται εἰς Βενετίκων χέρια, ὡς τοῦ νὰ γράψῃ ἡ Βενετία, οὕτως νὰ γένῃ· ἔτι δὲ ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία νὰ ἔχῃ ἄδειαν καὶ ἐξουσίαν ἤγουν νὰ στέλνῃ μπάιλον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν φαμελίαν του κατὰ τὴν συνήθειαν, ὁποῖος νὰ ἠμπορῇ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ διοικῇ εἰς πράγματα τῶν Βενετίκων κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ, καὶ ὁ σούμπασης[71]

---

67. *Sicuro* (ἰταλ.)· ἀσφαλής.
68. Δηλαδὴ τῆς Νάξου.
69. *Ξύλον*· καράβι.
70. *Bailo* (ἰταλ.)· εἶδος Βενετοῦ προξένου σὲ ξένες χῶρες.
71. *Σούμπασης*· ἀστυνόμος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νὰ ὀφείλῃ νὰ τὸν δίδῃ βοήθειαν καὶ συνδρομήν. καὶ ὁ λεγόμενος μπάιλος, ὁποῦ θέλῃ εὑρίσκεσθαι κατὰ τοὺς καιρούς, νὰ ὀφείλῃ νὰ δίδῃ τὴν αὐθεντίαν μου κάθὲν χρόνον διὰ κανίσκην [72] φλουρία βενέτικα χιλιάδες δέκα ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῆς πραγματείας αὐτῶν. ἔτι δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας διὰ πᾶσαν αἰτίαν, ὁποῦ ἐσυνέβη μέσον ἡμῶν, καὶ διὰ πᾶν χρέος, εἴτε κοινόν, εἴτε ἴδιον, εἴτε τινῶν ἰδικῶν τους ἀνθρώπων διὰ ὅλον τὸν περασμένον καιρὸν πρὸ τῆς μάχης ἕως τὴν σήμερον νὰ δόσουν τὴν αὐθεντίαν μου δουκάτα βενέτικα ,ρ ἕως χρόνους δύο, καὶ πλέον νὰ μηδὲν δύναται ἡ αὐθεντία μου ζητεῖν χρέος κανένα περασμένον, μήτε ἐκ τὴν ἐκλαμπροτάτην αὐθεντίαν Βενετίας, μήτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς. ἕτερον δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας νὰ παραδώσῃ τὴν αὐθεντίαν μου τὸ κάστρον λεγόμενον Σκώδρα ἐν τῇ Ἀλβανιτίᾳ, σωζομένου τὸ νὰ ἐκβάλῃ νὰ ἐπάρῃ τὸν ἄρχον, ὁποῦ ἔναι κεφαλή, καὶ τοὺς ρωγατόρους καὶ ὅλους ἄλλους ἀνθρώπους, οἵτινες θέλουν διὰ νὰ ὑπηγένουν, ἤγουν μὲ τὰ πράγματά των, εἴ τι ἄρα καὶ ἂν ἔχουν, καὶ ἡ αὐθεντία νὰ ἐπέρνῃ τὰς σκεβὰς καὶ ἄπασαν ἄλλην ὕλην πολεμικήν, εἴ τι ἄρα καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ παρὸν κάστρον ἄνευ καμίας ἐναντιώσεως. ἔτι δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία τῆς Βενετίας νὰ στρέψῃ εἰς τὴν αὐθεντίαν μου, ἤγουν τὸ νησὶ τῆς Λήμνου, σωζομένου τὸ νὰ ἐπέρνουν τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, οἵτινες θελήσουν νὰ πηγένουν, ὁπόθεν θέλουν, καὶ τινὲς ὁποῦ θελήσουν, νὰ ἀπομείνουν εἰς τὸ παρὸν νησὶν νὰ εἶναι συμπαθημένοι εἰς εἴ τι ἔγινεν ἕως τόρι. ἔτι δὲ ἡ παρὼν ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας νὰ παραδώσῃ πρὸς τὴν αὐθεντίαν μου τὰ παρὸν κάστροι καὶ τόπους, ἅτινα ἐπάρθησαν ἐν τῇ μάχῃ ἐκ τὴν αὐθεντίαν μου, ἤγουν ἐν τὰ μέρη τοῦ Μωρέως, σωζομένου τὸ οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των νὰ πηγένουσι, ὁπόθεν θέλουν, ἤγουν μὲ εἴ τι ἄρα καὶ ἂν ἔχουσι, καὶ εἰ μὲν θέλουν τινὲς διὰ νὰ ἀπομείνουν εἰς τοὺς παρὸν τόπους καὶ κάστρα, νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ πάντα συμπαθημένοι, ἤγουν ἀπὸ πᾶσαν αἰτίαν, εἴ τι ἔγενεν ἕως τόρι. ἔτι δὲ ὀφείλει ἡ αὐθεντία μου νὰ στρέψῃ πρὸς αὐτοὺς τὰς ἐμποδισμένας περιοχάς, ἤγουν εἰς τὰ παλαιὰ σύνορα τῶν καστρῶν αὐτῶν, ὁποῦ γειτονεύουσι μὲ τοὺς τόπους τῆς αὐθεντίας μου πανταχόθεν· διὰ βεβαίωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν ἄνωθεν γεγραμμένων κεφαλαίων καὶ ὁρκωμοτικῶν ἔγηνεν δὲ ἡ παροῦσα γραφὴ ἐν τῷ ἔτους ,ςϡπζ′ ἰνδ. ιβ′ μηνὶ ἰανουαρίῳ κε′ ἐν Κωνσταντινουπόλι.

3. Η ΕΠΙΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΥ ΚΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ (1480)

(*Κ. Ν. Σάθα,* Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα περισυναχθέντα καὶ ἐκδιδόμενα κατ' ἔγκρισιν τῆς Βουλῆς, τ. Λ′, Ἀθῆναι 1867, σ. ξη′-ξθ′)

1480 XXIII Ianuarii.

Progressus Corcondili Clada hominis perfidissimi et scandalosissimi, ac perturbatoris quietis in Brachio Mayne ditionis domini Turci, ob

72. *Κανίσκιον·* πανεράκι, μικρὸ καλάθι, καὶ μεταφορικὰ δῶρο, χάρισμα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

quod a principio usque fuit per regimen nostrum Coroni declaratus et publicatus rebellis dominis nostri, et particulares littere eiusdem domini ad nos superioribus diebus super hoc homine et rebus date, merito nos jam movere debent, ad faciendum preterea talem et tam efficacem provisionem et demonstrationem, quod idem Dominus Turcus certissima experientia intelligat et reconoscat et cordialem displicentiam in hac re nostram, et syncerissimam mentem pacis cum eo quantum in nobis est inviolabiliter conservande tantoque magis hoc agendum, quo sicut fertur Clada ipse in suo pessimo proposito perseverans in novitatibus et incursionibus quas fecit et facit, utitur vexillo Sancti Marci, et propterea vadit pars quod auctoritate hujus consilii captum et deliberatum sit, et sic scribatur atque mandetur rectoribus nostris Mothoni, Coroni, Neapoli Romanie,Neopacti, Malvasie, Candie, etiam quod in locis ipsorum regiminum, publice edici et proclamari faciat quod quisquis dictum Corcondilum Cladam rebellem nostrum dederit, vivum in vires dominii nostri vel rectorum nostrorum in mediate yperpera decem mille de Mothone ab nostro dominio. Et de presenti nostra deliberationes detur notitia capitaneo nostro generalis Maris.

4. Η ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟ ΣΤΟΝ ΚΑΡΟΛΟ Η' ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ (1494)

('Ελληνικὴ μετάφραση τῶν λατινικῶν πρωτοτύπων ἀπὸ τὸν *Κ. Ν. Σάθα*, Τουρκοκρατουμένη 'Ελλάς, σ. 53-56)

Τὸ Σάββατο, 6 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1494, ἀφοῦ ὁ Καρδινάλιος Γοὺρκ ἱερούργησεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου (in Montorio), αὐτὸς ὁ καρδινάλιος καὶ ὁ 'Ανδρέας Παλαιολόγος Δεσπότης τῆς 'Ρωμανίας, ἐστάθησαν μεταξὺ τῶν κιόνων τῶν περικλειόντων τὸ γήπεδον ἐφ' οὗ ὁ πρωτόκλητος τῶν 'Αποστόλων ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ παρουσίᾳ μαρτύρων καὶ συμβολαιογράφων ὁ προρρηθεὶς Δεσπότης εἶπεν· ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, θείου αὐτοῦ, ἀποθανόντος ἀτέκνου, μένει αὐτὸς μόνος ἄμεσος κληρονόμος τῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ὅτι ἐξόριστος τῆς πατρίδος αὐτοῦ πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, ἀπεκδυθεὶς τῆς Δεσποτείας τοῦ Μωρέως, ἐγκαταλελειμμένος ὑφ' ὅλων τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων τῶν ὁποίων ἀνωφελῶς ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομήν, καὶ μὴ ὢν εἰς κατάστασιν νὰ ἐπιδιώξῃ τὰς νομίμους αὐτοῦ ἀξιώσεις, ἤρξατο ἀποβάλλων τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἴδῃ τὸν τόπον αὐτοῦ ἐκδικούμενον ἐκ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ὅταν διεδόθη ἡ φήμη, ὅτι ὁ Χριστιανικώτατος βασιλεὺς Κάρολος, ἀήττητος τῶν Γάλλων μονάρχης, ἐλάμβανε τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν. "Οτι ἐν τῇ χαρᾷ ἐξ ἧς ἡ εἴδησις αὕτη ἐπλήρωσεν αὐτὸν ἠνώθη, θεία ἐμπνεύσει, αἰφνίδιος ἐπιθυμία ἵνα συντελέσῃ παντὶ σθένει εἰς ἐκτέλεσιν τόσον ἐνδόξου ἐπιχειρήσεως· ὅτι οὐδὲν τῷ ἐφαίνετο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐπαξιώτερον τοῦ ζήλου ἐξ οὗ συνῃσθάνετο ἑαυτὸν ἀναζωπυρούμενον, ἢ νὰ παραχωρήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον ὡς τὸν ἱκανώτερον εἰς πραγματοποίησιν αὐτῶν. Ὅτι ἕνεκα τούτων διὰ καθαρᾶς, ἐλευθέρας, καὶ εὐχαρίστου θελήσεως, διὰ πλήρους καὶ ἐντελοῦς γνώσεως, παραχωρεῖ, δίδει, καὶ μεταβιβάζει ἀμετακλήτως καὶ τίτλῳ δωρεᾶς μεταξὺ ζώντων, ἄνευ μηδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως ἢ μεταμελείας, εἰς τὸν ὑψηλότατον καὶ χριστιανικώτατον βασιλέα τῶν Γάλλων, ἅπαντα, δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς νομίμους διαδόχους αὐτοῦ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Γαλλίας, ὅλα τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ δύναται νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Δεσποτείας τῆς Σερβίας, καὶ ὅλων τῶν αὐθεντιῶν, δουκάτων, κομητειῶν, τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης μετὰ τῶν τιμῶν, πρωτείων, καὶ ἄλλων, ἅτινα δύνανται νὰ παρακολουθῶσιν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν αὐτῶν μαρτύρων ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος Γούρκ, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανικωτάτου βασιλέως τῶν Γάλλων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ καὶ τῇ ἐλπίδι ἐπικυρώσεως τῶν ἀποφασισθησομένων, ἀφ' ἑνός, καὶ ὁ ἔνδοξος αὐθέντης Ἀνδρέας Παλαιολόγος ἀφ' ἑτέρου, ἐποίησαν καὶ ἀπεφάσισαν ὁμοῦ τὰ ἑξῆς.

Ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος ὑπόσχεται διὰ τὸν βασιλέα, ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ ἡγεμὼν οὗτος δεχθῇ τὴν προῤῥηθεῖσαν δωρεάν, (ἥτις θέλει θεωρηθῇ παραδεκτή, ἐὰν πρὸ τῆς προσεχοῦς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Πάντων[73] δὲν κηρύξῃ ῥητῶς, ὅτι ἀποβάλλει αὐτήν), ὁ ῥηθεὶς αὐθέντης βασιλεὺς θέλει πληρόνει κατ' ἔτος εἰς τὸν ἔνδοξον αὐθέντην Δεσπότην διὰ βίου τέσσαρας χιλιάδας τριακόσια χρυσᾶ δουκάτα, ἐξ ὧν αἱ δύο χιλιάδες θὰ μετρηθῶσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπικυρώσεως.

Ἐν περιπτώσει παραδοχῆς τῆς προλεχθείσης δωρεᾶς, ὡς ἔχει, καὶ ἐπικυρώσεως τῶν παρουσῶν συμφωνιῶν, ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος ἐν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ὑπόσχεται νὰ κατορθώσῃ ἵνα ὁ μεγαλειότατος βασιλεύς, ἐκτὸς τῆς ῥηθείσης ἐτησίου συντάξεως, δώσῃ εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην τὴν διοίκησιν ἑκατὸν στρατιωτῶν διατηρουμένων καὶ μισθοδοτουμένων ὑπὸ τοῦ χριστιανικωτάτου βασιλέως κατὰ τὴν συνήθη τάξιν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων· τούτου δὲ γενομένου ὁ λεχθεὶς αὐθέντης Δεσπότης ὑποχρεοῦται νὰ ὑπηρετῇ αὐτοπροσώπως μετὰ τῶν ἑκατὸν στρατιωτῶν τόσον τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, ὡς καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἅμα ζητούμενος.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπόσχεται νὰ κατορθώσῃ ἵνα ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς ἐντὸς ἓξ μηνῶν ἀσφαλίσῃ εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην, εἴτε ἐν Ἰταλίᾳ, εἴτε εἰς τὰς ἄλλας ὑποκειμένας τῇ Α.Μ. χώρας, γαίας παραγούσας πέντε χιλιά-

73. Δηλαδὴ ὡς τὴν 1η Νοεμβρίου (Le Jour de la Toussaint).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δας χρυσῶν δουκάτων ἐτήσιον εἰσόδημα, καὶ τῷ πληρόνηται ἐτησίως εἰς μετρητὰ ἡ ἄνω ποσότης, μέχρις οὗ αἱ λεχθεῖσαι γαῖαι πραγματικῶς τῷ παραδοθῶσιν. Εἰς τοῦτο θέλουσιν εἶσθαι ὁμοίως ὑπόχρεοι καὶ οἱ διάδοχοι βασιλεῖς τῆς Α.Μ.

Ὁμοίως ὑπόσχεται ἵνα ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς μεταχειρισθῇ τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ ὅπως τὸν ἀποκαταστήσῃ πάλιν Δεσπότην ἐν τῇ Δεσποτείᾳ τῆς Πελοποννήσου· τότε δὲ ὁ λεχθεὶς Δεσπότης θὰ παρουσιάζῃ εἰς τὸν μεγαλειότατον καὶ χριστιανικώτατον βασιλέα, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου, λευκὴν εὔδρομον ἵππον ἐν τίτλῳ φόρου.

Ὁμοίως ὑπόσχεται, ὅτι ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀγαθοεργὸν αὐτοῦ μεσολάβησιν ὅπως κατορθώσῃ καὶ πληρόνηται τακτικῶς εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην ἡ σύνταξις χιλίων ὀκτακοσίων δουκάτων, χορηγηθεῖσα αὐτῷ ἐπὶ τῆς ἀρχιερωσύνης Σίξτου Δ', ἐπὶ τοῦ ταμείου τῆς Σταυροφορίας.

Ἀλλ' ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς δὲν παραδεχθῇ τὴν προλεχθεῖσαν δωρεὰν καὶ διακηρύξει πρὸ τῆς προσεχοῦς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Πάντων, ὅτι δὲν ἐννοεῖ νὰ τὴν δεχθῇ, ὅλα τ' ἀνωτέρω ῥηθέντα, τόσον ἡ δωρεὰ ὡς καὶ αἱ συνεπείᾳ αὐτῆς γενόμεναι συμφωνίαι, θέλουσι θεωρηθῆ ἄκυροι καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἀποτελέσματος.

Εἰς τὴν πίστωσιν τούτων ὡρκίσθη ὁ μὲν σεβασμιώτατος καρδινάλιος θεὶς τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ, ὁ δ' ἔνδοξος αὐθέντης Δεσπότης ἁψάμενος τῶν ἁγίων Γραφῶν.

5. Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΘΩΝΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1500)

(*Γ. Θ. Ζώρα,* Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, Ἀθῆναι 1958, σ. 132-133)

Καὶ ὁ Μπαγιαζίτης, ὡς εἴπαμε, ἐδιάβη εἰς τὴν Μεθώνη τὸ Κάστρο, ὁπού ἤτονε καὶ αὐτὸ βενέτικο, καὶ τὴν ἐπολέμα ἡμέρα καὶ νύκτα μὲ λουμπάρδες[74] καὶ μὲ μουρτίρια[75]. Τὰ ὁποῖα μουρτίρια εἶναι λουμπάρδες κοντὲς καὶ ἀνοικτὰ τὰ στόματά τους, καὶ βάλλουσι βοτάνι[76] μέσα καὶ βόλι καὶ τὰ στήνουσι ὀρθὰ καὶ πάγει τὸ βόλι ψηλὰ καί, ὅταν κατεβῇ, χαλάει ὁσπίτια, ἀνθρώπους, εἴ τι εὕρῃ. Τὴν ὁποίαν τὴν ἐπολέμα μὲ πᾶσα λογῆς ἅρματα, μὲ δοξάρια, καὶ ἡ γιανιτζαρία μὲ τὰ τουφέκια. Καὶ τὰ τειχία τῆς Μεθώνης εἶναι ψηλὰ καὶ δυνατά. Καὶ εἶχε μέσα καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν ἠπόρειε νὰ τὴν ἐπάρῃ καὶ ἔθελε νὰ τὴν ἀφήσῃ, νὰ ὑπάγῃ. Ἀμμὴ ἡ ἁμαρτία ἐπροξένησε καὶ ἤρθανε κάτεργα βενέτικα εἰς τὸ κάστρο εἰς τὸν λιμιῶνα μὲ τροφές, λέγω παξιμάδια, ἀλεύρι, κρασί, βοτάνι καὶ ἄλλα χρειαζόμενα τοῦ κάστρου, εἰς βοήθειαν. Καί, ὡς εἴδανε τὰ κά-

74. *Λουμπάρδα*· εἶδος πυροβόλου (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ bombarda).

75. *Μουρτίρια*· ἀντίστοιχα πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὅλμους (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ mortaio ἢ mortario).

76. Δηλαδὴ μπαρούτι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεργα, ἐκινήθησαν οἱ Μεθωναῖοι ὅλοι, παιδία, γυναῖκες, ἄνδρες, ὁπού ἦσαν ἀπάνω εἰς τὰ τειχία ὁπού ἐφυλάγανε, ἐδράμανε εἰς τὸν γιαλὸ διὰ νὰ ξεφορτώσουνε τὶς τροφὲς ἀπὸ τὴν χαρά τους. Καὶ ἤτανε πουρνό[77], ὅταν ἤρθαν τὰ κάτεργα. Τότε εἶδαν οἱ Τοῦρκοι, ὁπού ἦσαν ἀπ' ὄξω τὰ τειχία, ὅτι τὰ τειχία ἤτανε μοναχά, χωρὶς ἀνθρώπους· τῆς ὥρας ἐβάλανε σκάλες καὶ καρφία μεγάλα κατὰ τὸ μέρος ὁπού ἤτανε τὰ τειχία πλέο ἀχαμνὰ καὶ χαμηλά, καὶ ἀνέβησαν ἀπάνω εἰς τὰ τειχία πρῶτα οἱ γιανιτζάροι καὶ ἐβαστούσανε καὶ φλάμπουρα μικρὰ καὶ τὰ ἐβάλανε τὸ γῦρο τοῦ τειχίου. Καὶ οἱ ἐλεεινοὶ Μεθωναῖοι, ὁπού ἤτανε μαζωμένοι εἰς τὸν γιαλὸ εἰς τὸν λιμιῶνα, δὲν ἠξέρανε ὅτι οἱ γιανιτζάροι ἀνέβησαν ἀπάνω 'ς τὰ τειχία καὶ ἐμπήκανε μέσα εἰς τὸ κάστρο καὶ ἐβάλαν τὰ φλάμπουρα· μόνε ἐξαίφνης ἠκούσανε τὸν ἀναλαλαγμὸν ὁπού ἀλαλάζανε καὶ ἐδράμανε οἱ Μεθωναῖοι μὲ τὰ ἄρματά τους. Καί, ἐκεῖ ὁπού ἐπηγαῖναν, ἐσυναπαντήθησαν μὲ τὸ πλῆθος τῶν Τουρκῶν καὶ τοὺς ἐτζακίσανε καὶ ἀρπάσανε παιδία, γυναῖκες· καὶ τοὺς ἐλεεινοὺς Μεθωναίους ἐκόφτανε καὶ ἄλλους ἐδένανε· καὶ τοὺς ἐδέναση ὡσὰν πρόβατα καὶ τοὺς ἐσύρνασι. Καὶ οἱ Μεθωναῖοι ἐβολήθησαν τάχα νὰ ἀποδιώξουν τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ μέσα τὸ κάστρο καὶ ἐβάλανε φωτία εἰσὲ πολλὲς μερὲς τοῦ κάστρου, τάχα διὰ νὰ φοβηθοῦν οἱ Τοῦρκοι, νὰ φύγουν ὄξω. 'Αμμὴ αὐτοὶ μήτε φωτία ἐσκιάχτησαν μηδὲ ἄλλα μηδὲ ἄρματα. Καὶ ἐκάησαν τότε ὁσπίτια, ἀργαστήρια, ἐκκλησίες. 'Αμμὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπεριλάβανε τὸ κάστρο καὶ τὸ περιωρίσανε.

Καὶ τότε ἐμπῆκε μέσα καὶ ὁ σουλτὰν Μπαγιαζίτης[78] καὶ ἐμπῆκε καὶ ἐπροσκύνησε μέσα εἰς τὴν φραγκοκκλησίαν, τὴν ὁποίαν τὴν ἔκαμε σμαΐδι[79] ἕως τὴν σήμερον. Καὶ ἐκατακόψανε τοὺς ἐλεεινοὺς χριστιανούς. Λέγουσι ὅτι ἀπὸ τὴν πολλὴν σφαγὴν ὁπού ἐκάμανε, ἔδραμε τὸ αἷμας ἕως εἰς τὴν θάλασσα καὶ ἐκοκκίνιζε. Καὶ ἀπὸ κεῖ, ὡσὰν ἐπροσκύνησε, ὁ Μπαγιαζίτης ἐδιάβη εἰς τὸ ἀφεντικὸ παλάτι καὶ ἐκάθησε μετὰ μεγάλης δόξας καὶ παρρησίας. Καί, ὅσους Μεθωναίους ἐπιάσανε ζωντανούς, ὥρισε καὶ τοὺς ἠφέρανε ὀμπρός του, μικροὺς μεγάλους. Καὶ ὥρισε ὅτι ἀπὸ δέκα χρονῶν καὶ ἀπάνω νὰ τοὺς κόψουν ὅλους· καὶ οὕτως ἔγινε. Καὶ ἐμάζωξαν τὰ κεφάλια τους καὶ τὰ κορμιά τους καὶ τὰ ἐκτίσανε καὶ ἐκάμαν ἕναν πύργον μεγάλον ὄξω ἀπὸ τὸ κάστρο, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἕως τὴν σήμερον. . . . . .

77. Τῆς Κυριακῆς, 9 Αὐγούστου τοῦ 1500.
78. Ἡ εἴσοδος τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὶτ Β' ἔγινε τὴν Παρασκευή, 14 Αὐγούστου.
79. *Σμαΐδι ἢ μασγίδι*· τζαμί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γ. ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

1. «ΒΡΑΧΥ ΧΡΟΝΙΚΟ» ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (1522)

(*Κων. Ι. Ἀμάντου*, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821, τ. Α', Ἀθῆναι 1955, σ. 165 σημ. 1)

Στοὺς ,αφκβ' ἦλθεν ὁ ἄνωθεν σουλτὰν Σουλεϊμὰν μὲ τὴν ἁρμάδαν τοῦ Ἰουνίου κστ' καὶ στὰς ιζ' τοῦ Ἰουλίου ἡμέρα ἕκτη ἔδωσε πόλεμον μὲ φωτιὰ καὶ ἄλλα πράματα. Καὶ εἰς τὰς δ' τοῦ Σεπτεμβρίου ἔδωσεν ὁμοίως πόλεμον καὶ ἔβγαλάν τους κακά ὄξω. Στοὶς θ' ὁμοίως ἔδωσε πόλεμον μὲ λουμπάρδες καὶ φωτιὰν καὶ ἐμουντάραν[80] ἀπάνω καὶ ἐγκρεμνίσασίν τους καὶ ἐβάλαν φλάμουρα καὶ ἐσκοτώθησαν πολλοὶ Τοῦρκοι Σεπτεμβρίου ιζ' καὶ πῆραν κακὴν ἡμέραν μὲ φωτιά. Στοὶς κδ' ἔδωσεν μέγαν πόλεμον μὲ μίνες[81] καὶ φωτιὰ καὶ ἔσμιξε σπαθὶ μὲ ,σπαθὶ καὶ κράτηξεν ὁ πόλεμος ὥρες στ' καὶ ἐπῆρεν καὶ τὸ μπελοβάρδιν τοῦ Σπάνια[82] καὶ κράτηξεν ὁ πόλεμος ὥρες δ'. Ὀκτωβρίου στ' ἔδωσεν ὁμοίως πόλεμον καὶ ἀνέβησαν ἀπάνω καὶ ἔβγαλάν τους ὄξω. Στοὶς θ' ἔδωσαν ὁμοίως καὶ ἔβγαλάν τους ὄξω. Στοὶς ιζ' ἔδωσεν ὁμοίως πόλεμον εἰς τὴν πόρταν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ἀνέβησαν ἀπάνω στὸ μπελοβάρδιν καὶ ἐβάλαν φλάμουρα καὶ ἐπολέμησαν σπαθὶν μὲ σπαθὶν ὅλη μέρα καὶ ἔβγαλάν τους ὄξω. Στοὶς κβ' ἔδωσαν ὁμοίως πόλεμον στὴν Ὀβριακὴν[83] καὶ ἐσκότωσαν Τούρκους χιλιάδες στ'· τῷ αὐτῷ μηνὶ κε' ἐκάμαν χαλασίαν καὶ ἐμπῆκαν πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ ἔβγαλάν τους ὄξω κακῶς ἔχοντα. Τῷ αὐτῷ μηνὶ κθ' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἐμπῆκαν μέσα στὸ Μανδράκι[84] καὶ ὅσοι ἐμπῆκαν τόσοι ἐπομεῖναν. Δεκεμβρίου κε', ,αφκβ' ἐπαράδωκάν την τοῦ Τούρκου.

---

80. *Ἐμουντάραν*· ἀνέβηκαν (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ montare).
81. *Μίνες*· ὑπόνομοι, λαγούμια (ἰταλικὰ mina).
82. *Μπελλοβάρδιν τοῦ Σπάνια*· ὁ ἱσπανικὸς προμαχώνας.
83. *Ὀβριακή*· ἡ ἑβραϊκὴ συνοικία.
84. *Μανδράκι*· τὸ λιμάνι τῆς Ρόδου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗ (1537)

(*Νικάνδρου Νουκίου τοῦ Κερκυραίου, Ἀποδημίαι*, ἔκδοση J.-A. de Foucault, Paris 1962, σ. 167-172)

Δέδοκτο τοίνυν ὑπὸ Σουλαιμάχεω τὴν μὲν νῆσον πυρὶ καὶ σιδήρῳ καταναλῶσαι, τὴν δὲ πόλιν εἰ δυνατὸν παραστήσαι. Οἱ μὲν οὖν βάρβαροι ἀνὰ τὴν πόλιν σκεδασθέντες τὰς οἰκίας κακῶς διετίθουν ἐκκενοῦντες καὶ πῦρ τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐνιέντες, τοὺς δ' ἁλισκομένους ἐς ἀνδραπόδων ἐπεῖχον τάξιν, πολλοὺς δὲ καὶ κατέκτεινον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τούρκων πέμψας τινὰς ἐκ τῶν ἁλισκομένων ὡς τὴν πόλιν αἰτήσοντας, ὁμοίως δ' αὖ τοῖς οὖσιν ἔξωθεν τῶν τειχέων διδόναι σφᾶς αὐτούς, εἶναι δ' ἐλευθέρους καὶ ἀσυλίαν ἔχοιεν σὺν τοῖς κτήμασιν, οἵτινες ἀπελθόντες πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει ταῦτα ἀνέφερον, οἱ δὲ τῆς πόλεως οὐδὲν πρὸς ταῦτ' ἀνταπεκρίναντο ἑλόμενοι πασσυδὶ μᾶλλον ἀπολέσθαι ἢ τῷ βαρβάρῳ ἑαυτοὺς ἐγχειρεῖν· ταῦτα Σουλαιμάνης ἐνωτισθεὶς ἐφῆκε τὴν πόλιν πολιορκεῖν. Ὁ μὲν οὖν Χαιρατίνης[85] ἐν τρισὶ γηλώφοις χωρίοις ἄντικρυς τῆς πόλεως ἐν τοῖς ἐπικαιροτάτοις μέρεσιν ἐπιτειχίσματά τινα ἐκ χωμάτων καὶ σανίδων ποιήσας καὶ τηλεβόλους μεγίστους ἐνθεὶς τὴν πόλιν εἰσβάλλειν ἔμελλε· μὴ ὄντος δὲ προσφόρου τοῦ καιροῦ ἔμενε καραδοκῶν ἢ τὰ πράγματα προχωρήσειν ἔμελλεν· αἱ δὲ λοιπαὶ δυνάμεις περαιωθέντες, ὡς εἴρηται, ἐς τὰ πέριξ ἐφέροντο χωρία τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ πᾶσαν διασκεδασθέντες τὴν νῆσον ὠμότατα τοῖς ἐντυγχάνουσι διετίθεντο κτείνοντες, ζωγροῦντες, λεηλατοῦντες, σκυλεύοντες, ἐμπιμπρῶντες, διαφθείροντες, πρὸς ὕβρεις παρθένων καὶ γυναικῶν ὑπάνδρων ἐμπαροινοῦντες, παίδων καὶ μειρακίων οὐ φειδόμενοι, πρεσβύτας καὶ πρεσβύτιδας ἀνηλεῶς κατασφάττοντες, εὐκτηρίους οἴκους καταμιαίνοντες, κτήνη καὶ ζῶα παντοῖα ἐς τὰς ἐκκλησίας ἐμβιβάζοντες, αἵματι ἀνθρωπείῳ τοῖς ἀλόγων μιγνύντες καὶ τῷ λύθρῳ τοῦ ἀνθρωπείου αἵματος τῶν κτηνῶν συμφύροντες, καὶ τἆλλ' ὁπόσα βάρβαρος χεὶρ κατὰ πολεμίων ποιεῖν εἴωθεν, οὐδὲν ἀπολιμπάνοντες. Ἐν τούτῳ δέ τινες τῶν ἐκ τῆς νήσου ἐς φρούριόν τι τοῦ Ἀγγέλου[86] καλούμενον πρὸς λίβα κατὰ θάλατταν ἐπιτετραμμένον ἐν ἐρυμνῷ τινι τόπῳ καὶ κρημνώδει καὶ πέτρας ἀποῤῥωγᾶσιν ἐρηρεισμένῳ, σφᾶς κατησφαλίσαντο, ἐκεῖθέν τε γενναίως τοὺς βαρβάρους ἀμυνόμενοι, λίθοις ἄνωθεν καὶ βέλεσι βάλλοντες ὥς τε πολλοὺς τῶν πολεμίων ταύτῃ διαφθεῖραι. Κεῖται δὲ τὸ φρούριον ἔξωθεν τῆς νήσου, ὡς ἔφημεν, πρὸς λίβα ὀχυρὸν πάνυ καὶ δυσπρόσοδον. Ἄλλοι δ' ἐς τὰς τῶν ὀρέων κορυφὰς ἀνέβαινον ἀσφάλειαν σφίσι πραγματευόμενοι, ἕτεροι δ' ἐς ἕλη καὶ δρυμῶνας κατεκρύπτοντο . . . . . .

Ὁρῶν οὖν ὅ τε βασιλεὺς Τούρκων μὴ προχωρήσαντα αὐτῷ κατὰ γνώμην

---

85. *Χαιρατίνης*· ὁ γνωστὸς Μπαρμπαρέζος ἀρχιπειρατὴς Χαϊρεντὶν Μπαρμπαρόσσα.

86. Πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ Ἀγγελόκαστρο, παλιὸ βυζαντινὸ φρούριο στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ νησιοῦ, κοντὰ στὴν Παλιοκαστρίτσα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ πράγματα καὶ τὸν χειμῶνα ἀρχόμενον ἤδη, μᾶλλον δ' Ἀνδρέαν τὸν Δαυρίαν[87] ὑφορώμενος καὶ δεδιὼς ἵνα μὴ τοῖς Οὐενετοῖς συμμίξειεν, ἐπιθεῖτο πεπονημένον ὄντα τὸν ἑαυτοῦ στόλον τῷ χρόνῳ ἀλλὰ καὶ λοιμώδει πιεζόμενον νόσῳ, ὑπὸ δὲ Λουτούφου[88] καὶ τῶν ἑτέρων πρυτάνεων ἐρεθιζόμενος τὴν νῆσον καταλιπεῖν, ἐναντιούμενοι μάλιστα δὴ τῇ Χαιρατίνεω γνώμῃ καὶ φθονοῦντες αὐτὸν ἕνεκεν εὐνοίας καὶ οἰκειότητος ἃς ἐκ βασιλέως ἐτύγχανεν, ἔγνω τὴν μὲν πολιορκίαν ἐκ τοῦ ἄστεος ἀφαιρεῖν, λεηλατῆσαι δὲ καὶ σκυλεῦσαι τὴν νῆσον ὅσον ἔξην τῷ στρατῷ ἐπέτρεψε καὶ τὸν μὲν στόλον διὰ θαλάττης προστάξας τὰς καθ' ὁδὸν Οὐενετῶν οὔσας πόλεις ἐκπολεμεῖν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν δυνάμεων ἐς Βυζάντιον ἐπανελθεῖν.

Ἐλθόντος οὖν τοῦ προστάγματος, ἤρξαντο τὰ λάφυρα ἐς τὰς ναῦς ἐμβιβάζειν οἱ βάρβαροι, τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἐς τὸ ἀντίπεραν Ἠπείρου διαπερᾶν. Ὅσα μὲν οὖν τίμια τῶν λαφύρων ἐς τὰς τριήρεις ἐπεσώρευον, ὅσα δ' αὖ ἄχθος ἔχοντα καὶ μετακινεῖν οὐκ ἠδύναντο πυρὶ κατεδαπάνουν. Ἦν δ' ὁρᾶν γηραιῶν πλῆθος πολιὰ πεπυκασμένων ἀγομένων μεθ' ὕβρεων καὶ σκυλμῶν ὡς πρὸς τὰς ναῦς, καὶ τοὺς μὲν ὀρθοποδοῦντας καὶ ἐμβαίνοντας ταῖς κώπαις παρακαθίζοντες ἀπεκλήρουν, τοὺς δὲ γήρει πιεζομένους ἢ νόσῳ τετρυχωμένους καὶ νωθρῶς ἐκ τούτου βαδίζοντας, ξίφεσι κατέκοπτον, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς γυναῖκας ἐτίθουν, οὐ γῆρας αἰδούμενοι, οὐχ ἡλικίαν οἰκτειροντες, οὐ νεότητος φειδόμενοι, οὐ νηπιότητα ἐλεοῦντες, ἀλλ' ἁπαξαπλῶς ἅπαντας ταῖς τριήρεσιν ἐνεβίβαζον ἐς δουλείαν ἀποταμιευόντες ἢ ἔργον μαχαίρας ἀνηλεῶς κατεργάζοντες. Οὐ μόνον δ' ἐν ἀνθρώποις τὸ δεινὸν ἦν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀλόγοις ζῴοις ἐπίσης τὸ κακὸν ἐνέσκηψε. Καὶ γὰρ ὅσα μὲν τῶν ζῴων ἐνόμιζον ἐς διατροφὴν ἕξειν, ταῖς ναυσὶν ἐνεβίβαζον, ὅσα δ' ὑπὸ τοῦ πλήθους λαβεῖν οὐκ ἠδύναντο, ξίφεσι κατέκτανον καὶ τοῖς ἀνθρωπείοις σώμασι κατέταττον. Ἦν δ' ὁρᾶν ἵππεια τῶν πτωμάτων, ἀνθρώπειά τε καὶ ὄνεια, ἔστι δ' ὅτε καὶ κύνεια, μεληδὸν κατατετμημένα καὶ ἀναρίθμητα κατὰ γῆς καὶ ἐν ταῖς παραθαλαττιδίοις ἀκταῖς κείμενα, καὶ τὰ μὲν οἰδοῦντα, τὰ δὲ ὀζοντα, ἄλλα δὲ πελιδνοῦντα, τινὰ δὲ νεωστὶ κατεσφαγμένα σπαίροντα ἐφαίνοντο. Πολλοὺς δ' αὖ ἐκ τοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς δυσχωρίας καταδεδαπανημένους ἡμιθανεῖς τῇ θαλάττῃ προσέρριπτον, ὡς πάντα τὸν αἰγιαλὸν σωμάτων ἀνθρωπείων τυγχάνειν ἀνάμεστον . . . . .

3. Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1570 ΚΑΙ 1571)

(*Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ*, Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου ἐρανισθεῖσα κ.λ., Βενετία 1788, σ. 275-299)

Τῇ 9 φεῦ Σεπτεμβρίου ἡμέρα Σαββάτου, πρὸς τὰ ξημερώματα, κακὴ καὶ

87. *Ἀνδρέας ὁ Δαυρίας*· Andrea Doria, Γενουάτης εὐγενής, ἀρχιναύαρχος τοῦ στόλου τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου Ε'.

88. *Λουτοῦφος*· ὁ Λουτφὴ μπέης, ναύαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

θανατηφόρος ἡμέρα καὶ ὀλέθριος, ἔξαφνα ὅλοι ὁμοῦ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰ διωρισμένα μέρη ὥρμησαν πρὸς τὰ τείχη μὲ ὁρμὴν ἀνεκδιήγητον, ὄντες οἱ περισσότεροι εἰς τὸ τοῦ Ποδοκατάρου[89], μὲ τὸ νὰ ἦτον τὸ πλέον καταχαλασμένον, καὶ εὐκολώτερον εἰς ἀνάβασιν, μὲ τόσον θυμόν, μὲ τόσας φωνὰς καὶ ἀλαλαγμούς, ὁποῦ ὑψώθησαν ἕως εἰς τὸν οὐρανόν. Οἱ χωριάται, ὁποῦ ἐφύλαττον μὴ δυνάμενοι νὰ δουλεύσουν τὰ ἅρματά των ἀπὸ τὸ πλῆθος, ἐτραβήχθησαν πολεμοῦντες. Ἔκοψεν αὐτοὺς ὁ ἐχθρὸς εἰς λεπτά, καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ὁ ἔσω χάντακας ἐγέμισεν ἀπὸ νεκρὰ σώματα. Ἐσήμανεν ἡ καμπάνα τοῦ πολέμου, ὅλοι οἱ κακόμοιροι ἀποκλεισμένοι ἐβάλθησαν εἰς τὰ ἅρματα, καὶ πηδῶντες ἀπὸ τοὺς λαιμοὺς ἐπάνω εἰς τὰ τείχη, ἐπολέμησαν εἰς τὰς δύω πόρτας σφοδρῶς, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐξανάπεσεν· ἀλλ' αὐξάνων εἰς πλῆθος ἄρχισε νὰ ἀποκτᾷ τὰ τείχη· εὑρῆκεν ἐκεῖ Ἰταλούς, ἄρχοντες καὶ πολίτας ἁρματωμένους, ἐπολέμησε ὡς δύω ὥρας· ὅλοι τῆς χώρας πολεμοῦντες ἀνδρειωμένα ἐθανατώθησαν. Ἔφυγεν ὁ τοποτηρητὴς ἀπὸ τὴν πόρταν τῆς Ἀμμοχούστου, καὶ ἐκρύφθη εἰς τὸ παλάτιον. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πάφου ἐνδυθεὶς ὡς στρατιώτης ἐγκαρδίωνε τοὺς ἀνθρώπους του. Τότε ὁ πομπαρδιέρος τοῦ μπαλουάρδου Καράφα ἐλθὼν εἰς τὴν πόρταν ὁποῦ ἦσαν οἱ ρετόροι[90], εἶπεν αὐτοῖς μὲ τολμηρίαν, σκύλλοι ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Αὐθεντίας, δὲν βλέπετε πῶς ὁ ἐχθρὸς ὑπερίσχυσε διότι δὲν εἴχαμεν πόλβεργην[91] νὰ τὸν διώξωμεν; Οἱ ρετόροι εὐθὺς ἔστειλαν εἰς τὸν Ἀλμορόνην νὰ τοῦ εἰποῦν, ὅτι ἐὰν ἰδῇ τὸν ἐχθρὸν νὰ ὑπερισχύσῃ νὰ δώσῃ φωτίαν εἰς τὰ λαγούμια, καὶ ὀγλήγορα νὰ στείλῃ ἓν ἁμάξιον πόλβεργην εἰς τὸ μπαλουάρδον τοῦ Καράφα. Τρέχων ὁ ἀπεσταλμένος ἀπάντησεν εἴκοσι πέντε γιανίτζαρους εἰς τὴν στράταν, ὁποῦ ἐπήγαιναν κατὰ τὸ ὀσπίτιον τοῦ Γιαννούτζου Μουσκόρνου, καὶ ὁμοῦ μὲ τὸν ὑποκαπετάνον τῶν πομπαρδιέρων ἔκραξαν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους διὰ νὰ τοὺς κατατρέξουν. Ἀλλ' αὐξηθέντες οἱ ἐχθροὶ ὥρμησαν ὡς λέοντες, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνορίαν ἐχύθη πολὺ αἷμα. Αὔξησεν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὰ δύω μπαλουάρδα· ἐθανάτωσεν ἄσπλαγχνα τοὺς εὐγενεῖς, καὶ στρατιώτας. Δὲν ἔμεινεν ἐλπίδα σωτηρίας πλέον. Ἕνα πλῆθος ἐχθροῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν μὲ ἀλαλαγμόν· ἄλλο μέρος τούτου ἔτρεξε κατὰ τῶν διαυθεντευτῶν τοῦ μπαλουάρδου τοῦ Κωστάντζου, καὶ τοὺς ἐπῆρεν ἀπὸ τὰ ὀπίσω· τοὺς ἔβαλαν εἰς τὴν μέσην, καὶ τοὺς ἐκατάκοψαν. Πολλοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν μὲ μεγάλην στενοχωρίαν κατέφυγον εἰς τὰς ἐνορίας, ἔνθα εὗρον πολλοὺς τοῦ λαοῦ, ὁποῦ ἐδιαυθεντεύοντο ἀνδρειωμένα· καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτούς, στρατιῶται καὶ χωριάται μάλιστα, βλέποντες τὸν ἐχθρὸν αὐξανόμενον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν φονευθέντων, ἔφυγον ἀπὸ τὸν φόβον των καὶ μήτε ἡ παρακάλεσαις, μήτε ἡ φοβέραις τῶν μεγάλων

---

89. *Μπαλουάρδο τοῦ Ποδοκατάρου*· ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους προμαχῶνες μὲ πύργο τοῦ φρουρίου τῆς Λευκωσίας.

90. *Ρετόρος*· (ἰταλικὰ rettore), σημαίνει γενικὰ διοικητής, κυβερνήτης, ἀξιωματοῦχος.

91. *Πόλβερη*· μπαρούτι (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ polvere).

ἐδυνήθησαν νὰ τοὺς κρατήσουν. Ὡς τόσον εἰς τὰς ἐνορίας ἐδιαυθεντεύοντο ἀνδρειωμένα οἱ τῆς χώρας, καὶ μάλιστα εἰς τὸ μέρος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ Παύλου, ἔμπροσθεν τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων, εἰς ἐκείνας τὰς δύο στενὰς στράτας, εἰς τὸ ἐπισκοπάτον τῶν Ῥωμαίων, καὶ εἰς τὰ πέριξ, ἔνθα ἐθανατώθησαν πολλοὶ μοναχοί, καὶ ἱερεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους, λέγουσι, πῶς καὶ δύο ἐπίσκοποι Ῥωμαῖοι. Ἕνα πλῆθος μέγα δυστυχῶν ἔτρεχεν εἰς τὴν πλατεῖαν, κλαῖον καὶ ὀλολύζον. Ὁ ἡγούμενος φράτωρ δὲ Κάρμινε ἔδραμε μὲ ἕνα σταυρόν, παρακαλῶν τοὺς πεζοὺς καὶ ἱππεῖς μὲ δάκρυα νὰ διαυθεντεύσουν τὴν χώραν, ἀλλ' οὐδὲν ὠφέλησε· καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲν ἄφηνε ζωντανὸν μήτε ἄνδρα μήτε γυναῖκα μήτε βρέφος· τέλος πάντων ὅ,τι ἠπάντει ἠφάνιζε μὲ τὴν μάχαιραν· καὶ ἦν ἰδεῖν εἰς μίαν στιγμὴν τὴν ὡραιοτάτην ἐκείνην πόλιν ἕνα ἄμορφον θέαμα, εἰς τοὺς δρόμους νὰ τρέχῃ τὸ αἷμα, καὶ νὰ κοκκινίζῃ τὸ ἔδαφος· καὶ εἰς κάθε ὀλίγον διάστημα βουνὰ ἀπὸ θανατωμένους. Ποίων αἱ κεφαλαί, ποίων τὰ χέρια, ποίων ποδάρια, διαχωρισμένα, ποίων ὁ ἐμυαλὸς ἔξω, ποίων τὰ ἐντόσθια χυμένα εἰς τὴν γῆν καὶ μεμιγμένα μετὰ τῶν χοίρων, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτον ἡ ἴδια τύχη μετὰ τῶν πολιτῶν. Αἱ φωναί, τὰ δάκρυα, οἱ ὀλολυγμοί, οἱ ἀναστεναγμοὶ ἐβοοῦσαν, ἀγχολόγουν, ἀνέβαινον ἕως εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ δὲν ἦτον εὐσπλαγχνία, δὲν ἦτον συμπάθεια. Καὶ τωόντι ἡμέρα ἐκδικήσεως τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ κατ' ἐκείνου τοῦ λαοῦ . . . . . .

Θεοκρατινή ἑρμηνεία. (Ὁ Θεὸς μας τιμωρεῖ)

Ἔπαυσε τέλος πάντων ἐκεῖνο τὸ ἀγχολόγισμα τῶν κανονίων, καὶ τουφεκίων ἀπὸ τοῦ νὰ βροντολογοῦσι· ἀλλ' ἐμεταβάλθη ἡ σκηνὴ εἰς ἕνα ἄλλο δυστυχὲς καὶ ἄθλιον· διότι δὲν ἠκούετο ἄλλο, παρὰ δάκρυα, ὀδυρμοὶ, κλαυθμοί, φωναί, καὶ ἀναστεναγμοὶ ἀκατάπαυστοι τῶν εὐγενίδων γυναικῶν, ὁποῦ ἐχωρίζοντο ἀπὸ τοὺς ἄνδρας των. Ἐκείνας τὰς φωνὰς τῶν βρεφῶν, καὶ παιδίων, ὁποῦ ἁρπάζοντο ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων· τῶν παρθένων αἱ κραυγαὶ ἀπὸ τὴν βίαν, καὶ δυναστείαν τῶν ἀσελγεστάτων νικητῶν· τῶν νέων τὴν βίαν· ποῖος νὰ κλαίῃ τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ πατρός, τοῦ φίλου, τοῦ συγγενοῦς, τῆς μητρός, τῆς ἀδελφῆς· καὶ ὅσους μὲ δυσκολίαν ὑποτάσσοντο εὐθὺς ἡ μάχαιρα εἰς τὸν λαιμόν· τῶν γερόντων καὶ γραίων ἔκοπτον τὰς κεφαλὰς διὰ δοκιμὴν τῶν σπαθίων τους· καὶ δήσαντες πολλοὺς ἔπληττον, καὶ ἔσυρνον ὅπου ἤθελον.

Αὐτὴ ἡ φοβερὰ σφαγὴ καὶ ἁρπαγὴ ἐβάσταξε σχεδὸν τρεῖς ἡμέρας. Ἔγδυσαν τὰς ἐκκλησίας, τὰς ἱερὰς τραπέζας ἐκατατζάκισαν, τὰς εἰκόνας ὑβρίζοντες ἔσχιζαν εἰς λεπτά· ὅσους εὗρον εἰς τὰς ἐκκλησίας καταφυγόντας ἐθανάτωσαν· μέγας φόνος εἰς τοὺς χοίρους μεμιγμένους μὲ τὰ ἀνθρώπινα σώματα. Ἔκαμαν ἕνα πλούσιον λεηλατισμόν, ὁποῦ οἱ ἴδιοι ἔλεγον, πῶς ὑπερέβαινεν ἐκεῖνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως . . . . . .

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 7 Αὐγούστου ἀνέβη εἰς τὴν Ἀμμόχουστον ὁ ὑπερήφανος Μουσταφᾶς, ὡς νικητὴς μετὰ δόξης καὶ θριάμβου, περικυκλούμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατεύματος, ἐν μέσῳ μιᾶς ἀγχολογῆς ἀκαταπαύστου τῶν πυροβόλων καὶ μουσικῶν ὀργάνων, καὶ εὐθὺς μετὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὴν ἀνόσιον προσευχήν του εἰς τὴν ἐκεῖ ἁγίαν Σοφίαν, προετοιμασθεῖσαν ἐπρόσταξε καὶ ἐκρέμασαν τὸν ἄθλιον Λουρέντζον Τιέπολον, εὐγενῆ Βενετζιάνον καπετὰν τῆς Πάφου, εἰς τὴν ἀντένναν μιᾶς τῶν γαλέρων, καὶ τὸν κυβερνήτην τοῦ ἱππικοῦ στρατεύματος. Τῇ 17, ἀξιοθρήνητος ἡμέρα παρασκευή, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ τζαμί, ἐπρόσταξε καὶ ἐφέρθη σιδηροδέσμιος ἔμπροσθεν παντὸς τοῦ στρατεύματος ὁ τρισάθλιος Μαρκαντώνιος Μπραγαδῖνος, τραυματισμένος, κατάστικτος ἀπὸ πληγάς, ἐλεεινὸν τοῖς ὁρῶσι θέαμα, ἐπρόσταξεν αὐτὸν νὰ φέρῃ εἰς τοὺς ὤμους ἀπὸ μίαν σπυρίδαν [92] γεμάτην χῶμα εἰς ὅλας τὰς σειρὰς τῶν κανονίων ἄνω καὶ κάτω, καὶ διερχόμενος ἀπ' ἔμπροσθέν του νὰ σκύπτῃ ἕως γῆς νὰ τὸν προσκυνῇ ὡς νικητήν του· εἶτα ἕφερον τὸν ταλαίπωρον εἰς τὴν θάλασσαν, τὸν ἔβαλαν ἐπάνω εἰς μίαν καθέκλαν, καὶ μὲ μίαν κορόναν εἰς τοὺς πόδας του ὕψωσαν αὐτὸν εἰς τὴν γαλέραν τοῦ καπετάνου τῆς Ῥόδου, δείχνοντές τον εἰς ὅλον τὸ στράτευμα· ἡ βοὴ τῶν ἐνεμπαικτικῶν φωνῶν τῶν βαρβάρων γιανιτζάρων ἐνέπλησσε τὸν ἀέρα· ἐκεῖθεν ἀποκρεμάσαντες ἕφερον τὸν δύστηνον εἰς τὴν πλατεῖαν, τὸν ἐγύμνωσαν, τὸν ἐκαβαλλίκευσαν ἐπάνω εἰς μίαν ἀγελάδα ἀδιάντροπα, καὶ μὲ τοὺς ἤχους τῶν τυμπάνων τὸν ἐπεριτριγύρισαν τὴν πόλιν φωνάζοντες καὶ ὑβρίζοντες, εἶτα τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν γῆν καὶ σκληρῶς τὸν ἔγδαρεν ὡς ζῶον ἕνας κατηραμένος Ἑβραῖος· ὑπόφερε μὲ ἀνδρείαν καὶ σταθερότητα μαρτυρικὴν ὁ ἀθλητὴς Μπραγαδῖνος, ὑβρίζων καὶ καταπτύων τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν ἄθεσμον θρησκείαν των. Τὸ δέρμα του μετὰ ταῦτα ἐγέμισαν ἄχυρα, καὶ κρεμασθὲν εἰς μίαν ἀντέναν τῆς γαλέρας περιῆλθεν πᾶσαν τὴν παραθαλασσίαν τῆς Συρίας εἰς ἔνδειξιν τῶν θηριωδῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ βαρβάρου ἐκείνου γένους, καὶ εἰς καταφρόνησιν τῶν Χριστιανῶν. Τὸ δὲ σῶμά του ἔτεμον εἰς μέρη καὶ ἐπρόσταξε νὰ κρεμάσουν εἰς κάθε σειρὰν κανονίων ἕνα μέρος· καὶ τὸ δέρμα μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνδρείων Ἕκτωρος Βαγλιόνε καὶ λοιπῶν, ἐστάλθη εἰς Κωνσταντινούπολιν . . . .

(4) Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΕΛΛΑΔΙΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ (1571)

(*Γ. Βαλέτα,* Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδιοῦ, Ἀθήνα 1944, σ. 131-135)

Ἐκεῖ ποὺ διηγᾶμαι, θὰ σᾶς εἰπῶ καὶ ἕνα κακό, ποὺ ἐγενέθηκε μὲ ἀπιστία τῶν Φραγκῶν, ποὺ πάντα πολεμᾶνε τὴ ρωμέϊκη πίστη. Ἔστοντας οἱ Φράγκοι νὰ νικήσουνε τὴν τούρκικη ἁρμάτα [93], ἐπαραγγείλασι σὲ ὅλους τοὺς Χριστιανούς, πὼς νὰ σηκώσουνε ἅρματα κατὰ τοὺς Τούρκους καὶ αὐτοὶ θὰ τοὺς συντρέξουνε. Ἀκούοντες γοῦν τέτοια παρηγορητικὰ λόγια οἱ Χριστιανοί, μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ πολὺ κρυφά, ἑτοιμασθήκασι, γιὰ νὰ βαρέσουνε τοὺς Τούρκους.

Ἦρθασι γοῦν πολλοὶ Μοραῖτες στὸ Γαλαξείδι, καὶ μέσα στὴν ἐκκλησία

---

92. *Σπυρίς-ίδος*· κοφίνι.

93. Ἐννοεῖ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρίου 1571).

τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐκάμασι μὲ τοὺς Γαλαξειδιῶτες τὲς συμφωνίες, μὲ ὅρκο, γιὰ νὰ σηκωθοῦνε τὴν ἴδια ἡμέρα. Καὶ οἱ Λιδορικιῶτες τὸ ἐπαραδεχτήκασι, καὶ οἱ Σαλονίτες, ὅσοι ἤρθασι κρυφὰ στὸ Γαλαξείδι. Καὶ ἐμείνασι σύμφωνοι, πὼς ἄλλοι τῆς στεριᾶς καὶ ἄλλοι τοῦ πελάγους, νὰ βαρέσουσι τοὺς Τούρκους λέγοντας: «Ἢ νὰ πεθάνομε ἢ νὰ ξεσκλαβωθοῦμε καὶ ὅποιος μετανοιώσει ἢ προδώσει αὐτὰ ποὺ εἴπαμε, νὰ μὴν ἰδεῖ Θεοῦ πρόσωπο». Καὶ ἐβάλασιν ὅλοι τὰ χέρια ἀπάνου στὲς εἰκόνες, καὶ ἐποίκασι φοβερὸν ὅρκο, νὰ πολεμήσουν ἀδερφωμένοι.

Καὶ πρὶν ἔρθει ὁ συμφωνημένος καιρός, ἕνας Βοστιτζάνος ἐπρόδωκε τὸ μυστικὸ στοὺς Τούρκους. Καὶ αὐτοὶ ἐπιάσασι ὅσους βρῆκαν καὶ τοὺς ἐβάλανε χάψι [94]. Καὶ ἐκεῖ μὲ ἀδιήγητη θηριωδία τοὺς ἐσκοτώσασι μὲ σπαθιὰ καὶ μπιστολιές, βιάζοντάς τους νὰ μαρτυρήσουνε τοὺς συντρόφους. Καὶ ὅσοι Μοραΐτες ἐγλύσασι, ἐπήγασι στὴ Μάνη· καὶ ἐκεῖ ἐσηκώσασι σεφέρι [95], σφάζοντας τοὺς Τούρκους.

Τρεῖς Μοραΐτες, ἐρχάμενοι κρυφὰ στὸ Γαλαξείδι, ἀφηγηθήκασι τὰ τρεχάμενα καὶ τοὺς ἐλέγασι νὰ σηκώσουνε σεφέρι. Καὶ οἱ Γαλαξειδιῶτες ἐστείλασι γοργὸν τὴ νύχτα στὸ Λιδερίκι, στὴ Βιτρινίτζα καὶ στὸ Σάλονα, παραγγέλνοντας στοὺς συντρόφους τὰ μαντάτα. Καὶ ἤρθασιν οἱ Λιδορικιῶτες, Βιτρινιτζῶτες στὸ Γαλαξείδι, καὶ ἀποφασίσασι νὰ σηκώσουνε σεφέρι, καὶ νὰ σκοτώσουσι τοὺς Τούρκους, θαρρόντας καὶ στὴ βοήθεια τῶν Φραγκῶν.

Καὶ ἐμαζωχτήκασι τρεῖς χιλιάδες καὶ ἐπήγασι καταπάνου στὸ Σάλονα, στέλνοντας μαντατοφόρους νὰ σηκωθοῦνε καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Βενέτικο [96]. Καὶ ἀπόξω ἀπὸ τὸ Σάλονα ηὗρασι τὸ τούρκικο ἀσκέρι, πού, μαθαίνοντας τὰ μαντάτα, ἐβγῆκε νὰ τοὺς βαρέσει.

Ἐκεῖ ἤρθασι οἱ μαντατοφόροι, τὸ πὼς ἀπὸ τὸ Βενέτικο κανένας δὲ σηκώνει ἅρματα, καὶ οἱ Φράγκοι πουθενὰ δὲ φαίνονται καὶ πὼς τοὺς ἐγελάσασι καὶ βοήθεια δὲ στέλνουνε. Ἀκούοντας αὐτὰ τὰ μαντάτα, ἄλλοι ἐδειλιάσασι καὶ ἐφύγασι, καὶ τὸ ἀσκέρι τῶν Ρωμαίων ἐδιαλύθηκε ἄταχτα.

Περνόντας δύο ἡμέρες, ἤρθασι στὸ Γαλαξείδι γράμματα ἀπὸ τὸν μπέη, τὸ πὼς τοὺς συμπαθάει [97] καὶ νὰ ἔρθουσι στὸ Σάλονα οἱ κεφαλάδες [98] γιὰ νὰ εἰποῦσι στὸν μπέη τὸ πῶς ἐγένηκε αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ νὰ μὴν ἔχουνε κανένα φόβο. Καὶ τοὺς ἔβαλε ὅρκο τὸ σπαθὶ καὶ τὸ κεφάλι του.

Οἱ γοῦν Γαλαξειδιῶτες ἐμπήκασι σὲ μεγάλη ἔννοια. Καὶ ἐκεῖ ἤρθασι καὶ οἱ Λιδορικιῶτες καὶ τοὺς ἀφηγηθήκασι τὰ ἴδια. Ἐτότες ἀποφασίσασι νὰ πηγαίνουσι στὸ Σάλονα, ἐλπίζοντας στοὺς ὅρκους τοῦ μπέη, τὸ πῶς δὲ θὰ τοὺς

---

94. *Χάψι*· φυλακὴ (τουρκικὰ hapsi).
95. *Σεφέρι*· πόλεμος, ἐκστρατεία.
96. *Βενέτικο*· ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Ναυπακτίας.
97. *Συμπαθῶ*· συγχωρῶ.
98. *Κεφαλάδες*· οἱ προύχοντες.

πειράξει. Ἐξεκινήσασι γοῦν εἰκοσιτρεῖς, οἱ πρῶτοι νοικοκυραῖοι, Γαλαξειδιῶτες, μαζὶ μὲ τοὺς Βιτρινιτζῶτες καὶ Λιδορικιῶτες καὶ ἐπῆγασι στὸ Σάλονα. Καὶ ὁ μπέης τοὺς ἐδέχτηκε μὲ τιμὲς καὶ χαρὰ ψεύτικη. Καὶ ἀφηγόντας τὸ πῶς ἐγελασθήκασι ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ ἐσηκώσανε ἅρματα, γιὰ κανένα κακὸ δὲν ἐκάμασι, ὁ μπέης τοὺς ἐσυχώρησε καὶ τοὺς ἐσυβούλεψε νὰ εἶναι πάντα φρόνιμοι καὶ νὰ τηράγουν τὴ δουλειά τους, καὶ τὸ πουρνὸ σύνταχα [99] νὰ μισέψουσι [100].

Ἀκούσατε γοῦν τὸ τρομερὸ γέλασμα πού τους ἔκαμε ὁ μπέης, καὶ τὸ μαρτυρικό τους θάνατο. Τὸ βράδυ ἐδιάταξε καὶ τοὺς ἐπιάσασι ἕναν ἕνα, καὶ τοὺς ἐδέσασι μὲ σίδερα, καὶ τοὺς ἐβάλασι σὲ ἕνα σκοτεινὸ μπουντρούμι. Καὶ ἐκεῖ, μὲ τὰ σπαθιά, τοὺς ἐσφάξασι ὅλους, ὀγδοήντα, χωρὶς νὰ λείπει κανένας.

Καὶ ἕνας μοναχὰ ἀπὸ χωριὸ Βουνοχώρα, πού τὸν ἐλέγασι Δημήτρη Λυκοθανάση, ἔστοντας ἀντρειωμένος ἄνθρωπος, ἔσπασε τὰ σίδερα, καὶ ἁρπάζοντας τὸ σπαθὶ ἑνοῦ τζελάτη[101], ἔσφαξε δυὸ Τούρκους καὶ τὸν πορτιέρη, καὶ τρέχοντας ὡσὰν ἐλάφι, ἔγλυσε ἀπὸ τὸ μακελειό. Καὶ ὕστερα ἀπὸ πέντε ἡμέρες, ἐρχάμενος στὸ χωριό του, ἐπέθανε.

Ἐσκοτωθήκασι γοῦν μὲ χίλια βασανιστήρια οἱ ἄλλοι ὀγδοήντα, οἱ πρῶτοι κεφαλάδες καὶ τὰ ἀνδρειότερα παλικάρια, μὲ ἀπιστιὰ μεγάλη. Ἀκούσατε: εἴκοσι δυὸ Γαλαξειδιῶτες· τρεῖς Βουνοχωρίτες· δύο Πεντεορνίτες· τρεῖς Ἁγιαθυμιῶτες· δέκα Βιτρινιτζῶτες· τρεῖς Κισσελίτες· δύο Βιδαβίτες· εἴκοσι Λιδορικιῶτες· καὶ δεκατέσσερες Σαλονίτες· ὅλοι γιὰ ~~τὴν πατρίδα καὶ τὴ θρησκεία~~ συμπαθημένοι ἀπὸ ὅλες τὲς ἁμαρτίες.

5. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ DON JUAN DE AUSTRIA ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ ΜΑΚΑΡΙΟ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟ (1572)

(Πρβλ. καὶ *Κ. Σάθα*, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 171. Τὸ πρωτότυπο τῆς ἐπιστολῆς εἶχε γραφῆ ἑλληνικὰ καὶ μεταφράστηκε ἀργότερα καὶ στὰ ἱσπανικά. Ἐδῶ ἀποκαθίσταται ἡ ὀρθογραφία του)

Δὸν Ἰωάννου δὲ Ἀούστρια

Πανιερώτατε ἐν Χριστῷ πάτερ, εὐλαβεῖς χριστιανοὶ καὶ πνευματικοί, ἀνδράγαθοι στρατιῶται καὶ τιμιότατοι λαοὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Πέλοπος νήσου καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς. Ἔλαβα μίαν γραφὴν γεγραμμένην εἰς τὰς κ' τοῦ ἀπερασμένου Φεβρουαρίου καὶ εἰς τί μὲ γράφετε καλῶς οἶδα, πεθυμώντας τὴν ἐμὴν βοήθειαν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ ἐλευθερῶσαι ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ ζυγὸν εἰς τὴν ὁποίαν σᾶς ἐκρατεῖ ὁ ἐχθρὸς τοῦ σέβας τῶν χριστιανῶν. Ἐν πρώτοις ἐντίμως πράττετε καὶ τὸ ἀρεσκόμενον τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος ποιητοῦ

---

99. *Σύνταχα*· πολὺ πρωί.

100. *Μισεύω*· ἀναχωρῶ (ἀπὸ τὸ λατινικὸ missum τοῦ ρ. mitto).

101. *Τζελάτης*· δήμιος (τουρκικὰ cellât).

τῶν ὅλων, ὃς οὐκ ἀμνημονεῖται τοῦ πλάσματος ὅταν ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐλεημοσύνῃ τὸν προσκαλεῖ καὶ παρατίθεται εἰς αὐτὸν καὶ οὕτως ἀληθῶς πίστευσον καὶ ἔλπισον. Ὅσον εἰς τὴν ὄρεξιν καὶ προθυμίαν ὁποὺ εἰς ἐμὲ ἔχετε, ἐγὼ θέλω κάμει τὸ δύναμαι καὶ εἰς τοῦτο θέλετε γνωρίσει μετὰ εὐσπλαγχνίας τὸ θαρρεύεσται εἰς ἐμέ, ὅτι δὲν θέλω σαλέψει στιγμὴ ἄκαρπα, καὶ εἰς τοῦτο τὰ ἔργατα θέλουν τὸ ἀποδείξει. Νὰ ἠξεύρετε ἄλλον δὲν ἔλειψε διὰ νὰ σᾶς ἀναπαύσω εἰμὴ μόνον ἡ ἄργητα τῆς ἁρμάδας διὰ νὰ ἔρθω νὰ σᾶς συνδράμω νὰ σᾶς ἐλευθερώσω καὶ νὰ σᾶς μεταφέρω εἰς ἐλευθερίαν. Ἡ αἰτία ἦτον ἡ κοίμησις τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς καὶ εὐσπλάγχνου πάπα πέμπτου [102], καθὼς ἠκούσατε, ὃν ἐπροσκάλεσεν ὁ Θεὸς τὲς ἡμέρες τὲς περασμένες. Εἰς τὸ παρὸν μᾶς ἐδῶκεν μεταγενέστερα τοῦ ἐκεῖθεν ἁγίου θρόνου μεγάλου παραδείγματος καὶ μεγάλης φιλανθρωπίας. Καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζω βραχέως νὰ ἔλθω εἰς αὐτὰ τὰ μέρη εἰς αὔξησιν τῆς συνοδείας τῶν χριστιανῶν καὶ εἰς κοινὴν ἀγαθοποιΐαν. Καὶ μὲ τοιοῦτον σκοπὸν θέλω μισέψει ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ἄνωθεν ἁρμάδα μέσα εἰς τέσσαρες ἢ πέντε ἡμέρας τὸ ἀργότερον διὰ τοὺς Κορφοὺς καὶ ἐκεῖ θέλετε ἀποστείλει καὶ μοῦ θέλετε ἀποκαλύψει καθαρότερα τοῦ αὐτοῦ τόπου τὰ γινόμενα καὶ πάντα καταλεπτῶς παραγγέλνοντάς μου. Τὸ ὅλον θέλει συνέλθει διδόντας θάρρος τὸ πρεπόμενον τοῦ αὐτοῦ λαοῦ βεβαιώνοντάς τους θαρρετικῶς ὅτι ἄλλον δὲν ἐπιθυμῶ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν ὠφέλειαν, διατὶ ὁ κομίζων τὴν παροῦσαν σᾶς θέλει ἐξηγήσει καὶ σᾶς θέλει παραγγέλει ἁπλότερα εἰς ὅλον ἐκεῖνο ἀπ' ἐδῶ ἤθελα γράψει στέργοντας. Τὸ ὅλον αὐτὸς σᾶς θέλει ἀποκαλύψει. Παύομαι παρακαλώντας τὸν Θεὸν ἡμῶν τοῦ φυλάξαι ὑμᾶς.

Ἐγράπτη ἐν Μεσσήνῃ εἰς τὰς ζ' τοῦ Ἰουνίου ,αφοβ'.

6. Η ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΤΙΜΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΠΑ ΠΙΟ Ε' (1572)

(*Γεωργίου Τ. Κόλια,* Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Τιμοθέου πρὸς τὸν πάπαν Πῖον Ε' (1572), τόμος «Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου» (1874-1960), Ἀθῆναι 1960, σ. 391-412)

Μακαριώτατε καὶ ἁγιώτατε δέσποτα πατὴρ πατέρων ποιμὴν ποιμένων τρισκαιδέκατε τῶν Ἀποστόλων καὶ πάσης τῆς οἰκουμένης ἁγιωτάτη κορυφή, δουλικῶς προσκυνῶ τῇ μεγίστῃ μακαριότῃ σου καὶ ἀσπάζομαι τοὺς τιμίους σου πόδας. Εἰ καὶ ἐκ μακρόθεν ἐσμοι [103] οἰκιακός σου μικρὸς δοῦλος τολμῶ ἀναφέρω τῇ σῇ μεγίστῃ μακαριότητα περὶ τῶν Τουρκῶν τὴν ὑπόθεσιν. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς ὁ ἐλεήμων ἔδωσεν τὸ νῖκος τὸ γένος τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπῆραν τὴν ἁρμάδα του, ἔγινεν θηρίο ἀνήμερο ὁ ἀσεβὴς πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὁποὺ εὑρίσκονται εἰς τὸν Λεβάντη, εἰς τὸ κράτος τὸ ἐδικό του. Ἔστειλεν κουμεσσάριους

---

102. Πρόκειται γιὰ τὸν πάπα Πίο Ε' Ghislieri (1504-1572). Χάρη στὶς προσπάθειες τοῦ Πίου Ε', ποὺ ἔγινε πάπας στὰ 1566, πραγματοποιήθηκε ἡ Sacra Liga. Πέθανε τὴν 1η Μαΐου 1572 καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν ἀνακήρυξε ἀργότερα ἅγιο.

103. Ἐννοεῖ *εἰμὶ* (ὁ συγγραφέας παρασύρεται πιθανὸν ἀπὸ τὸν τύπο *ἐσμέν*).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ τόμους ἀφθεντικοὺς καὶ ἀποφασιστικοὺς εἰς ὅλο τὸ κράτος του νὰ μάσῃ ἐκ τοὺς χριστιανοὺς τὰ παιδία, ὅποιος ἔχει δύο παιδία νὰ πάρῃ τὸ ἕνα καὶ ὅποιος ἔχει τέσσαρα νὰ πάρῃ τὰ δύο νὰ τὰ κάμῃ Τούρκους, νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν τόπον τῶν γιανιτζάρων καὶ τῶν λοιπῶν ὀφφικιτζιάλων, ὁποὺ ἐχάθησαν εἰς τὴν ἀρμάτα· καὶ ἔτζι τὸ ἔκαμεν καὶ ἐπλήρωσεν ὅλους τοὺς τόπους τῶν ὀφφικίων τῶν εὐκαίρων καὶ ἔκαμεν τὴν τάξιν τὴν προτέρα σώαν καὶ ἀνελλιπὲς καθὼς καὶ πρότερον καὶ καλύτερα καὶ εἰς ἀναίρεσι τῶν χριστιανῶν. Περὶ δὲ τὰ κάτεργα ὁποὺ ἔχασεν ἀντ' αὐτῶν κάμνει ἕτερα καινούργια τριακόσια τὸν ἀριθμὸν καὶ μὲ παλαιὰ ὁποὺ τοῦ ἔμειναν τόσα ἑτοιμάζει νὰ τάχῃ καμωμένα ἕως τὸν Μάϊον μῆναν. Περὶ τῶν κατέργων ὁποὺ κάμνει ἐγγάρευσεν τοὺς χριστιανοὺς ὁποὺ εἶναι εἰς τὸ μέρος τῆς Σκυθίας, στῆς Βουλγαρίας τὰ μέρη σιμὰ εἰς τὸ ποτάμι, ὁποὺ λέγεται Τούναβης, νὰ δώσῃ πᾶσα ἄνθρωπος ἕνα ξύλο τετράγωνο νὰ τὸ παγαίνῃ εἰς τὴν Μαύρη Θάλασσα πᾶσα εἷς ἀτός του· καὶ τὰ κάμνει τὰ κάτεργα εἰς τὴν Μαύρη Θάλασσα διὰ πλέο σιγούρα διὰ τὸν φόβον καὶ διὰ τὸ ξύλο τὸ πολὺ ὁπού εὑρίσκεται. Καὶ ἐμήνυσεν καὶ τοῦ πρίντζηπου τῆς Βλαχίας, ὁποὺ τοῦ δίδει ὁ μέγας Τοῦρκος τὴν ἐξουσίαν καὶ στέκει εἰς τὴν Βλαχία ἀφέντης μὲ τὸ θέλημα τοῦ Τούρκου καὶ ἕναι χριστιανὸς Βλάχος καὶ ἕναι τὸ ὄνομά του Ἀλέξανδρος [104] νὰ τοῦ δώσῃ διακόσια ἀμάξια λινάρι καὶ καννάβι καὶ στουπία, καὶ τὰ ἔδωσε· ἀκόμη τοῦ ἐμήνυσε νὰ τοῦ δώσῃ ὁ αὐτὸς Ἀλέξανδρος εἴκοσι χιλιάδες ἀνθρώπους κωπηλάτες διὰ τὰ κάτεργα· καὶ ἑτοίμαζεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς δώσῃ. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐβοηθοῦσαν πολλὰ διὰ τὰ κάτεργα τοῦ Τούρκου νὰ γένουν, καὶ ἕναι βέβαιο αὐτὸ ὁπού ἐγράφω μετὰ φόβου Θεοῦ. Καὶ ὁ μέγας Τοῦρκος ἔχει τριζόρο [105] πολὺ καὶ τροφὴ πολλὴ καὶ μαστόρους πολλοὺς καὶ ἀνθρώπους πολλούς, καὶ ἐγγάρευσεν ὅλο του τὸ κράτος διὰ νὰ ἁρματώσῃ τὰ κάτεργα καὶ ἕως τὸ Μάϊ τὰ ἔχει τελειωμένα τὰ τριακόσια κάτεργα . . . . . .

Ἤξευρε, μακαριώτατε καὶ ἁγιώτατε δέσποτα, καλύτερον καιρὸν δὲν εὑρίσκετε ὡσὰν τώρα νὰ χαλάσετε τὸν μιαρὸν τὸν Τοῦρκον, ὁπού ἐμίανεν τὸ γένος τῶν χριστιανῶν καὶ νύχτα μέρα βιάζεται νὰ κάμῃ τοὺς χριστιανοὺς Τούρκους. Νὰ ἀσηκώσετε βαρέα ἅρματα τοῦ πελάγου νὰ ἀπεράσουν εἰς τὸν Μορέα νὰ χαλάσουν τὰ καστέλλια τοῦ Μορέως, ὁπού στέκουν εἰς τὸν Ἔπαχτον τὸ κάστρο· καὶ εἶναι τὰ καστέλλια εἰς τὴν θάλασσα, εἰς τὸ στενὸ τοῦ Μορέως, τὸ ἕνα ἀπὸ μία μεριὰ καὶ τὸ ἄλλο ἐκ τὴν ἄλλη [106]· καὶ αὐτὰ τὰ καστέλλια οὐδὲν εἶναι τόσο δυνατά, μήτε ἡ πόλις· ἀρτελαρία [107] οὐδὲν ἔχουν καὶ γλήγορα χαλοῦν· καὶ ἀπὲν νὰ περάσουν κουρσεύοντας Τούρκους καὶ Ἑβραίους νὰ παγαί-

104. Ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας (1569-1577), γιὸς τοῦ Μίρτσεα Τσουμπανούλ.

105. *Τριζόρο*· θησαυρὸς (ἰταλικὰ tesoro).

106. Πρόκειτα γιὰ τὰ φρούρια τοῦ Ρίου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου ποὺ βρίσκονται στὴν εἴσοδο τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου πρὶν ἀπὸ τὴ Ναύπακτο (Ἔπαχτο).

107. Ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *artiglieria*· πυροβολικό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νουν εἰς τὰ καστέλλια ὁπού εἶναι σιμὰ εἰς τὴν Πόλι [108]· ἐκεῖνα εἶναι δυνατὰ καὶ ἔχουν καὶ πολλὴν ἀρτελαρία καὶ εἰς ἐκεῖνα θέλουν κάμει καμπόσον κόπον νὰ τὰ πάρουν. Καὶ ὡσὰν πάρουν τὰ καστέλλια παγαίνουν ὀρθὰ εἰς τὴν Κωνσταντινόπολι· ἡ Κωνσταντινόπολι ἔχει ἀχαμνὰ τείχη, γλήγορα παίρνεται· μόνον τὰ καστέλλια τὴν φυλάγουν. Ὡσὰν κινήσῃ ἡ ἀρμάτα καὶ πάγῃ, καταπὼς σοῦ γράφω, νὰ ἐβγάλετε ἄλλο φουσάτο [109] τῆς στερεᾶς ἀπὸ τὸν ρὲ Μαξιμιανὸν [110] βαρύ· νὰ ἔβγῃ εἰς τὴν Οὐγγαρία, νὰ ἀπεράσῃ τὸ Τούναβη, νὰ στρατεύσουν πρὸς τὴν Κωνσταντινόπολι, νὰ κουρσεύουν Τούρκους καὶ Ἑβραίους, καὶ τοὺς χριστιανοὺς μή τοὺς ἐγγίσουν, μόνον τοὺς χριστιανοὺς νὰ τοὺς κάμουν φράνγκους λίμπερους [111] καὶ νὰ τοὺς δώσουν ἄρματα νὰ ἀσηκωθοῦν καὶ αὐτοὶ ἐναντίοι τοῦ μιαροῦ. Ἄλλο φουσάτο νὰ ρίξουν ἀγνάντια τὴν Πόλη, νὰ ἀπεράσουν μὲ κάτεργα νὰ πατήσουν εἰς τὴ γῆς τοῦ Τούρκου εἰς τὸ Δοράτζο [112]· νὰ ἔναι αὐτεῖνο τὸ φουσάτο ἕως τριάντα χιλιάδες καὶ νὰ βαστοῦν ἄρματα διπλᾶ νὰ δώσουν τοὺς τοπικοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀσηκωθοῦν καὶ αὐτοὶ κοῦντρα [113] τοῦ μιαροῦ. Αὐτὸς ὁ τόπος λέγεται Πηρία [114] καὶ εἶναι ὅλο Ἀλβανῖται καὶ κροῦν μεγάλον πόλεμον· καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀλβανῖται κάμνουν τὴν λέτζη τὴν ρωμάνα [115] καὶ εἶναι Λατῖνοι καὶ ἔχουν καὶ ἐπίσκοπον Λατῖνον, ὁπού χειροτονᾶται ἀπὸ τὴν Ρώμη· καὶ εἶναι καὶ ἄλλοι Ἀλβανῖται, ὁπού κάμνουν λέτζη γραίκα καὶ ἔχουν καὶ αὐτοὶ ἐπίσκοπον Γραῖκο, ὁπού χειροτονᾶται ἐκ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἀχρίδας· καὶ αὐτοί, ἂν τοὺς δώσουν ἄρματα καὶ ἂν ἐγροικήσουν βοήθεια, θέλουν κάμει πόλεμον μεγάλον ὁπού θέλει φρίξει ὁ κόσμος καὶ θέλουν ἐξολοθρεύσει τοὺς Τούρκους ὅλους εἰς αὐτὴν τὴν μερία· καὶ γίνεται μεγάλη βοήθεια. Ἤξευρε, δέσποτα ἅγιε, οἱ Ἀλβανῖτες κροῦν μεγάλον πόλεμον, ὅπου καὶ ἂν τύχουν· καὶ μήνυσε αὐτοῦ εἰς τὸ ρένιο τῆς Ἀνάπολης [116] διὰ τοὺς Ἀλβανῖτες νὰ πᾶν εἰς τὸν πόλεμον σολδᾶτοι [117] εἰς αὐτὴν τὴν μερία, εἰς τὴν Πηρία. Ἔτζι

---

108. Ἐδῶ ἐννοεῖ τὰ φρούρια τοῦ Ἑλλησπόντου (Δαρδανελλίων).

109. *Φουσάτο*· στρατὸς (λατινικὰ fossatum = στρατόπεδον).

110. Εἶναι ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτορας Μαξιμιλιανὸς Β' (1527-1576).

111. *Φράνγκοι, λίμπεροι*· (ἰταλικὰ franchi, liberi), αὐτοὶ ποὺ ἔχουν φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ καὶ διοικητικὴ αὐτονομία.

112. Τὸ Δυρράχιο (ἰταλικὰ Durazzo).

113. *Κοῦντρα*· ἐναντίον (ἰταλικὰ contra).

114. *Πηρία*· τὸ τοπωνύμιο αὐτό, ποὺ τὸ βρίσκουμε μόνον ἐδῶ, προέρχεται πιθανὸν ἀπὸ παρανόηση τοῦ «Laberia» (Alberia - Arbëria - Labëria), ποὺ σημαίνει σήμερα τὴν Κάτω Ἀλβανία (πρβλ. καὶ «Λιαπουριά»). Στὸ κείμενο τὸ «Πηρία» ὁρίζει μᾶλλον τὴν Κεντρικὴ Ἀλβανία.

115. *Λέτζη ρωμάνα καὶ λέτζη γραίκα*· τὸ καθολικὸ καὶ τὸ ὀρθόδοξο δόγμα (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ legge = νόμος, κανόνας).

116. *Ρένιο τῆς Ἀνάπολης*· βασίλειο τῆς Νεαπόλεως (Regno di Napoli), ὅπου ἔδρευε Ἱσπανὸς ἀντιβασιλιάς. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1571-1575) ἀντιβασιλιὰς ἦταν ὁ Don Antonio Perrenot, καρδινάλιος de Granvella.

117. *Σολδάτος*· μισθοφόρος (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ soldo).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θέλει νὰ γένῃ. Ἄλλο φουσᾶτο νὰ ἐβγῇ εἰς τὴν Ζάκυνθο εἰς τὴν στερεὰ εἰς τὸν Μορέα εἰς τὸ Χλομόστζι[118], ὅτι ἐκεῖ εἶναι κάμποι καὶ τροφὴ εὑρίσκει τὸ φουσᾶτο· καὶ νὰ ἔναι καὶ αὐτοῦ πολὺ φουσᾶτο· καὶ νὰ βαστοῦν ἅρματα διπλᾶ διὰ τοὺς τοπικοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς δώσουν νὰ ἀσηκωθοῦν ἐναντίοι καὶ αὐτοὶ τοῦ μιαροῦ. Ἄλλο κομμάτι φουσᾶτο νὰ ἐβγῇ εἰς τὴν Μεγάλην Μάνη, εἰς τοὺς Ἀλβανῖτες εἰς τὸν Μορέα, ὁποὺ ἡ Μεγάλη Μάνη ὀλίγο προσκυνᾷ τὸν Τοῦρκο. Εἶναι οἱ Ἀλβανῖτες οἱ πλέο πολεμάρχοι τοῦ κόσμου καὶ ἄνδρες δυνατοὶ καὶ ἐκεῖνοι πάντα μάχη ἀκαρτεροῦν καὶ θέλουν κάμει μεγαλύτερον πόλεμον παρὰ ὅλους. Ἔτζι ἂν κάμουν ἐξ αὐτόθε νικᾶται ὁ Τοῦρκος. Εἰ δὲ μόνον τοῦ πελάγου, οὐδὲν κάμνουν τίποτες· μόνον νὰ κτυπήσουν ἀπὸ πολλὲς μερές, νὰ μὴ ἔχῃ ποῦ νὰ δράμῃ ἀρχήτερα. . . . . .

Τὰ φοσᾶτα ὁποὺ σοῦ γράφω διὰ ξηρᾶς: Τὸ ἕνα φοσᾶτο τῆς Πηρίας, ὁποὺ εἶναι οἱ Ἀλβανῖτες ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸ Δοράτζο εἰς τὸ κάστρο ὁποὺ λέγεται Τουλτζίνιο[119], ὁποὺ πλησιάζει εἰς τὸν Αὐλῶνα, καὶ παγαίνουν παίρνοντας τὸν τόπον καὶ ἐβγαίνουν εἰς τῆς Ἀχρίδας τὰ μέρη· καὶ ὡσὰν ἠκούσουν οἱ Ἀλβανῖται, ὁποὺ κατοικοῦν εἰς τὴν Χειμάρα ἀγνάντια τοὺς Κορυφούς, σηκώνονται καὶ αὐτοὶ κούντρα τοῦ μιαροῦ, (καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀλβανῖται εἶναι πολλὰ δυνατοὶ ἀνθρῶποι) καὶ σηκώνονται κουρσεύοντας τὰ Ἰωάννινα καὶ κατεβαίνουν εἰς τὴν Καστορία καὶ ἀνταμώνουνται μὲ τὸ ἄλλο τὸ φουσᾶτο τῆς προγεγραμμένης Πηρίας εἰς τὰ Βοδενὰ καὶ ἐβγαίνουν εἰς τὸ Σαλονίκι. Τὰ δὲ ἄλλα φουσᾶτα τοῦ Μορέως, τοῦ Χλομοτζίου, ὁποὺ μέλλει νἄβγουν εἰς τὸ Χλομοῦτζι, καὶ τῆς Μεγάλης Μάνης, κουρσεύουν τὸ Μορέα καὶ καταντοῦν καὶ αὐτὰ τὰ φουσᾶτα εἰς τὸ Σαλονίκι. Καὶ σμίγουν ὅλοι καὶ ὑπὰν πρὸς τὴν Κωνσταντινόπολι. Τὸ δ' ἄλλο φουσᾶτο τοῦ ρὲ Μαξιμιανοῦ, ὁποὺ κατεβαίνει ἐκ τὴν Οὐγγαρία, πέφτει εἰς τὰ μέρη τῆς Σκυθίας, ἤγουν εἰς τὸν τόπον ὁποὺ λέγεται Σερβία καὶ κατοικοῦν Σέρβοι καὶ Βούλγαροι καὶ κάμνουν λέτζη γραίκα, καὶ ἀπερνάει τὸ φουσᾶτο τὰ μέρη τῆς Σοφίας καὶ παγαίνει τὴ Μακεδονία[120], καὶ ἔρχονται καὶ τὰ ἄλλα φουσᾶτα τὰ προγεγραμμένα τῆς Σαλονίκης καὶ ἀνταμώνονται πρὸς τῆς Μακεδονίας τοὺς κάμπους, καὶ ἐξ αὐτοῦ, Θεοῦ ἐνεργοῦντος, πρὸς τὴν Κωνσταντινόπολι. Τέτοια ὀρδίνια[121] νὰ γένῃ νὰ νικήσουν οἱ χριστιανοὶ μακαριώτατε δέσποτα. Ἄλλο μνημόσυνο δὲν ἤθελες κάμει παρὰ αὐτὸ νὰ λευθερώσῃς τὸ γένος τῶν χριστιανῶν ἐκ τοῦ ἀσεβοῦς τοῦ μιαρωτάτου τὰς μιαρὰς χεῖρας. Ἤθελες ἀφήσει ἀθανασία μνήμη καὶ μνημόσυνον αἰώνιον.

118. Τὸ Χλεμούτσι (Castel Tornese) τῆς Κυλλήνης.

119. *Τουλτζίνιο*· τὸ Dulcigno, παραλιακὴ πόλη καὶ φρούριο τῆς Β. Ἀλβανίας.

120. Ὁ ὅρος «Μακεδονία» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴ σημασία ποὺ εἶχε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (θέμα Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀδριανούπολη) καὶ σημαίνει τὴ Θράκη.

121. *Ὀρδίνια*· διαταγή, τάξη (ἰταλικὰ ordine).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἤθελε σοῦ γράψει ἄλλος μεγαλύτερος ἐξ ἡμῶν αὐτὰ ὁποὺ σοῦ γράφω, ἀμὴ φοβᾶται ἐκ τὸν μιαρὸν μὴ τὸ μάθῃ καὶ τὸν χαλάσῃ, καὶ ἀντ' ἐκείνου γράφω ἐγὼ μικρός σου δοῦλος.

Τοὺς Γραικοὺς καὶ Ἀλβανίτας, ὁποὺ κατοικοῦν εἰς τὸ ρένιο τῆς Ἀνάπολης καὶ εἰς τὴν Μισσίνα καὶ εἰς τὸ Παλέρμο αὐτουνοὺς τρομάζει ὁ Τοῦρκος, ὅτι αὐτοὶ εἶναι Κορωναῖοι, Μοθωναῖοι καὶ Μοραΐτες καὶ ἐξεύρουν τὸν τόπο καλὰ τοῦ Τούρκου, καὶ ἐξ αὐτοὺς ἔχει πολὺν φόβον . . . . . .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ. ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ον ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1669)

1. Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΗΣ ΣΑΒΟΪΑΣ ΚΑΡΟΛΟΥ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α΄ ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΥΠΡΙΟΥΣ (1601)

(*Giovanni Sforza,* I negoziati di Carlo Emanuele I, duca di Savoia, per farsi re di Cipro, «Atti della Reale Academia delle Scienze di Torino», τ. 53 (1917-1918), σ. 377-381)

Carlo Emanuele

per gratia di Dio Duca di Savoia, Principe di Piemonte, etc.

Havendo D. Francesco Accidaz, Rodiotto della città di Messina, fatto intendere che nel Regno di Cipro si tiene viva memoria delle ragioni che sopra di esso tenemo per l'acquisto fatto et dominio che già ne hebbero li Ser.mi predecessori nostri, mostrando desiderio grandissimo di tornar un' altra volta sotto l'autorità et dominio nostro, a che quando Iddio benedetto disponesse le cose, richiesti da esso D. Francesco, havemo voluto accordarli le seguenti capitulationi:

1. Primieramente promettiamo al molto Ill.re et Rev.mo Arcivescovo di Cipri di non rimover nè lui nè li suoi sette suffraganei che sono in quello Regno, anzi di assignarli tanto d'intrata et reddito che possi bastare per il trattenimento loro et de' suoi, secondo il decoro delle dignità che tengono; il che si levarà dalle intrate et redditi delli vescovati latini che solevano tener li nobili Venetiani con il titulo di Vescovati senza haverne altra amministrazione, vivendovi in quel Regno sotto la chiesa greca, secondo la espositione et decreti delle sette Sinodi universali, non restando alli Vescovi latini altro salvo li tituli et il godere l'intrate senza alcun travaglio. Et questa assignatione vogliamo che duri per sempre nel avenire . . . . . .

6. A contemplatione delli meriti di Claudio Cechini, d'origine romano, nato et casato in quel Regno con una gentildona di casa Maura,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

et alla richiesta di detto Mons.r Arcivescovo li concediamo l'ufficio di Governatore delle saline di detto Regno, si come intendiamo che faceva al tempo di Venetiani, havendo doppoi continuato in detto ufficio, del quale è molto pratico et esperto . . . . . .

8. Piacendo a S.D.M.tà che il detto Regno ci sia restituito, promettiamo di trasferirsi noi medemi in quello et sogiornarvi tre o quattro anni continui per consolatione di quei populi, et di far una visita per tutto il Regno, facendo fabbricare delle fortezze ove si giudicarà necessario, per assicurarsi dalle forze de'nemici; il che fatto sarà in arbitrio nostro di ritornarsene a queste parti, lasciandovi uno de' Principi miei figliuoli con titulo di Re, o vero come nostro luogotenente, secondo che giudicaremo più spediante; valerò però sempre essere obligati et tenuti alla protettione et diffesa di detto Regno, trattanto quei Stati et populi amorevolmente con termini legali di giustitia christiana et non altrimente; e nel avenire promettiamo di tenere uno de' Prencipi miei figliuoli al Governo di quel Regno et non altri che non sia della casa di Savoia.

9. Promettiamo di non mandare nè far habitare spagnuoli di niuna qualità, stato, grado et conditione si siano in detto Regno, cosi per soldati, come per Governatori, nè collocarli in altro carico di militia, maggiore o minore che sia, nè per qual si voglia cosa, per grande che sia, adoperarli in detto Regno.

10. Accordiamo ancora che tutti li ufficiali, Governatori et Ministri che noi haveremo da deputare et stabilire per tutte le città, castelli et luoghi habitati di quel Regno siano solamente regnicoli et non altrimente, salvo però quelle persone del Conseglio Supremo e gran Corte di detto Regno che potremo eleggere ad arbitrio et volontà nostra di qual si voglia natione, eccetto spagnuoli; et saranno essi ufficiali annuali et alla fine del loro ufficio haverano da essere sindicati, dando condo della loro amministratione avanti una persona che la città, terra o luogo ove haverà esercitato detto ufficio deputerà con la maggior voce del populo, che sarà poi confirmata da noi o nostro luogotenente, concendendoli facoltà di poterli condannare o liberare secondo la dispositione et rito di quel Regno et come aponto si facea al tempo delli Re et da' Venetiani nel tempo che n'hanno tenuto il dominio.

11. Promettiamo ancora che li portogheri [122] che sono li primi vecchi che haveranno d'haver cura del vito populare delle città, terre, castelli et luoghi di detto Regno debbino essere nominati et eletti dalli populi ciascun anno, et noi, o nostro luogotenente, confirmarli con nostra patente.

---

122. Διάβαζε *protogheri*· πρωτόγεροι, προεστοί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

12. Promettiamo che noi nè nostri heredi et successori non venderemo, affitaremo nè impegnaremo nissuna città, terra, castello o luogo di quel Regno, meno alcuna dugana, gabella, saline, tarpiti, decime et altra sorte d'intrata o redditi di detta corona a niuna persona Genovese, tanto della detta città di Genoa che di sue riviere, o siano sudditi di quel Dominio, o altri circonvicini di detta Repubblica; et solo a questa nàtione sara concesso poter venire le persone et mercantie loro per transito, o per smaltirle, e non altrimente.

13. Prohibiamo che in detto Regno non possi habitare nè fermarsi persona alcuna delle nove religioni, come Luterani, Usiti[122], Calvinisti, Anabatisti[124], Ugonotti[125], Arriani et Ataisti, nè altri machiati di sette alcuna di heresia, anzi li teniremo lontani a tutto nostro potere per non havere a seminar zizania nè scandalo a quel Regno tanto christiano.

14. Non permetteremo che li Padri Gesuiti possino habitare in quel Regno, nè li stabiliremo luogo particolare per questo che prima non habbiamo avuto il consenso et inteso la volontà del parlamento generale di tutto quel Regno, in forma come era solito farsi in tempo d'altri Re et non altrimente.

15. Faremo tenere in tutte le città principali di quel Regno il publici studij delle scienze et dottrine et li faremo pagare li lettori conforme a quello li pagavano in tempo delli altri Re.

16. In tutte le città, terra, castelli o ville di cento fuoghi in su faremo star un Maestro di Militia, o altra persona pratica del arte militare et maneggio del armi, qual sarà obligato ogni festa imparare et far essercitare le persone di detti luoghi atti al guerreggiare, per potersene servire in diffesa della corona, occorrendo il bisogno; a' quali maestri le comunità et luoghi suddetti li pagaranno un honesto trattenimento . . . . . .

19. Promettiamo che noi nè nostri heredi et successori non metteremo in nessuna parte del Regno alcuna nova gabella, dugana nè altro imposto nè gravezza, piccola o grande, che prima non se ne habbia il consenso del Regno et della città, terra et luogo ove si haverà a mettere per generale parlamento, salvo che non sia per diffesa del Regno in caso di guerra.

---

123. Διάβαζε *Ussiti*· ὀπαδοὶ τοῦ Ἰωάννη Huss (1373-1415), Βοημοῦ προδρόμου τῆς Μεταρρυθμίσεως ποὺ καταδικάστηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο τῆς Κωνσταντίας καὶ κάηκε ζωντανὸς στὴν πυρά.

124. *Ἀναβαπτισταί*· αἱρετικοὶ τῆς Σαξονίας κατὰ τὸν 16ον-17ον αἰώνα ποὺ κήρυσσαν ἄκυρο τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων καὶ ἀναγκαῖο τὸ ξαναβάπτισμά τους σὲ ὥριμη ἡλικία.

125. *Οὐγενότοι* (*Huguenots*)· ὀνομασία τῶν Γάλλων διαμαρτυρομένων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

20. Quelle genti et popoli chiamano parichi, sudditi de' particolari, promettiamo di non tratarli più della maniera et sorte che erano tratati et nominati al tempo che Venetiani havevano quel Regno, ma con publici bandi che si faranno da per tutto in nome nostro li scioglieremo et liberaremo di detto nome, riservandoci però che questi tali paghino continuamente alla corona Reale li scudi quattro l'anno per persona, facendoli franchi, liberi et essenti del resto che davano alli loro patroni particolari, tanto di dimora, quanto della servitù che li prestavano due giorni della settimana a loro proprie spese, con prohibitione che non possino venderli, giocarli, donarli, nè cambiarli come ameteva la Sig.ria di Venetia che facessero li loro particolari patroni et anche la stessa Republica alcuna volta secondo che li tornava comodo; ma noi et nostri heredi et successori li faremo liberi come sopra et non altrimente . . . . . .

23. Faremo anche fare et stabiliremo nella città di Nicosia un seminario nel modo che facevano li antiqui Re, et in esso si receverano ogni sorte di persone, tanto nobili, come del populo Nicosiano, per ivi imparare sino a conveniente età quella dotrina a che inclinaranno, et noi li faremo provedere le cose necessarie per il vivire et vestire di quel colore che meglio ci parerà; et sarà chiamato Seminario Regio, del quale ne haverà il governo uno delli Vescovi, Abbati, Economi o Calogheri che siano habili et professi nelle lettere; e sarà eletto da noi, mutandolo di quattro in quattro anni, o più o meno, secondo che ci parerà bene, come si faceva anticamente; et questo per solagiamento et benefficio de' poveri . . .

CARLO EMANUEL

2. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΟΥΚΑ ΤΗΣ ΣΑΒΟΪΑΣ ΚΑΡΟΛΟ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α' (1609)

(*Milkosich - Müller,* Acta et diplomata, τ. 3, σ. 266-267. Ἀποκαθίσταται ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου)

Τῷ Ὑψηλοτάτῳ δούκᾳ δὲ Σαβοΐα ταπεινὸς Χριστόδουλος ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου καὶ νέας Ἰουστινιανῆς.

Θεωρώντας τὲς καρδίες τῶν ἀνθρώπων τόσον ἔξυπνες εἰς τὸ νησὶν τῆς Κύπρου εἰς εὐλάβειαν τῆς σῆς Ὑψηλότητος, ὡς ἀφέντης παλαιὸς ἐτούτου τοῦ ῥιάμου[126], τὸ ὁποῖον πλῆθος εὑρίσκεται εἰς τόση τυραννία ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ διὰ τοῦτον ἀποστέλνομεν νὰ παρακαλέσωμεν τὴν Ὑψηλότητά σου νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ῥηγὸς Φιλίππου[127], νὰ δώσῃ ὀρδίνιαν καὶ βοήθειαν νὰ ἐλευθερώσῃ ἐτοῦτον τὸν τόπον ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ τυράννου, ὅτι εἶναι

126. *Ριάμο·* βασίλειο.

127. Πρόκειται γιὰ τὸ βασιλιὰ τῆς Ἱσπανίας Φίλιππο Γ' (1598-1621), γιὸ καὶ διάδοχο τοῦ Φιλίππου Β'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγάλον ἁμάρτημα τέτοιον ριάμον νὰ εὑρίσκεται εἰς τὰ χέρια του, ὁποὺ ἤτονε ἀφεντεμένον ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἐδικούς τῆς Ὑψηλότητάς σου, καὶ ἂν ἡ Ἁγία Τριὰς φωτίσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ ρὲ Φιλίππου καὶ τῆς Ὑψηλότητάς σου νὰ κάμετε ἁρμάτα, ἤξευρε ἡ Ὑψηλότητά σου πὼς εὑρίσκουνται ἄνδρες τῶν ἁρμάτων τριάντα πέντε χιλιάδες, καὶ Τοῦρκοι δὲν εἶναι παρὰ μόνε ὀκτὼ χιλιάδες, θυμώντας τὸ πλέον τῆς Ὑψηλότητάς σου νὰ φέρετε ἅρματα διὰ τοὺς χριστιαθούς, καὶ παρακαλοῦμεν τὴν Ὑψηλότητά σου νὰ μᾶς κάμῃς χάριν διὰ ἀπόκρισιν μὲ τὸν κομιστήν, ὁποὺ νὰ φέρῃ τὲς γραφές, ὀνόματι Λοΐζον, διὰ νὰ δώσωμεν πληροφορίαν ἐτούτου τοῦ λαοῦ, ὁποὺ στέκουν ἀναμένοντας μὲ μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ ἰδοῦν φλάμπουρον τῆς βασιλείας καὶ τῆς Ὑψηλότητάς σου, ὅτι βλέποντας ἐτούτην τὴν βοήθειαν εἶναι ἄξιοι μὲ τὴν χάριν τὴν θείαν νὰ ἀφανίσουν τοὺς Τούρκους, τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως, καὶ εἰς ἐτοῦτον ἂς εἶναι βέβαιη ἡ Ὑψηλότητά σου καὶ θέλεις κερδίσειν ἐτοῦτον τὸν τόπον, ὡσὰν καὶ πρῶτα. Καὶ διὰ βεβαίωσιν θέλουν ὑπογράψει καὶ ἕτεροι ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ πρῶτοι τοῦ νησίου καθένας τὸ ὄνομά του, καὶ ἀπὸ πᾶσα πράμα δίδομε εἴδησιν τῆς Ὑψηλότητάς σου, ὀλπίζοντας ἀπὸ τὸν Θεὸν πᾶσα εὐχαριστίαν, νὰ ἠμπορέσωμε νὰ σὲ ἰδοῦμεν γλήγορα ῥήγαν τῆς Κύπρου ὡσὰν τοὺς παλαιούς. Οὐχὶ ἕτερον, εἰμὴ Κύριος ὁ Θεὸς ἔστω σοι φύλαξ, καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἡμῶν μετριότητας ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Ὀκτωβρίῳ ε' τὸ ,αχθ' ἔτος

Χριστόδουλος, ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἰνδ. ζ'.
Ταπεινὸς Μωϋσῆς ἐπίσκοπος Ἀμμοχούστου.
Ταπεινὸς Ἰάκωβος ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ.
Ταπεινὸς Λεόντιος ἐπίσκοπος Πάφου.
Ταπεινὸς Ἱερεμίας ἐπίσκοπος Κυρήνης.
Ἰάκωβος μέγας πρωτοπαπᾶς Λευκάργων.
Τουμάζος πρωτοπαπᾶς Βατίλης.
Γερόλεμος Φραγκίσκου Βατίλη.
Μιχαγίλης Τουμάζου πρωτονοτάριος.
Ἡσαΐας ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος.
Κυριάκος μέγας πρωτοπαπᾶς Λαρνάκου.
Γερόλεμος Δαμιλᾶς χαρτοφύλαξ τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας.
Δελέβικος γραμματικὸς τῆς σκάλας τῆς Λεμεσοῦ ὑπέγραψα.

3. Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ «ΣΚΥΛΟΣΟΦΟΥ» (1611)

(*Δημητρίου Μ. Σάρρου,* Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου Λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» τ. 3 (1928) σ. 180-182)

Κατὰ τὸ 1611 ἔτος ἐφάνη ὁ Τρίκκης Διονύσιος, ἄνθρωπος ἀστρολόγος καὶ λεκανομάντης, ὅστις διὰ τοιαῦτα ἄσεμνα καὶ ἄτοπα ἔργα καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον του ἐξώσθη καὶ ἔμεινεν ἡ Τρίκκη ὑπὸ τὴν τοῦ Λαρίσσης ἐπίσκεψιν διὰ φόβον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Τούρκων ἕως τὸ 1709 ἔτος, ὅτε ἦλθεν ἀρχιερεὺς εἰς αὐτὴν ὁ Κωνστάντιος, ἄνθρωπος ἐνάρετος καὶ σοφός. Ὁ δὲ κακοδιονύσιος, ὁ τοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος ἀνάξιος, φυγὼν μετ' αἰσχύνης πολλῆς καὶ φόβου ἐκεῖθεν πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας κατέφυγεν. Ὀλίγον δὲ καιρὸν διατρίψας εἰς τὰς ἐκεῖ πόλεις, ἦλθε, κακῇ τύχῃ ἡμῶν, εἰς τούτους τοὺς τόπους καὶ ἐκατοίκησεν εἰς τὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μοναστήριον, τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων Κερασόβου καὶ Ῥαντοβίστη κείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτον πρότερον. Διατρίψας δὲ ἐκεῖ ἀρκετὸν καιρὸν κατέβη ἔπειτα εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου εἶχε τινὰς φίλους καὶ ἰδὼν τοὺς Τούρκους ὀλίγους καὶ κατοικοῦντας ἔξω τοῦ Κάστρου, ἐμελέτησε βουλὴν δυστυχεστάτην εἰς τὴν πόλιν ταύτην· καὶ εἰσελθὼν εἴς τινα φίλον του, Ταγᾶν τὸ ὄνομα, καὶ ἄλλους γνωρίμους, κοινολογεῖται πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἔκαμε τὸ θεμάτιον[128], καὶ διὰ τῆς ἀστρολογίας ἐγνώρισεν ὅτι μέλλει νὰ γένῃ ἐλευθερωτὴς ὄχι μόνον τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, μάλιστα καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σηκωθῇ. Ἐκεῖθεν δ' ἐξελθὼν τὰ τῶν Ἰωαννίνων περίχωρα καὶ τὰ τοῦ ἀνωτέρω μοναστηρίου καὶ ἄλλας χώρας περιήρχετο φέρων πλόσκαν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κιρνῶν τοὺς γεωργούς, ποιμένας, βουκόλους, καὶ ἄλλους χωρικούς, προσοικειοῦτο τοιούτους ἀπαιδεύτους καὶ ἀπολέμους στρατιώτας.

Μετὰ δὲ πολλὰς ἀταξίας, τὰς ὁποίας μεθύοντες καὶ ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην χώραν διαβαίνοντες ἔκαμαν, μίαν ἡμέραν συναθροισθέντες ὅλοι, ἐπέπεσαν ἔξαφνα κατὰ τῆς Τουρκογρανίζης καὶ Ζαραβούσης, χωρίων ὡς δύο ὥρας μακρὰν τοῦ προρρηθέντος μοναστηρίου κειμένων, καὶ εὑρόντες τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντες Τούρκους ἀμερίμνους τοὺς κατέσφαξαν ὅλους καὶ τὰ χωρία ἐρήμωσαν.

Ἔπειτα τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὴν δεκάτην Σεπτεμβρίου ἐκστράτευσαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των καλογήρου τὴν νύκτα κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἔβαλαν φωτίαν εἰς τὴν τοῦ τότε πασᾶ Ἀσουμὰν[129] κατοικίαν καὶ ἔκαυσαν πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν βασιλικὸν θησαυρόν· ὁ δὲ πασᾶς μὲ τὴν γυναῖκά του πηδήσαντες ἀπὸ τὸ παράθυρον ἔφυγον γυμνοὶ τὴν νύκτα καὶ ἐσώθησαν. Τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο τῶν γεωργῶν καὶ βοσκῶν στράτευμα μὲ τὸν ψευδοαστρολόγον στρατηγόν του ἐφώναζαν τὸ Κύριε ἐλέησον, καὶ χαράτζι χαρατζόπουλον, καὶ ἀναζούλι ἀναζουλόπουλον[130], αἰνιττόμενοι τὸν νέον φόρον, τὸν ὁποῖον ὄχι πρὸ πολλῶν ἡμερῶν οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐπιβάλει. Οὗτοι δὲ ἀκούσαντες τὸ Κύριε ἐλέησον ἐγνώρισαν ὅτι ἦλθον κατ' αὐτῶν οἱ Χριστιανοί, καὶ παρευθὺς ἔδραμον ὅλοι ἔφιπποι καὶ δυνατὰ ἁρματωμένοι, καὶ τρέψαντες αὐτοὺς εἰς φυγὴν εὐκόλως, ὡς πεζοὺς καὶ μὴ ἔχοντας ἅρματα πολέμου, κατέκοψαν πολλούς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς πολεμίους ἀλλὰ καὶ ἀναιτίους· διότι, ἐπειδὴ ἐξημέρωνε Κυριακή, ἐδέχοντο εἰς τοὺς δρόμους τοὺς ἐρχομένους εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς ἔκο-

128. Κατέστρωσε δηλαδὴ μικρὸ ὡροσκόπιο.
129. Ὁ Ὀσμὰν πασὰς τῶν Ἰωαννίνων.
130. Ὁ φόρος «nuzul».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πταν· μάλιστα ἤθελαν νὰ κάμουν κοινὴν σφαγὴν ὅλων τῶν κατοικούντων τὸ Κάστρον Χριστιανῶν, ὁμως τινὲς φρόνιμοι καὶ ἀπὸ τοὺς προεστοτέρους αὐτῶν τοὺς ἐμπόδισαν. Οἱ δὲ Ἰωαννῖται δὲν ἐφείσθησαν τὴν κατάστασίν των παντάπασιν εἰς ἀποφυγὴν ταύτης τῆς σφαγῆς.

Ὁ δὲ τῆς ἀποστασίας ἀρχηγὸς Διονύσιος, ὡς ἤκουσε τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ σκορπισθέντας, ἔφυγε καὶ ἐλθὼν ἐκρύφθη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ὅπου τώρα κεῖται τὸ τζαμὶ τοῦ Ἀσλὰν πασᾶ. Ἔγινε δὲ μεγάλη περὶ αὐτοῦ ζήτησις καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἐδυνήθη νὰ τὸν εὕρῃ παρὰ τὸ μισόχριστον τῶν Ἰουδαίων γένος, οἱ ὁποῖοι φέροντές τον δέσμιον τὸν παρέδωσαν εἰς τοὺς κριτάς, καὶ διὰ προσταγῆς τῶν ἀρχόντων Τούρκων, χωρὶς τινος ἐξετάσεως, τὸν ἔγδαραν ζωντανόν, καὶ γεμίσαντες τὸ δέρμα του ἄχυρον τὸ περιέφεραν ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν καὶ τέλος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Λέγεται δὲ ὅτι ἐσηκώθη καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν ἰδῇ, καὶ οὕτω ἐπληρώθη τὸ τῆς προφητείας του λοξόν, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σηκωθῇ[131].

Ὅσοι δὲ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἐσυλλήφθησαν, τούτους ἐπαρακίνησαν οἱ Ἑβραῖοι τοὺς Τούρκους νὰ μὴ τοὺς θανατώσουν, ἀλλὰ νὰ τοὺς δώσουν διαφόρους κολάσεις καὶ βασάνους, ἕως οὗ εἰς αὐτὰς ἀποθάνωσι. Καὶ οὕτως ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι τοὺς παρέδωσαν πρὸς τοῦτο τοὺς ἀνθρώπους, τὸ πονηρὸν γένος ἄλλους μὲν ἐσούβλισε καὶ ζωντανοὺς ἔψησεν, ἄλλους δὲ εἰς πυρκαϊὰν κατέκαυσεν, ἄλλους ἀπὸ κρεάγρας ἐκρέμασε, καὶ πρὸς ἄλλους ἄλλα σκληρότατα μεταχειρίσθη μαρτύρια, τὰ ὁποῖα νὰ διηγηθῶ κατὰ μέρος ἀποφεύγω διὰ τὴν βαρβαρότητα αὐτῶν, ἕκαστος δὲ ἠμπορεῖ νὰ κρίνῃ, μανθάνων μόνον ὅτι οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν εἰς τοῦτον πᾶσαν ἐξουσίαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ἐνθυμούμενος εἰς πόσην ἦτον ἱκανοὶ νὰ φθάσουν ὠμότητα καὶ διὰ χάριν πρὸς τοὺς κρατοῦντας καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἄσπονδον μῖσός των.

4. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟ Γ' ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ (1612)

(*Μ. Θ. Λάσκαρι,* Ἐκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου (1612-1613) πρὸς τοὺς Ἱσπανοὺς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, «Ἑλληνικὰ» τ. 15, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 307-308. Ἀποκαθίσταται ἐδῶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου)

Ὑψηλότατε καὶ ἐνδοξώτατε, κράτιστε βασιλεῦ βασιλέων, ρήγα Σπάνιας καὶ πάσης Ἴντιας, παλαιᾶς τε καὶ νέας[132], τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου πίπτο-

131. Στὴν πραγματικότητα τὰ 85 κεφάλια τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸ γεμισμένο μὲ ἄχυρα δέρμα τοῦ Διονυσίου τὰ παρουσίασαν ὄχι στὸ σουλτάνο, ἀλλὰ στὸ μεγάλο βεζίρη, ποὺ δὲν τοῦ ἄρεσε καθόλου τὸ θέαμα καὶ διέταξε νὰ τὰ ρίξουν στοὺς σουλτανικοὺς σταύλους (βλ. *Κ. Δ. Μέρτζιου,* Ἡ ἐπανάστασις Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 13 (1938) σ. 89).

132. Στὰ ἱσπανικὰ Indias εἶναι ἡ Ἀμερική, ἀλλὰ ὁ Φίλιππος Γ' καὶ ὡς βασιλιὰς τῆς Πορτογαλίας κυριαρχοῦσε καὶ στὶς πορτογαλικὲς κτήσεις τῶν «παλαιῶν» Ἰνδιῶν τῆς Ἀσίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεν καὶ προσκυνοῦμεν σε ἡμεῖς οἱ δοῦλοι σου οἱ ἀπὸ Πελοπόννησον καὶ πάσης Μεγάλης Μάνης, ὁμοῦ μὲ τὸν ἀρχιερέα μας καὶ ἀρχιεπίσκοπον Νεόφυτον, καὶ παντὸς κλήρου καὶ λαοῦ δεόμεστεν τὸν πάντων πανάγαθον Θεὸν νὰ πολυχρονῇ τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου, ἵνα μὲ βοήθειαν Θεοῦ πληροφορηθῇς καὶ ἀποστείλῃ σοι ὁ Θεὸς τὴν πανοπλίαν τοῦ παναγίου πνεύματος καὶ ἐλευθερώσῃς καὶ ἡμᾶς ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ ὑπὸ ποικίλων πειρασμῶν καὶ βασάνων, ἃ ἔχομεν καθ' ἑκάστην ὑπὸ τοῦ ἀσεβεστάτου βασιλέως Τούρκου, ὡς καθὼς καὶ ἄλλους τόπους καὶ χῶρες ἠλευθέρωσες· οὕτω καὶ εἰς ἡμᾶς ποίησον ἐλεημοσύνην· ἕνα μὲν τὸν τόπον βασιλεύσεις καὶ ἄλλο τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομήσεις· διότις θεωροῦμεν τὸν σκύλον, ἀπὸ πολὺ εἰς ὀλίγον κατασταίνεται· καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν οἱ δοῦλοι σου τῆς μεγάλης σου βασιλείας, ἵνα μάθῃς τὴν πᾶσαν καθαρότητα καὶ ἀλήθειαν, πλὴν εἰς τοῦτο, ἔχομεν δὲ καὶ ἡμεῖς, διὰ βοήθειαν εἰς τοῦτο, ἀπὸ τὸν τόπον μας ἄνδρες μὲ ἅρματα χιλιάδας 15 καὶ ἄνευ ἁρμάτων χιλιάδας ὀγδοήκοντα, ποὺ διὰ μίαν ἡμέραν χύνουν τὸ αἷμα τους διὰ ὄνομα Χριστοῦ. Γράφομεν καὶ περὶ τοῦ σκύλου τὴν δύναμιν, εὑρίσκεται εἰς χώρας [133] 13, μέσα ἔξω ἕως χιλιάδας 30, μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ διὰ τοῦτο, διὰ πλείαν πληροφορίαν καὶ καθαρότητα, καὶ ἀποστέλνομεν μὲ τὸν ἄνθρωπόν μας Γαβριὴλ κάποιαν ἀφέδε[134], ἣν ἐλάβαμεν ὑπὸ τοῦ σινιὸρ σινιὸρ μαρκέζη Σάντα Κρόζε[135]· νὰ θεωρήσῃ ἡ μεγάλη σου βασιλεία τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν. Καὶ διὰ τοῦτο ἔχομεν θάρρος εἰς Θεόν, ὅτι διὰ ὀλίγου κόπου καὶ ἐξόδου οὐχὶ μοναχὰ τὴν Πελοπόννησον κυριεύεις, ἀλλὰ καὶ ἕως Κωνσταντινούπολιν Θεοῦ εὐδοκοῦντος· καὶ διὰ τοῦτο γινόσμεστεν ἀπὸ τὴν σήμερον σοτοπόστα[136] τῆς βασιλείας σου καὶ ζητοῦμεν καὶ κάποιο ζήτημα νἄχωμεν ἡμεῖς τὸ πράτζο τῆς Μάνης[137] βασιλεύοντος ἡ μεγάλη σου βασιλεία τὸν τόπον, νὰ εὑρισκώμεστεν φράκοι λίμπεροι[138] καὶ νὰ πολυχρονῇ Κύριος ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην σου βασιλείαν· μὴν τὸ βραδύνῃς καὶ ὁ Θεὸς θέλει βοηθήσει καὶ συνεργήσει πᾶσαν κουμουδητά[139]. Ἠμπορεῖς τοῦτο, νὰ ἀποστείλῃς ἐμπροστὰ στὸν τόπον καράβι μὲ μονιτζιόν[140], νὰ ἑτοιμάζεται ὁ λαός, ἠδὲ τὸ χέρι καὶ ἡ ἐνέργεια στὸ τίμιον χέρι τῆς βασιλείας σου εὑρίσκεται, καὶ ποίησον ὡς ὁρίσεις. Νὰ εὑρίσκεται ἡ ἁρμάδα κάτεργα 70 καὶ περτόνια[141] 10, νὰ πιά-

---

133. Δηλαδὴ πόλεις.

134. *Ἀφέδε*· πιστοποιητικό.

135. Ὁ Don Alvaro de Bazán, μαρκήσιος de Santa Cruz (1571-1646), ἦταν τότε διοικητὴς τῶν γαλερῶν τῆς Νεάπολης.

136. Δηλαδὴ ὑπήκοοι (ἰταλικὰ sottoposti).

137. Ὁ βραχίονας (χερσόνησος) τῆς Μάνης (ἰταλικὰ Brazzo di Maina).

138. Βλ. παραπάνω σημείωση 111.

139. *Κουμουδητά*· εὐχέρεια, ἄνεση, εὐκαιρία (ἰταλικὰ comodità).

140. *Μονιτζιόν*· πολεμοφόδια (ἰταλικὰ munizione).

141. *Bertoni*· πλοῖα μὲ τρία ἱστία καὶ χωρητικότητα 500-1000 τόννων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σουν πρὸς τὸν Κάκαβον, στὸν κάβον Μάνης Πόρτο Λόγκο[142], ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔστω μὲ τὸ κράτος τῆς μεγάλης σου βασιλείας, 1612 παλαιό, ἰνδικτιῶνος 11, Σεπτεμβρίου ε'.

† Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Μάνης Νεόφυτος ὑπέγραψα δοῦλος τῆς βασιλείας σου.

5. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ NEVERS ΚΑΡΟΛΟ ΓΟΝΖΑΓΑ (1618)

(*Κ. Ν. Σάθα*, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 205-207. Τὸ κείμενο πρωτοδημοσιεύθηκε ὁλόκληρο ἀπὸ τὸν *J. A. Buchon*, Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée κ.λ., τ. 1, Paris 1843, σ. 272-274)

Ὑψηλότατε καὶ ἀφέντη δούκα τῆς Ναβερσίας Παλαιολόγο.

Ἐγροίκησα μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ἀγαλλίασιν ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον κόντε ντὶ Καστελ - Ῥινάλδος[143] μαζῆ μὲ τὸν ἐκλαμπρότατον σινιὸρ Πιέρο ντὶ Μέδιτζι[144], σύντροφός του καὶ συμπατριώτης μας, τὴν ἀγάπη τῆς ὑψηλοτάτης σου ἀφεντίας καὶ τὴν μεγάλην προθυμίαν ὁποῦ ἔχεις διὰ τὴν ἐλευθερίαν διὰ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων, τοῦ ὁποίου εὐχαριστοῦμε καὶ προσκυνοῦμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία νὰ σοῦ δώσῃ ὁ θεὸς χάρι νὰ ἐλευθερώσῃς μὲ νίκαις καὶ δύναμαις καὶ τάξαις ὁποῦ πρέπει διὰ νὰ πᾶμε κόντρα τῶν Ἀγαρηνῶν. Καὶ ὁπότε ἔρτῃς μὲ ταὶς δύναμαις ἐκείναις ὁποῦ μᾶς ἐπροεῖπαν οἱ ἄνωθεν εἰρημένοι, καὶ ὁπότε ἡ ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία θέλεις ἔρτει μὲ ἐκείναις ταὶς δύναμαις καὶ τάξεις ὁποῦ μᾶς εἶπαν οἱ ἄνωθεν, εἴμαστεν πρόθυμοι νὰ προσκυνήσωμεν τὴν ἀλτέτζα σου[145] καὶ νὰ τὴν ἀκολουθήσωμε καὶ νὰ χύσωμε τὸ αἷμα μας διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ, τοῦ ὁποίου θέλομε ζητήσει καὶ ἀποθάνωμε ἀντάμος ἕως ἐφ' ὅρου τῆς ζωῆς μας. Μετὰ τοῦτο νὰ ἔχωμε δύναμι καὶ ἐμπιστοσύνη ἀπὸ τὸν γαλη'ότατον καὶ χριστιανικώτατον ῥήγαν[146] νὰ μὴ μᾶς ἐξαφήσῃ εἰς ἀπωλείας καὶ χαθοῦμε ἐμεῖς καὶ τὰ παιδία μας, ὅτι τώρα δὲν εἶνε ὡσὰν ἄλλαις βολαὶς νὰ μᾶς συμπαθήσουν· ὁποῦ ὁ Ἀγαρηνὸς μᾶς ἐχάλα καὶ πάλι μᾶς ἐσυπάθει ἀμὴ τώρα ἃ μᾶς νικήσῃ δὲν εἶνε νὰ ἀφήσῃ ψυχὴ ἀπὸ τὸν κόσμον ἐτοῦτον. Τὸ λοιπὸν ἡ ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία θέλεις κάμει νὰ δώσῃ πίστι τῶν ἄνωθεν δύων τῶν ὁποίων ὡμιλήσαμε ὅ,τι κάμνει χρεία εἰς τὸ θεῖον

142. Ὅρμος «Πόρτο Λόγκο» σημειώνεται στὶς ἀκτὲς τῆς Μεσσηνίας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ βραχίονα τῆς Μάνης.

143. Philippe de Lange, κόμης de Châteaurenault, Γάλλος εὐγενής, ἀπεσταλμένος τοῦ δούκα τοῦ Nevers στὴ Μάνη.

144. Ὁ Πέτρος Μέδικος, Μανιάτης ὁ ἴδιος, ἐκπροσώπησε τοὺς συμπατριῶτες του σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς διαπραγματεύσεις τους μὲ τὸ ἐξωτερικό. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Πέτρος Μέδικος ὑπηρετοῦσε στὴ γαλλικὴ αὐλὴ ὡς «gentilhomme ordinaire de la fauconnerie».

145. *Ἀλτέτζα*· Ὑψηλότητα (ἰταλικὰ Altezza).

146. *Χριστιανικώτατος ῥήγας*· ἐννοεῖται ὁ βασιλιὰς τῆς Γαλλίας, ποὺ ἔφερε τὴν προσωνυμία «le roi très chrétien». Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸν Λουδοβίκο ΙΓ' (βασίλευσε 1610-1643).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἔργον. Καὶ στέλνομε τὸν ἄνωθεν σινιὸρ Πιέρο ντὶ Μέδιτζι, ὡς συμπατριώτης μας καὶ ὁ πρῶτος τοῦ τόπου μας, καὶ ὁποῦ τὸν ἔχομε ἀπὸ τὸν κάβο τῆς Μάνης ἕως τὴν Καλαμάτα, καὶ ἐδώκαμέ τον θύμισι διὰ νὰ γυρέψῃ ζητήματα διὰ τὸν τόπον μας, καὶ εἴτι ὁποῦ νὰ μείνῃ καὶ νὰ ζητήσῃ διὰ τὸν τόπον μας τὸ στεργόμεστεν. Νὰ δώσωμε τέλος τῆς γραφῆς ἵνα δίδῃ ὁ οὐρανὸς τῆς ὑψηλοτάτης σου ἀφεντίας πᾶσαν δύναμιν καὶ νίκην εἰς ταὶς ἀξίαις σου ἀντρίαις καὶ προθυμίαις καὶ ὡς πρίτζιπον ἐδικό μας.

Εὐλαβεῖς δοῦλοι καὶ εὐσπλαχνικοὶ κατὰ πάντα γράφομε ἀπὸ τὸν κάβο τῆς Μάνης ἕως τὴν Καλαμάτα καὶ σὲ προσκυνοῦμε, καὶ ὑπογράφουνται καὶ κάτωθεν πάρτι[147] ἀπὸ τοὺς προεστούς μας[148].

Νικήτας ἐπίσκοπος καὶ ἔξαρχος πατριαρχικὸς Ζυγοῦ.

Ἐγὼ Γληγόρης Κλινοδῆς στέργομε τὸ ἄνωθε μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸ χωριὸ ὅλο.

Καὶ ἐγὼ Πατρίκιος Φωκᾶς προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

Κ' ἐγὼ Δημητράκης Κοντόσταυλος μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸν τόπον μου ὅλον προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

Κ' ἐγὼ Δημήτρης Νίκλος μὲ τὴν γενεά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

Ἰώσαφος ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος Χέλμου[149].

Ἐγὼ οἰκονόμος Νέρη χώρας Μηλέα προσκυνοῦμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία τὲ Νοβερτίας.

Καὶ ἐγὼ Δημήτριος Νίκλος προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία μὲ τὴν γενεά μου ὅλην καὶ μὲ τὸν τόπον.

Καὶ ἐγὼ Φραντζῖσκος Οἰτύλου στέργομε τὰ ἄνωθε μὲ Ζαρνάτα... ἡμετέρου τοῦ βασιλέως.

Καὶ ἐγὼ Κωνσταντῆς Πούβαλος στέργομε τὰ ἄνωθε μὲ τὴ γενεά μου καὶ μὲ ὅλη τὴ Ζαρνάτα.

Γεώργιος Σκοῦμπλος καὶ ταβουλάριος[150] Ἀρδουβίστας μὲ ὅλην μου τὴν χώρα προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

Νικήτας Μελισσηνὸς καὶ ταβουλάρης χώρας Πραστίου προσκυνοῦμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

Οἰκονόμος Κουτήφαρης μὲ τὴν γενειά μου καὶ μὲ τὰ χωρία τοῦ Ζυγοῦ προσκυνοῦμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

---

147. *Πάρτι*· μέρος, τμῆμα (ἰταλικὰ parte).

148. Τόσο ὁ de Xivrey ὅσο καὶ ὁ Buchon, ποὺ δημοσίευσαν τὸ ἔγγραφο αὐτὸ (ὁ πρῶτος ἀποσπάσματα καὶ ὁ δεύτερος ὁλόκληρο τὸ κείμενο), δὲν μπόρεσαν νὰ διαβάσουν τὶς δυὸ πρῶτες ὑπογραφὲς ποὺ εἶναι οἱ ἑξῆς : «ὁ Μάνης Νεόφυτος» καὶ «ὁ πρώην Ματῖνης Ἰωνᾶς καὶ ἔξαρχος Ζαρνάτας».

149. Πιθανὸν *Χελμοῦ*· βουνὸ τῆς Λακεδαίμονος.

150. *Ταβουλάριος*· γραμματοφύλακας ἢ ἀρχειοφύλακας (μεσαιωνικό).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δημήτρης Στυλιανός(;) μὲ τὰ χωρία μου καὶ μὲ τὴ γενεά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

Ἐγὼ Δημέας Βελκοῦνος χώρας Ἀράχοβας προσκυνοῦμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία δούκα τὲ Νοβερσίας.

Γεῶργος Κορωναῖος μὲ τὰ χωριά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτην σου ἀφεντίαν.

Καὶ ἐγὼ Λουκᾶς δὲ Μέδιτζης ἀπὸ τὸ Βοίτυλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

Καὶ ἐγὼ Θεόδωρος Στεφανόπουλος μὲ τὴν γενειά μου καὶ μὲ τὸ Βοίτυλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

Καὶ ἐγὼ Θεοδωράκης Μαλεύρης μὲ τὴν γενειά μου καὶ μὲ ὅλο τὸ χωριὸ Μάννα προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

Καὶ ἐγὼ Κωνσταντῆς Στεφανόπουλος μὲ τὴν γενειά μου καὶ μὲ τὸν Βοίτυλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία.

Μιχαλάκης Κοσμᾶς μὲ τὴν γενειά μου καὶ μὲ τὸ χωριό μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία.

Καὶ ἐγὼ Λουῆς Μέδιτζης ἀπὸ τὸν Βοίτυλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

6. Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1646)

(*Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη,* Ὁ Κρητικὸς πόλεμος (1645-1669) ἢ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη 1908, σ. 204-206. Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι ἀπὸ τὸν Μαρίνο Τζάνε Μπουνιαλὴ)

. . . . . .

Τότες ἐθώρειες κορασιαῖς, γυναίκαις φυλαμμέναις
κ' ἐκείναις ἐγλακούσανε[151] 'ς τὴν χώραν σκεπασμέναις,
ἐκείναις ὁποῦ 'χώνουνταν τοῦ ἥλιου, τοῦ ἀέρα,
μόναις τως ἀνεβαίνασι 'ς τὸ Κάστρο τὴν ἡμέρα.
Τσῆ εἰκόναις ἐβαστούσανε πολλοὶ καὶ 'πολεμοῦσα
κ' οἱ Τοῦρκοι ἐρρίκτα σαϊττιαῖς κ' εἰς τὰ τειχιὰ 'κολλοῦσα.
Παπάδες ἐκρατούσανε τὰ δισκοπότηρά τως
'ς τὴ σκάλα 'προπατούσανε χωρὶς τὰ ἱερά τως,
περνῶντας ἀπὸ τὸν λαόν, ὅλοι τὰ 'προσκυνοῦσαν
καὶ λαβωμιένοι καὶ ἄρρωστοι 'κεῖ ὄξω 'κοινωνοῦσαν.
Κι' ὁ γενεράλες ἔφταξε 'ς τὸ Κάστρο ἀπὸ κάτω
γυναίκαις, ἄνδραις ἔβλεπε, κ' ἤτονε 'κεῖ γεμάτο.
Ποτέ του δὲν ἐλόγιαζε πῶς νἄναι 'κεῖ φτασμένοι,
κ' οἱ Τοῦρκοι 'στέκασι κοντὰ κ' ἦτο καστελλωμένοι,

---

151. *Ἐγλακούσανε·* ἔτρεχαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κ' εἰς τὴν σπιανάδα[152] ἤλθασι, τὴν σκάλα εἶχα πιάσῃ
καὶ οὐαί ! ὁποῦ τὸν ηὕρηκε, ὁποῦ 'θελε περάσῃ.
Κι' ὁ γενεράλες ἔλεγε, παιδιά μου, ἀντισταθῆτε
ὅλοι νὰ τσοὶ σκοτώσωμεν, καὶ μὴ τσοὶ φοβηθῆτε.
Ὅλο τὸ φόρος[153] ἤτονε ἄλογα γεμισμένον
κ' εἰς κάθα τόπον ἔβλεπες κορμιὰ ἀποθαμένων.
Γυναῖκες, ἄνδρες, καὶ παιδιὰ ἤτονε καθισμένοι
ἀπ' ὄξω 'κεῖ τοῦ Καστελλιοῦ[154] κ' ἤτονε σφαλισμένοι
ἡ πόρταις, κ' ἔβλεπες πολλαῖς γυναίκαις καὶ 'γεννοῦσα
κι' ἄλλες ὁποῦ γκρεμνίζονταν χάμαι 'ψυχομαχοῦσα.
Κι' ἄλλαις γυναῖκες ἤλθασι καὶ 'τρέμασι καὶ 'κλαῖγαν
τὸν φόνον ὁποῦ 'κάμασι κ' εἴδασι μᾶς ἐλέγαν.
Κι' ὁ γκενεράλες ἤτονε ἀπάνω 'ς τὸ μουλάρι
'ς τό 'θα του χέρι τὸ σπαθί, 'ς τ' ἄλλο τὸ σαλιβάρι[155]
ἐκράτειε κι' ὅλο 'χούγιαζε[156] κ' ἔτρεχεν ἄνω κάτω,
μονάχας νὰ μὴ δὲν χαθῇ τὸ Χριστιανικὸν φουσσάτο.
Καὶ τουφεκαῖς καὶ σαϊττιαῖς ἐρρίκτα νὰ τοῦ δώσουν[157],
γιατὶ τὸν ἐγνωρίζασι, νὰ τόνε θανατώσουν.
Τότες δὲν τοῦ 'βαρήκασι, μὰ τὸ λαὸ ἀνεβάζει
κι ἀνοίγ' ἡ πόρτα παρευθὺς καὶ μέσα τόνε μπάζει.
Καὶ μέσα σὰν τὸν ἔβαλε, βγαίνει ἔξω νὰ κυττάξῃ
ἂν εἶν' ἀκόμη Χριστιανοί, Τοῦρκος νὰ μὴ τσοὶ σφάξῃ.
Κ' εἰς τὴν Παληοκαστριανὴ σώνει 'ς τὴ χαλασμένη,
καὶ τουφεκιὰ τοῦ 'σύρασι κ' εἰς τὸ κορμί του μπαίνει
ἡ μπάλα, τὸν ἐλάβωσε εἰς τὸ βυζὶ ἀπὸ κάτου
κ' ἐτρύπησε κ' ἐτσάκισε 'ς τὴ μέση τὴν πλευρά του.
Καὶ τὸ μουλάρι ἐγύρισε, μὲ βιά 'ς τὸ Κάστρο πάει
μέσα, καὶ ὀμπρὸς εἰς τὸν λαὸν πέφτει καὶ ξεψυχάει.
Ὅ,τ' ἔταξ' ἐκεῖνό 'παθεν, ἂς ἦν' μακαρισμένος
ἄρχος ὁ ὑψηλότατος καὶ πλείσια τιμημένος.
Κι' οἱ ἄλλοι ἀπογλυτώσασι καὶ δὲν ἐσκοτωθῆκαν,
'ς τὸ Κάστρο μέσα 'μπήκασι ὅλοι κ' ἐσφαλιστῆκαν.
Τσοὶ Χριστιανοὺς ἐσφάζασι τότες κ' ἐκόφτασίν τσοι
κ' εἰς τὸν πασιᾶν ταῖς κεφαλαῖς ὀμπρὸς ἐφέρνασίν τση.

---

152. *Σπιανάδα*· πλατεία (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ spianata = μέρος ἐπίπεδο, ἀνοικτό).
153. *Φόρος*· (ἰταλικὰ foro) πλατεία.
154. *Καστέλλι*· ἡ ἀκρόπολη τοῦ φρουρίου.
155. *Σαλιβάρι*· χαλινάρι.
156. *Χουγιάζω*· φωνάζω, μαλλώνω κάποιον.
157. Δηλαδὴ νὰ τὸν χτυπήσουν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καὶ ἀπῆτις[158] τσοὶ ἀπόκοψαν κι' ὡσὰν τσ' ἀποσκοτῶσαν,
νέφαλα σκοτεινότατα τὴν χώραν ἐπλακῶσαν.
Ὅλα τὰ σπήτια 'σκέπασε, ποῦ 'τονε 'κεῖ 'ς τὸν τόπον,
καὶ ἔβρεξε καὶ τὰ αἵματα ἔπλυνε τῶν ἀνθρώπων.
Καὶ ἅδης ἀναστέναξε 'ς τόσον κακὸν 'ποῦ 'γίνη
κι' ὁ οὐρανὸς ἐμαύρισε, θολὰ καὶ δάκρυα χύνει
κι' ἄστραψε μὲ πολὺν θυμὸν καὶ εἶχε πολλὰ βροντήσῃ
κ' εἰς τὸ Καστέλλι ἔβρεξε νερό, νὰ μᾶς ποτίσῃ.
Κ' ἐπέφτασι σὰν τὰ σκυλιὰ χαμαὶ καὶ τὸ ἐπίναν,
γιατὶ εἶχαν φόβον, κούρασιν, δίψαν πολλὴν καὶ πεῖναν.
'Ακόμη λόγους θὲ νὰ πῶ, κι' ὅλοι 'γρικήσετέ μου
κι' ἂν ἔρχομ' εἰς πολυλογιάν, μὰ συμπαθήσετέ μου.
. . . . . .

7. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ (1667-1669) ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ (ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ)

(*Σ. Λογιάδου-Πλάτωνος,* 'Ανέκδοτο γαλλικὸ χειρόγραφο γύρω στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακα, «Κρητικὰ Χρονικά», τ. 6 (1952) σ. 111-114)

Or ayant racomté en gros la disposition des officiers et troupes de la place, il faut venir a la maniere d'approcher des Turcs, comme nous les avons peu remarquer, et puis aux maximes que nous tenions pour resister a leurs efforts, ils tirent autant de tranchees que le terrain ou il s'approcherent en est capable, tout proche les unes des autres et la plus part en ligne droitte ne se souciant guere d'estre flanques, parce qu' ils s'enfoncent tellement, qu' un coup de canon peut bien traverser la terre mouvante qu' ils jettent devant et de tous costes, mais non pas nuire a ceux quy y travaillent, estans plus bas que la supperficie, cet a dire ou ils rencontre assez de terre pour y fournir, mais on a veu, qu' au commancement de l'attaque de St André[159], et auparavant de joindre les rempards il leur a falu porter la terre bien loin pour en former leurs trenchées et batteries, quy estoyent en fort grand nombre ce quy fait foy de leur obeissance et bon ordre, et de leur nature infatiquable, car ils travaillent a l'envie, toutes leurs tranchées de mesme endroit se communiquent de l'une a l'autre, et ils ne tiennent jamais aux plus advancées que les seuls travailleurs s'ils sont Turcs, mais s'ils sont esclaves ou autres chrestiens leurs sujets (comme ils avoyent beaucoup des gens du paijs devant Candie) ils y tiennent quelques Turcs armés a leur garde, affin qu'ils ne puissent s'eschaper, aussy ont ils d'ordinaire a cinq ou

158. *'Απῆτις·* ἀφοῦ.

159. *"Αγιος 'Ανδρέας·* ἕνας ἀπὸ τοὺς προμαχῶνες τοῦ φρουρίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

six pas de la pointe de leur attaque une redoute ou plus, selon qu'elle est spacieuse laquelle ils tiennent tousiours bien armée, pour favoriser les travailleurs, lesquels ont ordre de se retirer aux moindres allarmes pour faire place aux ceux de ces redoutes, et ont la pluspart des trenchées advancées couvertes de clayes et planches charges de terre pour resister aux pierres de mortiers et aux grenades dans ces redoutes advancées, ou il leur falloit tenir ordinairement du monde pour assurer leurs travailleurs contre nos sorties ils faisoient des trous de tous costes pour s' y retirer en cas qu'une bombe y tombast, ce quy les obligeoit a armer sy foiblement leurs postes advancées, estoit l'apprehention qu'ils avoyent de nos mines, quy estoit une fort bonne maxime pour esviter la perte inutille du monde, toute contraire a celle des Venitiens, lesquels n'apprehendant rien tant qu'un assaut general ne songoyent aux moyens de prolonger le siege (quy consistoit en la conservation de leur monde) tant qu' a s'assurer pour le temps present, ce quy leur faisoit tenir les postes advancés tousiours chargés de leurs meilleurs officiers et soldats s'asseurant sur ce qu' ils estoyent encor les maistres soubs terre, par moyen des puits d'ou ils poussoyent des galleries et rameaux, a la verité, fort proffonde et bien advant sous les travaux des ennemis mais ils trouvoyent le chemin d'en venir a bout, et quelque advantage que les nostres en ayent peu tirer, ils ne manquoyent de faire tirer et sauter des fougades supperficielles (comme aussy quelques grands fourneaux) jusques a quatre ou cinq le jour par fois, outre la porte continuelle que nous recevions de ces infernalles invantions les bombes et grenades (dont on ne pouvoit pour la presse esquiver les esclats) tombans dans ces petites logemens reserres faisoyent grand dommage et tuerie, jusqu'au nombre de dix, quinze (et parfois beaucoup plus) d'une seule bombe des tues et blesses, principallement quand quelques unes en tomboyent dans nos capioneres, quy est une terme Italien, et sont especes des petits logemens, fait des murailles bien percées ou bien des pallissades, serres de tous costes jusqu' a une pettitte entrée pour relever les gardes quy s' y font et sont couvertes, et le devroyent estre a l'espreuve des bombes bien que nous n' en eussions que fort peu de la sorte, elles sont placées d'ordinaire sy proche des ennemis qu' il se peut sans estre decouvertes de leur canon, car soudain qu' il vient a les battre, l'on ne les peut maintenir qu' en les remplissant de terre pour s'en servir de rempard, mais tant qu' elles subsistoyent, leur usage estoit bon, et pour asseurer des gens sy proche des ennemis, (les mettant a couvert de leurs surprises) et en cas d'assaut pour tirer en dos a ceux quy les auroyent passes . . . . . .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ι. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Α. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ, ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ 9

1. Ὁ ἀντίκτυπος τῆς πτώσης τῆς Κωνσταντινούπολης στή Δύση. Θρύλοι, χρησμοί καί προφητεῖες στόν ἑλληνικό λαό 9

2. Δημοτικά τραγούδια καί παραδόσεις γιά τήν Ἅλωση 10

3. Λαϊκοί θρῆνοι γιά τήν Ἅλωση 11

α) Ἡ «Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως» 11
β) «Τό ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινόπολης» 12

4. Λόγιοι θρῆνοι γιά τήν Ἅλωση 13

α) Ματθαίου Καμαριώτη: «Μονῳδία ἐπί τῇ Ἁλώσει» 13
β) Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου: «Μονῳδία ἐπί τῇ δυστυχεῖ Κωνσταντινουπόλει» 14

5. Οἱ ἐπιστολές τοῦ καρδιναλίου Ἰσιδώρου 16

6. Ἐκκλήσεις καί προσπάθειες τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνα (1453-1472) 17

7. Ἄλλες ἐκκλήσεις Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγέννησης ὡς τά 1535. 22

α) Μιχαήλ Ἀποστόλης 22
β) Μιχαήλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης 23
γ) Μάρκος Μουσοῦρος 25
δ) Ἰωάννης Γεμιστός 26
ε) Ἰανός Λάσκαρις 27
στ) Ἀρσένιος Ἀποστόλης 28
ζ) Ἰωάννης Ἀτζαγιώλης 29

8. Γενικές παρατηρήσεις 30

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β. ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ον ΑΙΩΝΑ . . . 32

1. Ἡ συμμετοχή τῶν ὑποδούλων στόν πρῶτο τουρκοβενετικό πόλεμο (1463-1479) 32

α) Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Πέτρου Ράλλη καί τοῦ Μιχαήλ Μπούα 32
β) Πολιορκία καί ἅλωση τῆς Χαλκίδας (Ἰούνιος-Ἰούλιος 1470) 34
γ) Ἡ τελευταία περίοδος τοῦ πολέμου (1471-1479) 36

2. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ἐνατίον τῆς Ρόδου (1480) 38

3. Ἡ ἐξέγερση τοῦ ἁρματολοῦ Κορκόδειλου Κλαδᾶ (1479-1481) 41

4. Ἡ κίνηση τοῦ Καρόλου Η΄ τῆς Γαλλίας (1492-1496) 43

5. Ὁ δεύτερος τουρκοβενετικός πόλεμος (1499-1503) 48

Γ. ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ 52

1. Ἡ ἅλωση τῆς Ρόδου (1522) 52

2. Ἡ σύγκρουση τοῦ Καρόλου Ε΄ καί τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καί ὁ ἀντίκτυπός της στίς ἑλληνικές χῶρες 56

3. Ὁ τρίτος τουρκοβενετικός πόλεμος (1537-1540) 58

4. Ἡ κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπό τούς Τούρκους (1570-1571) 62

5. Ὁ Ἱερός Χριστιανικός συνασπισμός (Sacra Liga) καί ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ἤ τοῦ Lepanto (7 Ὀκτωβρίου 1571) 67

6. Ὁ ἀντίκτυπος τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου στίς ἑλληνικές χῶρες. Ἐπαναστατικά κινήματα 75

α) Τό κίνημα τῆς ΒΔ Πελοποννήσου καί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας 76
β) Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἀδελφῶν Μακαρίου καί Θεοδώρου Μελισσηνῶν (Μελισσουργῶν) στή Ν.Δ. Πελοπόννησο 77
γ) Ἡ ἔκκληση τοῦ μητροπολίτη Τιμοθέου πρός τόν πάπα Πίο Ε΄ (1572) καί οἱ σύνωμοτικές κινήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ (1572-1576) 80
δ) Κινήματα στή Δυτική Ἑλλάδα καί Ἤπειρο κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα 83

Δ. ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ον ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1669) 88

1. Συνεννοήσεις τῶν Κυπρίων μέ τό δουκάτο τῆς Σαβοΐας (1590-1611) 88

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Τά ἐπαναστατικά κινήματα τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» (1600 καί 1611) 91

3. Προσπάθειες τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μάνης Νεοφύτου γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου (1612-1615) 96

4. Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Nevers Καρόλου Γονζάγα (1603-1625) 99

5. Ὁ Κρητικός Πόλεμος (1645-1669) 106

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 112

II. ΣΥΛΛΟΓΗ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 119

Α. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ. ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ (1453-1535) 121

1. Ἡ παράδοση τοῦ «πένητος βασιλέως» 121

2. Χρησμοί περί «ξανθοῦ γένους» 122

3. Τό δημοτικό τραγούδι τῆς Ἁγιά Σοφιᾶς 123

4. Ἡ λαϊκή παράδοση τοῦ «μαρμαρωμένου βασιλιᾶ» 123

5. Ἡ «Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως» 124

6. Τό «Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινόπολης» 127

7. Ἡ «Μονῳδία ἐπί τῇ Ἁλώσει» τοῦ Ματθαίου Καμαριώτη 129

8. Ἡ «Μονῳδία κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου ἐπί τῇ δυστυχεῖ Κωνσταντινουπόλει» 129

9. Isidorus, Cardinalis Ruthenus, episcopus Sabinensis, legatus Pontificis, universis Christi fidelibus 130

10. Ἐπιστολή τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος πρός τόν δόγη τῆς Βενετίας Φραγκίσκο Foscari 131

11. Μιχαήλ Μαρούλλου-Ταρχανιώτου ἐπίγραμμα στόν Κάρολο Η΄ τῆς Γαλλίας 132

12. Ἡ ὠδή στόν Πλάτωνα τοῦ Μάρκου Μουσούρου 134

13. Τό ὑπόμνημα τοῦ Ἰανοῦ Λάσκαρι στόν αὐτοκράτορα Κάρολο Ε΄ τῆς Γερμανίας 137

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β. ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ον ΑΙΩΝΑ 140

1. Ἡ ἅλωση τῆς Χαλκίδας ἀπό τούς Τούρκους (1470) 140

2. Ἡ συνθήκη εἰρήνης τοῦ 1479 μεταξύ Βενετῶν καί Τούρκων 142

3. Ἡ ἐπικήρυξη τοῦ Κορκόδειλου Κλαδᾶ ἀπό τούς Βενετούς (1480) 144

4. Ἡ παραχώρηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἀπό τόν Ἀνδρέα Παλαιολόγο στόν Κάρολο Η΄ τῆς Γαλλίας (1494) 145

5. Ἡ ἅλωση τῆς Μεθώνης ἀπό τούς Τούρκους (1500) 147

Γ. ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ 149

1. «Βραχύ χρονικό» γιά τήν πολιορκία καί τήν ἅλωση τῆς Ρόδου (1522) 149

2. Ἡ πολιορκία τῆς Κερκύρας ἀπό τόν Σουλεϊμάν τόν Μεγαλοπρεπῆ (1537) 150

3. Ἡ κατάληψη τῆς Λευκωσίας καί τῆς Ἀμμοχώστου ἀπό τούς Τούρκους (1570 καί 1571) 151

4. Ἡ ἐξέγερση τῶν Στερεοελλαδιτῶν μετά τή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571) 154

5. Ἐπιστολή τοῦ Don Juan de Austria πρός τόν μητροπολίτη Μονεμβασίας Μακάριο Μελισσηνό (1572) 156

6. Ἡ ἔκκληση τοῦ μητροπολίτη Τιμοθέου πρός τόν πάπα Πίο Ε΄ (1572) 157

Δ. ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ον ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1669) 162

1. Ἡ συνθήκη τοῦ δούκα τῆς Σαβοΐας Καρόλου-Ἐμμανουήλ Α΄ μέ τούς Κυπρίους (1601) 162

2. Ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου καί ἄλλων κληρικῶν τῆς Κύπρου πρός τόν δούκα τῆς Σαβοΐας Κάρολο-Ἐμμανουήλ Α΄ (1609) 165

3. Ἡ ἐξέγερση τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» (1611) 166

4. Ἐπιστολή τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρός τόν Φίλιππο Γ΄ τῆς Ἱσπανίας (1612) 168

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

5. Ἔκκληση τῶν Μανιατῶν πρός τόν δούκα τοῦ Nevers Κάρολο Γονζάγα (1618) 170

6. Ἡ κατάληψη τοῦ Ρεθύμνου ἀπό τούς Τούρκους (1646) 172

7. Ἡ τελευταία φάση τοῦ ἀγώνα (1667-1669) κατά τήν πολιορκία τοῦ Μεγάλου Κάστρου (Ἡρακλείου) 174

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τυπώθηκε στο Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο με δαπάνη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Κ.Α. Πανεπιστημιακού Τυπογραφείου. .....

Τυπογράφος : Χ. Βασδόκας

Copyright : Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Απαγορεύεται η μερική ή ολική ανατύπωση, καθώς και η λήψη φωτοαντιγράφων από το βιβλίο χωρίς τη γραπτή άδεια του Τμήματος Δημοσιευμάτων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του συγγραφέα.

Διατίθεται και στο Βιβλιοπωλείο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Δομπόλη, 451 10 Ιωάννινα τηλ. 21801.

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ στους φοιτητές.
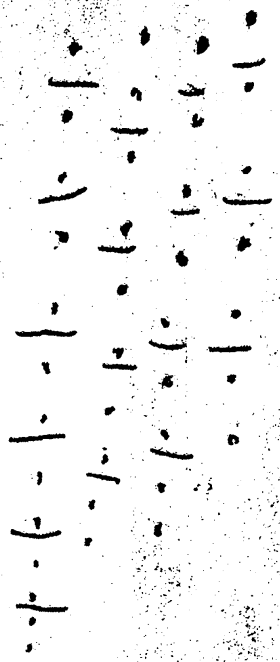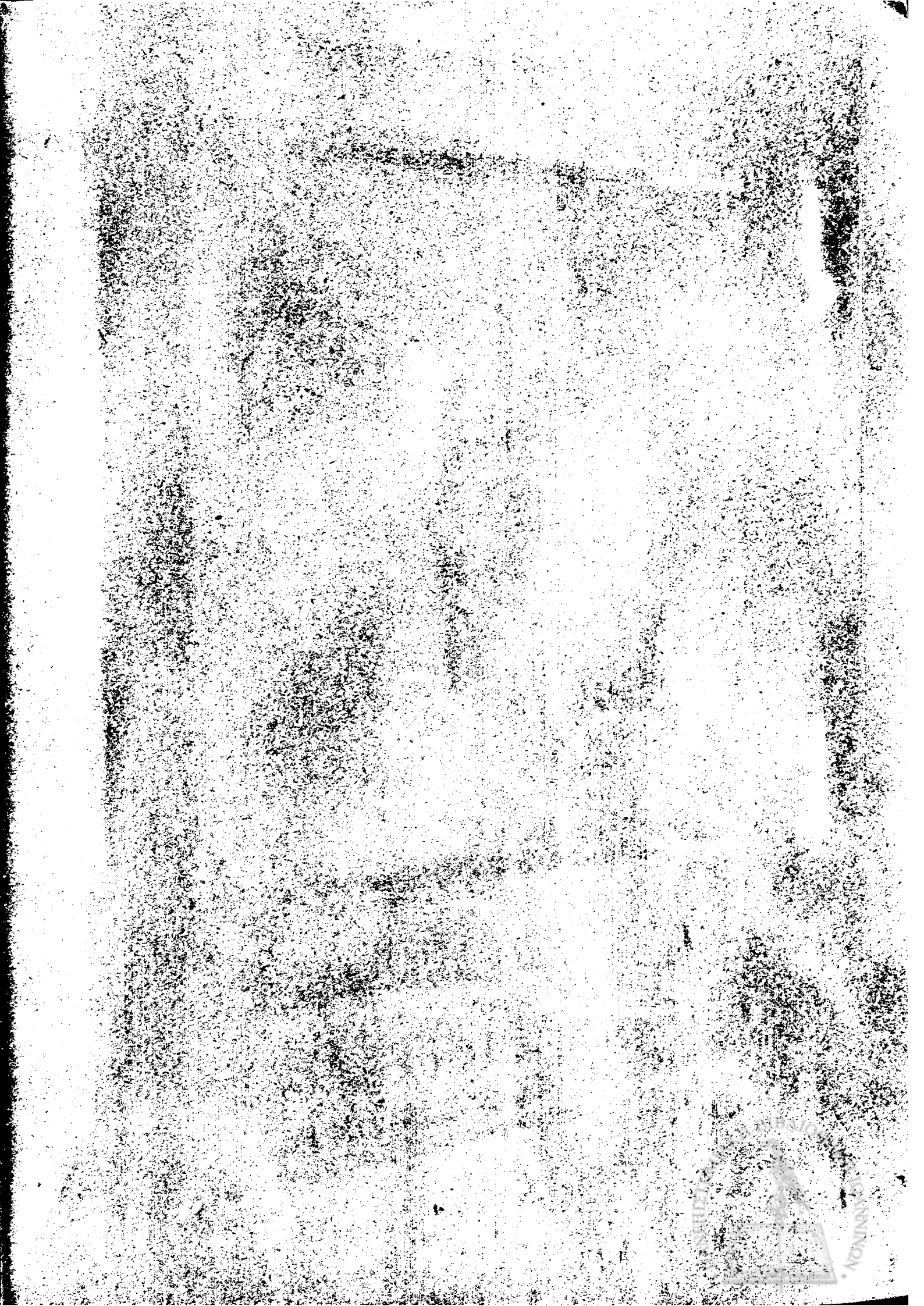
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ